

อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา

(Civilization of Sukhothai and Lanna period)

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เรียบเรียงโดย : เสถียร สระทองให้, พระมหายอด อภิคุณโณ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

เอกสารประเภทหนังสือวิชาการ   หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา   รหัส ๑๐๑ ๓๙๗

อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา

(Civilization of Sukhothai and Lanna period)

งานผลิตเอกสารประกอบการสอน หลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เรียบเรียงโดย : เสถียร สระทองให้, พระมหายอด อภิปัญญา, (ป.ธ.๖)
พุทธศักราช ๒๕๖๘

อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา (Civilization of Sukhothai and Lanna period)

- ผู้เรียบเรียง** : นายเสถียร สระทองให้, พระมหายอด อภิปัญญา. (ป.ธ. ๖)
- กองบรรณาธิการ** : รศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ
- ผู้ทรงคุณวุฒิ** : ผศ.ดร.สุวัฒน์ วรรณสาสน์, ผศ.ดร.ภูริวรรณ วรรณสาสน์. ผศ.ดร.ภูวเดช สีนทับศาล.
- คณะที่ปรึกษา** : พระครูรัตนสุตาภรณ์, ผศ.ดร. พระครูสังฆรักษ์เชษฐา ปิยสาสน์.
: รศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ
- จัดรูปเล่ม** : นายเสถียร สระทองให้, รศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ
- พิสูจน์อักษร** : พระมหาปณต กนตวณฺโณ, ผศ.ดร.ภูวเดช สีนทับศาล
- ออกแบบปก** : นายเสถียร สระทองให้, รศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ.
- พิมพ์ครั้งที่ ๑** : พฤศจิกายน ๒๕๖๘.
- จำนวนพิมพ์** : ๑๐๐ เล่ม จำนวน ๒๗๘ หน้า
- ราคา** : ๒๕๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

- : National Library Thailand Cataloging Publication Data
- : เสถียร สระทองให้, พระมหายอด อภิปัญญา.
- : อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา (Civilization of Sukhothai and Lanna period)
- : พิมพ์ที่โรงพิมพ์ - บริษัท โฟกัสพริ้นติ้ง, จำกัด, พิษณุโลก, 2566, 290 หน้า.
- : 1 อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา I. ชื่อเรื่อง
- : XXXXXXXXXXXXX

ISBN : XXXXXXXXXXXXX

ลิขสิทธิ์ : ลิขสิทธิ์เป็นของผู้แต่ง ห้ามลอกเลียนแบบไม่ว่าส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้ นอกจากนี้ได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้แต่งเท่านั้น

จัดพิมพ์โดย : นายเสถียร สระทองให้ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
: วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พิมพ์ที่ : บริษัท โฟกัสพริ้นติ้ง, จำกัด, Focus printing co., ltd.
: โทร 055- 225037, 055-219783-4, fax. 055-2250. 110/212 ถนนพระองค์ดำ
: ตำบลในเมือง, อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก รหัสไปรษณีย์ 65,000

คำปรารภ

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีนโยบายส่งเสริมให้คณาจารย์ได้มีการผลิตตำราวิชาการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาอาจารย์ประจำหลักสูตรและพัฒนาเนื้อหารายวิชาของหลักสูตรให้ได้คุณภาพในการรับรองประกันคุณภาพการศึกษาและส่งเสริมให้คณาจารย์ได้นำไปต่อยอดเสนอขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการต่อไป

เอกสารวิชาการเรื่อง “อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา” เป็นรายวิชาที่บรรจุใหม่ในการปรับปรุงหลักสูตร (พ.ศ. ๒๕๖๕) เพื่อความเหมาะสม ตามความเชื่อและแนวปฏิบัติของภูมิภาคและท้องถิ่น มุ่งให้นิสิตได้เรียนรู้ศึกษาอารยธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานนำมาประยุกต์ใช้และบูรณาการด้านวิชาการเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม โดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลัก จนเกิดเป็นวิถีปฏิบัติ ของพุทธศาสนิกชนในประเทศ เป็นอารยธรรมเฉพาะตนของภูมิภาคที่มีวิถีชีวิต และวิถีปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา จนเกิดเป็นอารยธรรมของประชากรไทย ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยในปัจจุบัน

เอกสารวิชาการเรื่อง “อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา” นี้เป็นการทำงานของ อาจารย์เสถียร สระทองให้ และพระมหายอด อภิปุญญ์ ที่ผ่านคณะกรรมการบริหารหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา แม้จะผ่านการตรวจทานจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว แต่ก็อาจมีสิ่งที่ไม่สมบูรณ์อยู่บ้าง จึงหวังว่าผู้รู้หรือผู้อ่านจะให้ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงและพัฒนาให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

ขออนุโมทนาขอบคุณ อาจารย์เสถียร สระทองให้ และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้พัฒนาเนื้อหาในเอกสารวิชาการเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าเอกสารวิชาการเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์ แก่นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจต่อไป

(พระครูสังฆรักษ์เชษฐา ปิยสาสโน)

ประธานหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๖๘

คำนำ

เอกสารวิชาการเรื่อง “อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา” เล่มนี้จัดทำขึ้นเพื่อประกอบการเรียนการสอนในรายวิชา อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา ซึ่งเป็นรายวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาปรับปรุงใหม่ (พ.ศ. ๒๕๖๕) มีระดับหน่วยกิต ๓ หน่วยกิต ใช้เวลาในการศึกษา ๑๖ สัปดาห์ สัปดาห์ละ ๓ คาบ รวมทั้งสิ้น ๔๘ คาบ

เอกสารวิชาการเล่มนี้ผู้เขียนได้พัฒนาขึ้นเพื่อบรรยายในรายวิชาอารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา ในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาที่ปรับปรุงใหม่ เป็นวิชาเฉพาะสาขาวิชาพระพุทธศาสนา สำหรับผู้ศึกษาในวิชาดังกล่าว การผลิตเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้ได้คำนึงถึงความสอดคล้องกับคำอธิบายรายวิชาที่กำหนดไว้ในโครงสร้างหลักสูตร ในขณะเดียวกันก็ปรับปรุงเนื้อหาให้สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าด้วยพัฒนาการของหลักธรรม ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษารายวิชาที่เกี่ยวข้องต่อไป

สาระสำคัญของเอกสารวิชาการเรื่อง “อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา” ประกอบด้วยบทเรียนจำนวน ๘ บท มีเนื้อหาครอบคลุมรายวิชาอารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา ด้านศึกษาอารยธรรมสมัยสุโขทัยโบราณเพื่อนำมาประยุกต์ใช้และบูรณาการในการพัฒนาคุณภาพชีวิต แก้ปัญหาชีวิต และสังคม พัฒนาการร่วมกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่กำเนิดและพัฒนาการของหลักธรรมจนถึงปัจจุบัน ผู้เขียนหวังว่าเอกสารวิชาการประกอบการสอนรายวิชา “อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา” เล่มนี้จะเป็นประโยชน์กับผู้ศึกษาในกลุ่มวิชาทางพระพุทธศาสนาและวิชาที่เกี่ยวข้องในทุกระดับชั้น และผู้สนใจทั่วไป

อนึ่ง หากมีข้อบกพร่องผิดพลาดประการใดอันเกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของเอกสารวิชาการเล่มนี้ ผู้เขียนต้องขออภัยเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

(นายเสถียร สระทองให้)

อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนิยม

เอกสารวิชาการเรื่อง “อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา” มีเนื้อหารายวิชาที่ปรากฏในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในหมวดวิชาเฉพาะด้านพระพุทธศาสนาระดับปริญญาตรี โดยมีแนวสังเขปกำหนดให้ศึกษา “อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา” โดยมีรากฐานจากพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้และบูรณาการด้านวิชาการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม แก้ปัญหาชีวิตและสังคม ในด้านต่างๆ ของพุทธศาสนิกชนไทย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เมื่อได้อ่านงานของท่านอาจารย์เสถียร สระทองให้ ที่ได้เรียบเรียงเอกสารเล่มนี้แล้ว ขอชื่นชมในการเพียรพยายามที่ได้เสียสละผลิตตำราให้เกิดเป็นคุณประโยชน์แก่ผู้ศึกษา

อันที่จริงแล้วฐานะของความเป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรในทุกมหาวิทยาลัยในประเทศไทยของเรา สิ่งที่เป็นความภูมิใจของอาจารย์แต่ละท่านนั่นก็คือผลงานทางวิชาการ เช่น เอกสารประกอบการสอน หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ หรืองานวิจัย เป็นต้น เพราะสิ่งดังกล่าวนี้เป็นเครื่องรองรับความก้าวหน้าและความสำเร็จทางวิชาการที่เด่นชัดที่สุดในอันที่จะนำไปสู่ตำแหน่งทางวิชาการ เช่น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ ศาสตราจารย์ และเป็นผลงานรองรับประกันคุณภาพการศึกษา

เมื่อได้อ่านเนื้อหาในเอกสารวิชาการเล่มนี้ครบถ้วนแล้ว เอกสารเล่มนี้มีเนื้อหาครอบคลุมครบถ้วนตามแนวสังเขปรายวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร เหมาะสำหรับใช้ประกอบการเรียนการสอน ดังนั้นจึงขอชื่นชมในผลงานของอาจารย์เสถียร สระทองให้ และอาจารย์พระมหายอด อภิปัญญา อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนาของวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้พัฒนาเนื้อหาในเอกสารเล่มนี้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา จึงขอชื่นชมท่านอาจารย์ทั้งสองมา ณ ที่นี้ด้วย.

(พระครูรัตนสุตาภรณ์, ผศ.ดร.)

ผู้รักษาการแทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๖๘

สารบัญ

ผู้ทรง	.....	ก
คำปรารภ	.....	ข
คำนำ	.....	ค
คำนิยม	.....	ง
สารบัญ	.....	(จ)
บทที่ ๑ ความเบื้องต้นของประวัติศาสตร์ไทย.....		๑
๑.๑ ประวัติศาสตร์ไทยช่วงต้น.....		๒
๑.๒ การแบ่งประเภทชาวไท.....		๔
๑.๒.๑ แบ่งตามวัฒนธรรม.....		๔
๑.๑.๒ แบ่งตามกลุ่มภาษา.....		๖
๑.๑.๓ แบ่งตามประเทศในปัจจุบัน.....		๗
๑.๓ อาณาจักรโบราณในประเทศไทย.....		๑๐
๑.๓.๑ อาณาจักรฟูนัน.....		๑๐
๑.๓.๒ อาณาจักรทวารวดี.....		๑๔
๑.๓.๓ เมืองที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี.....		๑๕
๑.๓.๔ อาณาจักรตามพรลิงค์.....		๒๑
๑.๓.๕ อาณาจักรศรีวิชัย.....		๒๓
๑.๓.๖ อาณาจักรล้านนา.....		๒๔
๑.๓.๗ อาณาจักรสุโขทัย.....		๒๘
สรุปท้ายบท.....		๓๒
บทที่ ๒ กำเนิดอาณาจักรสุโขทัย.....		๓๓
๒.๑ ถิ่นกำเนิดของคนไทย.....		๓๔
๒.๒ คนสมัยก่อนสุโขทัย.....		๔๒
๒.๓ อาณาจักรก่อนอาณาจักรสุโขทัย.....		๔๖
๒.๔ กำเนิดอาณาจักรสุโขทัย.....		๔๙

๒.๔.๑	นวัตกรรมสมัยอาณาจักรสุโขทัย.....	๕๐
๒.๔.๒	ที่ตั้งของอาณาจักรสุโขทัย.....	๕๐
๒.๔.๓	อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย.....	๕๑
๒.๔.๔	สังคมของอาณาจักรสุโขทัย.....	๕๑
๒.๔.๕	ศาสนาและความเชื่อ.....	๕๒
	สรุปท้ายบท.....	๕๔

บทที่ ๓ อารยธรรมสมัยสุโขทัย..... ๕๕

๓.๑	ความหมายของอารยธรรม.....	๕๑
๓.๒	ที่มาของอารยธรรม.....	๕๘
๓.๓	ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดอารยธรรม.....	๕๙
๓.๓.๑	สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์.....	๕๙
๓.๓.๒	ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี.....	๖๐
๓.๓.๓	ความคิดในการจัดระเบียบสังคม.....	๖๒
๓.๓.๔	การเติบโตของสังคมและวัฒนธรรม.....	๖๓
๓.๓.๕	การขยายตัวทางเศรษฐกิจ.....	๖๔
๓.๓.๖	ความเชื่อและศาสนา.....	๖๕
๓.๔	องค์ประกอบของอารยธรรม.....	๖๖
๓.๕	อารยธรรมสมัยสุโขทัย.....	๖๗
๓.๕.๑	อารยธรรมด้านสังคม.....	๖๘
๓.๕.๒	อารยธรรมด้านความสัมพันธ์ทางชนชั้น.....	๖๙
๓.๕.๓	ความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัยจากศิลาจารึก.....	๗๑
๓.๕.๔	อารยธรรมด้านคุณธรรมและจิตใจ.....	๗๒
๓.๕.๕	อารยธรรมด้านการศึกษาของอาณาจักรสุโขทัย.....	๗๓
	สรุปท้ายบท.....	๗๖

บทที่ ๔ รากฐานอารยธรรมอาณาจักรสุโขทัย.....	๗๗
๔.๑ จุดเริ่มแห่งอารยธรรมอาณาจักรสุโขทัย.....	๗๘
๔.๑.๑ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์.....	๗๙
๔.๑.๒ เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร.....	๘๐
๔.๑.๓ รูปแบบผังเมืองอาณาจักรสุโขทัย.....	๘๒
๔.๒ อารยธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับอาณาจักรสุโขทัย.....	๘๓
๔.๒.๑ การเข้ามาของอารยธรรมอินเดียและจีนในดินแดนไทย.....	๘๓
๔.๒.๒ รากฐานอารยธรรมสมัยสุโขทัย.....	๘๗
๔.๒.๓ อารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์.....	๘๘
๔.๓ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.....	๙๐
๔.๓.๑ โบราณสถานที่สำคัญในเขตกำแพงเมือง.....	๙๑
๔.๓.๒ โบราณสถานที่สำคัญนอกเขตกำแพงเมือง.....	๙๕
๔.๔ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย.....	๑๐๗
๔.๔.๑ ประวัติเมืองศรีสัชนาลัย.....	๑๐๘
๔.๔.๒ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์.....	๑๐๙
๔.๔.๓ โบราณสถานที่สำคัญ.....	๑๑๐
๔.๕ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร.....	๑๒๐
๔.๕.๑ ที่ตั้งอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร.....	๑๒๑
๔.๕.๒ โบราณสถานที่สำคัญในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร..	๑๒๒
สรุปท้ายบท.....	๑๒๘

บทที่ ๕ อารยธรรมอาณาจักรสุโขทัย.....	๑๒๙
๕.๑ อาณาจักรสุโขทัยและเมืองข้างเคียง.....	๑๓๐
๕.๑.๑ กษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัย.....	๑๓๑
๕.๑.๒ บทบาทกษัตริย์อาณาจักรสุโขทัยจากศิลาจารึก.....	๑๓๓
๕.๑.๓ ยุคแห่งความรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัย.....	๑๓๔
๕.๒ อารยธรรมด้านภาษาของอาณาจักรสุโขทัย.....	๑๓๖

๕.๒.๑	ความสำคัญของภาษา.....	๑๓๖
๕.๒.๒	จุดกำเนิดของลายสือไทย.....	๑๓๖
๕.๒.๓	พัฒนาการของลายสือพอขุนรามคำแหงมหาราช.....	๑๓๘
๕.๒.๔	ลายสือไทยเล่าเรื่องเคลื่อนไหวในอดีต.....	๑๓๙
๕.๓	อารยธรรมด้านวรรณกรรมของอาณาจักรสุโขทัย.....	๑๔๑
๕.๓.๑	ความแตกต่างระหว่างวรรณกรรมและวรรณคดี.....	๑๔๑
๕.๓.๒	ศิลาจารึกหลักที่ ๑.....	๑๔๒
๕.๓.๓	ศิลาจารึกหลักที่ ๒.....	๑๔๔
๕.๓.๔	สุภาษิตพระร่วง.....	๑๔๕
๕.๓.๕	เตภูมิกถา (ไตรภูมิพระร่วง).....	๑๔๖
๕.๓.๖	ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์.....	๑๔๖
๕.๔	อารยธรรมด้านศาสนาของอาณาจักรสุโขทัย.....	๑๔๗
๕.๔.๑	ความเจริญทางพระพุทธศาสนา.....	๑๔๗
๕.๔.๒	พระพุทธศาสนาสมัยพอขุนรามคำแหงมหาราช.....	๑๔๘
๕.๔.๓	สมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท).....	๑๕๐
๕.๔.๔	ความเจริญทางพระพุทธศาสนาสมัยพญาลิไท.....	๑๕๒
๕.๕	อารยธรรมด้านประเพณีสำคัญของอาณาจักรสุโขทัย.....	๑๕๗
๕.๕.๑	ประเพณีทางด้านศาสนา.....	๑๕๗
๕.๕.๒	พระราชพิธีที่สำคัญของอาณาจักรสุโขทัย.....	๑๕๙
	สรุปท้ายบท.....	๑๖๔

บทที่ ๖ อารยธรรมล้านนา..... ๑๖๕

๖.๑	ความสัมพันธ์ของอาณาจักรสุโขทัยกับล้านนา.....	๑๖๗
๖.๑.๑	จุดเริ่มต้นแห่งนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ (ล้านนา).....	๑๖๘
๖.๑.๒	ยุครุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนา (นพบุรีศรีนครพิงค์).....	๑๖๙
๖.๑.๓	พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา.....	๑๗๐
๖.๑.๔	งานวรรณกรรมทางกรรมพุทธศาสนาล้านนา.....	๑๗๒

๖.๑.๕ ด้านเศรษฐกิจของล้านนา.....	๑๗๓
๖.๒ ศิลปะและวัฒนธรรมอาณาจักรล้านนา.....	๑๗๔
๖.๒.๑ วัฒนธรรมอาณาจักรล้านนา.....	๑๗๔
๖.๒.๒ วัฒนธรรมด้านความเชื่อ.....	๑๗๕
๖.๒.๓ วัฒนธรรมด้านพุทธศิลป์.....	๑๗๗
๖.๓ อารยธรรมด้านสถาปัตยกรรมล้านนา.....	๑๗๙
๖.๓.๑ สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์.....	๑๗๙
๖.๓.๒ สถาปัตยกรรมประเภทวิหาร.....	๑๘๑
๖.๔ อารยธรรมด้านจิตรกรรมของล้านนา.....	๑๘๓
๖.๔.๑ ความเป็นมาของจิตรกรรมพระบฏ.....	๑๘๔
๖.๔.๒ จิตรกรรมพระบฏในประเทศไทย.....	๑๘๕
๖.๔.๓ จิตรกรรมฝาผนังล้านนา.....	๑๘๖
๖.๔.๔ การแบ่งช่วงระยะของจิตรกรรมฝาผนังล้านนา.....	๑๘๗
๖.๕ อารยธรรมด้านประติมากรรมล้านนา.....	๑๘๘
๖.๕.๑ คุณค่าของพุทธศิลป์ล้านนา.....	๑๙๐
๖.๕.๒ ยุคทองของพุทธศิลป์ล้านนา.....	๑๙๑
๖.๕.๓ คุณค่าพุทธศิลป์ยุคทองของล้านนา.....	๑๙๒
๖.๖ อารยธรรมด้านวรรณกรรมและภาษา.....	๑๙๓
๖.๖.๑ วรรณกรรมที่ถ่ายทอดด้วยตัวอักษร.....	๑๙๓
๖.๖.๒ วรรณกรรมมุขปาฐะ.....	๑๙๕
๖.๗ อารยธรรมด้านประเพณีของล้านนา.....	๑๙๖
สรุปท้ายบท.....	๒๐๒

บทที่ ๗ อารยธรรมนครรัฐแพร่.....	๒๐๓
๗.๑ กำเนิดและการสถาปนานครรัฐแพร่.....	๒๐๔
๗.๑.๑ ชื่อบ้านนามเมือง.....	๒๐๕
๗.๑.๒ การปกครองนครรัฐแพร่.....	๒๐๖

๗.๑.๓	การล่มสลายของนครรัฐแพร์.....	๒๐๘
๗.๒	พัฒนาการอารยธรรมทางประวัติศาสตร์ของนครรัฐแพร์.....	๒๐๙
๗.๒.๑	อารยธรรมนครรัฐแพร์สมัยล้านนาและสุโขทัย.....	๒๑๐
๗.๒.๒	อารยธรรมนครรัฐสมัยอาณาจักรอยุธยา.....	๒๑๐
๗.๒.๓	อารยธรรมนครรัฐแพร์สมัยกรุงธนบุรี – รัตนโกสินทร์.....	๒๑๑
๗.๓	อารยธรรมชุมชนโบราณของเมืองแพร์.....	๒๑๓
๗.๔	อารยธรรมด้านศาสนาและความเชื่อของนครรัฐแพร์.....	๒๑๗
๗.๔.๑	ระบบความเชื่อของชาวนครรัฐแพร์.....	๒๑๘
๗.๔.๒	ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ.....	๒๑๙
๗.๕	อารยธรรมด้านโบราณสถานที่สำคัญในนครรัฐแพร์.....	๒๒๐
๗.๕.๑	สถานโบราณวัดศรีชุม.....	๒๒๑
๗.๕.๒	วัดพระบาทมิ่งเมือง.....	๒๒๓
๗.๕.๓	วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี.....	๒๒๔
๗.๕.๔	โบราณสถานวัดพงษ์สุนันท์ (วัดปงสนุก).....	๒๒๕
๗.๕.๕	โบราณสถานวัดพระธาตุช่อแฮ.....	๒๒๗
๗.๕.๖	โบราณสถานวัดสะแล่ง.....	๒๓๐
	สรุปท้ายบท.....	๒๓๒

บทที่ ๘ อารยธรรมเมืองเพชรบุรี-เมืองพระบาง..... ๒๓๓

๘.๑	ความเป็นมาของเมืองเพชรบุรี.....	๒๓๕
๘.๑.๑	อารยธรรมนามของเพชรบุรี.....	๒๓๖
๘.๑.๒	อารยธรรมนามพุทธอุทยานเพชรบุรี.....	๒๒๗
๘.๑.๓	ประวัติพระพุทธมหาธรรมราชา.....	๒๒๘
๘.๑.๔	อารยธรรมด้านประเพณีของเพชรบุรี.....	๒๒๙
๘.๑.๕	อารยธรรมด้านภาษาที่หลากหลายของเพชรบุรี.....	๒๔๒
๘.๒	อารยธรรมแห่งวีรกษัตริย์.....	๒๔๓
๘.๒.๑	อารยธรรมเพชรบุรีสมัยสุโขทัย.....	๒๔๕

๘.๒.๒	อารยธรรมเพชรบูรณ์สมัยอยุธยา.....	๒๔๖
๘.๒.๓	อารยธรรมเพชรบูรณ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์.....	๒๔๘
๘.๓	อารยธรรมเมืองโบราณศรีเทพ.....	๒๔๙
๘.๓.๑	แหล่งอารยธรรมอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ.....	๒๕๐
๘.๓.๒	โบราณสถานแหล่งอารยธรรมเมืองศรีเทพ.....	๒๕๑
๘.๔	ความเป็นมาของเมืองพระบาง (นครสวรรค์).....	๒๕๗
๘.๔.๑	โบราณสถานแหล่งอารยธรรมเมืองพระบาง.....	๒๕๘
๘.๔.๒	อารยธรรมเมืองโบราณ เมืองบน-โคกไม้เดน.....	๒๕๙
๘.๔.๓	อารยธรรมเมืองเก่าเวสาลี.....	๒๖๑
๘.๔.๔	อารยธรรมทางพระพุทธศาสนา.....	๒๖๒
	สรุปท้ายบท.....	๒๖๘
	บรรณานุกรม.....	๒๖๙
	ประวัติผู้เขียน.....	๒๗๗

บทที่ ๑

ความเบื้องต้นของประวัติศาสตร์ไทย

เสถียร สระทองให้

ความนำ

ประวัติศาสตร์ไทยเป็นการศึกษาพัฒนาการของมนุษย์และสังคมในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ยังไม่มีลายลักษณ์อักษร จนถึงการก่อรูปของรัฐและอารยธรรมที่มีระบบการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา และวัฒนธรรมเป็นของตนเอง การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ไทยจำเป็นต้องอาศัยหลักฐานหลายประเภท ทั้งโบราณคดี ศิลปจารึก ตำนาน พงศาวดาร ตลอดจนบันทึกของชนชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์ ซึ่งช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในระยะแรก ดินแดนนี้ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมภายนอกผ่านรัฐโบราณ เช่น พุนาน ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเล ต่อมาพัฒนาเป็นเครือข่ายวัฒนธรรมแบบมอญใน ทวารวดี และรัฐทางภาคเหนือคือ หริภุญชัย อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการรับพระพุทธศาสนาและแบบแผนวัฒนธรรมอินเดีย ก่อนจะเข้าสู่ยุคอาณาจักรไทยที่มีหลักฐานชัดเจนในสมัย สุโขทัย ซึ่งวางรากฐานภาษา การปกครอง และอัตลักษณ์ไทย สืบเนื่องด้วยความรุ่งเรืองของ อโยธยา และการพัฒนาสู่รัฐชาติสมัยใหม่ในยุค รัตนโกสินทร์ ดังนั้น ประวัติศาสตร์ไทยจึงมิใช่เรื่องของชนชาติใดชนชาติหนึ่งโดยลำพัง หากเป็นผลจากการหลอมรวมทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และความเชื่อที่สั่งสมต่อเนื่องยาวนานจนก่อรูปเป็นสังคมไทยในปัจจุบัน

อาณาจักรโบราณ

เชื่อว่ามียุคอยู่อาศัยอยู่ถาวรในอาณาจักรประเทศไทยปัจจุบันมาแล้วประมาณ ๔๐.๐๐๐ ปี เดิมชามอญ เขมรและมลายูปกครองพื้นที่ดังกล่าว โดยมีอาณาจักรใหญ่ เช่น พุณาน ทวารวดี ทรินัญชัย จักรวรรดิเขมร และตามพรลิงก์ ส่วนบรรพบุรุษไทยสยามปัจจุบันซึ่งจัดอยู่ในกลุ่ม ชาวไท-ไตเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ในแถบเดียนเบียนฟูในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔ (คริสต์ศตวรรษที่ ๕-๘) และเริ่มเข้ามาอยู่อาศัยในอาณาจักรประเทศไทยปัจจุบันในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๑) รัฐของชาวไทเกิดขึ้นจำนวนมากในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ประมาณปี ๑๗๘๐ พ่อขุนบางกลางหาว รวบรวมกำลังขับไล่ขอมสบาโกลงลำพงข้าหลวงของเขมรได้สำเร็จ และตั้งอาณาจักรสุโขทัย เหนือขึ้นไปพญามังรายทรงตั้งอาณาจักรล้านนาในปี ๑๘๓๙ มีศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ ทรงรวบรวมแคว้น ขึ้นในแถบลุ่มแม่น้ำปิง ส่วนบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างมีการตั้งสหพันธรัฐในบริเวณเพชรบุรี สุพรรณบุรี ลพบุรีและอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๑) นักประวัติศาสตร์กระแสหลักมักเลือกนับสุโขทัยเป็นราชธานีแห่งแรกของคนไทย สำหรับรายละเอียดอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เหมาะกับเนื้อหาวิชาจะนำเสนอในบทต่อไป

๑.๑ ประวัติศาสตร์ไทยช่วงต้น

ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยช่วงต้น เริ่มต้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง แม้อายุที่แน่นอนนั้นยังเป็นที่ถกเถียงกัน ทว่าคนส่วนใหญ่เชื่อว่าน่าอยู่ในช่วง ๓๕๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช ผู้อยู่อาศัยได้พัฒนาเครื่องมือสัมฤทธิ์ รวมไปถึงปลูกข้าวซึ่งเป็นตัวกระตุ้นสำหรับโครงสร้างทางสังคมและการเมือง

ต่อมาอารยธรรมมลายู มอญ^๑ มอญเป็นชนชาติเก่าแก่ มีอารยธรรมรุ่งเรืองมากชนชาติหนึ่ง จากพงศาวดารพม่ากล่าวว่า "มอญเป็นชนชาติแรกที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพม่า มาเป็นเวลาหลายศตวรรษก่อนคริสตกาล" คาดว่าน่าจะอพยพมาจากตอนกลางของทวีปเอเชีย เข้ามาตั้งอาณาจักรของตนทางตอนใต้ บริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวิน และแม่น้ำสะโตง ซึ่งบริเวณนี้ในเอกสารของจีนและอินเดียเรียกว่า "ดินแดนสุวรรณภูมิ" และเขมร ได้แผ่ขยายเข้ามาในภูมิภาคก่อนการครอบครองของคนไทย โดยอารยธรรมที่มีความโดดเด่นได้แก่ อาณาจักรศรีวิชัยในทางใต้ อาณาจักรทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย และจักรวรรดิขแมร์ที่ตั้งอยู่ ณ เมืองพระนคร ในพุทธศตวรรษที่ ๒ ศูนย์กลางของอาณาจักรมอญคืออาณาจักรสุธรรมวดีหรือสะเทิม (Thaton) จากพงศาวดารมอญกล่าวไว้ว่า อาณาจักรสะเทิมสร้างโดยพระราชโอรส ๒ พระองค์ของพระเจ้าติสสะ แห่งแคว้นหนึ่งของอินเดีย ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๑ พระองค์นำพลพรรคลงเรือสำเภามาจอดที่อ่าวมะละเกาะ และตั้งรากฐานซึ่งต่อมาเป็นที่ตั้งของเมือง อาณาจักรสะเทิมรุ่งเรืองมากมีการค้าขายติดต่ออย่างใกล้ชิดกับประเทศอินเดียและลังกา และได้รับเอาอารยธรรมของอินเดียมาใช้ ทั้งทางด้านอักษรศาสตร์ และศาสนา โดยเฉพาะ "พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท" มอญมีบทบาทในการถ่ายทอดอารยธรรมอินเดียไปยังชนชาติอื่นอย่างเช่น ชาวพม่า ไทย และลาว เจริญสูง มีความรู้ดีทางด้านเกษตร และมีความชำนาญในการชลประทาน โดยเป็นผู้ริเริ่มระบบชลประทานขึ้นในลุ่มน้ำอิรวดีทางตอนกลางของประเทศพม่า

ชาวไทยเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดใหญ่ที่มีชื่อว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไท-กะได^๒ (เป็นชื่อเรียกโดยรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดกลุ่มภาษาไท) กระจายตัวอยู่ในภูมิภาคอุษาคเนย์ รับประทานข้าวเจ้าหรือข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก นิยมปลูกเรือนเสาสูง มีใต้ถุน อาศัยทั้งที่ราบลุ่ม โดยเป็นกลุ่มที่ประกอบด้วย ชาวลาว ชาวไทใหญ่จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศพม่า ชาวจ้วงจากกว่างซีในประเทศจีน รวมไปถึงชาวไท่และชาวนุงจากภาคเหนือของประเทศเวียดนาม การ

---

^๑ มอญ : ชนชาติเจ้าของอารยธรรมอันเก่าแก่ในแผ่นดินพม่า", [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 22/4/2566.

^๒ "ไท" สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, th.wikipedia.org. สืบค้นเมื่อ 22/4/2566.

อพยพจากตอนใต้ของประเทศจีนมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดขึ้นในช่วงสหัสวรรษแรกของพุทธศักราช โดยมีความเป็นไปได้ว่าผ่านทางตอนเหนือของประเทศลาว

ในพุทธศตวรรษที่ ๖ ชาวไท-กะไดได้อาศัยอยู่เป็นกลุ่มเล็กๆ ที่เรียกว่า เมือง โดยได้อิทธิพลจากวัฒนธรรมโดยรอบที่มีการพัฒนา เช่น วัฒนธรรมเขมรจากทางตะวันออก และวัฒนธรรมฮินดูของอินเดียจากทางตะวันตก ชาวไท-กะไดส่วนใหญ่หันไปยึดถือรูปแบบหนึ่งในศาสนาฮินดู และยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็นอยู่ในศาสนปฏิบัติของชาวไทยในปัจจุบัน ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕ พุทธศาสนาถูกนำเข้ามาสู่ดินแดนของชาวไท อาจจะผ่านทางประเทศพม่า และกลายเป็นศาสนาหลัก นิิกายเถรวาทซึ่งนับถือในประเทศไทยถูกเผยแพร่โดยคณะสงฆ์จากประเทศศรีลังกา โดยผ่าน “อาณาจักรเมฆะตะมะ” ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช รับพระพุทธศาสนาจากประเทศศรีลังกาโดยผ่านมาทาง “อาณาจักรนครศรีธรรมราช”

๑.๒ การแบ่งประเภทชาวไทย

การแบ่งกลุ่มชาวไทย ทำได้หลายวิธี เช่น แบ่งตามวัฒนธรรม แบ่งตามภาษาที่ใช้ และแบ่งตามประเทศในปัจจุบัน

๑.๒.๑ แบ่งตามวัฒนธรรม

เป็นการแบ่งตามหลักมานุษยวิทยา โดยใช้เกณฑ์ด้านวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งสามารถแบ่งได้ออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ ไทน้อย ไทใหญ่ และไทยสยาม

๑) ไทน้อย ตระกูลชาติพันธุ์ไทน้อย หมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐานเดิม อยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง ประกอบด้วยในลาว จนถึงลุ่มแม่น้ำดำ-แดง ในเวียดนาม แล้วเลยไปจนถึงตอนใต้ของจีน เอกลักษณะตระกูลชาติพันธุ์ไทน้อย คือ มีการปลูกเรือนแบบยาวลึกเข้าไป และไม่มีการเล่นระดับที่ซับซ้อนมาก ในสถาปัตยกรรมชั้นสูงมีการประดับตกแต่งที่ค่อนข้างน้อย เน้นความอ่อนช้อยของศิลปะ แต่เสื้อผ้าอาจจะมีเครื่องประดับมากกว่า โดยกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลนี้ ได้แก่พวก ไทลาว ไทดำ (ภาษาไทยเรียกว่าลาวโซ่ง) ไทขาว ไทแดง ไทพวน (ภาษาไทยมักจะเรียกว่าลาวพวน) ไทฮ่างตง ตูลาว หลี เจียมวาว เกลาว ลาติ ลาคัว ลาสา จาเปียว เบ ไทแสก (ลาวใช้ไทแซก) ลักเกีย คำ

สุย มู่หล่าว เมาหนาน ไทญ้อ ภูไท ตัง จ้วง คัง นุง โท เป็นต้น กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความหลากหลายกว่าไทใหญ่ โดยเฉพาะด้านภาษา ซึ่งมีกลุ่มภาษาทั้ง ๓ กลุ่ม รวมถึงภาษากะได ด้วย

แหล่งที่มา : วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี. (th.wikipedia.org)

๒) ไทใหญ่ ตระกูลชาติพันธุ์ไทใหญ่ หมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐานดั้งเดิม อยู่บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง เลียบไปถึงลุ่มน้ำสาละวิน อิระวดี และพรหมบุตร เอกลักษณ์ของตระกูลชาติพันธุ์ไทใหญ่ คือ มีระบบการปลูกบ้านสร้าง

เรือนที่ซับซ้อนกว่าไทน้อย โดยบ้านมักจะมีการกันห้องแบ่งระดับยกหลังคา ที่สลับซับซ้อนกว่า นอกจากนี้ในสถาปัตยกรรมชั้นสูง มักจะมีการประดับตกแต่งมากกว่า โดยกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลนี้ได้แก่พวกไทใหญ่ (ไทใหญ่เรียกตัวเองว่าไตหรือไตโหลง (ไทหลวง) ส่วนคำว่าไทใหญ่นั้นเป็นชื่อในภาษาไทยเท่านั้น ไม่ใช่ชื่อที่เขาเรียกตัวเอง) ไทเหนือ ไทจีน

ไทลื้อ ไทยวน (ชาวไทยภาคเหนือ) อาหม อ่ายตน คำยง คำตี้ พ่าเก นะรา จันหารี และ ตรุง เป็นต้น

๓) ไทยสยาม ตระกูลชาติพันธุ์ไทยสยาม หมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำยม แม่น้ำน่าน แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเพชรบุรี เรื่อยไปจนถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำพุมดวง-ตาปี ที่ราบลุ่มทะเลสาบสงขลา บริเวณจังหวัดเกาะกง (ประเทศกัมพูชา) และบริเวณจังหวัดเกาะสอง (เขตตะนาวศรี ประเทศพม่า) ไทยสยาม เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการพูดถึงและถกเถียงเรื่องที่มามากที่สุด โดยมีการเสนอทฤษฎีขึ้นมามากมาย ทั้งมาจากเทือกเขาอัลไต หรือมาจากหมู่เกาะทะเลใต้ ด้วยเชื่อว่า ไทยสยาม เป็นชาติพันธุ์บริสุทธิ์ และเป็นต้นตระกูลของทุกชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะได แต่ในปัจจุบัน นักวิชาการส่วนมากยอมรับแล้วว่า ไทยสยามไม่ใช่ชาติพันธุ์บริสุทธิ์ แต่เป็นชาติพันธุ์ที่มีการผสมผสานกัน ทั้งภายในและภายนอก โดยวัฒนธรรมส่วนมากเป็นส่วนผสมระหว่างไทน้อยและไทใหญ่^๓ นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาผสมทั้งจาก มอญ อินเดีย มลายู และเขมร อีกด้วย

^๓ วิกีพีเดีย, สารานุกรมเสรี, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, th.wikipedia.org. สืบค้นเมื่อ 22/4/2566.

๑.๑.๒ แบ่งตามกลุ่มภาษา

๑) **กลุ่มภาษาไทล-เกยัน** หมายถึงผู้ที่ใช้ภาษาในกลุ่มภาษาไทล และกลุ่มภาษาเกยัน ซึ่งประกอบด้วย หลี^๔ หรือ ไทล เป็นชื่อของกลุ่มชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่แถบเกาะไหหลำ ประเทศจีน ส่วนใหญ่จะถือสัญชาติจีน และนับถือลัทธิภูติผีวิญญาณ มีภาษาใกล้เคียงกับภาษาไทย แต่เรียกว่าภาษาไทล ซึ่งเป็นภาษาในกลุ่มภาษาไทล และกลุ่ม เจียมมาว เกลาว ลาติ ลาติขาว จาเปี้ยว ลาคั๋ว และ ลาสา^๕ เป็นต้น

๒) **กลุ่มภาษาไท** หมายถึงกลุ่มชนที่ใช้ภาษาไท เช่น ไทดำ (ลาวโซ่ง) ไทยวน ไทขาว ไทยสยาม ไทฮ่างตง^๖ ไทแดง ไทพวน (ลาวพวน) ตูลาว ไทลาว (ลาว) ไทญ้อ ผู้ไท ไทอีสาน (ลาว) อาหม^๗ อ่ายต่น คำตี้ คำย้ง ฟ่าเก ไทชิน ไทใหญ่ (ฉาน) ไทลื้อ ไทเหนือ ปายี ไทถาน ไทยอง ไทหย่า จ้วง นุง ต่าย (ไท) ตรุง นาง และ ปูยี เป็นต้น

ไทอาหม ซึ่งอาศัยในรัฐอัสสัมของประเทศอินเดีย

ไทคำตี้ ซึ่งอาศัยในรัฐอัสสัมของประเทศอินเดีย

(แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>.)

^๔ หลี หรือ ไทล เป็นชื่อของกลุ่มชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่แถบเกาะไหหลำ ประเทศจีน ส่วนใหญ่จะถือสัญชาติจีน.

^๕ เรื่องเดียวกัน, วิกีพีเดีย, สารานุกรมเสรี, [ออนไลน์].

^๖ ชาวไทฮ่างตง เป็นชาวไทกลุ่มหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม นับถือลัทธิบูเยอพระยาแถน ความเชื่อผีसानางไม้ และเคล็ดต่างๆ คล้ายไทดำ.

^๗ ไทอาหม กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งซึ่งอาศัยในรัฐอัสสัมของประเทศอินเดีย เดิมใช้ภาษาอาหม ในกลุ่มภาษาย่อยไท-พายัพ ซึ่งเป็นภาษาในกลุ่มภาษากัม-ไท ตระกูลภาษาขร้า-ไท.

๑.๑.๓ แบ่งตามประเทศในปัจจุบัน

๑) ประเทศไทย ในประเทศไทย ชาวไทโดยเฉพาะไทยสยาม เป็นประชากรกลุ่มหลักของประเทศ ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมดประกอบด้วย ไทใหญ่ (ฉาน เงี้ยว) ไทลื้อ ไทจีน ไทยอง ไทย

ยวน ไทดำ (ลาวโซ่ง) ไทยสยาม ภูไท (ญ้อ. โย้ย) ไทพวน (ลาวพวน) ไทอีสาน (ไทลาว) ลาวแง้ว (แง้ว หรือ ลาวแง้ว เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลไทย-ลาว ที่ถูกกวาดต้อนมาจากอาณาจักรลาว) ไทแสก ลาวครั่ง ไทกลา ไทหย่า ลาวตี้ ลาวเวียง ลาวหล่ม และ คำตี้

๒) ประเทศลาว ในประเทศลาวก็เช่นเดียวกันกับไทย ที่มีชาวไทเป็นประชากรกลุ่มหลักของประเทศ ประกอบด้วย ไทลาว ลาวตี้ ลาวเวียง (ภาษาลาวเรียกว่าไทเวียงและแค่นั้นเป็นคำสำหรับเรียกคนไทลาวที่มาจากเวียงจันทน์ ไม่ใช่ไทอีกกลุ่มหนึ่งอย่างแท้จริง) ลาวหล่ม ผู้ไท ชาวไทขาว ชาวไทดำ (ลาวโซ่ง) ชาวไทแดง ชาวไทเหนือ ชาวผู้เ็น (ชาวผู้เ็น มีการแต่งกายและขนบธรรมเนียมประเพณีก็เป็นอย่างลาวแท้ แต่ทางภาษาพูดมีผิดแปลกออกไปบ้าง) ชาวไทยวน ชาวไทลื้อ ชาวไทพวน (ลาวพวน) ชาวไทกะเลิง ชาวไทญ้อ และ ชาวไทแสก (ลาวใช้ไทแซก)

๓) ประเทศจีน ชาวไทในประเทศจีน ถือเป็นชาวไทนอกประเทศไทย-ลาว ที่มี

จำนวนมากที่สุด โดยมากอาศัยในมณฑลยูนนาน กวางสี กวางตุ้ง กุ้ยโจว และไหหลำ ประกอบด้วย ชาวจ้วง ไทใหญ่ ชาวหลี ชาวไทลื้อ ชาวไทปายี ชาวไทย้อย (จุงเจีย ตูเยน ตูเรน หรือไดออย) ชาวตุลา (ตูเรน) ชาวปูลาจี้ ชาวปูลุงจี ชาวไทเหนือ (ไทญ้อ) ชาวไทลาย (ไทน้ำ) ชาวไทหย่า ชาวไทนอง

ชาวไทไขหัว ชาวไทซอง ชาวไทเชิน ชาวไทลื้อ ชาวตั้ง (อ้ายก้า ปู้ก้า ผู้คำ) ชาวสุย ชาวมู่หล่าว ชาว

เมฆานาน ชาวเก๋าล่าว ชาวไทเวยลาย ชาวปู่ไย่ ชาวไท้ ชาวไทหย่า ชาวอุเอ ชาวไซ ชาวเดาลาว ชาวอี ชาวเอน ชาวพุมะ ชาวตุเชน ชาวเปเมียว ชาวปาเซน (กลุ่มเลือดผสมจีน) และ ชาวมิงเกีย (กลุ่มเลือดผสมจีน)

๔) **ประเทศพม่า** ชาวไทแบ่งออกเป็นสองส่วน คือส่วนเหนือ และส่วนใต้ โดยส่วนใต้เป็นชาวไทยสยาม ที่อาศัยอยู่ในเขตตะนาวศรี โดยเฉพาะบริเวณชายแดน และจังหวัดเกาะสอง ซึ่ง

คนไทยภาค : ภาพโดย วีระศักดิ์ จันทรวงแสง
แหล่งที่มาของภาพ (<https://www.facebook.com>)

ยังเป็นปัญหาชาวไทยพลัดถิ่นอยู่ สำหรับส่วนเหนือ เป็นชาวไทกลุ่มอื่น ๆ และไม่ได้มีปัญหาเรื่องชีวิตบนเส้นแบ่งเขตแดน โดยกลุ่มนี้ประกอบด้วย ชาวไทใหญ่ ชาวไทลื้อ ชาวไทเขิน ชาวไทยอง ชาวไทเมฆา ชาวไทแลง ชาวไทคำตี้ **ชาวไทพ่าเก** ชาวไทยโยเดีย^๔ (ชาวโยดะยา หรือ ชาวอุยธยาในพม่า) ชาวไทผัว ชาวชนะรา

ไทยพลัดถิ่นในเขตตะนาวศรี

๕) **ประเทศเวียดนาม** ส่วนมากอาศัยบริเวณลุ่มแม่น้ำดำแดง ประกอบด้วย **ชาวปู่**

ชาวปู่ยี่ มีถิ่นที่อยู่เดิมแถวลุ่มน้ำดำแดง
แหล่งที่มาของภาพ - www.wikipedia.org

ยี่^๕ ชาวเกียน ชาวลาว ชาวไทลื้อ ชาวไทดำ ชาวไทขาว ชาวไทแดง ชาวไทนุง (ผู้นุง) ชาวไทใหญ่ (सानเขย์) ชาวถาย ชาวไทย ชาวม่าน ชาวไท้ ชาวเกลาว ชาวลาซิ ชาวละหา ชาวนาง ชาวไทญ้ง (ใส) ชาวไทใต้ ชาวไทของ ชาวไทท้าวลาว ชาวไทลักกะ (ละเกีย)

^๔ เป็นคำที่เรียกกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวสยามจากอาณาจักรอยุธยา ซึ่งอพยพเข้ามาประเทศพม่า มีทั้งอพยพไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารกษัตริย์พม่าโดยสมัครใจ บางก็เป็นเชลยซึ่งถูกกวาดต้อนเมื่อเกิดสงคราม.

^๕ ชาวปู่ยี่ เรียกตัวเองว่า ปู่ใหญ่ ปู่จ๋อง และปู่หม่าน มีถิ่นที่อยู่เดิมแถวลุ่มน้ำดำแดง รวมจ้วงเหนือแถบเขตปกครองตนเองกวางสีจ้วง มณฑลกุ้ยโจว และตอนเหนือของประเทศเวียดนาม.

ชาวข่าลาว ชาวตูลาว ชาวควาเบียว (จาเบียว) ชาวโต๋ ชาวไทหล้า ชาวไทโส ชาวไทลา ชาวไทเชียง
ชาวไทลาย ชาวไท่างตง^{๑๐}

๕) ประเทศอินเดีย ชาวไทในอินเดีย ส่วนมากอาศัยในรัฐอัสสัม และอรุณาจัล
ประเทศ ได้แก่ ชาวไทอาหม ชาวไทพาเก๋ ชาวไทคำตี้ ชาวไทอ้ายตน (ไทอ้ายตน อ้ายตอน) ชาว ไทคำ

ไทคำตี้ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยกลุ่มหนึ่ง ที่อพยพไปอาศัยอยู่ที่
ประเทศอินเดีย (https://th.wikipedia.org)

ยัง (เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยกลุ่ม
หนึ่ง ที่อพยพไปอาศัยอยู่ที่ประเทศ
อินเดีย และทางตอนเหนือของ
ประเทศพม่า เดิมชาวไทคำตี้
อาศัยอยู่บริเวณเมืองกอง) ชาวไทตู่
รง ชวนะรา และ ชาวไทจันหารี
(ชาวไทจันหารี เป็นชาวไทยกลุ่มหนึ่ง
ที่อพยพไปอาศัยในพื้นที่ของ
รัฐอัสสัม และรัฐใกล้เคียง ใน

ประเทศอินเดีย ใช้ภาษาตระกูลไท และนับถือพระพุทธศาสนา)

๖) ชาวไทในส่วนอื่นๆ นอกจากนี้ ในกัมพูชา และ มาเลเซีย ยังมีชาวไทอาศัยอยู่
ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ก่อนตั้งแต่ก่อนการเสียดินแดน เช่น ในพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ เกาะกง
ไพรบุรี ปะลิส กลันตัน และตรังกานู โดยกลุ่มนี้ประกอบด้วย ชาวลาว ไทยสยาม ไทยเกาะกง ไทยก
ลันตัน ไทยปะลิส ไทยไพรบุรี ไทยเปรัก ไทยลังกาวิ และยังมีชาว SamSam ซึ่งเป็นคนไทยผสมมลายู
และนับถือศาสนาอิสลาม อยู่ทางตอนเหนือของมาเลเซีย และทางใต้ของไทย^{๑๑}

^{๑๐} วิกีพีเดีย, สารานุกรมเสรี, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, th.wikipedia.org. สืบค้นเมื่อ 22/4/2566.

^{๑๑} วิกีพีเดีย, สารานุกรมเสรี, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, th.wikipedia.org. สืบค้นเมื่อ 23/4/2566.

๑.๓ อาณาจักรโบราณในประเทศไทย

อาณาจักร หมายถึง เขตแดนที่อยู่ใต้นาจอปกครองของประเทศหนึ่งๆ อำนาจปกครองทางบ้านเมือง คู่กับ ศาสนจักร ซึ่งหมายความว่า อำนาจปกครองทางศาสนา^{๑๒} อาณาจักร เกิดจากกลุ่มเมืองรวมตัวกันอย่างแน่นแฟ้น กษัตริย์ที่ประทับในราชธานีมีอำนาจเหนือผู้นำของเมืองบริวารทั้งหมด มีการรวมกลุ่มเมืองตั้งเป็นรัฐหลายรัฐ ในประเทศไทยอาจจำแนกเป็นอาณาจักรโบราณต่างๆ ดังนี้

๑.๓.๑ อาณาจักรฟูนัน

อาณาจักรฟูนันเป็นรัฐที่รุ่งเรืองอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑ ที่ตั้งของรัฐอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งประเทศกัมพูชา เวียดนามตอนใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ของไทย บางตอนของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และภาคใต้ของไทย ลงมาถึงแหลมมลายู ฟูนันรวมตัวกันเป็นรัฐแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นรัฐชลประทานภายในแผ่นดินที่ประชาชนดำรงชีพด้วยการเกษตร โดยใช้น้ำจากระบบชลประทานที่พัฒนาเป็นอย่างดี

นอกจากนั้น ฟูนันยังมีเมืองท่าสำหรับจอดเรือและค้าขายต่างประเทศ ฟูนัน จึงมีรายได้จากการค้าขาย การเดินเรืออีกด้วย^{๑๓}

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๖๒.

^{๑๓} "อาณาจักรฟูนันหรือฟูนาน (พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑)" [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, th.wikipedia.org., สืบค้นเมื่อ 23/4/2566.

๑) การพัฒนาสังคมเผ่ามาเป็นสังคมนรัฐ

สังคมดั้งเดิมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นสังคมเผ่า (Tribal Society) ต่อมาพัฒนาเป็นสังคมนรัฐ (Social State) เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๖ เป็นต้นมา ตัวอย่าง คือ ฟูนัน เดิมเป็นหมู่บ้าน ต่อมาขยายออกไปเพราะมีประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงต้องขยายที่เพาะปลูกให้พอกินพอใช้กับจำนวนชุมชนที่ขยายขึ้น ได้พยายามหาเทคโนโลยีการเกษตรมาช่วย เช่น ขุดคูคลองกั้นน้ำ เพื่อให้อยู่ดีและมีอาหารพอเพียง ต่อมาเริ่มมีโครงสร้างของสังคมที่ดีขึ้นจนพัฒนามาเป็นรัฐ

๒) ลักษณะของวัฒนธรรม

ลักษณะของวัฒนธรรมที่เมืองอออกแก้ว เป็นแบบผสมกันระหว่างวัฒนธรรมพื้นเมืองและวัฒนธรรมอินเดีย เช่น ประเพณีการบูชาภูเขาคันคังคีลี และเจ้าหญิงธิดาพญานาคของชาวฟูนัน ได้สืบทอดต่อมาเป็นธรรมเนียมที่กษัตริย์กัมพูชาทรงปฏิบัติ

๓) วัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรม

ส่วนลักษณะของสถาปัตยกรรมเป็นแบบวัฒนธรรมอินเดีย ได้แก่ โบราณสถานของกัมพูชาสมัยก่อนนครวัด นอกจากนั้น มีพระพุทธรูปแบบคุปตะ ภาพปั้นพระวิษณุสวามมาลา

ทรงกระบอก และภาพปั้นพระหริหระ ล้วนแสดงให้เห็นว่า ประติมากรชาวฟูนันได้รับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมจากอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละ และราชวงศ์คุปตะ ทั้งศาสนาพุทธ และศาสนาฮินดู มีภาษาสันสกฤต ซึ่งเห็นได้จากบันทึกของชาวฟูนันที่บันทึกไว้ คราวมีงานเฉลิมฉลองรัชกาลพระเจ้าโกณดิญญะที่ ๒ และรัชกาลพระเจ้าชัยวรมัน

ที่ ๑ (พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๖) ที่มีประเพณีการจัดงานต่าง ๆ ซึ่งนอกจากจะแสดงถึงอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียแล้ว ยังปรากฏคำลงท้ายพระนามกษัตริย์ฟูนันว่า “วรมัน” ภาษาสันสกฤต แปลว่า “ผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์” ซึ่งผู้อยู่ในวาระณะกษัตริย์ของอินเดียนิยมใช้กัน สิ่งเหล่านี้ ล้วนแสดงให้เห็นอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียที่มีต่อรัฐฟูนัน

๔) ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

พูนันมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน ดังนั้นเรื่องราวของพูนันจึงปรากฏในบันทึกของจีนที่กล่าวไว้ว่า เมืองต่าง ๆ ในพูนันมีกำแพงล้อมรอบ มีปราสาทราชวังและบ้านเรือน ราษฎรชาวพูนันมีผิวดำ ผมหยิก เดินเท้าเปล่า ทำการเพาะปลูก ชอบการแกะสลักเครื่องประดับ การสลักหิน มีตัวอักษรใช้ลักษณะคล้ายกับอักษรของพวก “ฮู่” (อยู่ในเอเชียตอนกลาง ใช้อักษรแบบอินเดีย) มีทาสเชลยศึก มีการค้าทองคำ ค่าเงิน ค่าไหม ทำแหวน สร้อยมือทองคำ ถ้วยชามเงิน การพิจารณาคดีความใช้แบบจารีตนครบาล เช่น ล้วงหยิบแหวนทองเหลืองหรือไขในน้ำเดือด ใช้โซ่ร่อนจับคดีย้อมมือแล้วเดินไป ๗ ก้าว หรือดำน้ำพิสูจน์ เป็นต้น มีแหล่งน้ำใช้ร่วมกัน มีการทมน้ำเพื่อการเพาะปลูก สถาปัตยกรรมเป็นแบบหลังคาเป็นชั้นเล็กๆจำนวนมาก ตกแต่งด้วยช่องเล็กช่องน้อยครอบอยู่^{๑๔}

๕) ด้านความเชื่อ

มีตำนานเล่าถึงราชวงศ์ขอมไว้ว่า ราชวงศ์ขอมนั้นเกิดจากพราหมณ์คนหนึ่งสมสู่กับนางนาค ซึ่งเป็นพระธิดาของพญานาค ที่ถือว่าเป็นบรรพบุรุษของชนชาติขอมราชวงศ์นี้ได้มีกษัตริย์ครอง

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.thairath.co.th>.

อาณาจักรพูนันต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ มีพระนามกษัตริย์ที่ปรากฏชื่อคือพระเจ้าโกณฑิณยะชัยวรมัน และพระเจ้ารุทรวรมัน ศิลปขอมที่เกิดขึ้นในยุคนี้เรียก ศิลปขอมแบบพนมดงรัก สร้างระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๕ เมือง

หลวงของอาณาจักรพูนันนั้น เรียก นอ-กอร กก-ทะโหลก ซึ่งหมายถึงเมืองพระนคร ที่ตั้งอยู่บนขุนเขาและต้นไม้สูงนั่นเอง และได้รับอิทธิพลมีความเชื่อในเรื่อง พญานาค "นาค" คำนี้หากความเชื่อตามตำนานต้องถือว่าเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์ เป็นตัวแทนความเชื่อของชาวขอมที่ยึดเอาเป็นสัญลักษณ์ประจำของชนเผ่า นับถือนาคนับถืองูเช่นเดียวกับอียิปต์หรืออินเดีย ความเชื่อนี้เกิดจากพื้นฐานของแหล่งที่

^{๑๔} วิกิพีเดีย, สารานุกรมเสรี, [ออนไลน์], เรื่องเดียวกัน, สืบค้นเมื่อ 23/4/2566.

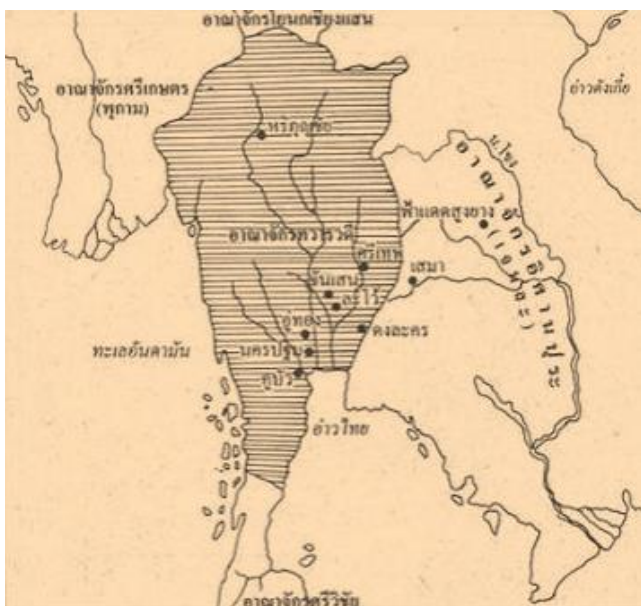
อยู่อาศัย เช่นมีความเชื่อว่าแม่น้ำโขงเกิดจากรอยพญานาคดงนั้นน้ำและถ้าใหญ่ใต้น้ำหรือบนขุนเขา จึงเป็นถิ่นที่อยู่ของพญานาค ผู้นับถือนิยมที่จะสักกลายตามผิวหนังด้วยรูปนาคและงู มีพิธีกรรมสำหรับ บูชาพญานาคเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้นอิทธิฤทธิ์ต่างๆที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นโรคภัยไข้เจ็บหรือถูก ูกกัด ถือว่าเป็นการลงโทษของพญานาค ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ปัจจุบันยังมีหลงเหลืออยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำ โขง เช่นมีความเชื่อว่า ทุกปีพญานาคจะพ่นบ้องไฟขึ้นเหนือแม่น้ำโขง เป็นต้น^{๑๕}

หากวิเคราะห์เอาว่ามนุษย์ที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงหรือทะเลสาบ เป็นผู้ที่อยู่กับน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตประจำวันแล้ว การอาศัยสิ่งที่อยู่ในน้ำเพื่อใช้ อุปโภคบริโภคจึงเป็นเหตุหนึ่ง ที่ทำให้เรียกกลุ่มคนริมน้ำว่า มนุษย์นาคา ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในการหาปลาจับสัตว์น้ำและใช้เรือ สำหรับเดินทางไปมาในแม่น้ำ จนมีการสร้างเรือยาวที่มีหัวพญานาคหรือเรือมังกรขึ้นในดินแดนที่อยู่ ริมแม่น้ำ ก็พอจะมองเห็นภาพของชุมชนริมน้ำและชุมชนบนภูเขา ที่มีความเชี่ยวชาญในการเข้าป่าล่า สัตว์ นับถือขุนเขาและสิ่งลึกลับที่เกิดขึ้นในป่าเขา โดยเชื่อว่าอันตรายที่เกิดขึ้นจากสัตว์ป่าและไข้ป่า นั้นเป็นการลงโทษของเจ้าป่าเจ้าเขา หากจะเหมาเอาว่าเป็นยักษ์มารอะไรก็ไม่ผิดอะไร ดังนั้นการตั้ง บ้านเมืองจึงขึ้นอยู่กับผู้นำหรือกษัตริย์ของตนนั้นมีความเชื่อหรือนับถือเอาอะไรเป็นหลัก ฝ่ายนาคา หรือเจ้าป่าเจ้าเขา หรือได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากศาสนาใด ก็จะพากันตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองตามคติ ความเชื่อนั้น

^{๑๕} วิกีพีเดีย, สารานุกรมเสรี, [ออนไลน์], เรื่องเดียวกัน สืบค้นเมื่อ 23/4/2566.

๑.๓.๒ อาณาจักรทวารวดี^{๑๖} (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖)

ทวารวดีเป็นอาณาจักรโบราณในดินแดนประเทศไทยก่อนสมัยสุโขทัย มีความหมายว่า

เป็นปากประตูทางการค้า และเป็นชื่อเมืองของพระกฤษณะในมหาकाพย์มหาภารตยुทธ กำหนดอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ เมืองที่เชื่อว่าเป็นศูนย์กลางมี ๓ แห่ง คือ เมืองโบราณนครปฐม เมืองโบราณอุทอง และเมืองโบราณศรีเทพ คนในอาณาจักรแห่งนี้ นับถือวิญญานนิยม เหมือนคนทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศาสนาพราหมณ์พระพุทศาสนาเถรวาท และมหายาน โดยที่ ศิลปกรรมในทาง

พระพุทศาสนาในระยะแรกเหมือนกับต้นแบบคือศิลปะคุปตะของอินเดีย ต่อมาได้พัฒนามาเป็นแบบแผนของทวารวดีเองอย่างแท้จริงในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๕^{๑๗}

คำว่า “ทวารวดี” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ประกอบด้วยประตู ซึ่งอาจหมายถึงเมืองท่า เป็นปากประตูทางการค้า ชุมทางการค้าและคำว่า “ทวารวดี” อาจเทียบได้กับ “ทวารกา” ซึ่งเป็นเมืองของพระกฤษณะในมหาकाพย์อินเดียเรื่องมหาภารตยुทธ^{๑๘}

^{๑๖} แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.facebook.com>.

^{๑๗} มานพ นักการเขียน, บานชื่น นักการเขียน, วารสารสิรินธรปริทรรศน์ ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๔, หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๘} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ฉบับปรับปรุงใหม่). (นนทบุรี : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๖๒), หน้า ๒๕.

๑.๓.๓ เมืองที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี

เมืองโบราณในสมัยทวารวดีเท่าที่พบแล้ว มีจำนวนประมาณ ๑๐๗ เมืองในทุกภูมิภาคของประเทศไทยโดยมีประมาณ ๗๐ เมืองอยู่ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลางตามแม่น้ำเจ้าพระยาและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนที่เหลือจะอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ ๓๐ เมือง นอกนั้น อยู่ในเขตภาคเหนือและภาคใต้ ภาคละ ๑-๒ เมือง^{๑๔} แต่เมืองที่เชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีจากหลักฐานทางโบราณคดี ทั้งจากด้านที่ตั้ง ขนาดของเมือง ศาสนสถาน โบราณวัตถุและการติดต่อกับโลกภายนอก มี ๓ แห่ง คือ

๑) เมืองโบราณอุทอง

เมืองอุทองเป็นเมืองโบราณที่สำคัญที่มีความเก่าแก่ยิ่งกว่าเมืองโบราณสมัยทวารวดี

อื่นๆ เป็นเมืองท่าโบราณที่มีความสำคัญ และเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของอาณาจักรทวารวดี และยังได้พบอิทธิพลของพระพุทธศาสนามหายานที่แผ่ขยายมาจากศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในอาณาจักรศรีวิชัยได้แผ่เข้ามาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๖ เนื่องจากได้พบประติมากรรมรูป

พระโพธิสัตว์ในคติมหายานหลายองค์

เมืองโบราณอุทองมีร่องรอยการติดต่อกับอินเดียตั้งแต่ช่วงยุคเหล็กตอนปลายหรือสมัยราชวงศ์โมริยะ-คุงคะ ในพุทธศตวรรษที่ ๓-๕ และเจริญสืบต่อมาจนกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญในสมัยอินโดโรมัน ในพุทธศตวรรษที่ ๕-๙ จนถึงสมัยคุปตะ ในพุทธ

^{๑๔} สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๑ ราชบุรี, คูบัว : ความสัมพันธ์กับชุมชนทวารวดีในบริเวณใกล้เคียง. (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๗-๑๒๐.

ศตวรรษที่ ๙-๑๑ และสมัยหลังคูปตะ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ โดยมีหลักฐานทางโบราณวัตถุสำคัญที่สนับสนุนคือ ลูกปัดชนิดต่างๆ มีทั้งที่ทำด้วยหิน แก้ว และที่เป็นทองคำไปด้วย และเหรียญกษาปณ์ของโรมัน ซึ่งเป็นเหรียญทองแดงของจักรพรรดิวิคโตรินุสแห่งราชอาณาจักรโรมันตะวันตก (พ.ศ. ๘๑๑-๘๑๓)^{๒๐}

๒) เมืองโบราณนครปฐม

เมืองนครปฐมเป็นเมืองโบราณสำคัญในสมัยสมัยทวารวดี เป็นศูนย์กลางและเมืองท่าสำคัญของอาณาจักรทวารวดีในยุคหลัง คือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๖ ด้วยเหตุที่สภาพที่ตั้งทาง

แหล่งที่มาของภาพ : ภาพจากโดรน มติชนทีวี เมื่อกรกฎาคม 2561

ภูมิศาสตร์ที่อยู่ไม่ไกลจากชายฝั่งทะเลอ่าวไทยโบราณ และมีการขุดคูเมืองและคูคลองต่างๆ ที่มีขนาดกว้างมากเป็นพิเศษ ทำให้เรือสินค้าสามารถเข้ามาติดต่อกับค้าขายภายในเมืองได้อย่างสะดวก^{๒๑} เมืองโบราณนครปฐมเป็นศูนย์กลางทาง

พระพุทธศาสนาในยุคหลัง ดังที่ได้พบหลักฐานด้านศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่น เจดีย์องค์เดิมของพระปฐมเจดีย์ เจดีย์พระประโทน เจดีย์จุลประโทนเจดีย์วัดพระเมรุ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบประติมากรรมสำคัญขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก เช่น พระพุทธรูป ศิลารธรรมจักรจำนวนมาก ประมาณ ๓๐ กว้าง บางวงมีศิลปะรูปกวางหมอบประกบอยู่ เป็นต้น ซึ่งได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาสมัยคูปตะและหลังคูปตะของอินเดีย โดยที่ช่วงเวลาที่ยิ่งรุ่งเรืองที่สุดของชุมชนภายใน

^{๒๐} ผาสุก อินทรารุช, ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๒-๑๐๖.

^{๒๑} สฤชัยพงศ์ ขุนทรง, โบราณคดีเมืองนครปฐม : การศึกษาอดีตของศูนย์กลางแห่งทวารวดี. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, (องค์การมหาชน), ๒๕๕๙), หน้า ๒๒๔.

เมืองจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ ในขณะที่เมืองโบราณอุทองน่าจะมีบทบาทเป็นศูนย์กลางและเมืองที่สำคัญในยุคแรก ราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๓^{๒๒}

ในเมืองโบราณนครปฐม ได้มีการค้นพบเหรียญเงิน ๒ เหรียญ มีจารึกอักษรปัลลวะภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ จากเมืองนครปฐมโบราณ ใน พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้ฐานเจดีย์ร้าง มีข้อความว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” ซึ่งแปลได้ว่า “บุญกุศลของพระราชแห่งศรีทวารวดี หรือ บุญของผู้เป็นเจ้าของแห่งศรีทวารวดี หรือ พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ” ด้วยเช่นกัน

๓) เมืองโบราณศรีเทพ

เมืองโบราณศรีเทพน่าจะมีความเป็นไปได้ในการเป็นราชธานีของทวารวดี ได้ชื่อมา

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อาณาจักรโบราณที่เต็มไปด้วยอารยธรรม

แหล่งที่มาของภาพ : <https://aec10news.com>.

จากคำว่า “ทวารกา” หมายถึง เมืองที่สถาปนาขึ้นโดยพระกฤษณะในอินเดีย ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้น कुชราตในอินเดีย โดยเมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นแห่งเดียวที่พบว่า ได้มีการสร้างประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์คือเทวรูปพระกฤษณะ ผู้เป็นอวตาร

ปางที่ ๘ ของพระวิษณุ ในศาสนาพราหมณ์ นิกายไวษณพ ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๔ เมืองโบราณศรีเทพนี้ เป็นหนึ่งในเมืองโบราณรุ่นแรกที่มีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดียในสมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๑) และสมัยหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓) จากหลักฐานด้านโบราณวัตถุและโบราณสถาน นำไปสู่ข้อสรุปได้ว่า ในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ นั้น

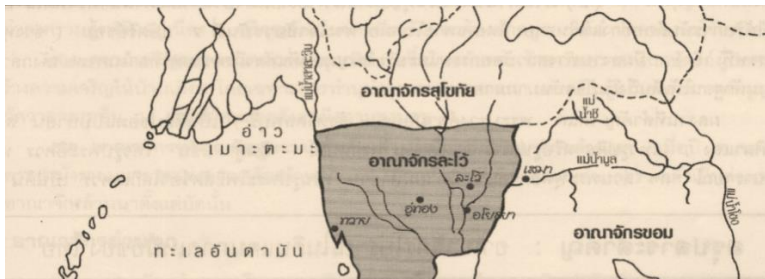
^{๒๒} มานพ นักการเรือน, บานชื่น นักการเรือน, วารสารสิรินธรปริทรรศน์, หน้า ๒๕๖.

วัฒนธรรมทวารวดีได้เจริญรุ่งเรือง เนื่องจากได้พบพระพุทธรูปแบบทวารวดี ธรรมจักรศิลาที่มีจารึกคาถา เย ธมมา เป็นภาษาบาลี^{๒๓}

มหาสถูปเขาค้างนอก เมืองศรีเทพ ถ่ายเมื่อพฤศจิกายน พ.ศ. 2561, อนุชิต อนุจิต, เผยแพร่ วันเสาร์ที่ 15 เมษายน พ.ศ.2566, แหล่งที่มาของภาพ : ศิลปวัฒนธรรม วันสี่คั่น จันทร์ที่ 24 เมษายน พ.ศ.2566, <https://www.silpa-mag.com>.

ดังนั้น เมื่อไม่มีการค้นพบเหรียญเงินที่มีจารึกว่า “ศรีทวารวดี ศวรรปุณยะ” ในเมืองโบราณศรีเทพเหมือนกับแหล่งโบราณคดีภาคกลางตอนล่างนั้น จึงทำให้เป็นข้อสนับสนุนได้ว่า พระเจ้ากรุงทวารวดีไม่ได้ประทับอยู่ในเมืองเหล่านั้น แต่ได้ทรงสร้างปучนียสถานไว้ในเมืองต่าง ๆ นอกพระราช

แหล่งที่มาของภาพ : <https://sites.google.com>. แผนที่โดยสังเขปของอาณาจักรละโว้ <https://sites.google.com/site/jaruphasurapinit310/xanacakr-sri-wichay>.

ธานีของพระองค์อีกด้วย

๓. อาณาจักรละโว้

อาณาจักรละโว้ บางเรียก ลวรัฐ หรือ ละโว้โยทียา เป็นอาณาจักรโบราณในมณฑลอำนาจแห่งหนึ่งในอดีต ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของลุ่มน้ำเจ้าพระยา สถาปนาขึ้นราวปลายยุคทวารวดี แรกเริ่มมีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่ลวปุระ (ปัจจุบันคือเมืองลพบุรี) ต่อมาย้ายไปที่อโยธยา (ปัจจุบันคือเมือง อโยธยา) ซึ่งต่อมาได้ถูกสถาปนาเป็นอาณาจักรอโยธยา

^{๒๓} ผาสุก อินทรารุช, ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, หน้า ๑๑๓.

เมื่อเทียบเคียงกับอาณาจักรร่วมสมัยพบว่าอาณาจักรละโว้อยู่ในยุคเดียวกันกับอาณาจักรทวารวดี และอาณาจักรเจนละพื้นที่อิทธิพลบางส่วนก็ถือว่าเป็นพื้นที่เดียวกัน ประกอบกับตามหลักฐานเกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดีบ่งบอกว่า ทวารวดีได้รับอิทธิพลจากอินเดียหลายอย่าง เช่น

พระปรางค์สามยอด, แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

ด้านการปกครองรับความเชื่อเรื่องการปกครองโดยกษัตริย์ สันนิษฐานว่าการปกครองสมัยทวารวดีแบ่งออกเป็นแคว้น มีเจ้านายปกครองตนเองแต่มีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติการแบ่งชนชั้นในสังคมออกเป็นชนชั้นปกครองกับชนชั้นที่ถูกปกครอง

จึงมีความเป็นไปได้ว่าละโว้ก็เป็นแคว้นหนึ่งที่เป็นองค์ประกอบของอาณาจักรทวารวดี ดังนั้นข้อมูลบางประการที่ปรากฏเป็นหลักฐานเกี่ยวกับอาณาจักรละโว้อาจจะเป็นข้อมูลของอาณาจักรทวารวดี ขณะเดียวกันข้อมูลบางประการที่เกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดีก็อาจจะหมายถึงข้อมูลของอาณาจักรละโว้ก็เป็นไปได้ แต่การเชื่อมอำนาจของทั้งสองอาณาจักรนี้ไม่พร้อมกันก็น่าจะเป็นเพราะการขยายอำนาจของขอมนั้นค่อย ๆ ลิตรอนอำนาจเดิมในพื้นที่ด้วยการตีเอาเมืองต่าง ๆ

ของอาณาจักรทวารวดีไปที่ละเมืองสองเมือง จึงทำให้ความเป็นอาณาจักรทวารวดีสูญสิ้นไปก่อนอาณาจักรละโว้

หลังจากพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา อาณาจักรขอมได้ขยายอิทธิพลเข้ามายังบริเวณนี้ ทำให้ความสำคัญของอาณาจักรละโว้ลดลง อิทธิพลศิลปวัฒนธรรมของขอมได้แพร่เข้ามาใน

เทวสถานปรางค์แขก ลักษณะศิลปะเขมรแบบพะโค

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

ดินแดนประเทศไทยโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และเลยมาทางตะวันตกได้แก่ ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี และในช่วงเวลาดังกล่าวละโว้เป็นศูนย์กลางที่สำคัญทางภาค

กลางจึงได้รับอิทธิพลศิลปะขอม โดยนำมาผสมผสานรูปแบบให้เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ได้แก่ พระปรางค์สามยอด และเทวสถานปรางค์แขก จังหวัดลพบุรี แม้จะมีลักษณะสถาปัตยกรรมรูปพระปรางค์ตามขอมแต่เป็นการสร้างเลียนแบบขอมเท่านั้นเอง ทางด้านประติมากรรมศิลปะลพบุรีก็มีส่วนผสมกับศิลปะทวารวดี ทั้งนี้เพราะถิ่นที่ตั้งของอาณาจักรละโว้ก็เป็นพื้นที่ของอาณาจักรทวารวดีที่เคยอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน

ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ การค้าขายระหว่างอาณาจักรละโว้กับจีนเจริญรุ่งเรืองขึ้น แต่เนื่องจากอยุธยาตั้งอยู่ใกล้ทะเลซึ่งเป็นทำเลที่เหมาะสมกว่า ศูนย์กลางการค้าขายจึงเปลี่ยนจากลพบุรีไปอยู่ที่อยุธยา และเมื่อพระเจ้าอู่ทองสถาปนารุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรอยุธยา อาณาจักรละโว้จึงถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา^{๒๔} เป็นอันสิ้นสุดความเป็นอาณาจักรละโว้ตั้งแต่นั้นมา

^{๒๔} จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม, ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ชนนิยม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๐.

๑.๓.๔ อาณาจักรตามพริลิ่งค์

อาณาจักรตามพริลิ่งค์ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็น อาณาจักรนครศรีธรรมราช นั้น เป็นอาณาจักรโบราณที่มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธศตวรรษที่ ๗ มีศูนย์กลางอยู่ที่นครศรีธรรมราชในปัจจุบัน

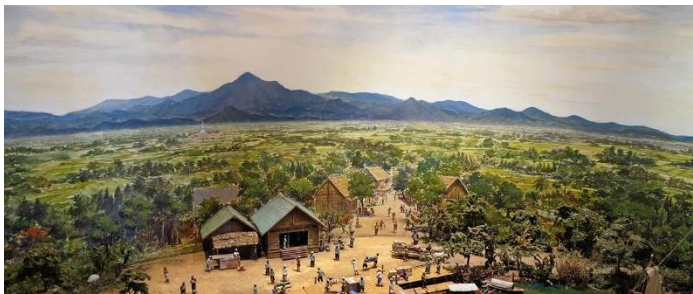
แหล่งที่มาของภาพ : <https://web.archive.org>.

(อาจจะเป็นบริเวณบ้านท่าเรือหรือบ้านพระเวียง) อยู่ทางด้านเหนือของอาณาจักรลังกาสุกะ (บริเวณปัตตานี) มีอาณาเขตทางตะวันออก และตะวันตกจรดทะเลอันดามันถึงบริเวณที่เรียกว่าทะเลนอก ซึ่งเป็นบริเวณจังหวัดกระบี่ในปัจจุบัน คำว่า "ตามพ" เป็นภาษาบาลี แปลว่าทองแดง ส่วน "ลิงค์" เป็น

เครื่องหมายบอกเพศ เขียนเป็นอักษรภาษาอังกฤษว่า Tambalinga หรือ Tanmaling หรือ Tamballingam จีนเรียก ตันเหมยหลิง หรือโพ-ลิง หรือโฮลิง (แปลว่าหัวแดง) บางทีเรียกว่าเซี่ยะไท้ว (แปลว่าดินแดง) อาณาจักรตามพริลิ่งค์ มีกษัตริย์สำคัญคือ พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช และพระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมราช

๑) อาณาเขต

ในยุคแรก ๆ อาณาจักรตามพริลิ่งค์มีอาณาเขตตั้งแต่อำเภอสิชล อำเภอท่าศาลา

ภาพวาดจำลองแสดงเมืองตามพริลิ่งค์ในอดีต
แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.thairath.co.th>.

อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ลงไปถึงอำเภอเชียรใหญ่ และลิกเข้าไปภายในแผ่นดินถึงอำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอลานสกา อำเภอทุ่งสง ทั้งหมดอยู่ในท้องที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และขยายอาณาเขตออกไปเรื่อยๆ ในคาบสมุทร

มลายู ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาณาจักรตามพรลิงค์ได้เปลี่ยนชื่อเป็นอาณาจักรนครศรีธรรมราช สามารถรวบรวมบรรดาแว่นแคว้นน้อยใหญ่ในภาคใต้และคาบสมุทรมลายูได้ทั้งหมดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ จนราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ก็เสื่อมลง และถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา ในที่สุด

๒) ศาสนา

ในช่วงที่อาณาจักรนครศรีธรรมราชมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้น ได้กลายเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาบนคาบสมุทรมลายู ทั้งนี้โดยมีการติดต่อสัมพันธ์กับลังกาและ

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.wikiwand.com>

ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ ภายหลังจากการอนุเคราะห์ของเจ้าผู้ครองนครศรีธรรมราชคือพระเจ้าธรรมราชาธิราช ก็ได้นำพระพุทธศาสนานิกายนี้ขึ้นไปเผยแพร่ยังกรุงสุโขทัยด้วยเมื่อประมาณ พุทธศักราชที่ ๑๘๐๐ อัน

เป็นผลให้พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้ฝังรากลึกลงในสังคมไทยนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

จากหลักฐานด้านเอกสารและหลักฐานทางด้านโบราณคดี พบว่าอาณาจักรตามพรลิงค์หรืออาณาจักรนครศรีธรรมราช มีผู้นับถือศาสนาด้วยกัน ๒ ศาสนา คือ

(๑) ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู โดยเฉพาะลัทธิไศวนิกาย (นับถือพระศิวะหรือพระอิศวรเป็นเทพเจ้าสูงสุด) ดังได้พบร่องรอยเทวสถาน แห่งศิวลึงค์ และแท่นฐานรองรับเป็นจำนวนมาก กำหนดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ลัทธิไศวนิกายได้รับการนับถือในอาณาจักรตามพรลิงค์ในระยะแรกๆ นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนพระนารายณ์ เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูลัทธิไวษณพนิกายด้วย

(๒) พระพุทธศาสนา นับถือทั้งนิกายหินยานหรือเถรวาท นิกายมหายาน และลัทธิลังกาวงศ์ ในแต่ละช่วงเวลา คือ พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทนับถือกันมากประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔ พระพุทธศาสนานิกายมหายานหรืออจาริยวาทนับถือประมาณ

พุทธศตวรรษที่ ๑๔ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ส่วนนิกายเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์นับถือหลังจากติดต่อกับลังกาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

๑.๓.๕ อาณาจักรหริภุญชัย

อาณาจักรหริภุญชัย หรือ หริภุญไชย เป็นอาณาจักรมอญ^{๒๕} ที่ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือ

ของประเทศไทยปัจจุบัน ตำนานจามเทวีวงศ์โบราณได้บันทึกไว้ว่า ฤๅษีวาสุเทพเป็นผู้สร้างเมืองหริภุญชัยขึ้นในปี พ.ศ. ๑๓๑๐ แล้วทูลเชิญพระนางจามเทวี ซึ่งเป็นเจ้าหญิงจากอาณาจักรละโว้ ขึ้นมาครองเมืองหริภุญชัย ในครั้งนั้นพระนางจามเทวีได้นำพระภิกษุ นักปราชญ์ และช่างศิลปะต่างๆ จากละโว้ขึ้นไปด้วยเป็นจำนวนมากคราวหมื่นคน พระนางได้ทำนุบำรุงและก่อสร้างบ้านเมือง ทำให้เมืองหริภุญชัย (ลำพูน) นั้นเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ต่อมาพระนางได้สร้างเขลางค์นคร (ลำปาง)

ขึ้นอีกเมืองหนึ่งให้เป็นเมืองสำคัญ สมัยนั้นปรากฏมีการใช้ภาษามอญโบราณในศิลาจารึกของหริภุญชัย มีหนังสือ “หมานชู” ของจีนสมัยราชวงศ์ถัง กล่าวถึงนครหริภุญชัยไว้ว่าเป็น “อาณาจักรของสมเด็จพระราชินีนาถ”^{๒๖}

^{๒๕} David K. Wyatt, *Thailand : A Short History*, (Chaing Mai : Silkworm Book, 2004), pg. 21.

^{๒๖} วิกีพีเดีย, สารานุกรมเสรี, อาณาจักรหริภุญชัย, บทความ, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, th.wikipedia.org. สืบค้นเมื่อ 24/4/2566.

พระนางจามเทวี กบการสร้างอาณาจักรหริภุญชัย
ที่มาของภาพ : <http://historymember.blogspot.com>.

ปัจจุบัน โบราณสถานสำคัญของอาณาจักรหริภุญชัยคือพระธาตุหริภุญไชย ที่จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นบริเวณที่สันนิษฐานว่าเป็นราชธานีในสมัยนั้น และยังมีเมืองโบราณเวียงมโน ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ โบราณสถานที่ยังคงเหลือ บ้านสองแคว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และเวียงท่ากาน ที่ตำบลบ้านกลาง ต.สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการพบจารึกอักษรมอญโบราณ สมัยหริภุญไชย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จำนวน ๗ หลัก ที่ลำพูน ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย จังหวัดลำพูน[2] บางหมู่บ้านของจังหวัดลำพูนนั้นพบว่า ยังมีคนพูดภาษามอญและอนุรักษ์วัฒนธรรมมอญอยู่

๑.๓.๖ อาณาจักรล้านนา

อาณาจักรล้านนา คือ ราชอาณาจักรของชาวไทยวนในอดีต ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ตลอดจนถึงสองปันนา เช่น เมืองเชียงรุ่ง (จิ่งหง) มณฑลยูนนาน ประเทศจีน ภาคตะวันออกของประเทศพม่า เช่น ผังตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งมีเมืองเชียงตุงเป็นเมืองเอก ผังตะวันตกแม่น้ำสาละวิน มีเมืองนายนเป็นเมืองเอก และครอบคลุม ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนในปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน^{๒๗} โดยมีเมืองเชียงใหม่ เป็นราชธานี มีภาษา ตัวหนังสือ วัฒนธรรม และประเพณีเป็นของตนเอง เคยถูกปกครองในฐานะรัฐบรรณาการหรือรัฐส่วยของอาณาจักรตองอู อาณาจักรอยุธยา และ อาณาจักรล้านช้าง จนสิ้นฐานะอาณาจักร กลายเป็นเมืองส่วนหนึ่งของอาณาจักรตองอูสมัยอยุธยาไปในที่สุด และรวมเข้ากับสยามจนเป็นภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

^{๒๗} สรัสวดี อ๋องสกุล, ศาสตราจารย์, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕.

แผนที่ตั้งของอาณาจักรล้านนา, จัดทำโดย, ธาณิชร์ เชื้ออินทร์, ภูธเนศ ปราพรหม,
อาณาจักรล้านนา (Lanna), แหล่งที่ของภาพ : <https://sites.google.com>.

๑) ชื่อล้านนา

ล้านนา หมายถึง ดินแดนที่มีน่านับล้าน หรือมีที่นาเป็นจำนวนมาก คู่กับล้านช้าง คือดินแดนที่มีช้างนับล้านตัว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐ คำว่า "ล้านนา" กับ "ลานนา" เป็นหัวข้อโต้เถียงกัน ซึ่งคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งมี ดร. ประเสริฐ ณ นคร เป็นประธาน ได้ให้ข้อยุติว่า

"ล้านนา" เป็นคำที่ถูกต้อง และเป็นคำที่ใช้กันในวงวิชาการ^{๒๘} ล้านนายังมีชื่อใกล้เคียงและสัมพันธ์กับอาณาจักรใกล้เคียงอื่นอีกด้วย เช่น สิบสองปันนา เป็นต้น

๒) สมัยก่อนล้านนา

หลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยวนนั้นไม่แน่ชัด เช่นเดียวกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชนชาติไทย บ้างก็ว่าชาวไทยวนกลุ่มหนึ่งเข้ามาสู่แหลมอินโดจีน แล้วมาตั้งหลักแหล่งอยู่

อาณาจักรล้านนา คือ ราชอาณาจักรของชาวไทยวนในอดีตที่ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย แหล่งที่มาของภาพ : <https://sites.google.com>.

ทางภาคเหนือของประเทศไทยซึ่งมีผู้คนอยู่อาศัยตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมาตั้งชุมชนตามหุบเขา ริมน้ำที่ราบลุ่มต่าง ๆ ของจังหวัดเชียงราย^{๒๙} ตามตำนานสิงหนวัติกล่าวว่า สิงหนวัติกุมารได้อพยพผู้คนบริวารมาจากเมืองราชคฤห์

(เข้าใจว่าอยู่ในมณฑลยูนนาน) มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เชียงแสนราวต้นสมัยพุทธกาล ตั้งชื่อบ้านเมืองนี้ว่า โยนกนคร เรียกประชาชนเมืองนี้ว่า ยวน ซึ่งเป็นเสียงเพี้ยนมาจากชื่อเมือง "โยนก" นั้นเอง^{๓๐} ส่วนตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่ามิชนชาติหนึ่งเข้ามาอยู่อาศัยอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดลำพูนและลำปาง บริเวณรอยต่อประเทศพม่า ลาว และไทย ในปัจจุบัน กล่าวกันว่ากษัตริย์องค์แรกเสด็จลงมา

^{๒๘} สรัสวดี อ๋องสกุล, ศาสตราจารย์, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๒๑.

^{๒๙} สายพิณ สุภา. "วิถีชีวิตคนไทยวนในจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดหนองยาวสูง", งานค้นคว้าอิสระ (สารนิพนธ์), (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

^{๓๐} อานันท์ กาญจนพันธ์, "ประวัติศาสตร์สังคมล้านนา : ความเคลื่อนไหวของชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น, พิษณุโลก : หน่วยวิจัยอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน" มหาวิทยาลัยนเรศวร และภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, (๒๕๖๐), หน้า ๕๒-๕๕.

จากสวรรคค์พร้อมกับบริวาร ๑.๐๐๐ คน มาเพื่อปกครองชนชาติอื่นๆ กษัตริย์นามว่า พระเจ้าลาวจักร เทวราชา (ลาวจกราช) ทรงสร้างเมืองหิรัญนครเงินยาง ปฐมกษัตริย์น่าจะมาพร้อมกับผู้ติดตามกลุ่ม ไทยกลุ่มใหญ่ อพยพเข้าทางดินแดนของชาวลัวะเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๗๐๐^{๓๑}

๓) ที่มาของชื่อ

ชาวไทยภาคกลางในสมัยโบราณเคยเรียกชาวไทยในถิ่นเหนือว่า "ยวน" โดยปรากฏหลักฐานในวรรณคดี เช่น ลิลิตยวนพ่าย ซึ่งกวีของอยุธยาจินตนาขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นักวิชาการต่างประเทศสันนิษฐานว่า คำว่า ยวน อาจจะมาจกคำสันสกฤตว่า yavana แปลว่าคนแปลกถิ่นหรือคนต่างถิ่น^{๓๒}

พระนามทั้งสามสามกษัตริย์ : ปรากฏใน อนุสาวรีย์ สามกษัตริย์, ตามที่ปรากฏ,
แหล่งที่มาของภาพ : <https://pantip.com/topic>.

^{๓๑} ฮันส์ เพนธ์, "ความเป็นมาของล้านนาไทย," ใน ล้านนาอนุสรณ์ พระราชพิธีเปิดพระบรมราชา นุสรณ์สามกษัตริย์, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๓๒} Frederic Pain (2008), "An introduction to Thai ethnonymy: examples from Shan and Northern Thai", The Journal of the American Oriental Society, ISSN 0003-0279.

๔) การปกครอง

อาณาจักรล้านนาเป็นรัฐพื้นเมือง มีคติเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์มีรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่นที่เรียบง่าย โดยรับแนวคิดจารีตท้องถิ่นและแนวคิดที่ได้อิทธิพลจากพระพุทธศาสนา เมืองราชธานีไม่มีอำนาจในการปกครองมากนัก เนื่องด้วยปัญหาการคมนาคมที่ยากลำบากของรัฐในบริเวณที่ราบสูง ส่งผลให้ท้องถิ่นปกครองตนเองอย่างอิสระ^{๓๓}

๑.๓.๗ อาณาจักรสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัย เป็นอาณาจักรหรือรัฐในอดีตรัฐหนึ่ง ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำยม เป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่ยุคเหล็กตอนปลาย จนกระทั่งสถาปนาขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ในฐานะสถานีการค้าของอาณาจักรละโว้ หลังจากนั้นราวปี ๑๘๐๐ พ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมืองได้ร่วมกันกระทำการยึดอำนาจจากขอมสบาดโขลญลำพง ซึ่งทำการเป็นผลสำเร็จและได้สถาปนาเอกราชให้สุโขทัยเป็นรัฐอิสระ และมีความเจริญรุ่งเรืองตามลำดับและเพิ่มถึงขีดสุดในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ก่อนจะค่อย ๆ ตกต่ำ และประสบปัญหาทั้งจากปัญหาภายนอกและภายใน จนต่อมาถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาไปในที่สุด

ประวัติศาสตร์ชาติไทย : ประเทศไทยสมัยอาณาจักรสุโขทัย

แหล่งที่มาของภาพ : <http://thainationhistory.blogspot.com>.

^{๓๓} สรัสวดี อ๋องสกุล, ศาสตราจารย์, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อมรินทร์, ๒๕๕๘), มปน. สืบค้นเมื่อ 25/4/66

๑) การก่อตั้งกรุงสุโขทัย อาณาจักรสุโขทัยก่อตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. ๑๗๘๐ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทรงพระนามเดิมว่า พ่อขุนบางกลางหาว ทรงสถาปนาสุโขทัยขึ้นมา สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชนชาติไทย โดยขยายเขตการปกครองออกไปอย่างกว้างขวาง สุโขทัยเป็นราชอาณาจักรของชาติไทย อยู่ประมาณ ๒๐๐ ปี จึงถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๘๑

อาณาจักรสุโขทัย ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าผ่านคาบสมุทรระหว่างอ่าวเมาะตะมะ และที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง มีอาณาเขตดังนี้

- ๑) ทิศเหนือ มีเมืองแพร์ (ปัจจุบันคือแพร์) เป็นเมืองปลายแดนด้านเหนือสุด
- ๒) ทิศใต้ มีเมืองพระบาง (ปัจจุบันคือนครสวรรค์) เป็นเมืองปลายแดนด้านใต้

๓) ทิศตะวันตก มีเมืองฉอด (ปัจจุบันคือแม่สอด) เป็นเมืองชายแดนที่จะติดต่อเข้าไปยังอาณาจักรมอญ

๔) ทิศตะวันออก ถึงเมืองสะคำใกล้แม่น้ำโขงในเขตภาคอีสานตอนเหนือ^{๓๔}

ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชปรากฏตามศิลาจารึกว่า อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยได้แผ่ขยายออกไปดังนี้

๑) ด้านทิศเหนือ ถึงเมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองพัวพันไปถึงฝัังโขงดินแดนสิบสองจุไทย

๒) ด้านทิศใต้ ถึงเมืองคนที (บ้านโคก อยู่ทางฝัังตะวันออกของแม่น้ำปิง อำเภอเมืองจังหวัดกำแพงเพชร) เมืองพระบาง (จ. นครสวรรค์) เมืองแพรก (เมืองสรรค์บุรี จ. ชัยนาท) สุพรรณภูมิ (จังหวัดสุพรรณบุรี) ราชบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช

๓) ด้านทิศตะวันตก ถึงเมืองฉอด (อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก) เมืองหงสาวดี (อาณาจักรมอญ)

๔) ด้านทิศตะวันออก ถึงเมืองสรลงสองแคว (พิษณุโลก) ลุมบาจาย สคาเท้าฝัังโขง ถึงเมืองเวียงจันทน์ เวียงคำ จะเห็นได้ว่าอาณาจักรสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนั้น แท้ที่จริงคือพื้นที่ประเทศไทยในปัจจุบัน เว้นแต่ตอนเหนือและพื้นที่ส่วนใหญ่ทางซีกตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา

๒) การสิ้นสุดของอาณาจักรสุโขทัย เมื่อพ.ศ. ๒๑๒๗ หลังจากขณะศึกที่แม่น้ำสะโตงแล้ว พระนเรศวรโปรดให้เทครัวหัวเมืองเหนือทั้งปวง (เมืองพระพิษณุโลกสองแคว เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย เมืองสวรรคโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองพิจิตร และเมืองพระบาง)^{๓๕} ลงมาไว้ที่อยุธยา เพื่อเตรียมรับศึกใหญ่ พิษณุโลกและหัวเมืองเหนือทั้งหมดจึงกลายเป็นเมืองร้าง หลังจากเทครัวไปเมืองได้จึงสิ้นสุดการแบ่งแยกระหว่างชาวเมืองเหนือ กับชาวเมืองใต้ และถือเป็นการสิ้นสุดของอาณาจักรสุโขทัยโดยสมบูรณ์ เพราะหลังจากนี้ ๘ ปี พิษณุโลกได้ถูกฟื้นฟูอีกครั้ง แต่ถือเป็นเมืองเอกในราชอาณาจักร มิใช่ราชธานีฝ่ายเหนือ

^{๓๔} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, อาณาจักรสุโขทัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มาข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>, ที่มา : แหล่งข่าวมติชน วันที่ 30 ธันวาคม 2548, สืบค้นเมื่อ, 25/4/2566.

^{๓๕} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, พระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๕๗.

ในด้านวิชาการ มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอเพิ่มว่า เหตุการณ์อีกประการ อันทำให้ต้องแตกร้างเมืองเหนือทั้งปวงโดยเฉพาะพิษณุโลกนั้น อยู่ที่เหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ บนรอยเลื่อนวังเจ้า ในราวพุทธศักราช ๒๑๒๗ แผ่นดินไหวครั้งนี้ส่งผลให้ตัวเมืองพิษณุโลกราพณาสูญ แม้แต่

ภาพแตกร้างเมืองเหนือทั้งปวงโดยเฉพาะพิษณุโลก

แหล่งที่มาของภาพ : <https://chatgpt.com>.

แม่น้ำแควน้อย ก็เปลี่ยนเส้นทางไม่ผ่านเมืองพิษณุโลก แต่ไปบรรจบกับแม่น้ำโพ (ปัจจุบันคือแม่น้ำน่าน) ที่เหนือเมืองพิษณุโลกขึ้นไป และยังส่งผลให้พระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลก หักพังทลายในลักษณะที่บูรณะคืนได้ยาก ในการฟื้นฟูจึงกลายเป็นการสร้างพระปรางค์แบบอยุธยาครอบทับลงไปแทนทั้งหมด^{๓๖}

^{๓๖} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, พระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย, หน้า ๕๘.

สรุปท้ายบท

ประเทศไทยในปัจจุบัน ได้มีผู้คนหลายเผ่าพันธุ์ตั้งถิ่นฐาน อาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สืบต่อเนื่องมาตามลำดับ นับเป็นระยะเวลาหลายพันปีมาแล้วโดยเริ่มจากชุมชนหมู่บ้าน ที่กระจายอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำและบนที่ราบสูงมารวมตัวกันเป็นเมือง มีการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอก กลายเป็นเมืองท่าค้าขาย มีผู้คนย้ายมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ส่วนบรรพบุรุษไทยสยามปัจจุบันซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มชาวไท-ไตเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ในแถบเดียนเบียนฟูในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔ และเริ่มเข้ามาอยู่อาศัยในอาณาเขตประเทศไทยปัจจุบันในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ รัชของชาวไทเกิดขึ้นจำนวนมากในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ และได้มีพัฒนาเป็นอาณาจักรตลอดจนได้ขยายอำนาจครอบคลุมอำนาจอื่น ต่างซึ่งความเป็นใหญ่ และตั้งเป็นอาณาจักรของตนเอง ได้แก่ อาณาจักรตามพริลิ่งค์ อาณาจักรโคตรบูร อาณาจักรขอม อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรละโว้ อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรเงินยางเชียงแสน อาณาจักรล้านนา อาณาจักรทริภุชชัย อาณาจักรอโยธยา และอาณาจักรสุพรรณภูมิ

อาณาจักรโบราณในดินแดนของไทย อาณาจักรทวารวดีเป็นอาณาจักรที่สำคัญอาณาจักรหนึ่ง ซึ่งเคยมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ มีความเจริญครอบคลุมไปยังดินแดนภาคเหนือ และภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน ตลอดจนถึงหัวเมืองมอญริมฝั่งทะเลอันดามัน จากการขุดค้นทางโบราณคดี ปรากฏว่าตั้งแต่อำเภอยะบะดี ถึงอำเภอยะบะดี จังหวัดลพบุรี ล้วนแต่มีหลักฐานเกี่ยวกับมนุษย์ในอดีตที่ยาวนานมาแล้ว จากชุมชนขนาดย่อมขยายเป็นเมืองเล็กๆ จนกระทั่งรวมตัวกันเป็นอาณาจักรหรือเขตปกครองที่เป็นส่วนย่อยของประเทศกลายเป็นอาณาจักรหรือเมืองขนาดใหญ่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๒ สำหรับดินแดนปากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีเมืองนครชัยศรี เมืองนครปฐมโบราณเป็นศูนย์กลางในสมัยทวารวดี ต่อมาเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้มีการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายศูนย์กลางการปกครองจากเมืองนครชัยศรีมาตั้งอยู่ที่เมืองอู่ทองสุพรรณภูมิหรือสุพรรณบุรี เนื่องจากเมืองสุพรรณภูมิมีสภาพที่เหมาะสมกว่า สำหรับอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อหารายวิชาจะนำเสนอในบทต่อไป.

บทที่ ๒

กำเนิดอาณาจักรสุโขทัย

เสถียร สระทองให้

ความนำ

การกำเนิดของ สุโขทัย นับเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการก่อรูป “รัฐไทย” ในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายหลังจากเสื่อมอำนาจของอิทธิพลขอมในบริเวณลุ่มแม่น้ำยมและน่าน ชุมชนท้องถิ่นของชนชาติไทได้รวมตัวกันสร้างอำนาจทางการเมืองของตนเอง จนสามารถสถาปนาอาณาจักรที่มีความเป็นอิสระ ทั้งในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ผู้นำสำคัญในการสถาปนาอาณาจักร คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ซึ่งทรงรวบรวมกำลังเข้ายึดเมืองสุโขทัยและประกาศอิสรภาพ ราวพุทธศตวรรษที่ 18 ทำให้สุโขทัยกลายเป็นศูนย์กลางอำนาจของชนชาติไท และเป็นจุดเริ่มของการพัฒนาระบบการปกครองแบบ “พ่อปกครองลูก” อันสะท้อนความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างกษัตริย์กับราษฎร ต่อมาในสมัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราช อาณาจักรสุโขทัยได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด ทั้งด้านการขยายอาณาเขต การค้าขายกับบ้านเมืองใกล้เคียง และการวางรากฐานวัฒนธรรมไทยที่สำคัญ เช่น การประดิษฐ์อักษรไทยและการส่งเสริมพระพุทธศาสนาเถรวาทให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคม

ดังนั้น การกำเนิดอาณาจักรสุโขทัยจึงมิใช่เพียงการตั้งราชธานีแห่งหนึ่งเท่านั้น หากเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากชุมชนเมืองโบราณสู่รัฐของชนชาติไทยอย่างแท้จริง และเป็นรากฐานสำคัญของพัฒนาการทางการเมือง ภาษา ศาสนา และอัตลักษณ์ไทยที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

แดนไทในคำเรียกขานของชาวอินเดีย

ดินแดนประเทศไทยในปัจจุบันปรากฏชื่อมาเนิ่นนานจากคำเรียกขานของชาวอินเดีย และชาวตะวันตกว่า “สุวรรณภูมิ” ดินแดนแห่งทองและความมั่งคั่ง สำหรับคนไทยทั่วไปแล้วเมื่อตั้งคำถามว่าใครอยู่ที่สุวรรณภูมิก่อน และคนไทยมาจากไหนจึงมาตั้งรกรากอยู่ที่สุวรรณภูมินี้ได้ เรามักนึกถึงผู้คนที่สร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นมาในยุคสุโขทัยเป็นอันดับแรก และเราก็มักลืมนึกถึงผู้คนที่อพยพลงมาจากทางเทือกเขาอัลไต ผ่านทะเลทรายโกบีอันร้อนแรงและเหน็บหนาวอย่างที่สุดในฤดูหนาวผ่านลงมาถึงน่านเจ้าหยุดพักสร้างอาณาจักรขึ้นที่นั่น แต่ก็ต้องถูกตีจนถอยร่นลงมาตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นและเราก็อาจนึกถึงบทเพลงปลุกใจ ที่เคยร้องกันว่า...เราถอยไปไม่ได้อีกแล้ว ผืนดินสิ้นแนวทะเลกว้างใหญ่... แต่ปัจจุบันความคิดดังกล่าวนี้กำลังถูกสั่นคลอนอย่างหนักจากทฤษฎีการว่าคนไทยมีได้อพยพมาจากเทือกเขาอัลไต และราชธานีสุโขทัยก็มีได้เป็นอาณาจักร อิสระแห่งแรกของคนไทย เพราะก่อนหน้าที่สุโขทัยจะเกิดขึ้นนั้นมีอาณาจักรอื่นตั้งเป็นแว่นแคว้นขึ้นมาก่อนแล้ว

๒.๑ ถิ่นกำเนิดของคนไทย

การศึกษาค้นคว้าความเป็นมาของผู้คนในดินแดนต่างๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทย เริ่มขึ้นโดยชาวตะวันตกซึ่งใช้วิธีการค้นคว้า คือ เดินทางไปสำรวจด้วย ตนเอง

เทือกเขาอัลไต (Altai Mountains) เป็นเทือกเขาในเอเชียกลางและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริเวณพรมแดนร่วมของประเทศรัสเซีย จีน มองโกเลีย และคาซัคสถาน แหล่งที่มาของภาพ : วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (<https://th.wikipedia.org>)

สอบสวนค้นคว้าด้านทางภาษา การแต่งกาย ความเป็นอยู่ สภาพบ้านเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและอื่น ๆ แล้วนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากประจักษ์พยานจากการศึกษาไปประมวลเป็นงานเขียนหรือรายงานการสำรวจ และอีกวิธีคือ สืบค้น

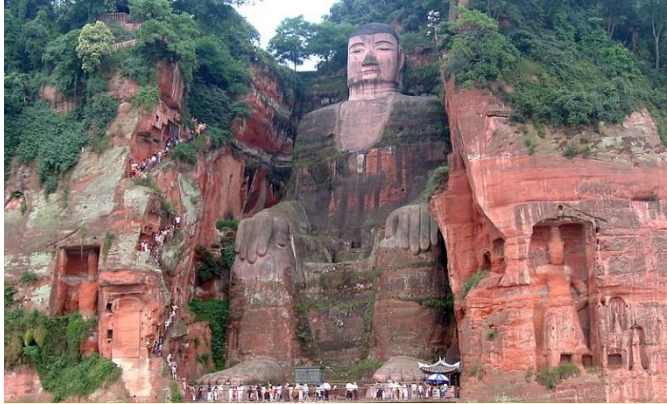
นำข้อมูลที่ได้จากประจักษ์พยานไปประมวลเป็นงานค้นคว้าของชาวต่างประเทศที่เรียบเรียงไว้ ดังนั้นวิธีการดังกล่าวรวมทั้งการศึกษาค้นคว้าของคนไทยได้ก่อให้เกิดความหลากหลายในทัศนะเกี่ยวกับถิ่น

กำเนิดของคนไทย ความพยายามที่จะค้นคว้าคำตอบว่าคนไทยมาจากไหน ทำให้ช่วง ๒-๓ ทศวรรษที่ผ่านมา มีการตื่นตัวถกเถียงและเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของคนไทยอย่างกว้างขวาง กลุ่มหนึ่งเชื่อว่าไทยมีต้นกำเนิดอยู่ บริเวณมณฑลเสฉวนแล้วค่อยๆ อพยพลงสู่ยูนานและแหลมอินโดจีนเพราะ ภูฏุกราน ความเชื่อนี้สอดคล้องกับกลุ่มที่เชื่อว่าคนไทยอพยพลงมาจากเทือกเขาอัลไต ทำให้เกิดเส้นทางอพยพอัลไต-เสฉวน-น่านเจ้า และสุโขทัยขึ้น^๑

^๑ วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, แนวคิดเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของชนชาติไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มาข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>, สืบค้นเมื่อ ๒๖/๔/๒๕๖๖.

๒.๑.๑ แนวคิดถิ่นกำเนิดของคนไทย

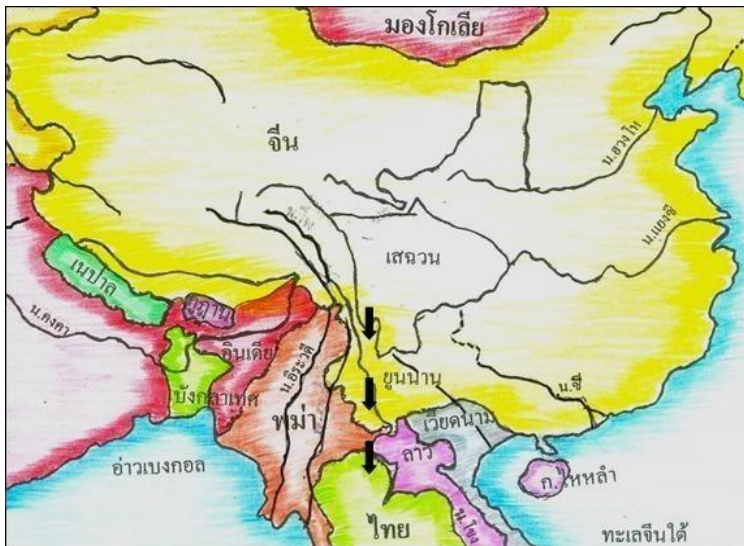

อารยธรรมและความเชื่อทางด้านศาสนา ของชาวเสฉวน
แหล่งที่มาของภาพ : วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (<https://th.wikipedia.org>).

กลุ่มหนึ่งเชื่อว่าคนไทยมีถิ่นกำเนิดกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณทางตอนใต้ของจีน และทางตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงบริเวณรัฐอัสสัมของอินเดีย ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าถิ่นเดิมของคนไทยอยู่บริเวณเหนือที่ประเทศไทยปัจจุบัน

แนวความคิดที่ประเทศไทยเกิดขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของเหตุปัจจัย ในบ้านเมือง และสถานการณ์ของโลกทำให้จุดมุ่งหมายของการสืบค้น วิธีการสืบค้น และแนวความคิดที่ได้จากการสืบค้น เกี่ยวกับถิ่นกำเนิด ของชนชาติไทย แตกต่างกันไปถึง ๕ แนวทางคือ

๑. แนวคิดที่เชื่อว่าถิ่นกำเนิดคนไทยอยู่ในบริเวณมณฑลเสฉวนประเทศจีน ชนชาติไทย

เส้นทางอพยพ อี้ไต-เสฉวน-ยูนนาน-ไทย ตามแนวคิดถิ่นกำเนิดคนไทย

อยู่ในบริเวณมณฑลเสฉวนประเทศจีน

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.winnews.tv>.

อยู่ในประเทศจีน ทางตอนเหนือและอพยพมาสู่มณฑลยูนนานทางตอนใต้แล้วจึงอพยพลงสู่ดินแดนในประเทศไทย เรียกเส้นทางอพยพนี้ง่ายๆ ว่า อี้ไต-เสฉวน-ยูนนาน

เตเรียน เดอ ลาคูเปอรี (Terrien de la coupeirie) กล่าวว่า คนเชื้อชาติไทยตั้งถิ่น

ฐานในดินแดนจีนก่อนจีน คือเมื่อ ๒๗๐๐-๓๐๐๐ ปีก่อนพุทธกาล ดังปรากฏในรายงานการสำรวจภูมิประเทศจีน ถิ่นที่อยู่ของคนไทยที่ปรากฏในจดหมายเหตุจีนนี้อยู่ในเขตมณฑลเสฉวนในปัจจุบัน^๒

๒. แนวคิดที่เชื่อว่าถิ่นกำเนิดคนไทยอยู่แถบเทือกเขาอัลไต ทางตอนเหนือของประเทศจีน เจ้าของความคิด

คือ หมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน ที่เดินทางไปสำรวจความเป็นอยู่ของชาติต่างๆ ในดินแดนไกลเคียงพร้อมทั้งเผยแพร่ศาสนาด้วย โดยเริ่มจากเชียงราย เชียงตุง สิบสองปันนา ยูนนาน จนถึงฝั่งทะเลกว้างตั้ง ผล

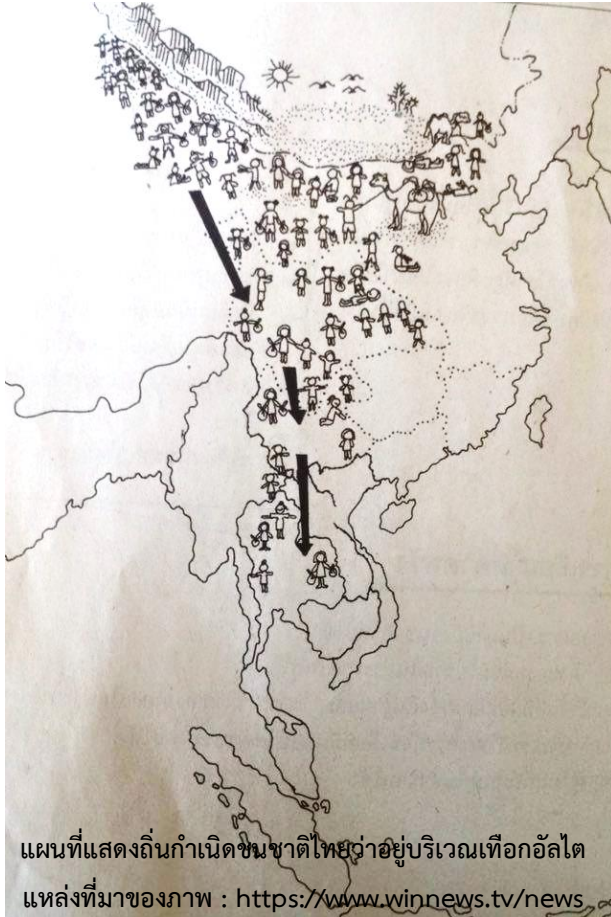
แนวคิดที่เชื่อว่าถิ่นกำเนิดคนไทยอยู่แถบเทือกเขาอัลไต
แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

จากการสำรวจปรากฏในงานเขียนเรื่อง The Thai Race : The Elder Brother of the Chinese ซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๒^๓ งานเขียนนี้สรุปว่าไทยสืบเชื้อสายจากมองโกลและเป็นชาติเก่าแก่กว่าจีนและฮิบรู

^๒ เตเรียน เดอ ลาคูเปอรี, (Terrien de la couperie), “The Cradle of the Shan Race”, ๒๔๒๘, เอกสารอัตสำเนา, มปน.

^๓ วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ (William Clifton Dodd), The Thai Race : The Elder Brother of the Chinese, ๒๔๕๒, เอกสารอัตสำเนา, มปน.

งานเขียน ได้รับความสนใจทั้ง ชาวไทยและต่างประเทศ นักวิชาการไทยคนสำคัญที่สืบทอดความคิดของงานเขียนนี้ คือ ชุนวิจิตร

มาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ได้เขียนงานเขียนชื่อ “หลักไทย” เป็นหนังสือแต่งทางประวัติศาสตร์ ได้รับพระราชทานรางวัลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กับประกาศนียบัตรวรรณคดีของราชบัณฑิตยสภา ใน พ.ศ. ๒๔๗๑ ในหนังสือ หลักไทยสรุปว่าแหล่งกำเนิดของคนไทยอยู่บริเวณเทือกเขาอัลไต (แหล่งกำเนิดของมองโกลด้วย)^๔ แนวคิดนี้มีอิทธิพลคลุมไปถึงการศึกษาของไทยอีกด้วย หลักสูตรการศึกษาของไทยได้ใช้หนังสือ “หลักไทย” เป็นตำราเรียนประวัติศาสตร์ของกระทรวงศึกษาธิการเป็นเวลานาน แต่ปัจจุบัน แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับน้อยมาก

๓. แนวคิดที่ว่าถิ่นกำเนิดของชนชาติ

ไทยกระจายเป็นแนวกว้างตั้งแต่ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของจีน แถบมณฑลยูนนาน กวางตุ้ง กวางสี รวมไปถึงตอนเหนือของภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในประเทศเวียดนาม ลาว ไทย และพม่า ตลอดจนบริเวณรัฐอัสสัมของอินเดีย

^๔ สง่า กาญจนาคพันธุ์, รองอำมาตย์โท, **หลักไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๗๑), เอกสารอัดสำเนา, มปน..

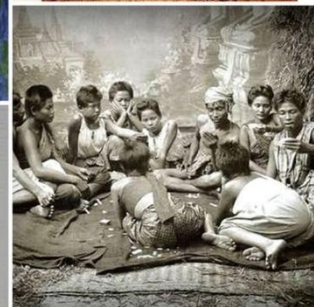
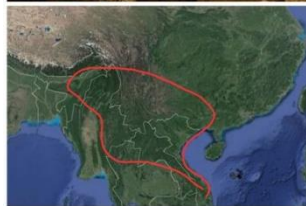
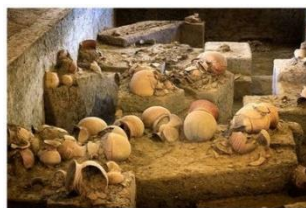
โคลกฤษ (Archibal R. Colguhon) เขียนรายงานไว้ว่าพบคนไทยเชื้อชาติไทยในแถบนี้ งานเขียนนี้ตีพิมพ์ในอังกฤษเมื่อ พ.ศ.๒๔๒๘ ผู้เขียนได้รับรางวัลเหรียญทองจากสมาคมภูมิศาสตร์ของ

อังกฤษ ต่อมาหนังสือเล่มนี้ได้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสและเยอรมัน ทำให้แนวคิดนี้แพร่หลายออกไป^๕

๕. แนวคิดที่เชื่อว่าถิ่นกำเนิดของชนชาติไทยอยู่ในดินแดนประเทศไทย เป็นการพิจารณาโดยมุมมอง ทางวัฒนธรรม

โดยใช้ข้อมูลแสดงให้เห็นร่องรอยของความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมของผู้คนที่ตั้งหลักแหล่ง อยู่ตามที่ราบลุ่มปากแม่น้ำต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยังพบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์เช่น โครงกระดูก ขวานหิน เครื่องมือสำริด เครื่องปั้นดินเผาที่ยืนยันว่า ชนชาติไทย อาศัยอยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศไทย ปัจจุบันมาเป็นเวลานานกว่า ๔,๐๐๐ ปี มาแล้ว

พอล เบนดิคท์ (Paul Benedict) นักภาษาศาสตร์ และ มนุษยวิทยาชาวอเมริกัน ค้นคว้าเรื่องเผ่าไทยโดยอาศัยหลักฐานทางภาษาศาสตร์และสรุปว่า ถิ่นเดิมของไทยน่าจะอยู่ในดินแดนประเทศไทย ตั้งแต่เมื่อประมาณ ๔๐๐๐-๓๕๐๐ ปีมาแล้ว พวกตระกูล

แหล่งที่มาของภาพ : <http://www.jbac.ac.th>

^๕ โคลกฤษ (Archibal R. Colguhon), "Chrysi", ๒๔๒๘, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

มอญ เขมร อพยพมาจากอินเดียเข้าสู่แหลมอินโดจีนได้ผลักดันคนไทยให้กระจัดกระจายไปหลายทาง

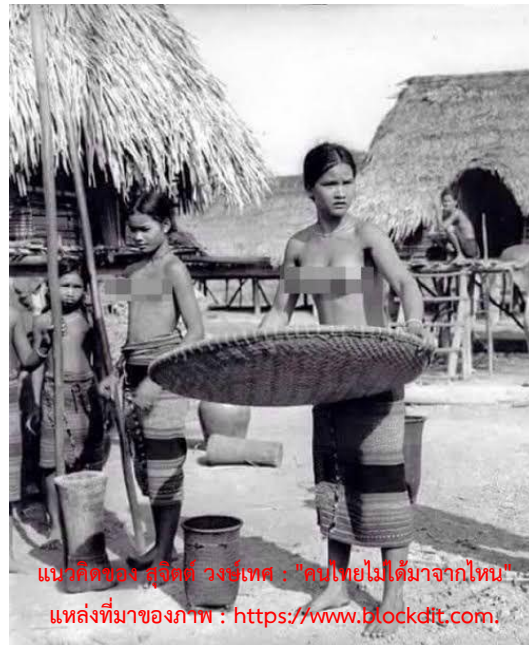

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.blockdit.com>.

ขึ้นไปถึงทางใต้ของจีนปัจจุบัน ต่อมาถูกจีนผลักดันจนอพยพลงใต้ไปอยู่ในเขตอัสสัม ฉาน ลาว ไทย และตังเกี๋ย จึงมีกลุ่มชนที่พูดภาษาไทยกระจัดกระจายไปทั่ว^๖

๕. แนวความคิดที่เชื่อว่าถิ่นกำเนิดของชนชาติไทย

อาจกระจายอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในอินโดจีน ในบริเวณคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะเป็นการสืบค้นโดยใช้หลักฐานด้าน พันธุศาสตร์โดยคณะนักวิชาการสายการแพทย์แขนงต่าง ๆ ร่วมกับสายสังคมศาสตร์ได้พยายามค้นหาต้นนี้ ความเป็นไทย โดยอาศัยหลักฐานจากหมู่เลือด ๕ หมู่ รูปร่างของฟันหน้า ขนาดของฟันหลัง (กราม) ความลึก ความกว้าง และความโค้งของขากรรไกร ตลอดจนโครงสร้างของ ดีเอ็นเอของกลุ่มคน ๕ กลุ่ม คือ ผู้ไท ไทดำ มลายู เขมรและจีน พบว่าไทดำและ ผู้ไทมีลักษณะหมู่เลือด ลักษณะฟันและขากรรไกร

แนวคิดของ สุริยต์ วงษ์เทศ : "คนไทยไม่ได้มาจากไหน"

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.blockdit.com>.

^๖ พอล เบนดิคท์ (Paul Benedict), นักภาษาศาสตร์และมนุษยวิทยาชาวอเมริกัน ค้นคว้าเรื่องเผ่าไทยโดยอาศัยหลักฐานทางภาษาศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา, <https://www.banjommyut.com>. สืบค้นเมื่อ, ๒๗/๔/๒๕๖๖.

ใกล้เคียงกับจีน และชาวมลายูมีลักษณะเหล่านี้ใกล้เคียงกับเขมร^๗ การใช้หลักฐานทางการแพทย์สืบค้นเรื่องถิ่นกำเนิดของ คนชาติไทย นับได้ว่าเป็นก้าวใหม่ของการศึกษาและเป็นสิ่งที่ ผู้เขียนและประชาชน จะต้องติดตามศึกษา ความก้าวหน้าของศาสตร์ด้านนี้ต่อไปในอนาคต

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.blockdit.com>.

สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้เสนอในบทความ "คนไทยไม่ได้มาจากไหน" ว่า คนไทยได้อาศัยอยู่ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว โดยเกิดจากการรวมตัวกันของแคว้นต่าง ๆ เข้าด้วยกันจนเป็นประเทศเดียวกัน เนื่องจากวัฒนธรรมพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน และการที่ ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดียเหมือนกัน โดยถือว่า คนที่ พูดภาษาที่ คล้ายคลึงกันเป็นบรรพบุรุษทาง วัฒนธรรมอันก่อให้เกิดพัฒนาการมาเป็นคนไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ประชาชนเหล่านี้ไม่ค่อยมีความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติ แต่เน้นไปทางแคว้นแคว้นมากกว่า^๘

แม้ว่าในวงการศึกษายังไม่มีข้อสรุปถึง ถิ่นกำเนิดของคนชาติไทยที่ชัดเจน แต่ผล การศึกษาแนว ความคิดเรื่องถิ่นกำเนิดของคนชาติไทย ทำให้ผู้เขียนได้เห็นถึงกระบวนการในการ สืบค้นเรื่องราว ในอดีตว่า ต้องอาศัยหลักฐานและการวิเคราะห์ การตีความหลักฐานเป็นสำคัญ อันจะ เป็นพื้นฐานในการศึกษาค้นคว้า ความรู้อื่น ๆ ของผู้เขียนต่อไป

^๗ ประเวศ วะสี, การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับฮีโมโกลบินอี : การศึกษาชาติภูมิท้องถิ่นไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๓๔), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^๘ สุจิตต์ วงษ์เทศ, "คนไทยไม่ได้มาจากไหน", วารสารศิลปวัฒนธรรม, ฉบับพิเศษ, เอกสารอัด สำเนา, มปป.

ดินแดนประเทศไทยเป็นดินแดนเก่าแก่ที่มีความเจริญสืบเนื่องตั้งแต่ยุคหินเก่า ยุคหินกลาง ยุคหินใหม่และยุคโลหะ ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ และสมัยปัจจุบัน^๙

๒.๒ คนสมัยก่อนสุโขทัย

เรื่องราวในสมัยสุโขทัยหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมามีการศึกษาค้นคว้าอย่างต่อเนื่อง ผ่านหลักฐานทางโบราณคดี จารึก และงานศิลปกรรม นำไปสู่การอธิบายเรื่องราวในมิติต่างๆ ทางสังคม อุดมคติของสุโขทัยจึงเป็นที่รับรู้ในแง่มุมมองที่ว่าด้วยเรื่องของอารยธรรมขอมจากลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก ที่ขยายตัวและเชื่อมโยงพื้นที่มายังดินแดนทางตอนเหนือ นักวิชาการหลายท่านได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า การสร้างบ้านแปงเมืองในสมัยสุโขทัยมีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมเส้นทางการค้าทางตอนบน และพยายามขยายอาณาเขตไปทางตะวันออกและตะวันตก เพื่อเชื่อมต่อการค้าทั้งสองฝั่งเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดการติดต่อแลกเปลี่ยนและผสมผสานวัฒนธรรมที่หลากหลาย พัฒนาการกระทั่งมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของยุคสมัยเป็นที่รับรู้จวบจนปัจจุบัน แต่หากมองย้อนกลับมาในเรื่องของพัฒนาการทางสังคมของชุมชนระยะแรกเริ่มในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพันนี้ ในช่วงเวลาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ยังคงมีช่องว่างและข้อสงสัยทางวิชาการอีกหลายประการ ทั้งในเรื่องของประชากร วิถีชีวิต ความเชื่อ หรือการติดต่อแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอก เป็นต้น^{๑๐}

---

^๙ วัลลภา รุ่งศิริแสงรัตน์, แนวคิดเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของชนชาติไทย, เอกสารอัดสำเนา, มปป. มปส. หน้า ๓๑.

^{๑๐} วีระศักดิ์ ธนูศิลป์, “คนในสมัยก่อนสุโขทัย : มิติและมุมมองทางประวัติศาสตร์โบราณคดีจากอดีตถึงปัจจุบัน” บทความวิจัย, นักโบราณคดีปฏิบัติการ, สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

เรื่องคนก่อนสุโขทัยเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ หลังจากมีการขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ฝังอยู่ใต้ฐานอาคารก่อนการสร้างเจดีย์วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย

โครงกระดูกมนุษย์โบราณในบริเวณบ้านบึงหญ้า ต.หนองจิก อ.คีรีมาศ จ.สุโขทัย
แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.komchadluek.net>

กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒^{๑๑} ตลอดจนการขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ซึ่งมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากหินฝังร่วมอยู่ด้วย ที่แหล่งโบราณคดีบ้านบึงหญ้า อำเภอคีรีมาศ จังหวัด

สุโขทัย กำหนดอายุราว ๓,๐๐๐ - ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว^{๑๒} พบเครื่องมือหินขัดรูปทรงคล้ายใบมีด ซึ่งใบมีดหินนี้เป็นเครื่องมือที่พบเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดสุโขทัย กำแพงเพชร และพิษณุโลกเท่านั้น^{๑๓} ข้อมูลดังกล่าวนำไปสู่การขุดค้นทางโบราณคดีในเขตเมืองศรีสัชนาลัย บริเวณแหล่งโบราณคดีวัดชมชื่น^{๑๔} เพื่อศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ก่อนสมัยสุโขทัยจากหลักฐานที่พบบ่งชี้ว่ามีการเข้ามาใช้พื้นที่อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ สมัยโลหะตอนปลาย สมัยทวารวดี สมัยลพบุรี เรื่อยมาจนถึงสมัยสุโขทัย

^{๑๑} จารึก วิไลแก้ว, “โครงกระดูกสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านบึงหญ้า อ.คีรีมาศ จ.สุโขทัย” นิตยสารศิลปากร, ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๓, (พฤษภาคม - มิถุนายน, ๒๕๔๑), หน้า ๕๑.

^{๑๒} จตุรพร เทียมทินกฤต, รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านบึงหญ้า, ตำบลหนองจิก, อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย, ๒๕๔๐, เอกสารอัดสำเนา, หน้า ๑๙.

^{๑๓} สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย, รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านวังประจวบ, ตำบลวังประจวบ อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก, เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๐, หน้า ๑๐. ๒๕๕๐.

^{๑๔} ธาดา สุทธิเนตร และคณะ. วัดชมชื่น. (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๐), มปน.

หากพิจารณาประเด็นของการสร้างบ้านแปงเมืองสมัยสุโขทัยในบริบทโลกและระบบเศรษฐกิจมหภาค

พื้นที่บริเวณนี้ ถือเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญของกลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจ และสังคมบนพื้นที่กระแสน้ำของอาณาจักรต่างๆ เช่น จีนโบราณ พุกาม ขอมโบราณ ฯลฯ การพยายามรวมกลุ่มและปฏิสัมพันธ์ของผู้คนเพื่อสร้างอำนาจและตัวตนจึงเกิดขึ้นดังตัวอย่างแผนที่แสดงตำแหน่งบ้านเมืองและชุมชนที่

กระจายตัวอยู่ แนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ก่อนสมัยสุโขทัยในภาพรวม เพื่อศึกษาเรื่องราวในแง่มุมต่างๆ ของชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับเมืองโบราณต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่

ลุ่มน้ำแม่ลำพันซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งของเมืองสุโขทัย และสายน้ำดังกล่าวยังเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ราบระหว่างเทือกเขาสูงในเขตเมืองเก่าสุโขทัยและเทือกเขาสูงตอนบนซึ่งเป็นเส้นทางการค้าโบราณและแหล่งทรัพยากรที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต

ขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพันนั้นอ้างอิงจากจุดกำเนิดต้นน้ำแม่ลำพันบริเวณด้านเหนือสุดคือเทือกเขาสูงในเขตรอยต่ออำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัยและอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ความสูงประมาณ ๗๕๐ เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลางเป็นแนวเทือกเขาสูงแรกก่อนจะเข้าสู่พื้นที่ภาคเหนือตอนบน และทางด้านตะวันตกติดต่อกับเทือกเขาสูงของจังหวัดตากที่ต่อเนื่องไปถึงประเทศ

พม่า (เมียนมา) โดยคลองแม่ลำพันจะไหลลงสู่ที่ราบลุ่มเมืองเก่าสุโขทัยใกล้ทำนบ ผ่านที่ราบลุ่มต่ำลงสู่แม่น้ำยม^{๑๕} เป็นระยะทางกว่า ๑๐๐ กิโลเมตรตลอดเส้นทางของลำน้ำสายนี้

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลำพันที่ผ่านมาพบหลักฐานทาง

ขวานหินขัด เครื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>

โบราณคดีที่เป็นประจักษ์พยานถึงกลุ่มชุมชนระยะแรกเริ่มสืบเนื่องจนถึงสมัยสุโขทัย โดยพบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น เครื่องมือขวานหินขัด กำหนดอายุในเบื้องต้นประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว กลองมโหระทึกสำริด เครื่องมือโลหะ และหลักฐานที่เกี่ยวกับงานโลหะกรรม ที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนบริเวณนี้มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากร และผู้มีองค์ความรู้ในการใช้สินแร่ ประกอบกับเป็นพื้นที่สำคัญบน

เส้นทางที่จะใช้ในการเชื่อมโยงโครงข่ายชุมชนต่างๆ สอดคล้องกับกระจายตัวของแหล่งถลุงโลหะจำนวนมากในเขตพื้นที่เทือกเขาสูงตอนบนของประเทศไทย^{๑๖} ซึ่งชุมชนเหล่านี้ส่งผลต่อการเจริญขึ้นของชุมชน และพัฒนาเป็นเมืองต่างๆ ในสมัยสุโขทัยในที่ราบลุ่มตอนล่างในที่สุด

^{๑๕} วีรศักดิ์ ธนูศิลป์, “มิติและมุมมองทางประวัติศาสตร์โบราณคดีจากอดีตถึงปัจจุบัน” บทความวิจัย, นักโบราณคดีปฏิบัติการ, สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย, มปป, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๑๖} วีรศักดิ์ ธนูศิลป์, ๑๑๑ โบราณคดีสโมสร, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมนักโบราณคดี, ๒๕๖๑), นักโบราณคดีปฏิบัติการ, สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

การศึกษาเรื่องของคนก่อนสุโขทัยในปัจจุบัน นอกจากจะเป็นการขยายกรอบองค์ความรู้ทางวิชาการ ยังก่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และการขยายตัวของเศรษฐกิจต่อยอดจากต้นทุนทางวัฒนธรรม (มรดกโลก) ที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

อาณาจักรทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16)

แหล่งที่มา : <https://docs.google.com>.

๒.๓ อาณาจักรก่อนอาณาจักรสุโขทัย

ราวปี พ.ศ.๘๐๐-๑๔๐๐ ความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนต่างๆ และการติดต่อค้าขายระหว่างกันได้ทำให้เกิดแว่นแคว้นต่างขึ้นตามเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ หลายร้อยปีก่อนที่อาณาจักรสุโขทัยจะเกิดขึ้นดินแดนประเทศไทยในปัจจุบันประกอบไปด้วยอาณาจักรใหญ่น้อยจำนวนหนึ่ง เช่น

๑. อาณาจักรศรีวิชัย ทางใต้มีแคว้นศรีวิชัยซึ่งเกิดขึ้นก่อนปี พ.ศ. ๑๕๐๐ มีบทบาทสำคัญในฐานะเส้นทาง การค้าทางทะเลระหว่างจีนกับอินเดีย แต่ในทุกวันนี้ก็ยังมีข้อสรุปว่า

อารยธรรม อาณาจักรศรีวิชัย หรือ อาณาจักรศรีโพธิ์ เกิดในปี พ.ศ. ๑๒๐๒

แหล่งที่มาของภาพ : <http://historydo.blogspot.com>.

ศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัย ตั้งอยู่ที่ไต่เน่ หลังศรีวิชัยเสื่อมลง ตามพริลิ่งค์ซึ่งอยู่บริเวณ นครศรีธรรมราชได้ก้าวเข้ามา มีบทบาท ควบคุมเส้นทางการค้า แทน ตามพริลิ่งค์รุ่งเรืองอยู่ในช่วง พ.ศ. ๑๕๐๐-๑๘๐๐ เพื่อมุ่งฟูทั้งทางการค้าและวัฒนธรรมประเพณีจนสมัยพ่อ

ขุนรามคำแหงถึงกับอาราธนาพระสงฆ์ จากที่นี้ขึ้นไปตั้งสังฆมณฑลที่สุโขทัย ทางเหนือตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๐๐๐ เป็นต้นมา มีการรวมตัวกันเป็นแคว้นหรือรัฐชย โยนก เชียงแสนและเงินยางเชียงแสนซึ่งต่อมาได้พัฒนาขึ้นเป็นล้านนารุ่งเรืองร่วมสมัยกับสุโขทัยและอยุธยา

๒. อาณาจักรทวารวดี ภาคกลางบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา-ท่าจีน มีแคว้น ทวารวดีที่เติบโตขึ้นมาในช่วง พ.ศ. ๑๑๐๐-๑๕๐๐ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครปฐมหรือนครชัยศรี เมืองต่างๆ ที่เข้ามารวมเป็นแคว้นได้แก่ เมืองอู่ทอง (สุพรรณบุรี) เมืองคูบัว (ราชบุรี) เมืองจันทเสน

(นครสวรรค์) เมืองฟ้าแดดสงยาง (กาฬสินธุ์) และเมืองศรีเทพ (เพชรบูรณ์) ทวารวดีสิ้นสุดการเป็นรัฐลงด้วยเหตุผล ๒ อย่างคือ การเปลี่ยนทางเดินของลำน้ำและอิทธิพลขอมที่แผ่ขยายเข้ามา ตั้งเมืองละโว้ขึ้นเป็นศูนย์กลางแทน

๓. อาณาจักรละโว้ ละโว้รุ่งเรืองขึ้นมาหลังปี พ.ศ. ๑๕๐๐ แทนที่รัฐเดิมของทวารวดี

อาณาจักรละโว้ เคยเป็นเมืองสำคัญของทวารวดีมาก่อน ราวพุทธศตวรรษที่ 10-12 ศตวรรษที่ 13-14 อาณาจักรละโว้มีความรุ่งเรืองอย่างมากโดยเฉพาะด้านพระพุทธศาสนา แหล่งที่มาของภาพ : <https://anywhere-travels.com>.

อย่างนครชัยศรี และศรีเทพ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำลพบุรีเมื่อขอมเสื่อมอำนาจลงในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พร้อมกับการเกิดของสุโขทัย ละโว้ก็ลดบทบาทลงไปด้วย แต่ก็มิได้เสื่อมสลายไปทีเดียว หากยังคงรักษารูปแบบความเจริญทางด้านศิลปวิทยาการไว้ และพัฒนาต่อเนื่องขึ้นมา เป็นกรุงศรีอยุธยาในภายหลัง

๔. อาณาจักรตามพรลิงค์ อาณาจักรตามพรลิงค์ ถือเป็นแคว้นที่เก่าที่สุดแคว้นหนึ่งบน

แหลมมลายู ก่อตั้งและมีความเจริญติดต่อกันมาหลายสมัยตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๗ ครั้งในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมืองตามพรลิงค์ได้เปลี่ยนชื่อเป็น นครศรีธรรมราช และราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีอิทธิพลครอบคลุมบรรดาหัวเมืองและ

อาณาจักรตามพรลิงค์ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็น อาณาจักรนครศรีธรรมราช เป็นอาณาจักรโบราณที่มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธศตวรรษที่ 7 แหล่งที่มาของภาพ : <http://historydo.blogspot.com>.

แว่นแคว้นอื่นๆ ทิวแหลมมลายู ต่อมาภายหลังได้ตกมาอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรสุโขทัย และต่อมาถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๓ คำว่า "ตามพ" เป็นภาษาบาลี แปลว่า ทองแดง ส่วน "ลิงค์" เป็นเครื่องหมายบอกเพศ เขียนเป็นอักษรภาษาอังกฤษว่า Tambalinga หรือ Tanmaling หรือ Tamballinggam จีนเรียก ตันเหมยหลิง หรือโพ-ลิง หรือโฮลิง(แปลว่าหัวแดง) บางทีเรียกว่า เซียะโท้ว(แปลว่าดินแดง) อาณาจักรตามพหรือลิงค์ มีกษัตริย์สำคัญคือ พระเจ้าศรีธรรมโศกราช และ พระเจ้าจันทรมหาราช

ในช่วงที่อาณาจักรนครศรีธรรมราชมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้น ได้กลายเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาบนคาบสมุทรมลายู ทั้งนี้โดยมีการติดต่อสัมพันธ์กับลังกาและยอมรับนับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ ภายหลังพระภิกษุสงฆ์จากนครศรีธรรมราชก็ได้พระพุทธศาสนานิกายนี้ขึ้นไปเผยแพร่ยังกรุงสุโขทัยด้วยเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐ อันเป็นผลให้พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้ฝังรากลึกลงในสังคมไทยนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

๕. อาณาจักรล้านนา คือ ราชอาณาจักรของชาวไทยวนในอดีต ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือ

ตอนบนของประเทศไทย ตลอดจนถึงสองปันนา เช่น เมืองเชียงรุ่ง (จิ่งหง) มณฑลยูนนาน ประเทศจีน ภาคตะวันออกของประเทศพม่า เช่น ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งมีเมืองเชียงตุงเป็นเมืองเอก ฝั่งตะวันตกแม่น้ำสาละวิน มีเมืองนายเป็นเมืองเอก

และครอบคลุม ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนในปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง

เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน^{๑๗} โดยมีเมืองเชียงใหม่ เป็นราชธานี มีภาษา ตัวหนังสือ วัฒนธรรม และประเพณีเป็นของตนเอง เคยถูกปกครองในฐานะรัฐบรรณาการหรือรัฐส่วยของ อาณาจักรตองอู อาณาจักรอยุธยา และ อาณาจักรล้านช้าง จนสิ้นฐานะอาณาจักร กลายเป็นเมือง ส่วนหนึ่งของอาณาจักรตองอูสมัยอยุธยาไปในที่สุดและรวมเข้ากับสยามจนเป็นภาคเหนือตอนบน ของประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

๒.๔ กำเนิดอาณาจักรสุโขทัย

ราชธานีสุโขทัย ชื่อของเมืองที่แปลว่า “รุ่งอรุณแห่งความสุข” และคำกล่าวที่รู้จัก กันดี ว่า...เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว ทำให้ภาพของสุโขทัยเป็นดังเมือง แห่งความฝัน นครแห่ง ความสุขและอดีตที่มีอาภรณ์คืบ

อาณาจักรสุโขทัย (ราว พ.ศ. 1781–2117 อายุราว 236 ปี) เป็นรัฐในอดีตรัฐ หนึ่ง ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำยม สถาปนาขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 18

แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>.

อาณาจักรสุโขทัยกำเนิดขึ้น ท่ามกลางแคว้นน้อยใหญ่ที่อยู่ราย รอบ ได้แก่ อาณาจักรพุกาม (Bagan) ที่อยู่ทางทิศตะวันตกและ ตะวันตกเฉียงเหนือ อาณาจักรทริ ภูโยชัยในเขตจังหวัดลำพูนและ ลำปาง อาณาจักรละโว้หรือลพบุรี

และอาณาจักรนครชัยศรี (นครปฐม

โบราณ) ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง แคว้นศรีจนาศะ (เมืองเสมา อำเภอสองเนิน จังหวัด นครราชสีมา เป็นเมืองที่มีความสำคัญและมีร่องรอยการทับซ้อนทางวัฒนธรรมทั้งวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเขมรโบราณ^{๑๘}) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และอาณาจักรกัมพูชา ทางทิศตะวันออก

^{๑๗} สรัสวดี อ๋องสกุล. “อาณาจักรล้านนา” ในปัจจุบันดินแดนล้านนาหมายถึงดินแดน ๘ จังหวัด ภาคเหนือคือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน”, เอกสารอัดสำเนา, มปป. หน้า ๒๕.

^{๑๘} ศานติ ภักดีคำ, Tour Story : เรื่องราวระหว่างทัวร์ เมืองเสมา คือ “ศรีจนาศะ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา, <https://www.matichonacademy.com>. สืบค้นเมื่อ, ๒๘/๔/๒๕๖๖.

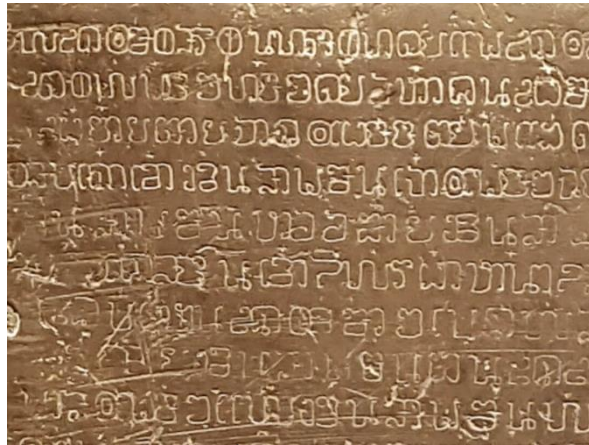
เฉียงใต้ รวมทั้งอาณาจักรล้านนาที่อยู่ทางเหนือ มีการรวมตัวของผู้คนหนาแน่น จนถึงกับเป็นชุมชนในระดับเมือง ที่พบได้แก่

๑. แหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด ต.ตลิ่งชัน อ.บ้านด่านลานหอย พบเครื่องมือจากโลหะ ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน เหริยยุตราดวงอาทิตย์ เศษภาชนะดินเผา มีร่องรอยการถลุงเหล็กที่มีอายุประมาณ ๒๕๐๐ ปี มาจนถึงสมัยทวารวดี

๒. ชุมชนบริเวณปราสาทเขาปู่จ่า บ้านนาเชิงคีรี ตำบลนาเชิงคีรี อำเภอกีรีมาศ จ.สุโขทัย อยู่บนภูเขาเล็ก ๆ เชิงเขาหลวงซึ่งสูงจากระดับพื้นดินประมาณ ๔๐-๕๐ เมตร มีปราสาทก่อด้วยอิฐลักษณะศิลปะร่วมสมัยศิลปะเขมรแบบบาปวน ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นโบราณสถานอิทธิพลเขมรที่เก่าแก่ที่สุดในเขตจังหวัดสุโขทัย ชุมชนโบราณที่บริเวณปราสาทเขาปู่จ่า แสดงถึงพัฒนาการในการแปลงบ้านเป็นเมืองเล็กๆ ตรงเชิงเขาซึ่งตำแหน่งที่ตั้งไม่ไกลจากเขาหลวงอันเป็นแหล่งแร่ธาตุและสมุนไพรจากป่า มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกเป็นสังคมที่ไม่โดดเดี่ยว

๒.๔.๑ นวัตกรรมสมัยอาณาจักรสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัยนับเป็นรัฐแรกๆ ที่เกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของแคว้นสุโขทัย มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทย มาตามลำดับ จนกลายเป็นสยามประเทศ หรือประเทศไทยในปัจจุบัน ก่อเกิดการพัฒนารังสรรค์นวัตกรรมหลายประการ อาทิ "ลายสือไทย" "ศิลปะสกุลช่างสุโขทัย" ที่ส่งอิทธิพลรูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรมไปยังดินแดนใกล้เคียง เป็นแหล่งสำคัญให้เกิดการพัฒนาเป็นศิลปะไทยจวบจนปัจจุบัน

ลายสือไทย” อักษรที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชประดิษฐ์

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

๒.๔.๒ ที่ตั้งของอาณาจักรสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัยเป็นกลุ่มบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน รวมถึงแม่น้ำเมย และแม่น้ำป่าสัก ในเขตภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทยในปัจจุบัน (แต่นักวิชาการปัจจุบันมีความเห็นต่าง ว่าแคว้นสุโขทัย มีอิทธิพลอยู่ในลุ่มน้ำปิง วัง ยมและน่าน และลุ่มน้ำปิงตอนล่าง และตอนบนของลุ่มน้ำป่าสักเท่านั้น)

๒.๔.๓ อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย

อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยที่ปรากฏใน ศิลาจารึกหลักที่ ๑ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง) มีข้อความบอชื่อเมืองทั้งสิ้น ๓๓ เมืองในสมัยพ่อขุนรามคำแหงไว้ว่า

ทิศเหนือ-มีเมืองแพร์
เมืองมาน เมืองพลัว เมืองหลวงพระบาง
ทิศตะวันออก-มีเมืองสระ
หลวงสองแคว (บ้างก็เรียก สรหลวงสองแคว)
เมืองลุมบาจาย เมืองสคา เมืองเวียงจันทน์
เมืองเวียงคำ

แหล่งที่มาของภาพ : <http://www.bloggang.com>

ทิศใต้-มีเมืองคนที เมือง
พระบาง เมืองแพรง เมืองสุพรรณภูมิ เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองนครศรีธรรมราช

ทิศตะวันตก-มีเมืองฉอด เมืองหงสาวดี

หากย้อนอดีตเพื่อสืบค้นความเป็นมาของบรรพชนในดินแดนสุโขทัยแล้ว อาจกล่าวได้ว่า มีผู้คนอาศัยอยู่ ณ ดินแดนแห่งนี้มาไม่ต่ำกว่า ๒,๕๐๐ ปี จากหลักฐานหลุมฝังศพ โครงกระดูกมนุษย์ และเครื่องมือหินที่พบ ณ แหล่งโบราณคดีบ้านบึงหญ้า อำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย นอกจากนี้ยังมี แหล่งโบราณคดีเขาเขนเขากา อำเภอศรีนคร แหล่งโบราณคดีวัดชมชื่น ที่เมืองเฉลียง อำเภอศรีสัชฌาย์ ที่แสดงให้เห็นถึงความสืบเนื่องจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์สู่สมัยประวัติศาสตร์ในดินแดนแถบนี้

๒.๔.๔ สังคมของอาณาจักรสุโขทัย

การใช้ชีวิตของผู้คนในสมัยสุโขทัยมีความอิสระเสรี มีเสรีภาพอย่างมากเนื่องจาก ผู้ปกครองรัฐให้อิสระแก่ไพร่ฟ้า และปกครองแบบพ่อกับลูก ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกว่า "... ด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื่อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน..." ประชาชนไม่มีการแก่งแย่งกัน ประชาชนมีความเสมอภาค มีสิทธิเสรีภาพ เท่าเทียมกันและ ได้รับความเป็นธรรมโดยทั่วหน้า แต่ระยะหลังจากสามรัชกาลแรกมาแล้ว อาณาสุโขทัยมีความ เจริญก้าวหน้าขึ้นจำนวนประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้ความสนิทสนมระหว่างพระมหากษัตริย์ กับประชาชนและประชาชนกับประชาชนลดน้อยลง เพราะพระมหากษัตริย์มีได้ทรงอยู่ในฐานะบิดาที่ คอยปกครองบุตรตั้งแต่ก่อน

๒.๔.๕ ศาสนาและความเชื่อ

ด้านศาสนาได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์จาก

มหาธาตุ วัดในพระพุทธศาสนา ในอาณาจักรสุโขทัย
แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.gotoknow.org>

นครศรีธรรมราช ในวันพระจะมีพระภิกษุแสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอน ณ ลานธรรมในสวนตาลโดยใช้พระแท่นมั่งคศิลาอาสน์ เป็นอาสนะสงฆ์ ในการบรรยายธรรมให้ประชาชนฟัง ยังผลให้ประชาชนในยุคนี้นิยมปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม มีการถือศีล โอยทานกันเป็นปกติวิสัย ทำให้สังคม

โดยรวมมีความสงบสุขร่มเย็น

สังคมยุคอาณาจักรสุโขทัยประชาชนมีความเชื่อทั้งเรื่องวิญญาณนิยม (Animism) ไสย

ศาสตร์ ศาสนาพราหมณ์ฮินดู และพระพุทธศาสนา ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ ว่า "... เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้มีกุฏิวิหารปู่ครูอยู่ มีสรีดพงส์ มีป่าพร้าว ป่าलगป่าม่วง ป่าขาม มีน้ำโคก มีพระขระพุงผี เทพยาดาในเขอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้เทียว เมืองนี้ดี ผีไหว้ดีดี พลีถูก ผีในเขอันนั้นบ่คุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย..."

พุทธศาสนา
กับความเชื่อในสังคมไทย

พระขยงผีเทพยดา : "พระแม่ย่า" สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองสุโขทัย "ศาลพระแม่ย่า" ริมแม่น้ำยม ใกล้ศาลากลางจังหวัดในปัจจุบัน ในเมืองสุโขทัยธานีถือเป็นสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดสุโขทัย เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐาน "รูปเคารพพระแม่ย่า" สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองสุโขทัยที่ชาวเมือง

สุโขทัยเคารพเลื่อมใสศรัทธาโดยมี ผู้มากราบไหว้สักการะอยู่ไม่ขาด สถานที่พบรูปเคารพพระแม่ย่าอยู่ที่ถ้ำบริเวณบ้านวังบ่อของเทือกเขาหลวงในตำบลนาเชิงคีรี ถ้ำนี้มีลักษณะเป็นเพิงผาหรือ Shelter ไม่ใช่โพรงถ้ำภายในภูเขาหินปูนแต่อย่างใด ด้านล่างคือโศกหรือลำธารน้ำพระแม่ย่า

ปัจจุบันกลายเป็นวัดป่าถ้ำแม่ย่า (ธรรม ยุต) ตามตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา ถ้ำแห่งนี้เป็นที่อยู่ของพระนางเสืองหรือพระแม่ย่า พระมารดาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชมาบำเพ็ญศีลภาวนาอยู่ภายในถ้ำบ้างก็สันนิษฐานว่ารูปเคารพนี้เป็นเทวรูปพระนารายณ์ ซึ่งพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วก็ไม่อาจเป็นเทวรูปไปได้

สรุปท้ายบท

ประเทศไทยในปัจจุบันปรากฏชื่อมาเนิ่นนานจากคำเรียกขานของชาวอินเดียและชาวตะวันตกว่า “สุวรรณภูมิ” ดินแดนแห่งทองและความมั่งคั่ง อาณาจักรสุโขทัยกำเนิดขึ้นท่ามกลางแคว้นน้อยใหญ่ที่อยู่รายรอบ ได้แก่ แคว้นจักรพุกาม (Bagan) ที่อยู่ทางทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือ แคว้นทริภุญไชยในเขตจังหวัดลำพูนและลำปาง อาณาจักรละโว้หรือลพบุรี และแคว้นนครชัยศรี (นครปฐมโบราณ) ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง แคว้นศรีจนาศะ (เมืองเสมา อำเภอสองเนิน จังหวัดนครราชสีมา เป็นเมืองที่มีความสำคัญและมีร่องรอยการทับซ้อนทางวัฒนธรรมทั้งวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเขมรโบราณ) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และอาณาจักรกัมพูชา ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งอาณาจักรล้านนาที่อยู่ทางเหนือ มีการรวมตัวของผู้คนหนาแน่น จนถึงกับเป็นชุมชนในระดับเมือง อาณาจักรสุโขทัยเป็นกลุ่มบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มน้ำปิง วัง ยม และน่าน และแม่น้ำป่าสัก ในเขตภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทยในปัจจุบัน ด้านศาสนาและความเชื่อ ศาสนาในยุคสุโขทัยนี้คงมีทั้งลัทธิเถรวาท ลัทธิมหายานปะปนกัน จนถึงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (๑๘๒๒-๑๘๖๐) ทรงสถาปนาประดิษฐานความเคร่งครัดของคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช จึงโปรดให้นิมนต์คณะสงฆ์ลังกาขึ้นมาตั้งลังกาวงศ์ขึ้นที่อาณาจักรสุโขทัยบ้าง เมื่อพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ขึ้นมาประดิษฐานที่สุโขทัยแล้ว ลัทธิเถรวาทแบบ มอญเก่า ลัทธิมหายานก็ค่อยๆ สลายตัวเองหมดไป พระสงฆ์ทั้งไทยสุโขทัย ไทยลานนา เขมร และมอญ พากันไปบวชเรียนในลังกามากขึ้น จึงทำให้เกิดสมณวงศ์แบบลังกาวงศ์ขึ้นหลายสายและสัมพันธ์กันโดยใกล้ชิด ลัทธิเถรวาทแบบเก่าครั้งทวารวดีและลัทธิมหายานก็ค่อยๆ สลายตัวไป ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙.

บทที่ ๓

อารยธรรมสมัยสุโขทัย

เสถียร สระทองให้

ความนำ

อารยธรรมสมัยสุโขทัย ถือเป็นช่วงเวลาแห่งการวางรากฐานทางสังคม วัฒนธรรม และความคิดของชนชาติไทยอย่างเด่นชัด หลังจากการสถาปนาอาณาจักรได้ไม่นาน สุโขทัยได้พัฒนาเป็นศูนย์กลางอำนาจที่มีความมั่นคง พร้อมทั้งสร้างแบบแผนทางการปกครอง ศาสนา ศิลปกรรม และภาษา ซึ่งสะท้อนเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมไทยในระยะเริ่มต้นของประวัติศาสตร์

อารยธรรมสุโขทัยมีลักษณะสำคัญคือการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชนไทยกับอิทธิพลจากอินเดียและลังกา โดยมีพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแกนกลางในการหล่อหลอมจิตใจและวิถีชีวิตของผู้คน พระมหากษัตริย์ทรงทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำทางการเมืองและองค์อุปถัมภ์ศาสนา โดยเฉพาะในสมัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งได้ทรงส่งเสริมการศึกษา การศาสนา และการประดิษฐ์อักษรไทย อันเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดความรู้และสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ สุโขทัยยังมีเครือข่ายเมืองบริวารที่ช่วยเกื้อหนุนความเจริญของอาณาจักร เช่น ศรีสัชนาลัย ซึ่งเป็นศูนย์กลางการผลิตเครื่องสังคโลกและงานหัตถกรรม และ กำแพงเพชร ซึ่งมีบทบาทด้านการป้องกันและควบคุมเส้นทางคมนาคม เมืองเหล่านี้สะท้อนถึงการจัดระบบเมืองและเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระเบียบ

ดังนั้น อารยธรรมสมัยสุโขทัยจึงมิใช่เพียงความรู้เรื่องของอาณาจักรหนึ่งในอดีต แต่เป็นยุคแห่งการสร้าง “ต้นแบบ” ของสังคมไทย ทั้งด้านภาษา ศิลปะ ความเชื่อ และแนวคิดการปกครอง ซึ่งได้สืบทอดอิทธิพลต่ออาณาจักรไทยในสมัยต่อมาอย่างลึกซึ้งและยาวนาน.

แว่นแคว้นที่ปรากฏ

ก่อนกำเนิดแว่นแคว้นสุโขทัยซึ่งมีทั้งศิลาจารึกและโบราณสถานมากมาย เป็นเครื่องสนับสนุนความเป็นแว่นแคว้นที่ปรากฏขึ้นเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ นั้น ดินแดนสุโขทัยมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว เมื่อได้ศึกษาย้อนเวลาขึ้นไปอีกจากหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งพบเครื่องมือหินที่เขาเขน เขากา อำเภอสรีนคร จังหวัดสุโขทัย หรือแม้กระทั่งการพบโครงกระดูกมนุษย์ที่บ้านบึงหญ้า อำเภอสรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ได้พบเครื่องมือหินที่สัมพันธ์กับชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในแถบประเทศกัมพูชา ลาว และเวียดนาม ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้ อาจอยู่ต่อเนื่องกันและตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นในเวลาต่อมา จนกระทั่งถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา ได้มีการติดต่อกับดินแดนอื่นแถบบริเวณภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมแบบทวารวดีโดยได้พบโบราณวัตถุที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันได้แก่ การค้นพบลูกปัด เครื่องมือเครื่องใช้เหล็ก สำริด เหรียญเงินที่มีรูปพระอาทิตย์รวมทั้งหลักฐานโครงกระดูกมนุษย์ที่วัดชมชื่น ในเขตเมืองเก่าศรีสัชนาลัย ซึ่งมีแหล่งดินเผามีลวดลายปรากฏร่วมด้วย

ประเทศไทยแม้ไม่ใช่อารยธรรมเก่าแก่ของโลก แต่ก็มีประวัติความเป็นมายาวนาน ในปัจจุบันนี้คือ กรุงรัตนโกสินทร์ หากนับย้อนขึ้นไปก็คือ กรุงธนบุรี กรุงศรีอยุธยา และกรุงสุโขทัย ซึ่งมีความเป็นมากกว่า ๗๐๐ ปี แต่ก่อนหน้านั้น ในเขตแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ก็เป็นที่ตั้งของอาณาจักรก่อนสมัยสุโขทัยหลายอาณาจักร ซึ่งล้วนผ่านช่วงเวลาแห่งความเจริญรุ่งเรืองและล่มสลายลงไปตามกาลเวลา บางอาณาจักรก็เจริญรุ่งเรืองอยู่ในแถบภาคเหนือ บางอาณาจักรก็ครอบครองดินแดนในแถบภาคใต้ บางอาณาจักรก็ตั้งอยู่ในแถบภาคกลางของไทยในปัจจุบัน อาณาจักรต่างๆ เหล่านั้น เช่น ทวารวดี ละโว้ หรือญชัย ตามพหุลิงค์ และศรีวิชัย เป็นต้น

๓.๑ ความหมายของอารยธรรม

อารยธรรม ตามความหมายทางภาษาคือความสงบสุขของสังคมที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งศีลธรรมและกฎหมาย หรือความเจริญด้วยขนบธรรมเนียมอันดี ภาษาอังกฤษคือ “Civilization” สันนิษฐานว่ามีความเกี่ยวข้องกับคำว่า Civis และ Civitas ในภาษาละติน โดย Civis หมายถึง

ประชาชน และ Civitas หมายถึงเมือง จึงอนุมานได้ว่า Civilization นั้นประกอบด้วยส่วนสำคัญคือ ผู้คนซึ่งรวมตัวกันจนเกิดเป็นสังคมเมือง

หทัยชนก สิริวัฒนพร และกานดา วุฒิยา ให้ความหมายของ “อารยธรรม” ว่าด้วยความหมายตามศัพท์ว่า เจริญงอกงาม ตรงกับภาษาอังกฤษว่า civilization มาจากคำภาษาละตินว่า civilis ซึ่งหมายถึง พลเมือง civitas แปลว่า เมืองหรือนคร ความหมายของอารยธรรมทั่วไปจึงมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์อารยธรรมและสังคมเมือง^๑

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้ความหมายของ อารยธรรม ไว้ว่า ความสงบสุขของสังคมที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งศีลธรรม และกฎหมาย; ความเจริญเนื่องด้วยองค์การของสังคม เช่น การเมือง กฎหมาย เศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรม ความเจริญด้วยขนบธรรมเนียมอันดี^๒

จากความหมายของ อารยธรรมจะเห็นได้ว่า อารยธรรมโดยทั่วไปมักหมายถึงประเด็นของความเจริญหรือดีในแง่ต่างๆ ของสังคม โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมต่างๆ ส่วนลักษณะความไม่เจริญหรือไม่พัฒนาทางวัฒนธรรม จะเรียกในทางกลับกันว่า อนารยธรรม อันแปลว่าไม่มีอารยธรรม

อารยธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมชั้นสูง หรือความเจริญด้านวัฒนธรรมในลักษณะของสังคมเมือง ความเจริญก้าวหน้าแบบสังคมเมือง เป็นความเจริญรุ่งเรืองที่มีการประสานความร่วมมือระหว่างสมาชิกในสังคม สังคมเมืองมีโครงสร้างของสังคมที่เป็นระบบ และมีสมาชิกที่มีความสามารถและความชำนาญพิเศษในการคิดประดิษฐ์ ตลอดจนสร้างความสำเร็จก้าวหน้าให้แก่สังคมอยู่เสมอ

อารยธรรม โดยทั่วไปอาจหมายถึงความเจริญทางวัฒนธรรม แต่สำหรับทางด้านประวัติศาสตร์ อารยธรรม อาจหมายถึงการศึกษาความซับซ้อนของระบบสังคม เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ในระบบสังคมนั้นๆ โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงเหตุปัจจัยการเกิดและการล่มสลายของอารยธรรมนั้น รวมถึงอิทธิพลของอารยธรรมนั้นต่ออารยธรรมอื่นๆ สำหรับคำว่าอารยธรรมนั้น โดยปกติแล้วจะมีความหมายโดยนัยถึงอารยธรรมมนุษย์ ดังนั้น องค์ประกอบต่างๆ ใน

^๑ หทัยชนก สิริวัฒนพร และกานดา วุฒิยา, “แหล่งกำเนิดอารยธรรมโบราณของโลก” สื่อการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์, (โรงเรียนพระโขนงพิทยาลัย, ๒๕๕๗), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^๒ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

สังคมมนุษย์ ก็คือวัฒนธรรมนั่นเอง แต่คำว่า อารยธรรม อาจนำไปใช้ในด้านอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ อาทิ อารยธรรมต่างดาว ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคว้าหาความซับซ้อนของระบบสังคมของสิ่งมีชีวิตทรงภูมิปัญญานอกโลก เป็นต้น สำหรับเอกสารเล่มนี้จะหมายถึง อารยธรรมโลก หรือ อารยธรรมมนุษย์ เป็นสำคัญ

๓.๒ ที่มาของอารยธรรม

อารยธรรมไม่สามารถเกิดขึ้นเองได้โดยอัตโนมัติ หากแต่เป็นพัฒนาการความเจริญที่มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมต่างๆ อารยธรรมสำคัญของมนุษย์ เช่น การประดิษฐ์ตัวอักษรเพื่อใช้บันทึกเหตุการณ์และสื่อสารความรู้สึคนึกคิดจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในสังคม ถ้าหากมนุษย์ในสังคมนั้นปราศจากภาษาที่ใช้สื่อสารกันภายในกลุ่มของตน เช่นเดียวกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ และการแพทย์แผนปัจจุบันที่สามารถเอาชนะโรคร้ายต่างๆ และชะลอความตายของมนุษย์ด้วยวิธีการปลูกถ่ายอวัยวะ ก็เป็นพัฒนาการของการบำบัดรักษาโรคของแพทย์แผนโบราณซึ่งมีมาตั้งแต่อดีตในทุกสังคม หนึ่ง รถไฟที่สามารถบรรทุกคนและสิ่งของได้เป็นจำนวนมาก ก็เป็นวิวัฒนาการของระบบขนส่งมวลชนที่มีรากฐานมาจากระบบขนส่งดั้งเดิมที่ใช้เกวียนหรือรถม้านั่นเอง อารยธรรมของแต่ละกลุ่มชนอาจพัฒนาจากวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในสังคมของตนได้โดยอิสระ หรือเกิดจากการยืมและดัดแปลงอารยธรรมของสังคมอื่น เช่น ชาวสุเมเรียน ซึ่งเป็นชนชาติที่มีความเจริญรุ่งแรกในเมโสโปเตเมีย สามารถพัฒนาวัฒนธรรมขั้นสูงขึ้นภายในสังคมของตนเองได้ พวกเขาคิดประดิษฐ์ระบบชั่ง ตวง วัด การทำปฏิทิน ฯลฯ ซึ่งเป็นรากฐานของอารยธรรมตะวันตก^๓

ส่วนอารยธรรมไทยทั้งในด้านปรัชญา ศาสนา กฎหมายและการปกครองนั้นเป็นพัฒนาการที่มีรากฐานมาจาก “อารยธรรมอินเดีย” หนึ่ง ด้านตัวอักษร เช่น ในภาษาญี่ปุ่นก็เป็นการผสมผสานระหว่างอารยธรรมจีนและอารยธรรมของญี่ปุ่นเอง เนื่องจากตัวอักษรญี่ปุ่นนี้ ประกอบด้วยตัวอักษรจีนที่ญี่ปุ่นรับเอาไปใช้และตัวอักษรที่ชาวญี่ปุ่นคิดประดิษฐ์ขึ้นมาเองภายหลัง สำหรับอักษรไทย ราว พ.ศ. ๑๘๒๖ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นโดยทรงดัดแปลงมาจากอักษรขอมหัดและอักษรไทยเดิม ซึ่งดัดแปลงมาจากอักษรมอญและคิดอักษรไทยขึ้นใหม่ให้มี

^๓ Suphanniga (สุพรรณิการ์), หน่วยที่ 2, การสร้างอารยธรรม, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://suphannigablog.wordpress.com>. สืบค้นเมื่อ, 6/5/2566.

สระ และวรรณยุกต์ให้พอใช้กับภาษาไทย และทรงเรียกอักษรดังกล่าว ลายสือไทย ทำให้อักษรไทยมีลักษณะคล้ายคลึงกับอักษรทั้งสอง แม้บางตัวจะไม่คล้ายกัน แต่ก็สามารถรู้ได้ว่าดัดแปลงมาจากอักษรตัวไหน ต่อมาก็มีการพัฒนาทางด้านภาษาและอักษรไทยขึ้นจนเป็นที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

๓.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดอารยธรรม

อารยธรรมที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ของโลกอาจมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญต่อไปนี้

๓.๓.๑ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์

สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ประกอบด้วยที่ตั้ง ภูมิอากาศ และความอุดมสมบูรณ์ของดิน ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมการสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษย์ในดินแดนต่างๆ ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญได้แก่ ลักษณะที่ตั้ง สภาพภูมิอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำ จะมีโอกาสใช้ทรัพยากรน้ำในการบริโภค เพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ จึงดึงดูดผู้คนจากแหล่งต่างๆ ให้เข้ามาพำนักอาศัย และสามารถขยายตัวเป็นสังคมเมืองได้ในเวลาต่อมา นอกจากนี้ชุมชนที่อยู่ริมน้ำยังสามารถใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคม เพื่อ

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.mycountryclassroom.com>

ติดต่อกับโลกภายนอก และเพื่อค้าขายหรือแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ทำให้เกิดการพัฒนาความเจริญในด้านต่างๆ เช่น ระบบการค้า ระบบการปกครอง กฎหมาย การก่อสร้าง วรรณกรรม

ฯลฯ จะเห็นได้ว่าแหล่งอารยธรรมแรกเริ่มของโลก ๔ แห่งล้วนเกิดขึ้นในลุ่มแม่น้ำทั้งสิ้น ได้แก่ อารยธรรมเมโสโปเตเมียซึ่งอยู่ระหว่างลุ่มแม่น้ำไทกริสและยูเฟรทีส อารยธรรมอียิปต์ในลุ่มแม่น้ำไนล์ อารยธรรมจีนในลุ่มแม่น้ำหวงเหอ (ฮวงโห) และอารยธรรมอินเดียซึ่งถือกำเนิดในลุ่มแม่น้ำสินธุ นอกจากนี้แล้ว ดินแดนที่ตั้งอยู่ในเขตทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ทะเลอาหรับ อ่าวเปอร์เซีย ทะเลจีนใต้ ฯลฯ ก็สามารถพัฒนาเป็นเมืองท่าติดต่อกับโลกภายนอกได้ตั้งแต่สมัยโบราณ^๔ ทำให้มีโอกาสรับและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจากดินแดนอื่นที่เจริญรุ่งเรือง และนำความเจริญนั้นๆ มาพัฒนาบ้านเมืองของตนให้เจริญก้าวหน้า

อนึ่ง ลักษณะทางภูมิอากาศที่เหมาะสม ไม่ร้อนจัดหรือหนาวจัดจนเกินไป ก็ส่งเสริมให้มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น เช่นเดียวกับพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ จะดึงดูดให้มีการตั้งถิ่นฐาน กระทั่งชุมชนนั้นขยายตัวเป็นเมือง ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน ตั้งแต่อดีตมนุษย์อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ พื้นที่ที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์จึงดึงดูดให้มีการตั้งถิ่นฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ และแร่ธาตุ

๓.๓.๒ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการสร้าง อารยธรรมของมนุษย์ โดยในแต่ละยุคแต่ละสมัยมักจะมีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการ

วิวัฒนาการของเทคโนโลยี แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

เปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ก็เท่ากับหมายถึงเป็นการเปลี่ยนแปลงอารยธรรมในแต่ละยุคแต่ละสมัยด้วยเช่นกัน

เทคโนโลยีนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดอารยธรรมของมนุษย์

^๔ Suphanniga (สุพรรณนิการ์), หน่วยที่ 2, การสร้างอารยธรรม, [ออนไลน์], สืบค้นเมื่อ, 6/5/2566.

กล่าวคือ ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เทคโนโลยีของมนุษย์ยังคงเป็นแบบง่ายๆ แต่ภายหลังเมื่อมีการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ขึ้น ซึ่งเทคโนโลยีแบบใหม่นี้มักเกิดขึ้นจากที่มนุษย์พยายามที่จะเอาชนะธรรมชาติ เพื่อสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นมนุษย์จึงพยายามชวนหาวิธีที่จะ

การคมนาคมขนส่งและพาหนะสมัยโบราณ

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>

อยู่ร่วมกับธรรมชาติหรือบางแห่งต้องหาวิธีเอาชนะธรรมชาติในทุกด้าน ความพยายามทั้งสองประการนี้ก่อให้เกิดการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น เทคโนโลยีในด้านเกษตร ซึ่งในบางท้องถิ่นที่เกิต้น้ำท่วม เกิดความแห้งแล้ง ก็ต้องมีการพัฒนาระบบชลประทานเพื่อประโยชน์ในการเกษตรและ

การประมง บางท้องถิ่นที่ต้องเรียนรู้วิธีการนำเหล็กมาใช้เพื่อทำคันไถและทำอาวุธ หรือตัดไม้เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทางการเกษตรหรือช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร นอกจากนี้ในท้องถิ่นที่เป็นทะเลทราย มนุษย์ยังสามารถปรับปรุงที่ดิน ให้สามารถใช้ประโยชน์ในการเกษตรได้ ส่วนด้านการประมง แรกเริ่มมนุษย์ใช้กระดูกสัตว์ทำคันเบ็ด ต่อมาก็เริ่มพัฒนาเครื่องมือจับสัตว์ เช่น แห อวน และเรือ เป็นต้น^๕ ขณะที่เทคโนโลยีทางด้านขนส่งและการคมนาคม เริ่มแรกมนุษย์รู้จักการใช้ม้าเป็น

พาหนะซึ่งนับได้ว่าเป็นก้าวสำคัญของการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีได้อย่างชัดเจน และทำให้เมืองในอดีตได้ขยายตัวและมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมากตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยี นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาเทคโนโลยีด้านการก่อสร้าง เทคโนโลยีด้านอาวุธ เทคโนโลยีด้านเครื่องมือเครื่องใช้ เทคโนโลยีสาธารณสุข ฯลฯ

โครงการขนส่งปัจจุบัน แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>

^๕ วังเดือน นาราจักร, ประวัติศาสตร์สากล : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.), ๒๕๕๑), หน้า ๙.

จะเห็นได้ว่าเทคโนโลยีที่ได้พัฒนาขึ้นในยุคต่างๆ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการ ความเจริญและการสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษย์ นอกจากนี้แล้ว เครื่องทุ่นแรงและเครื่องมือ เครื่องใช้ที่มนุษย์ในดินแดนต่างๆ คิดประดิษฐ์ขึ้นมาก็เป็นรากฐานของอารยธรรมด้วย เป็นต้นว่า ความสามารถในการคำนวณและการประดิษฐ์เครื่องทุ่นแรงทำให้เกิดสถาปัตยกรรมสำคัญของโลก เช่น พีระมิดในอียิปต์ กำแพงเมืองจีน และปราสาทหินนครวัดของพวกเขมรโบราณในประเทศกัมพูชา ปัจจุบัน

๓.๓.๓ ความคิดในการจัดระเบียบสังคม

มนุษย์เมื่อมีการตั้งบ้านเมืองเป็นหลักแหล่งแล้ว ความจำเป็นในการสร้างอารยธรรม ต่อมาคือ จะต้องมีการจัดการชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เช่น การจัดการระบบชลประทาน การใช้ที่ดิน ทำให้ต้องมีหัวหน้าในการออกกฎข้อบังคับ และระบบการปกครองเพื่อให้เกิดความสงบสุขและความปลอดภัยในสังคม การปกครองนี้ได้เริ่มขึ้นภายในครอบครัวก่อนแล้วขยายวงกว้างออกไปเป็น ครอบครัวต่างๆ จนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เนื่องจากสังคมที่ซับซ้อนขึ้นทำให้ต้องมีการพัฒนาการ ปกครองตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมจนปัจจุบัน

มนุษย์ได้พัฒนาระบบการปกครองของแต่ละยุคแต่ละสมัยแตกต่างกันตามสภาพสังคม ในแต่ละสมัย เช่น มีการพัฒนาจากหัวหน้าครอบครัวเป็น การปกครองระบบพ่อเมือง ระบบราชาธิปไตย และระบบ ประชาธิปไตย และในบางสังคมก็เกิดระบบคณาธิปไตย ระบบทระราชย์ ระบบเผด็จการ หรือเกิดลัทธิการเมือง เช่น ลัทธิฟาสซิสต์ ลัทธินาซี และลัทธิคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมขนาดใหญ่ จำเป็นต้องมีการสร้างกฎเกณฑ์ และระเบียบต่างๆ เพื่อให้ ทุกคนได้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ไม่เบียดเบียน หรือข่มเหง รังแกซึ่งกันและกัน แต่ละสังคมจึงมีการจัดโครงสร้างการ ปกครอง มีผู้ปกครองซึ่งมีสถานะที่แตกต่างกันตาม ลักษณะและขนาดของสังคมนั้นๆ เช่น แคว้น รัฐ หรืออาณาจักร และมีผู้อยู่ใต้การปกครอง ซึ่งอาจ

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>

จำแนกตามอาชีพและฐานะ เช่น พระ ข้าราชการ พ่อค้า แพทย์ กรรมกร ชาวนาน และทาส โดยมี การตรากฎหมายเป็นเครื่องมือในการปกครอง นอกจากนี้ การยอมรับสถานะที่สูงส่งของผู้ปกครอง เช่น ชาวอียิปต์เชื่อว่ากษัตริย์หรือฟาโรห์ของตนเป็นเทพเจ้า และชาวจีนเชื่อว่าจักรพรรดิของตนเป็น โอรสแห่งสวรรค์ก็ทำให้ผู้นำประเทศมีอำนาจจัดการปกครองให้ประชาชนอยู่ร่วมกันภายใต้ กฎระเบียบอย่างสันติสุขได้^๖

อนึ่ง เพื่อให้ดินแดนหรือแว่นแคว้นของตนเจริญก้าวหน้า ผู้ปกครองดินแดนนั้นยังได้ สร้างระบบเศรษฐกิจให้มั่นคง เช่น พวกสุเมเรียนในเมโสโปเตเมียได้คิดค้น จัดเก็บภาษี รวมทั้งมาตรา ชั่ง ตวง วัด เพื่อให้การแลกเปลี่ยนสินค้าในอาณาจักรของตนดำเนินไปได้โดยราบรื่น มาตราชั่ง ตวง วัด เป็นเครื่องมือสำคัญของระบบการค้า ซึ่งเป็นระบบที่ทำให้ผู้คนในดินแดนต่างๆ ได้พบปะ แลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้วัฒนธรรมของชนชาติอื่นๆ จนกระทั่งสามารถนำไปพัฒนาให้เกิด อารยธรรมขึ้นได้ในเวลาต่อมา

๓.๓.๔ การเจริญเติบโตของสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

มนุษย์เมื่อมีการรวมตัวเป็นชุมชน โดยการรวมตัวขั้นแรกอาจเป็นเพียงหมู่บ้านหรือเมือง ขนาดเล็ก ภายหลังจึงขยายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ซึ่งการรวมตัวกันของมนุษย์นั้นนอกจากเพื่อให้ มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แล้ว ยังทำให้มนุษย์สามารถประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ขึ้นได้อีกด้วย ที่สำคัญเมื่อ มนุษย์เริ่มรู้จักการใช้ไฟ ทำให้มนุษย์เริ่มมีเวลาเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือก่อนที่จะรู้จักการใช้ไฟมนุษย์จะ ทำงานเฉพาะเวลากลางวัน พอกลางคืนก็ไม่สามารถทำอะไรได้อีกเนื่องจากไม่มีแสงสว่าง แต่เมื่อ มนุษย์รู้จักการใช้ไฟทำให้มนุษย์สามารถทำงานเพิ่มขึ้นในตอนกลางคืน โดยที่กลางวันยังคงทำไร่ ทำ นาและเลี้ยงสัตว์ พอกลางคืนก็เริ่มมีงานประดิษฐ์งานฝีมือต่างๆ เช่น ทอผ้า ทำเครื่องมือเครื่องใช้ และที่สำคัญทำให้เกิดการพัฒนาความคิดต่างๆ ขึ้น^๗

การรวมตัวกันของมนุษย์ยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม กล่าวคือช่วยทำให้มนุษย์ เกิดความรับผิดชอบร่วมกันในด้านสาธารณประโยชน์ เช่น การช่วยกันดูแลระบบชลประทาน การ

^๖ วงเดือน นาราจักร, ประวัติศาสตร์สากล : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ, หน้า ๑๐.

^๗ อารยธรรม ประวัติศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <http://civilizationwe.blogspot.com>. สืบค้นเมื่อ, 6/5/2566.

ช่วยป้องกันตนเอง ก่อให้เกิดการแบ่งแยกแรงงานและเกิดกลุ่มอาชีพเฉพาะขึ้นในสังคม เช่น ชาวนา ชาวไร่ ช่างประเภทต่างๆ พ่อค้า เจ้าพนักงาน นักรบ นักบวช ตลอดจนทาสและกรรมกร ฯลฯ การที่มนุษย์เริ่มมีการรวมตัวเป็นสังคมในลักษณะนี้จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบขึ้นในกลุ่มเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อมนุษย์ที่อยู่รวมกันภายในกลุ่มของตน นอกจากนี้ยังมีการออกกฎหมายเพื่อตัดสินคดี มีการเลือกผู้นำ มีการสร้างสถาบันต่างๆ ขึ้นมาเพื่อสะดวกในการปกครอง มีการวางแผนจัดการในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดความเจริญขึ้นในสังคมอารยธรรมของมนุษย์

๓.๓.๕ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ

การขยายตัวทางเศรษฐกิจเกิดจากความต้องการปัจจัยสี่ของมนุษย์ ซึ่งก็คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ความจำเป็นเหล่านี้เป็นแรงผลักดันให้มนุษย์ต้องขวนขวายแสวงหาปัจจัยเหล่านี้จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ มนุษย์ต้องต่อสู้กับธรรมชาติ ต้องฝึกสัตว์ป่าให้เชื่องเพื่อนำมาใช้งาน ต้องปลูกพืชไว้เพื่อบริโภค โดยมนุษย์ต้องต่อสู้กับสิ่งต่างๆ ก็เพื่อสนองความต้องการที่เรียกว่าปัจจัยสี่นั่นเอง แต่ต่อมาเมื่อความต้องการภายในครอบครัวขยายขึ้น ทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาสิ่งต่างๆ เพิ่มขึ้นตามไปด้วย กล่าวคือ เมื่อมนุษย์พ้นสภาพของการล่าสัตว์ เริ่มตั้งถิ่นฐานอยู่กับที่ เริ่มมีประชากรมาอาศัยอยู่รวมกันมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงแรงงานที่ชัดเจน สิ่งเหล่านี้ทำให้ความต้องการปัจจัยสี่ของมนุษย์มีเพิ่มมากขึ้น ทำให้มนุษย์มีความจำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนอาหารและผลิตภัณฑ์ต่างๆ ตลอดจนการจัดให้มีบริการในรูปแบบต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดศูนย์กลางเพื่อดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เรียกว่า “ตลาด” เพื่อเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนสิ่งของ และเมื่อการแลกเปลี่ยนมีจำนวนมากขึ้นจึงเกิดการคิดมูลค่าของสิ่งของเป็นจำนวนเงินที่เป็นตัวเลขอย่างมีระบบขึ้นมา โดยการซื้อขายแลกเปลี่ยนนี้ทำให้การเมืองในเวลานี้มีบทบาทในฐานะเป็นศูนย์กลางที่ขยายตัวไปพร้อมๆ กับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

นอกจากนี้เมืองต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ตามเส้นทางการค้าหรือชุมชนทางการค้ายังได้กลายเป็นแหล่งอารยธรรมแห่งใหม่ เช่น เมืองเวนิช เจนัว ปิซา เป็นต้น และจากการที่เมืองดังกล่าวเป็นเมืองที่มีการค้าขายข้ามแดนในระดับภูมิภาคนั้นได้นำมาซึ่งการติดต่อค้าขายระหว่างแหล่งต่างๆ

ที่มีความแตกต่างกันทางอารยธรรม จึงเป็นเหตุให้อารยธรรมจากดินแดนต่างๆ^๘ มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนหรือแผ่ขยายอารยธรรมตนไปยังดินแดนอื่นๆ

๓.๓.๖ ความเชื่อและศาสนา

ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์มีหลายด้าน นอกจากความต้องการภายนอกในด้านต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว มนุษย์ยังคงต้องการความมั่นคงทางจิตใจ เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและอยู่รอดปลอดภัย มนุษย์จึงจำเป็นต้องแสวงหาความผูกพันกับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือสิ่งที่ปราศจากตัวตนที่มนุษย์สัมผัสไม่ได้ แต่เชื่อว่าสามารถปกป้องคุ้มครองตนเองได้ การแสดงออกในการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจนี้มีลักษณะต่างกันตั้งแต่สมัยโบราณถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งในช่วงเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา มนุษย์ค้นพบว่า ศาสนาและความเชื่อเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่ความมั่นคงทางจิตใจ ดังนั้น ศาสนาจึงเป็นผลของความต้องการทางจิตใจ การแสดงออกซึ่งความคิด และความเชื่อของมนุษย์

ขณะเดียวกันมนุษย์จะมีความอ่อนแอในตนเอง ทำให้ศาสนาและความเชื่อเป็นสิ่งที่สนองความต้องการที่มนุษย์จะขาดเสียมิได้ มนุษย์ต้องการที่พึ่ง ต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวเพื่อให้ชีวิตมั่นคง เมื่อมนุษย์เห็นความมหัศจรรย์ของธรรมชาติก็พยายามแสวงหาเหตุผลที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เหล่านั้น เมื่อได้คำตอบที่ตนพอใจ ก็มักจะยึดถือเชื่อมั่น ในขั้นแรกนี้อาจเป็นความเชื่อส่วนบุคคล ต่อมาเมื่อผู้อื่นเห็นว่าดีก็นำมาปฏิบัติเป็นหลักการเดียวกันมากขึ้นจนเกิดเป็นลัทธิศาสนา มีกฎข้อบังคับ พิธีกรรม เกิดประเพณีต่างๆ ขึ้นมา เช่น การบูชาพระรัตนตรัย บทสวดและพิธีกรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนา และการบูชาเทพเจ้าตามความเชื่อของตน บทสวดต่างๆ ที่บูชาเทพเจ้า เกิดพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อของตน เกิดเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธี และเกิดงานศิลปะที่เกี่ยวกับศาสนาที่นับถือ เทพเจ้าที่นับถือเพื่อเป็นการบูชาและแสดงความเคารพในสิ่งที่มนุษย์จิตนาการขึ้น โดยแสดงความรู้สึกนึกคิดของตนออกมาในลักษณะรูปธรรมต่างๆ เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วรรณคดี และดนตรี นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความกลัว^๙ ศาสนาและความเชื่อเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อ “อารยธรรม” มนุษย์

^๘ อารยธรรม ประวัติศาสตร์, [ออนไลน์], สืบค้นเมื่อ, 6/5/2566.

^๙ อารยธรรม ประวัติศาสตร์, [ออนไลน์], สืบค้นเมื่อ, 6/5/2566.

ความเจริญรุ่งเรืองที่กลายเป็นวัฒนธรรมขั้นสูงหรืออารยธรรมนั้น เกิดขึ้นได้ด้วยความสามารถของมนุษย์ที่คิดค้นระบบและกลไกในการเอาชนะธรรมชาติ หรือใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ดินแดนที่มีอารยธรรมรุ่งเรืองจึงเจริญก้าวหน้า สามารถขยายอาณาเขตและอำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง กลายเป็นอาณาจักรหรือจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ เช่น อาณาจักรอียิปต์ อาณาจักรเมโสโปเตเมีย จักรวรรดิจีน จักรวรรดิอินเดียในสมัยราชวงศ์โมกุล จักรวรรดิโรมัน อาณาจักรขอม จักรวรรดิอังกฤษ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม อารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองของดินแดนต่างๆ นั้น บางส่วนได้สาบสูญไป เช่น ตำราและวิชาการบางอย่าง ส่วนที่ยังคงดำรงอยู่ก็เป็นมรดกสืบทอดต่อมาทั้งในดินแดนของตนหรือในดินแดนอื่นๆ ที่นำไปถ่ายทอด ทำให้ความเจริญเหล่านั้นสามารถดำรงต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เช่น กฎหมาย ศาสนา ภาษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ดนตรี ฯลฯ ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวของอารยธรรมมนุษย์ตั้งแต่ยุคเริ่มแรก จึงเป็นการศึกษาเพื่อให้เข้าใจถึงความเจริญของมนุษยชาติที่มีมาตั้งแต่อดีต และกลายเป็นรากฐานความเจริญของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน เป็นการศึกษาเพื่อให้รู้จักและยอมรับผู้อื่นในขณะเดียวกันยังเป็นการศึกษาเพื่อให้รู้จักตัวตนของเราเองอีกด้วย

๓.๔ องค์ประกอบของอารยธรรม

องค์ประกอบของอารยธรรมมนุษย์นั้น ก็คือวัฒนธรรม อันเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น วัฒนธรรมที่เรามักจะศึกษาความสัมพันธ์กันในการศึกษาอารยธรรมได้แก่

๑. **สังคม** หมายถึง ลักษณะการอยู่ร่วมกัน เช่น การแบ่งหน้าที่ การทำงาน การแบ่งชั้น การรวมกลุ่ม ความขัดแย้ง เป็นต้น หรือยกตัวอย่างสถานการณ์ อาทิ ความสามารถในการด้านเกษตรกรรม ความสามารถในการจัดสรรแรงงาน การจัดการระบบเมือง จึงกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าอารยธรรมอาจใช้รวมความถึงการประสบความสำเร็จของมนุษย์และการขยายถิ่นฐาน

๒. **เศรษฐกิจ** หมายถึง ลักษณะการแลกเปลี่ยนหรือการจัดการทรัพยากร เช่น ดิน น้ำ อากาศ แสง พืชและสัตว์ ซึ่งแต่ละพื้นที่จะมีทรัพยากรที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศ การสร้างกิจกรรมการผลิต การจำหน่าย หรือการบริโภค การกำหนดระบบเงินตรา เป็นต้น

๓. **ศิลปะ** หมายถึง วัตถุวัฒนธรรมที่แสดงออกให้เห็นถึงสถานภาพของสังคมมนุษย์นั้นๆ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์และหลักฐานที่ดีในการศึกษาอารยธรรมในสังคมมนุษย์นั้น อาทิ จิตรกรรม วรรณกรรม ประติมากรรม เป็นต้น

๔. การเมืองการปกครอง หมายถึง การจัดระเบียบสังคมหรือการจัดการอำนาจ อธิปไตย อาทิ การออกกฎหมาย การรักษาอำนาจการเมือง การรวมกลุ่ม การทำสงคราม เป็นต้น

๕. ปัญญาความคิด หมายถึง ลักษณะการทำความเข้าใจกับสิ่งต่างๆ อาทิ การสร้างระบบความรู้ การสร้างความเชื่อ วิทยาศาสตร์และความรู้พื้นฐานของเทคโนโลยี การสร้างทฤษฎีต่างๆ เป็นต้น^{๑๐}

๓.๕ อารยธรรมสมัยสุโขทัย

อารยธรรมยุคแรกเริ่ม เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ยุติการเร่ร่อนและตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวรทำให้

พัฒนาการของอารยธรรมอาณาจักรสุโขทัย

แหล่งที่มาของภาพ : <https://pubhtml5.com> , <https://www.google.com>

ลดการสูญเสียเวลา ที่ต้องหาอาหารเพราะมนุษย์สามารถผลิตอาหารไว้บริโภคเองได้ ความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในชีวิต ความสงบเรียบร้อยของสังคมทำให้มนุษย์มีเวลาที่จะคิดประดิษฐ์สร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ที่จะนำมาใช้พัฒนาชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น หรือหาวิธีการแก้ปัญหาของกลุ่มตน เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง อารยธรรมใหม่จะพัฒนาขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง การพัฒนาอารยธรรมจะมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป

^{๑๐} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, อารยธรรม, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 6/5/2566.

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญจาก ๒ อารย

ธรรมโบราณ ซึ่งก็คืออารยธรรมจีน และอินเดีย กล่าวโดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับแนวคิด คติ และความเชื่อในเรื่องความเป็นจริงของโลก หรือก็คือศาสนา อารยธรรมอินเดียเน้นว่ามีอิทธิพลต่อภูมิภาคนี้มากที่สุด โดยศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ซึ่งมีต้นกำเนิดในอินเดีย นั้น เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่ยังรากลึก และเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมในด้านต่างๆ รวมถึงวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชนชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยจะเห็นร่องรอยอารยธรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางศาสนาทั้งสองได้อย่างเด่นชัด จากโบราณสถานต่างๆ ที่ตกทอดมา และได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกในปัจจุบัน

๓.๕.๑ อารยธรรมด้านสังคม

ลักษณะสังคมของอาณาจักรสุโขทัย สังคมของอาณาจักรสุโขทัยในระยะแรกเป็นสังคม

ที่เรียบง่าย จำนวนของประชากรมีไม่มากนัก ทำให้พระมหากษัตริย์กับประชาชนมีความใกล้ชิดกันเปรียบเสมือนเป็นครอบครัว

เดียวกัน พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะบิดา ทรงปกครองราษฎรเยี่ยงบิดาปกครองบุตร ประชาชนของอาณาจักรสุโขทัยให้การยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอยู่ในศีลธรรม ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาเป็นประจำ เช่น ทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม สร้างวัด ประกอบกับอาณาจักรสุโขทัยมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งปรากฏข้อความในหลักศิลาจารึกที่ ๑ ว่า “...เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว...” ประชาชนไม่มีการแก่งแย่งกัน ประชาชนมีความเสมอภาค มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน และได้รับความเป็นธรรมโดยทั่วหน้า แต่ระยะหลังจากสามรัชกาลแรกมาแล้ว สุโขทัยมีความเจริญก้าวหน้าขึ้น จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้ความสนิทสนมระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนและประชาชนกับประชาชนลดน้อยลง เพราะพระมหากษัตริย์มิได้ทรงอยู่ในฐานะบิดาที่คอยปกครองบุตรตั้งแต่ก่อน

๓.๕.๒ อารยธรรมด้านความสัมพันธ์ทางชนชั้น

สังคมสุโขทัยมีชนชั้นต่างๆ หลายชนชั้นประกอบไปด้วย ๒ ชนชั้น ๖ กลุ่มคน คือ ๑. ชนชั้นผู้ปกครอง ๒. ชนชั้นผู้ถูกปกครอง

๑. ชนชั้นผู้ปกครอง ประกอบด้วย

๑) **พระมหากษัตริย์** พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีฐานะสูงสุดในสังคม พระมหากษัตริย์สุโขทัยสามรัชกาลแรกมีคำนำหน้าชื่อว่า “พ่อขุน” แต่จะมีการเปลี่ยนแปลง หลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง ใช้คำว่า พญา มาเรียกแทน พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทในการปกครอง ทำสงครามเพื่อป้องกันประเทศ พิพากษาคดี ทำนุบำรุงศาสนา บำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎร

๒) **เจ้านาย** ได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์ เป็นชนชั้นสูง ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองร่วมกับพระมหากษัตริย์และขุนนาง พระราชวงศ์ฝ่ายชายจะมีหน้าที่ในการบริหารและปกครอง เช่น ดูแลเมืองลูกหลวง ส่วน พระราชวงศ์ฝ่ายหญิงมีหน้าที่สำคัญ คือ การแต่งงาน เพื่อสร้างพันธมิตรทางการเมือง

๓) **ขุนนาง** ได้แก่ บรรดาข้าราชการ ทำหน้าที่ช่วยเหลือพระมหากษัตริย์ และ พระราชวงศ์ในการปกครอง และช่วยรับผิดชอบในการควบคุมไพร่พลมาทำงานให้แก่รัฐทั้งในยามปกติและในยามสงคราม

๒. ขนชั้นผู้ถูกปกครอง ประกอบด้วย

๑) **ไพร่** ได้แก่ชนชั้นสามัญชนซึ่งชนชั้นไพร่มีอยู่หลายกลุ่มเช่น “ไพร่ฟ้าหน้าใส” หมายถึง ไพร่ของกษัตริย์ “ไพร่ฟ้าหน้าปก” หมายถึง ไพร่ที่มีเจ้านายสังกัด “ไพร่ฟ้าข้าไทย” หมายถึง กลุ่มคนที่ไม่มื่อิสระโดยมีคณคอบบังคับบัญชา

๒) **ข้า** เป็นชนชั้นที่ยังไม่สามารถกล่าวได้แน่ชัดลงไปว่ามีสถานภาพเช่นใดแต่มีการสันนิษฐานกันว่า ข้า ก็คือทาส มีหลายประเภท เช่น ข้าเชลย คือข้าที่ถูกกวาดต้อนมาจากการทำสงคราม ข้าไท คือ ผู้ที่คอยรับใช้ติดตามเจ้านาย

๓) **พระสงฆ์** เป็นกลุ่มชนที่มีฐานะพิเศษไม่สังกัดมูลนาย มีหน้าที่เชื่อมโยงชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมสุโขทัยให้อยู่กันอย่างสงบสุข เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของชนทุกชั้น และวัดเป็นศูนย์กลางของชีวิตสังคม

“เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอา จังกอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้า ทองค้า ไพร่ฟ้าหน้าใส” อาจักรสุโขทัยเป็นอดีตราชธานีของไทย มีความเจริญรุ่งเรือง และนับเป็นศูนย์กลางทางการปกครอง ศาสนา และเศรษฐกิจ ที่สำคัญของไทย อาณาจักรสุโขทัยตั้งอยู่ทาง

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

ภาคเหนือตอนล่าง และประวัติศาสตร์ที่มีกรุงสุโขทัยเป็นศูนย์กลาง จะเริ่มตั้งแต่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นต้นมา และในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงคือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (พ่อขุนบางกลางท่าว) ได้ สถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้น สุโขทัย หมายถึง รุ่งอรุณแห่งความสุข ของชาวไทยในอดีตเมื่อ ๗๐๐ ปี ที่ผ่านมา เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรือง มีความอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว การเกิดขึ้นของอาณาจักรสุโขทัย นับว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานของชาติไทยในสุวรรณภูมิ อย่าง เป็นปักแผ่น และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๓.๕.๓ อารยธรรมด้านความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัยจากศิลาจารึก

สุโขทัยเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ มีที่ดินทำกินมากมาย ชาวเมืองปลูกต้นไม้รอบนอกตัวเมืองสุโขทัยทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านทิศตะวันออก ปลูกสวนหมาก สวนพลู สวนมะม่วง สวนมะขาม ทิศตะวันตก ปลูกสวนมะม่วง ทิศเหนือ (เบื้องปลายตีนนอน) ปลูกสวนมะพร้าว และสวนหมากกลาง (ขนุน) ส่วนทิศใต้ (เบื้องหัวนอน) ปลูกทั้งสวนมะม่วง สวนมะขาม สวนมะพร้าว และสวนหมากกลาง ดังกล่าวไว้ในศิลาจารึก หลักที่ ๑ ว่า

“กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพระพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐฐารศ มีพระพุทธรูป มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพระพิหารอันใหญ่ มีพระพิหารอันราม มีปู่ครู..... มีเถร มีมหาเถร

เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้ มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำอวยทานแก่มหาเถรสังฆราช ปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร.....

เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีปู่ครู มีทะเลหลวง มีป่าหมากป่าพลู มีไร่มีนา มีถื่นฐาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีป่าม่วงป่าขาม ดูกามดังแก่งแดง

เบื้องตีนนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดปสาน มีพระอจันนะ มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว ป่าหมากกลาง มีไร่มีนา มีถื่นฐาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก

เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีกุฎิพิหารปู่ครูอยู่ มีศรีตมงส์ มีป่าลาน มีป่าม่วงป่าขาม มีน้ำโคก มีพระชะพุงผี.....

สังคมาเมืองสุโขทัย เป็นสังคมาที่เรียบง่าย เพราะประชาชนมีจำนวนไม่มาก จึงใกล้ชิดสนิทสนมกัน

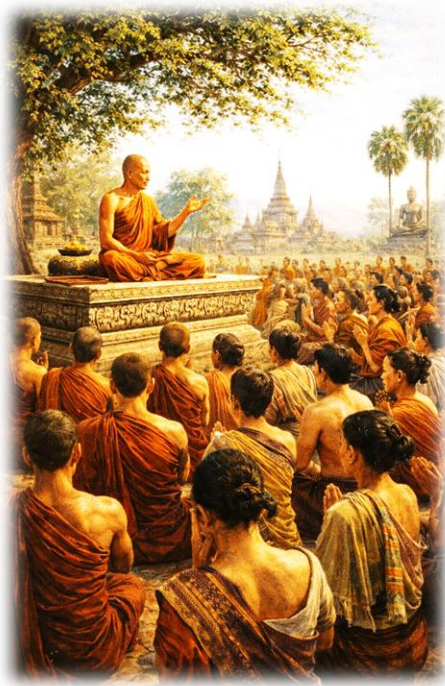
ศิลาจารึกหลักที่ ๑ มรดกแห่งความทรงจำของโลก

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.finearts.go.th>

เหมือนพี่เหมือนน้อง และเคารพพระมหากษัตริย์ดุจบุตรที่มีความเคารพต่อบิดาของตน ส่วนพระมหากษัตริย์ทรงปกครองราษฎรเยี่ยงบิดาปกครองบุตร ทรงเข้าถึงจิตใจ และให้ความใกล้ชิดและเป็นกันเองกับราษฎร เมื่อราษฎรมีเรื่องทุกข์ร้อนก็สามารถกราบบังคมทูลได้ด้วยตนเอง โดยการมาสนักระดิ่งที่ประตูไม่ว่าจะเป็นเวลาใด พระองค์จะเสด็จมารับฟังทุกเรื่องด้วยพระองค์เอง ด้วยดังปรากฏในหลักศิลาจารึก ด้านที่ ๑ ว่า " ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ นั้นไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจ มันจัก กล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไร้ ไปลั่นกระดิ่ง และศิลาจารึกด้านที่ ๓ ว่า " ฝึใช้วันสวดธรรม พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสขนาลย์สุโขทัย ขึ้นนั่งเหนือขะดารหิน ให้ฝูงท่วยลูกเจ้าลูกขุน ถือบ้านถือเมือง "

๓.๕.๔ อารยธรรมด้านคุณธรรมและจิตใจ

นอกจากนั้นชาวสุโขทัยมีความยึดมั่นและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา อยู่ในศีลในธรรม

และปฏิบัติกิจการทางศาสนาเป็นประจำ เช่น มีการฟังเทศน์ ฟังธรรม รักษาศีล ทำบุญให้ทาน สร้างวัด ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า " วันเดือนดับ เดือนออก แปะวัน วันเดือนเต็ม เดือนบ่าง แปะวัน ฝูงปู่ครูมหาเถรขึ้นนั่งเหนือขะดารหิน สวดธรรมแก่อุบาสก ฝูงท่วยจำศีล " และอีกตอนหนึ่งว่า " คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน " เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าถึงจิตใจ ประชาชนจึงเป็นผู้มีจิตเมตตากรุณาต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก ดังเช่น " ได้ข้าเลือก ข้าเสียหัวฟุ้งหัวรบก็ดี บ่อฆ่าบ่ตี " เป็นต้น ดังนั้น ชาวสุโขทัยจึงอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ประกอบกับเมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ เพราะในน้ำมีปลา ในนามีข้าว จึงไม่มีการแก่งแย่ง มีแต่ความเสมอภาพเท่าเทียมกัน และได้รับ

ความเป็นธรรมโดยทั่วหน้า

๓.๕.๕ อารยธรรมด้านการศึกษาของอาณาจักรสุโขทัย

การศึกษาได้จัดกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี (พ.ศ. ๑๗๘๑-๑๙๒๑) แต่เป็นการศึกษาแผนโบราณ ซึ่งเจริญรอยสืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ต้นรัชกาลของ

แหล่งที่มา : <https://www.google.com>.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว ในสมัยกรุงสุโขทัยรัฐและวัดรวมกันเป็นศูนย์กลางแห่งประชาคม กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐและวัดย่อมเป็นการสอนประชาคมไปในตัววิชาที่เรียนคือภาษาบาลี ภาษาไทยและวิชาสามัญขั้นต้น

สำนักเรียนมี ๒ แห่ง แห่งหนึ่งคือวัดเป็นสำนักเรียนของบรรดาบุตรหลานขุนนางและราษฎรทั่วไป มีพระที่เชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นครูผู้สอน เพราะสมัยนั้นเรียนภาษาบาลีกันเป็นพื้น ใครรู้พระธรรมวินัยแตกฉานกันนับว่าเป็นปราชญ์อีกแห่งหนึ่งคือ สำนักราชบัณฑิต ซึ่งสอนแต่เฉพาะเจ้านายและ บุตรหลานข้าราชการเท่านั้น ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า พระเจ้าลิไทแห่งกรุงสุโขทัยเมื่อทรงพระเยาว์ ได้เคยศึกษาเล่าเรียนในสำนักราชบัณฑิตเหล่านั้นจึงมีความรู้วิชาหนังสือแตกฉานถึง แก่ได้รับยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์

๑.รูปแบบการจัดการศึกษา แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย กล่าว คือ

๑) ฝ่ายอาณาจักร แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่

(๑) ส่วนที่หนึ่งเป็นการจัดการศึกษาสำหรับผู้ชายที่เป็นทหาร เช่น มวย กระบี่กระบองและอาวุธต่างๆ ตลอดจนวิธีการบังคับม้า ช้าง ตำราพิชัยยุทธซึ่งเป็นวิชาชั้นสูงของผู้ที่จะเป็นแม่ทัพนายกอง

(๒) ส่วนที่สอง พลเรือน เป็นการจัดการศึกษาให้แก่พลเรือนผู้ชายเรียน คัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์ไตรเวท ตำราโหราศาสตร์ เวชกรรม เป็นต้น ส่วนพลเรือนผู้หญิงให้เรียน วิชาช่างสตรี การปัก การย้อม การเย็บ การถักทอ นอกจากนั้นมีการอบรมบ่มนิสัย กิริยามารยาท การทำอาหารการกินเพื่อเตรียมตัวเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดีต่อไป

๒) ฝ่ายศาสนาจักร

เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย จึงเป็นการจัดการศึกษาที่เน้นพระพุทธศาสนาและศิลปศาสตร์ สมัยนี้พ่อขุนรามคำแหงได้นำช่างชาวจีนเข้ามาเผยแพร่การทำถ้วยชามสังคโลกให้แก่คนไทย และหลังจากที่ทรงคิดประดิษฐ์อักษรไทยแล้วงานด้านอักษรศาสตร์เจริญขึ้น มีการสอนภาษาไทยในพระบรมมหาราชวัง มีวรรณคดีที่สำคัญ คือ หนังสือไตรภูมิพระร่วงและตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

๒. สถานศึกษา สำหรับสถานศึกษาในสมัยนี้ ประกอบด้วย

๑) บ้าน เป็นสถาบันสังคมพื้นฐานที่ช่วยทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพตามบรรพบุรุษ การก่อสร้างบ้านเรือนศิลปการป้องกันตัวสำหรับลูกผู้ชายและการบ้านการเรือน เช่น การจับพลู การทำอาหารและการทอผ้าสำหรับลูกผู้หญิง เป็นต้น

๒) วัด หรือสำนักสงฆ์ เป็นสถานศึกษาที่สำคัญของราษฎรทั่วไป เพื่อหน้าที่ขัดเกลากิจใจ และแสวงหาธรรมะต่างๆ

๓) สำนักราชบัณฑิต เป็นบ้านของบุคคลที่ประชาชนยกย่องว่ามีความรู้สูง บางคนก็เป็นขุนนางมียศบรรดาศักดิ์ บางคนก็เคยบวชเรียนแล้วจึงมีความรู้ แยกฉานในแขนงต่างๆ ด้านการศึกษาในสุโขทัย จะเป็นแนวสั่งสอนศีลธรรมและวิชาชีพ คือในวันพระหรือวันโกน พ่อขุนรามคำแหงจะประทับบน พระแท่นมณีคศิลากลางดงตาล สั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน ทั้งยังได้ติดต่อช่างชาวจีนมาสอนการทำเครื่องสังคโลก ส่วนวิชาชีพ และงานบ้าน งานเรือนต่าง ๆ มีการเรียนรู้และศึกษาจากผู้ใหญ่ในบ้านของตน

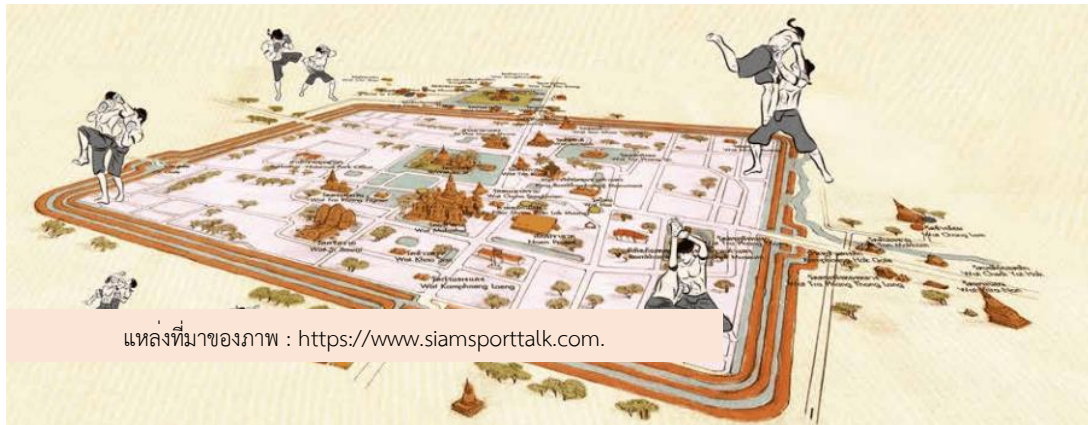
๔) พระราชสำนัก เป็นสถานศึกษาของพระราชวงศ์และบุตรหลานของขุนนางในราชสำนักมีพรหมณ์หรือราชบัณฑิตเป็นครูสอน

๓. วิชาที่สอน ไม่ได้กำหนดตายตัว พอแบ่งออกได้ดังนี้

๑) วิชาความรู้สามัญ สันนิษฐานว่าในช่วงต้นสุโขทัยใช้ภาษาบาลี และสันสกฤตในการศึกษา ต่อมาในสมัยหลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ จึงมีการเรียนภาษาไทยกัน

๒) วิชาชีพ เรียนกันตามแบบอย่างบรรพบุรุษ ตระกูลใดมีความชำนาญด้านใด ลูกหลานจะมีความถนัดและประกอบอาชีพตามแบบอย่างกันมา เช่น ตระกูลใดเป็นแพทย์ก็จะสอนบุตรหลานให้เป็นแพทย์

- ๓) วิชาจริยศึกษา สอนให้เคารพนับถือบรรพบุรุษ การรู้จักกตัญญูรู้คุณการรักษา
ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม และการรู้จักทำบุญให้ทาน ถือศีลในระหว่างเข้าพรรษา เป็นต้น
- ๔) วิชาศิลปะป้องกันตัว เป็นการสอนให้รู้จักการใช้อาวุธ การบังคับสัตว์ที่ใช้เป็น
พาหนะในการออกศึกและตำราพิชัยยุทธ

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.siam sport talk.com>.

การสงครามในสมัยก่อนนั้นเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของศิลปะการต่อสู้ของประเทศไทย
บรรพบุรุษไทยแต่โบราณจำเป็นต้องปกป้องบ้านเมืองจากชาติอื่นๆ ที่มารุกราน ศิลปะการต่อสู้ของ
ไทยที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย การเรียนศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวในสมัยก่อนนั้นนิยมเรียนกัน
ตามสำนักต่างๆ ซึ่งนิยมสอนการต่อสู้หลายแขนงเช่น มวยไทย, การใช้มีดสั้น, และ กระบี่กระบอง
สำนักที่สอนศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวยังแบ่งได้อีกเป็นสองแขนงคือ สำนักหลวงและสำนักราษฎร์^{๑๑}

จากการสืบค้นข้อมูลมวยสมัยกรุงสุโขทัยเริ่มประมาณ พ.ศ. ๑๗๘๑-๑๙๕๑ รวม
ระยะเวลา ๑๔๐ ปี หลักฐานจากศิลาจารึกกล่าวไว้ชัดเจนว่า กรุงสุโขทัยทำสงครามกับประเทศอื่นรอบ
ด้าน จึงมีการฝึกทหารให้มีความรู้ความชำนาญในรบด้วยอาวุธ ดาบ หอก โล่ รวมไปถึงการใช้วิทยะ
ของร่างกายเข้าช่วยในการรบระยะประชิดตัวด้วย เช่น ถีบ เตะ เข่า ศอก เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพใน
การรบ

^{๑๑} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ศิลปะการต่อสู้, บทความออนไลน์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล,
<https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 7/5/2566.

สรุปท้ายบท

ในเขตแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรก่อนสมัยสุโขทัยหลายอาณาจักร ซึ่งล้วนผ่านช่วงเวลาแห่งความเจริญรุ่งเรืองและล่มสลายลงไปตามกาลเวลา บางอาณาจักรก็เจริญรุ่งเรืองอยู่ในแถบภาคเหนือ บางอาณาจักรก็ครอบครองดินแดนในแถบภาคใต้ บางอาณาจักรก็ตั้งอยู่ในแถบภาคกลางของไทยในปัจจุบัน ในดินแดนอาณาจักรสุโขทัย มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว เมื่อได้ศึกษาย้อนเวลาขึ้นไปอีกจากหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งพบเครื่องมือหินที่เขาเขน เขากา อำเภอสรีนคร จังหวัดสุโขทัย หรือแม้กระทั่งการพบโครงกระดูกมนุษย์ที่บ้านบึงหญ้า อำเภอสรีมาศ จังหวัดสุโขทัย อารยธรรมของแต่ละกลุ่มชนอาจพัฒนาจากวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในสังคมของตนได้โดยอิสระ หรือเกิดจากการยืมและดัดแปลงอารยธรรมของสังคมอื่น ส่วนอารยธรรมไทยทั้งในด้านปรัชญา ศาสนา กฎหมายและการปกครองนั้นเป็นพัฒนาการที่มีรากฐานมาจาก “อารยธรรมอินเดีย”

อารยธรรมยุคแรกเริ่มเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ยุคหินเริ่มร่อนและตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวรทำให้ลดการสูญเสียวเวลา ที่ต้องหาอาหารเพราะมนุษย์สามารถผลิตอาหารไว้บริโภคเองได้ ความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในชีวิต ความสงบเรียบร้อยของสังคมทำให้มนุษย์มีเวลาที่จะคิดประดิษฐ์สร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ที่จะนำมาใช้พัฒนาชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น หรือหาวิธีการแก้ปัญหาของกลุ่มตนเพื่อให้เกิดความเจริญ นอกจากนี้ชาวสุโขทัยมีความยึดมั่นและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา อยู่ในศีลในธรรม และปฏิบัติกิจการทางศาสนาเป็นประจำ เช่น มีการฟังเทศน์ ฟังธรรม รักษาศีล ทำบุญให้ทาน สร้างวัด เป็นต้น ด้านการศึกษาได้จัดกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี (พ.ศ. ๑๗๘๑-๑๘๒๑) แต่เป็นการศึกษาแผนโบราณ ซึ่งเจริญรอยสืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ความเจริญและพัฒนาการด้านต่างๆ ของอาณาจักรสุโขทัย โดยเฉพาะด้านศาสนานับว่าเป็นรากฐานของอารยธรรมอาณาจักรสุโขทัย เป็นมรดกของชาวไทย และเป็นมรดกโลกอยู่ในปัจจุบัน.

บทที่ ๔

รากฐานอารยธรรมอาณาจักรสุโขทัย

เสถียร สระทองให้

ความนำ

อารยธรรมของ อาณาจักรสุโขทัย นับเป็นจุดตั้งต้นสำคัญของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมไทยในระยะเริ่มสร้างความเป็นรัฐอย่างชัดเจน ภายหลังจากคลี่คลายอำนาจการปกครองแบบขอมในดินแดนลุ่มแม่น้ำภาคเหนือของคาบสมุทรมหานคร ชุมชนไทยได้รวมตัวกันก่อตั้งบ้านเมืองที่มีโครงสร้างการปกครองเป็นอิสระ มีศูนย์กลางทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และศาสนวัฒนธรรม โดยมีเมืองสำคัญอย่าง ศรีสัชชนาลัย ทำหน้าที่เป็นเครือข่ายสนับสนุนอำนาจรัฐและเป็นฐานการผลิตศิลปกรรม เครื่องถ้วย และองค์ความรู้ทางช่างที่รุ่งเรืองควบคู่กับเมืองหลวง ความเจริญดังกล่าวได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบในสมัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งทรงวางรากฐานการปกครองแบบ “พ่อปกครองลูก” อันสะท้อนความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างรัฐกับราษฎร ควบคู่กับการสร้างแบบแผนภาษา อักษร และศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง อารยธรรมสุโขทัยจึงมิได้เป็นเพียงความรุ่งเรืองของบ้านเมืองหนึ่งในอดีต หากแต่เป็นต้นธารของอัตลักษณ์ความเป็นไทย ทั้งด้านความคิด ความเชื่อ ศิลปกรรม และรูปแบบสังคม ที่สืบทอดอิทธิพลต่อมาในรัฐไทยยุคหลังอย่างลึกซึ้งและยั่งยืน

ดังนั้น รากฐานอารยธรรมสุโขทัยจึงควรถูกพิจารณาในฐานะกระบวนการสร้างความเป็นรัฐ การหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการวางโครงสร้างความคิดทางสังคมที่ส่งอิทธิพลต่อพัฒนาการของสยามประเทศในยุคต่อมา ไม่ว่าจะเป็นด้านภาษา การปกครอง ศิลปกรรม หรือคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา สุโขทัยจึงมิใช่เพียงอดีตทางประวัติศาสตร์ หากเป็นรากฐานเชิงอารยธรรมที่ยังคงสะท้อนตัวตนและโลกทัศน์ของสังคมไทยตราบนานปัจจุบัน.

สุโขทัยและเมืองใกล้เคียง

เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองใกล้เคียง สุโขทัยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรสยามแห่งแรกในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และ ๒๐ มีอนุสรณ์สถานที่สวยงามหลายแห่งซึ่งแสดงถึงจุดเริ่มต้นของสถาปัตยกรรมไทย อารยธรรมอันยิ่งใหญ่ที่พัฒนาขึ้นในอาณาจักรสุโขทัยได้ดูดซับอิทธิพลและประเพณีท้องถิ่นโบราณไว้มากมาย การผสมผสานอย่างรวดเร็วขององค์ประกอบเหล่านี้ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “รูปแบบสุโขทัย” ตั้งอยู่ในภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทยในปัจจุบัน เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเป็นทรัพย์สินที่ต่อเนื่องกันซึ่งประกอบด้วยเมืองโบราณสามแห่งที่เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด ประกอบด้วย สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ล้วนใช้ภาษาและตัวอักษรร่วมกัน ระบบการปกครองและกฎหมายร่วมกัน และคุณลักษณะอื่นๆ ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่าเป็นเอกภาพในฐานะหน่วยงานทางการเมืองเดียว ทั้งสามเมืองยังมีอนุสรณ์สถานและงานประติมากรรมอันวิจิตรงดงามจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นอารยธรรมสุโขทัยผ่านศิลปกรรมต่างๆ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ที่เรียกว่า “ศิลปะแบบสุโขทัย”

ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและอารามที่น่าประทับใจหลายแห่งสร้างด้วยอิฐ ปิดด้วยปูนปั้น แสดงให้เห็นถึงความงามในอุดมคติและลักษณะเหนือมนุษย์ (มหาปุริสลักขณา) ของพระพุทธเจ้าและพระธรรมของพระองค์ จากซากโบราณสถานทางศาสนาเหล่านี้ ทำให้เราารู้และชื่นชมความสำเร็จของผู้คนในเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัย และเมืองประวัติศาสตร์อีกทั้ง ๒ แห่งได้ดีที่สุด อาณาจักรสุโขทัยได้รับการรับรองด้วยการประดิษฐ์และพัฒนาลักษณะเฉพาะหลายอย่างของวัฒนธรรมไทย ซึ่งหลายอย่างมีสาเหตุโดยตรงมาจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราชผู้มีชื่อเสียงและเป็นที่รักยิ่งของอาณาจักร ซึ่งถือว่าเป็นบิดาผู้ก่อตั้งอารยธรรมของชาติไทย

๔.๑ จุดเริ่มแห่งอารยธรรมอาณาจักรสุโขทัย

“อารยธรรม” ตามความหมายทางภาษาคือความสงบสุขของสังคมที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งศีลธรรมและกฎหมาย หรือความเจริญด้วยขนบธรรมเนียมอันดี จุดเริ่มต้นของอารยธรรมมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เริ่มเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันเป็นหลักแหล่ง พึ่งพาอาศัยกันเพื่อความอยู่รอด จากกลุ่มคนขยายตัวเป็นเมือง เกิดการสร้างทักษะ แลกเปลี่ยนความรู้ สร้างข้อตกลงเพื่อวางกฎเกณฑ์ จนเกิดเป็นระบบสังคมที่ซับซ้อน มีแบบแผนของขนบธรรมเนียมและประเพณี มีความเจริญก้าวหน้าใน

หลายๆ ด้าน เมล็ดพันธุ์แห่งอารยธรรมก็งอกงามขึ้นจากจุดนั้นเอง ปัจจัยสำคัญอันเป็นจุดเริ่มต้นของอารยธรรมสุโขทัย พอที่จะศึกษาค้นคว้าได้ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์

ในด้านภูมิศาสตร์ บริเวณที่ตั้งของจังหวัดสุโขทัย อยู่ในบริเวณภาคกลางตอนบน โดยได้ค้นพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ ในเขตอำเภอศรีนคร อำเภอบ้านด่านลานหอย และอำเภอศรีมาศ แสดงถึงหลักฐานของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งชุมชนเหล่านี้ ได้อยู่ต่อเนื่องกัน และตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นในเวลาต่อมา จนกระทั่งประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ชุมชนบริเวณนี้ จึงได้มีการติดต่อกับดินแดนอื่นๆ ในภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมแบบทวารวดี ทั้งนี้ ได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่วัดชมชื่น อำเภอศรีสัชนาลัย

หลักฐานทางศิลปกรรมที่พบในเขตเมืองเก่าสุโขทัยที่ศาลตาผาแดง ศาลตาผาแดง หรือศาลพระเสื้อเมือง ซึ่งก็คือศาลเทพารักษ์นั่นเอง เป็นปรangk์เดียวกับวัดยาศิลาแลงศิลปะเขมรสมัยนคร

ศาลตาผาแดงโบราณสถานที่เก่าแก่ที่สุดของสุโขทัย
แหล่งที่มาของภาพ : <https://thai.tourismthailand.org>.

วัด (พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๐๐) ผนังของฐานเป็นบัวลูกฟัก ด้านหน้ามีบันไดขึ้น ต่อมากรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะศาลนี้แล้วได้พบชิ้นส่วนเทวรูปหินศิลปะลพบุรี และเทวสตรีประดับด้วยเครื่องตกแต่ง ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง โบราณสถานแห่งนี้ับเป็นโบราณสถานที่เก่าแก่ที่สุดของสุโขทัย

ปรากฏเขาปู่จา ในเขตอำเภอคีรีมาศ ได้แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาของวัฒนธรรมเขมรโบราณ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งน่าจะเป็นพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานเป็นเมืองในวัฒนธรรมเขมร ในบริเวณที่ราบเชิงเขาหลวงเป็นครั้งแรก จนประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จึงปรากฏเรื่องราวของกลุ่มชนที่ตั้งตนเป็นอิสระ เพื่อปกครองเมืองสุโขทัย ซึ่งกลุ่มชนเหล่านี้ก็คือ บรรพชนของคนไทยในปัจจุบัน อาณาจักรสุโขทัยเริ่มต้นประวัติศาสตร์ที่มีหลักฐาน ตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีนาวนำถม และเริ่มชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (เดิมคือ พ่อขุนบางกลางหาว พ.ศ. ๑๗๘๑ - ปีใดไม่ปรากฏ) อาณาจักรสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๔๑) ช่วงสมัยของพระองค์ได้ทรงแผ่อาณาเขตออกไปโดยรอบ วัฒนธรรมไทยได้เจริญรุ่งเรืองทุกสาขา ทั้งในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ราชวงศ์ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (ราชวงศ์พระร่วง หรือสุโขทัย) ได้ปกครองอาณาจักรสุโขทัยสืบต่อมาเป็นเวลาประมาณ ๒๐๐ ปี ก็ถูกรวมเข้ากับอาณาจักรอยุธยา

ปรากฏเขาปู่จาดังอยู่บนเขาลูกโดดเดี่ยว ในเขต ต.นาเชิงคีรี อ.คีรีมาศ จ.สุโขทัย, แหล่งที่ของภาพ : <https://www.matichonweekly.com>.

๔.๑.๒ เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร

เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยเคยเป็นราชธานีของไทยมีความเจริญรุ่งเรือง เป็นศูนย์กลาง

อาณาจักรสุโขทัย ภาพจาก : <https://www.google.com>.

การปกครอง ศาสนา และเศรษฐกิจ ภายในเมืองประวัติศาสตร์ มีสถานที่สำคัญ ที่เป็นพระราชวัง อาคารศาสนสถาน และโบราณสถาน ภายในโบราณสถานหลายแห่ง ยังเหลือร่องรอยพระราชวังและวัด และมีโบราณสถานสำคัญที่จำนวนมากกว่า ๓๐ แห่ง วัดที่ใหญ่ที่สุดในเมือง

ประวัติศาสตร์สุโขทัย คือวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่กึ่งกลางใจเมือง

เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร ครอบคลุมพื้นที่ ๗๔.๐๗๕ ไร่ ในเขตอุทยาน

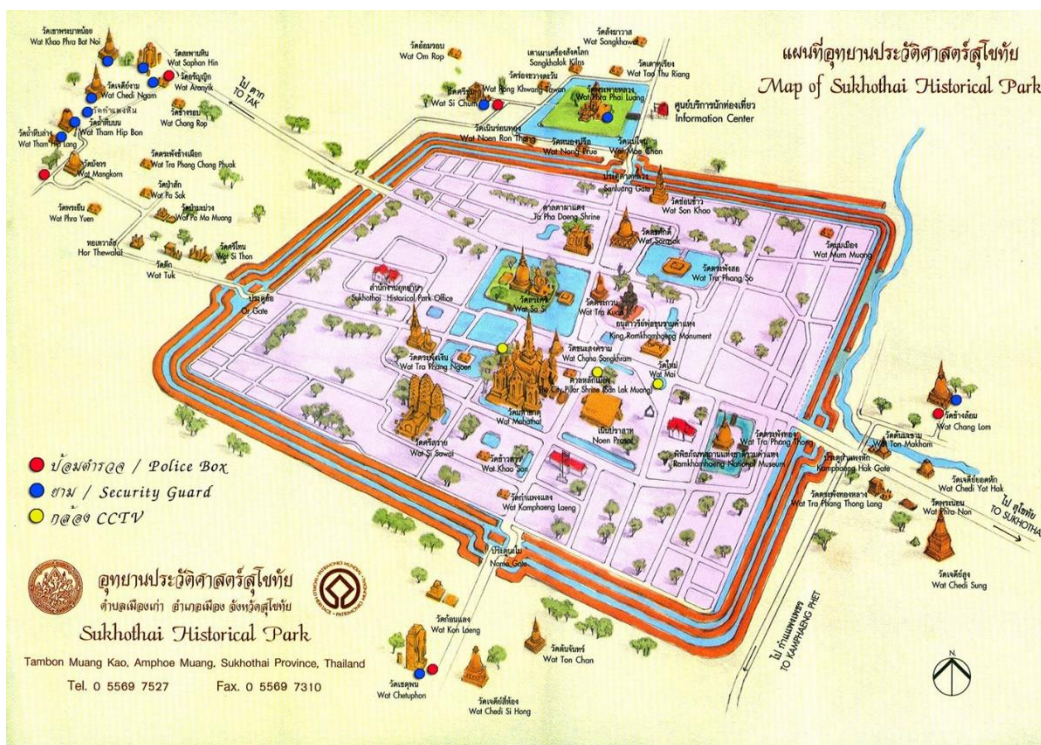

วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย สร้างขึ้นในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ตั้งอยู่ที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
แหล่งที่มาของภาพ : <https://palanla.com>.

ประวัติศาสตร์ ๓ แห่ง ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย (๔๓.๗๕๐ ไร่) อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย (๒๘.๒๑๒.๕ ไร่) และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร (๒๑.๑๒๕ ไร่)^๑ ตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขา ลาดเอียงไป ทางตะวันออก มีเทือกเขาประทะกัศทอดตัวเป็นแนวยาวทางด้านตะวันตก ต่อเนื่องมาจนถึงด้านทิศใต้ซึ่งเทือกเขานี้ถือเป็นแหล่งทรัพยากร ที่สำคัญของเมืองสุโขทัย โดยเป็นทั้งแหล่งของป่าแร่ธาตุ และแหล่งต้นน้ำที่นำมาใช้อุปโภคบริโภคภายในเมือง นอกจากนี้ยังมีลำน้ำสายเล็กๆ เรียกว่า คลองแม่ลำพัน ที่มีต้นกำเนิดจากจังหวัดลำปาง ไหลผ่านเมืองแล้วไปบรรจบกับแม่น้ำยม ที่อยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑๒

^๑ กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจ และขุดแต่งโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าสุโขทัย, พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๒, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถาน), จังหวัดสุโขทัย และจังหวัดกำแพงเพชร, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

กิโลเมตร เมืองสุโขทัยในระยะแรกสันนิษฐานว่า ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือโดยมีวัดพระพายหลวงเป็นศูนย์กลาง ต่อมาจึงได้มีการขยายมาสร้างเมืองใหม่ทางด้านทิศใต้ดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

จากแผนที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีกำแพงล้อมรอบสามชั้น จากจารึกพ่อขุนรามคำแหง ระบุเรียกว่า "ตรีบูร", อ้างอิงจาก อภิรักษ์ กาญจนคคง, แหล่งที่มาของภาพ : <http://huexonline.com>.

๔.๑.๓ รูปแบบผังเมืองอาณาจักรสุโขทัย

เมืองสุโขทัย เป็นเมืองเป็นเมืองที่ขยายตัวออกมาจากเมืองเชลียง ซึ่งพ่อขุนศรีนาวนำถมสร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นเมืองสำคัญซึ่งนักวิชาการส่วนหนึ่งเชื่อว่าเป็นราชธานีหรือศูนย์กลางของแคว้นสุโขทัย ตั้งอยู่บนที่ลาดระหว่างเชิงเขาหลวงกับแม่น้ำยม ห่างจากแม่น้ำยม (ที่อยู่ทางด้านทิศตะวันออก) ประมาณ ๑๒ กิโลเมตร ตัวเมืองสุโขทัยมีลำน้ำแม่ลำพัน ไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออกช่วยหล่อเลี้ยงเมือง เมืองสุโขทัยในยุคเริ่มแรกจะเป็นขนาดเล็กรูปสี่เหลี่ยมตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นวัดพระพายหลวง ซึ่งมีองค์พระปรารักษ์สามองค์ตั้งอยู่เนื่องในพระพุทธศาสนาแบบมหายานอยู่กลางเมือง ส่วนเมืองสุโขทัยแห่งใหม่ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ลงมา เป็นเมืองขนาดใหญ่ มีการวางผังเมืองอย่างซับซ้อนและสัมพันธ์กับการตั้งศาสนสถาน (แต่ผังเมืองสุโขทัยก็ไม่ได้เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า

เสียทีเดียว มีการเบี่ยงเล็กน้อย อาจเป็นเพราะมุมมองที่เปลี่ยนไป เพราะอยู่ใกล้เชิงเขา และฝั่งของวัดพระพายหลวง ที่อยู่ทางทิศเหนือ) มีการจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ สันนิษฐานว่าการสร้างเมืองสุโขทัยแห่งใหม่จะเป็นการขยายเมืองออกมาตั้งบนชัยภูมิที่เหมาะสม เนื่องจากมีจำนวนผู้คนพลเมืองเพิ่มมากขึ้น และคงสร้างขึ้นในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ครั้งรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง มีโบราณสถานสำคัญตั้งอยู่กลางเมือง และกระจายตัวทั่วทั้งเมือง นอกจากนี้ยังพบโบราณสถานใหญ่น้อยกระจายอยู่ทั่วไปภายนอกกำแพงเมืองทั้งสี่ทิศ รวมแล้วมากกว่าสองร้อยแห่ง เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารถือเป็นผลงานชิ้นเอกของรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยที่โดดเด่นชิ้นแรก ซึ่งสะท้อนให้เห็นในการวางผังเมือง อาคารทางราชการและศาสนาที่น่าประทับใจมากมาย โครงสร้างพื้นฐานของเมือง และระบบการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพเพื่ออุปโภคบริโภค และเกษตรกรรม

๔.๒ อารยธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับอาณาจักรสุโขทัย

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แลบนี้นรวมอาณาจักรสุโขทัยด้วยจะได้รับมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญจาก ๒ อารยธรรมโบราณ ซึ่งก็คืออารยธรรมจีน และอินเดีย กล่าวโดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับแนวคิด คติ และความเชื่อในเรื่องความเป็นจริงของโลก หรือก็คือศาสนา อารยธรรมอินเดียนับว่ามีอิทธิพลต่อภูมิภาคนี้มากที่สุด โดยศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ซึ่งมีต้นกำเนิดในอินเดียนั้น เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่ยังรากลึก และเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมในด้านต่างๆ รวมถึงวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชนชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยจะเห็นร่องรอยอารยธรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางศาสนาทั้งสองได้อย่างเด่นชัด จากโบราณสถานต่างๆ ที่ตกทอดมา และได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกในปัจจุบัน มรดกโลกทางวัฒนธรรมอันโดดเด่นในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียอย่างศาสนาพราหมณ์ และพุทธ มีดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ การเข้ามาของอารยธรรมอินเดียและจีนในดินแดนไทย

ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งอยู่ระหว่างอินเดียและจีน ซึ่งเป็นประเทศที่มีสินค้าที่เป็นที่ต้องการและมีอารยธรรมความเจริญก้าวหน้า ทำให้ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นศูนย์กลางการค้าและได้รับวัฒนธรรมผสม ไทยได้รับอารยธรรมอินเดียผ่านทางเขมรและจากการติดต่อค้าขายโดยตรงกับพ่อค้าอินเดีย ส่วนอารยธรรมจีนได้รับผ่านทาง การทูตและการค้า

๑. **อารยธรรมอินเดีย** มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและการวางรากฐานทางวัฒนธรรมแก่คนในดินแดนไทย และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียมีหลายกลุ่มด้วยกัน เช่น พวกพราหมณ์ พระภิกษุในพระพุทธศาสนา พวกพ่อค้า นักปกครอง และนักแสวงโชค เป็นต้น อารยธรรมอินเดียที่แพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทยมีหลายด้าน พอสรุปได้ดังนี้

๑) ด้านศาสนา ดินแดนไทยได้รับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น ทวารดี ในสมัยสุโขทัยรับพระพุทธศาสนาจากนครศรีธรรมราช ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญในวิถีชีวิตของคนไทย

๒) ด้านการปกครอง อาณาจักรสุโขทัยรับความเชื่อเรื่องสมมติเทพและกฎหมายพระมนูธรรมศาสตร์ของอินเดียมาเป็นแม่แบบของกฎหมาย ในอดีตประเทศไทยมีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก การรับศาสนาพราหมณ์ทำให้มีความเชื่อเรื่องกษัตริย์เป็นสมมติเทพตามแนวความเชื่อของอินเดีย ต่อมาได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาผสมผสานเพื่อใช้ในการปกครอง พระมหากษัตริย์จึงเป็นธรรมราชาในเวลาต่อมา พระมหากษัตริย์ไทยในอดีตได้ยึดมั่นในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและนำหลักธรรมมาอบรมสั่งสอน โนมน้ำวให้ประชาชนประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี และนำหลักธรรมมาใช้ในการปกครองประเทศ (หลักทศพิธราชธรรม) เพื่อให้เหล่าพสกนิกรอยู่เย็นเป็นสุข

๓) ด้านภาษา ประเทศไทยรับภาษาบาลี สันสกฤตจากอินเดียมาใช้ ทำให้ประเทศไทยมีภาษาที่มีคำในภาษาบาลี สันสกฤต ผสมอยู่มากมาย เช่น ชื่อของคนในประเทศไทย รับวรรณคดีอินเดีย เช่น มหาकाพย์รामายณะ ซึ่งมีอิทธิพลต่อวรรณคดีของไทย รวมถึงวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา เช่น ชาดก เป็นต้น ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลทางด้านภาษาจากอินเดีย เช่น ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต เป็นต้น

๔) ด้านกฎหมาย แนวความคิดพื้นฐานเดิม อินเดียมุ่งใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการปกครองเพื่อปราบปรามและลงโทษผู้กระทำความผิด ซึ่งสังคมไทยก็มีลักษณะเช่นเดียวกันมาแต่โบราณ เพิ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงไปใช้แนวคิดของกฎหมายและการศาลแบบตะวันตกในสมัยยุครัตนโกสินทร์

๕) ด้านศิลปกรรม ศิลปกรรม เป็นเรื่องของศาสนา ทั้งในเรื่องการสร้างสถาปัตยกรรม วิหาร เจดีย์ ทำร้ายรำต่าง ๆ เป็นต้น งานศิลปะในภูมิภาคนี้ได้รับอิทธิพลจากอินเดียสูงมากที่สุด ได้แก่ หมวดสถาปัตยกรรม เช่น การสร้างเทวรูป เทวสถาน พระพุทธรูป และศาสนสถาน เป็นต้น

๒. อารยธรรมจีน สังคมไทยรับเอาขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมจีนมาผสมผสานอยู่ใน วัฒนธรรมไทยอย่างมากมายจนแยกไม่ออก มีรากเหง้าของการบูรณาการทางวัฒนธรรม ถ้าเรานับ

ถอยหลังไปตั้งแต่ก่อน สมัยอาณาจักรสุโขทัย ซึ่ง ร่องรอยทางโบราณคดี พบว่างานศิลปะในยุค โบราณ เช่น ศิลปะมอญ ทวารวดี ล้านนา หรือ เขมรโบราณ ล้วนแล้วแต่ มีอิทธิพลของศิลปะจีนเข้าไป

พระสงฆ์วัดธรรมนิภา วัดบรมราชากาญจนาภิเษกอนุสรณ์ (วัดเล่งเน่ยยี่) อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี, แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

ปะปนอยู่ด้วยทั้งสิ้น จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าคนจีนไม่ใช่คนแปลกหน้าสำหรับผู้คนในภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ เพราะมีการติดต่อสัมพันธ์กันมานาน

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รับเอาวัฒนธรรมจีนมาได้ ง่าย เพราะมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน ความยึดมั่นในบรรพบุรุษและครอบครัว มีวัฒนธรรม ข้าวร่วมกัน และความศรัทธาในศาสนาที่ใกล้เคียงกัน แม้ว่าสังคมจีนมีหลักปรัชญาต่างๆ ที่นับถือ เช่น ปรัชญาของขงจื้อ ปรัชญาเต๋า แต่ชาวจีนก็ยังนับถือพุทธศาสนาเช่นกันนอกจากนี้ หลักการของขงจื้อ ของเต๋า ก็ผนวกกับหลักพุทธศาสนาจนเกือบเป็นเนื้อเดียวกันในสังคมของจีน ดังนั้น การบูรณาการ วัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมจีนจึงเกิดขึ้นและต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน ทั้งที่เป็นการแลกเปลี่ยน หรือเลือกรับเอามาปรับใช้^๒

ประเพณีเช่นไหว้บรรพบุรุษในปัจจุบัน แม้ส่วนใหญ่เป็นธรรมเนียมของคนไทยเชื้อสาย จีน แต่คนไทย ที่ไม่มีเชื้อสายจีนบางส่วนก็อนุโลมรับเอาธรรมเนียมนี้มาปรับใช้ไหว้บรรพบุรุษ ไหว้

^๒ ดินาร์ บุญธรรม, วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, ธรรมเนียมจีนในวัฒนธรรมไทย, เอกสารประกอบการ บรรยาย, (วันที่ออกอากาศ : ๒๒ มกราคม ๒๕๕๕), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

ศาลพระภูมิเจ้าที่ ในเทศกาลตรุษจีนด้วย ก็เช่นไหว้ด้วยอาหารการกิน เครื่องสักการะต่างๆ ตามที่ประเพณีจีนใช้ ทั้งนี้คนไทยไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องแปลก เนื่องจากคนไทยก็นิยมทำบุญให้บรรพบุรุษในวันสงกรานต์เช่นกัน

ในเรื่องเกี่ยวกับศาสนา แม้ว่าคนจีนกับคนไทยนับถือพุทธศาสนาต่างนิกายกัน คือ จีนมหายานและไทยเถรวาท แต่ก็มีชาวพุทธไทยจำนวนมากนิยมไปไหว้พระไหว้เจ้าในวัดมหายาน เช่น วัดเล่งเน่ยยี่ หรือ วัดมังกรกมลาวาส ที่เยาวราช วัดบรมราชากาญจนานิกะกอนุสรณ์ (วัดเล่งเน่ยยี่ ๒) ที่บางบัวทอง ก็เป็นวัดมหายานฝ่ายจีนที่ใหญ่โตและได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ไทยสืบต่อมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นวัดที่พุทธศาสนิกชนทั้งคนจีน คนเชื้อสายจีน และคนไทยนิยมไปทำบุญ ซึ่งก็ไม่ได้ไหว้แต่พระพุทธรูปเจ้า แต่รวมถึงพระอรหันต์และเทพยดาต่างๆ ในพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระโพธิสัตว์หลายองค์ในฝ่ายมหายาน คนไทยก็รับเอามาบูชาเช่นกัน

ประเพณีหลวง
ราชสำนักไทยก็รับเอาธรรมเนียมจากจีนมาปรับใช้ในเทศกาลตรุษจีนก็มีพระราชพิธีสำคัญ คือ “พระราชพิธีสังเวยพระป้า” เป็นการถวายเครื่องสักการะบวงสรวงพระนามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ทรงประกอบ

พิธีสังเวยพระป้า เนื่องในเทศกาลตรุษจีน พุทธศักราช ๒๕๖๖

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.royaloffice.th>.

พระอัครมเหสีในรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ ณ พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ พระราชวังบางปะอิน อยุธยา

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ตรุษจีนเป็นเทศกาลที่คหบดีเชื้อสายจีนจะนำข้าวของจำนวนมากไปทูลเกล้าถวาย ก็โปรดให้จัดพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีนเพื่อนำข้าวของมาทำบุญเป็นกุศลแก่ผู้ถวายหรือในการพระบรมศพพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระอัครมเหสี หรือพระศพเจ้านายพระองค์สำคัญ

ต่างๆ ก็มีการอาราธนาพระสงฆ์จากฝ่ายมหายาน คือ ฝ่ายจีนิกายและฝ่ายญวนิกาย เข้ามาประกอบพิธีงตั้งเป็นพระราชกุศลด้วย^๓

นอกจากเรื่องขนบธรรมเนียมแล้ว ในเขตพระราชฐานก็มีร่องรอยการก่อสร้างสถาปัตยกรรมหรือการตกแต่งแบบศิลปะจีนปรากฏอยู่ทั่วไป ซึ่งผสมผสานกับศิลปะแบบไทย เช่น ทวารบาลที่ประตูเข้าเขตพระราชฐานต่างๆ ก็เป็นประติมากรรมจีนอย่างนักรบจีนหรือสิงโตจีน ในวัดวาอารามที่พระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงสร้างและอุปถัมภ์ ก็ล้วนแล้วแต่มีการผสมผสานทางศิลปกรรมจีนให้อยู่ทั่วไป

๔.๒.๒ รากฐานอารยธรรมสมัยสุโขทัย

การค้นพบโบราณสถานในศิลปะเขมรตั้งอยู่บนภูเขาเตี้ยๆ ลูกหนึ่ง ในแถบบ้านนาเชิงอำเภอศรีมามาศ เรียกตามปากชาวบ้านว่าปรังค์ปูนั้น เป็นหลักฐานการเข้ามาของวัฒนธรรมเขมรโบราณที่สำคัญ แต่การกำหนดอายุให้แน่นอนทำได้ลำบาก เนื่องจากลักษณะสำคัญได้ชำรุดสูญหายไปเป็นอันมาก อย่างไรก็ตามก็ตีหากคิดว่าวัฒนธรรมเขมรผ่านเข้ามาทางเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ แสดงว่าดินแดนที่ต่อมาเป็นแคว้นสุโขทัยนี้ได้เคยมีการติดต่อกับอาณาจักรเขมรโบราณมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ แล้วก็ได้

การแผ่กระจายของวัฒนธรรมเขมรปรากฏเป็นระยะต่อเนื่องเรื่อยมา นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หลักฐานโบราณสถานที่เด่นชัดได้แก่ ศาลตาผาแดง ในเขตเมืองเก่าสุโขทัย เป็นโบราณสถานร่วมสมัยกับสมัยบายุน ในศิลปะเขมร เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และดูเหมือนว่าเป็นพัฒนาการของเมืองในวัฒนธรรมเขมรในบริเวณที่ราบเชิงเขาประตักษ์เป็นครั้งแรก ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในอาณาจักรเขมร เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หันมานับถือพุทธศาสนาเถรวาทและถือเป็นศาสนาหลักในราชอาณาจักรของพระองค์ การสร้างศาสนสถานซึ่งแต่เดิมประดิษฐานรูปเคารพในศาสนาฮินดู เริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีการนำเรื่องราวทางพุทธศาสนามาประดับสถาปัตยกรรมและใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแทน ลักษณะดังกล่าวนี้ยังปรากฏตามศาสนสถานในศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย ที่สร้างขึ้นในระยะเวลาเดียวกันหลาย

^๓ ดินาร์ บุญธรรม, วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, **ธรรมนิยมเงินในวัฒนธรรมไทย**, เอกสารประกอบการบรรยาย, มปน.

แห่ง ตัวอย่างเช่น ที่ปรากฏสามยอดกับปรากฏวัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่จังหวัดลพบุรี และที่ปราสาท
วัดพระพายหลวงเมืองเก่าสุโขทัย เป็นต้น

๔.๒.๓ อารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์

ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้
อาจอยู่ต่อเนื่องกันและตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นใน
เวลาต่อมา จนกระทั่งถึงประมาณพุทธ
ศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา ได้มีการติดต่อกับ
ดินแดนอื่นแถบบริเวณภาคกลางและภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีพื้นฐานทาง
วัฒนธรรมแบบทวารวดีโดยได้พบโบราณวัตถุ
ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันได้แก่ การค้นพบ

ลูกปัด เครื่องมือเครื่องใช้เหล็ก สำริด เหรียญเงินที่มีรูปพระอาทิตย์ รวมทั้งหลักฐานโครงกระดูก
มนุษย์ที่วัดชมชื่น ในเขตเมืองเก่าศรีษัชนาลัย ซึ่งมีแห่งดินเผามีลวดลายปรากฏร่วมด้วยการค้นพบ
โบราณสถานในศิลปะเขมรตั้งอยู่บนภูเขาเตี้ยๆ ลูกหนึ่ง ในแถบบ้านนาเชิง อำเภอสรีษัคนาลัย เรียกตาม
ปากชาวบ้านว่าปรากฏปูจ่านั่น เป็นหลักฐานการเข้ามาของวัฒนธรรมเขมรโบราณที่สำคัญ แต่การ
กำหนดอายุให้แน่นอนทำได้ลำบาก เนื่องจากลักษณะสำคัญได้ชำรุดสูญหายไปเป็นอันมาก อย่างไรก็ตาม
หากคิดว่าวัฒนธรรมเขมรผ่านเข้ามาทางเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ แสดงว่าดินแดนที่ต่อมาเป็น
แคว้นสุโขทัยนี้ได้เคยมีการติดต่อกับอาณาจักรเขมรโบราณมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ แล้วก็ได้

การแผ่กระจายของวัฒนธรรมเขมรปรากฏเป็นระยะต่อเนื่องเรื่อยมา นับตั้งแต่พุทธ
ศตวรรษที่ ๑๗ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หลักฐานโบราณสถานที่เด่นชัดได้แก่ ศาลตาผาแดง ในเขต
เมืองเก่าสุโขทัย เป็นโบราณสถานร่วมสมัยกับสมัยบายุนในศิลปะเขมร เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘
และดูเหมือนว่าจะเป็นพัฒนาการของเมืองในวัฒนธรรมเขมรในบริเวณที่ราบเชิงเขาประตักษ์เป็นครั้ง
แรก

ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในอาณาจักรเขมร เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หันมานับถือพุทธศาสนาเถรวาทและถือเป็นศาสนาหลักในราชอาณาจักรของ

พระองค์ การสร้างศาสนสถานซึ่งแต่เดิมประดิษฐานรูปเคารพในศาสนาฮินดู เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ได้มีการนำเรื่องราวทางพุทธศาสนา มาประดับสถาปัตยกรรมและ ปรับปรุงใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแทน ลักษณะดังกล่าวนี้ยังปรากฏตาม ศาสนสถานในศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย ที่สร้างขึ้นในระยะเวลาเดียวกันหลายแห่ง ตัวอย่างเช่น ที่ปราสาทสามยอดกับปราสาทวัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่จังหวัดลพบุรี และที่ปราสาทวัดพระพายหลวงเมืองเก่าสุโขทัย เป็นต้น

ชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมรแถบสุโขทัยยังคงอยู่สืบต่อกันมา เรื่องราวการตั้งต้นขึ้นเป็นอิสระเพื่อปกครองสุโขทัยของกลุ่มชน ซึ่งต่อมาเป็นบรรพบุรุษของคนไทยในปัจจุบัน ได้เริ่มปรากฏขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สุโขทัยเป็นเมืองหลวงแห่งแรกของไทย มรดกแห่งนี้ประกอบไปด้วยอุทยานประวัติศาสตร์ ๓ แห่ง ได้แก่

- ๑) อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- ๒) อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย
- ๓) อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

ทั้ง ๓ แห่งมีโบราณสถานทางพุทธศาสนา มากมาย ที่แสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นของศิลปะแบบไทยเมื่อราวก่อน ๗๐๐ ปี โดยเฉพาะเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ และพระพุทธรูปแบบสุโขทัยที่อ่อนช้อยงดงาม

เป็นศูนย์กลางการปกครอง ศาสนา และเศรษฐกิจ ภายในอุทยานประกอบด้วยโบราณสถานที่สำคัญๆ ในเขตกำแพงเมือง และนอกกำแพงเมือง ได้แก่

๔.๓.๑ โบราณสถานที่สำคัญในเขตกำแพงเมือง เช่น

๑) กำแพงเมืองสุโขทัย ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึก เรียกว่า ตรีपुर^๔ มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๑.๓๐๐ เมตร ยาว ๑.๘๐๐ เมตร กำแพงชั้นในเป็นศิลาแลงก่อบนคันดิน กำแพงสองชั้นนอกเป็นคูน้ำสลับกับคันดิน นอกจากทำหน้าที่ป้องกันข้าศึกแล้ว คูน้ำยังใช้ระบายน้ำไม่ให้ไหลท่วมเมืองอีกด้วย ระหว่างกึ่งกลางแต่ละด้านมีประตูเมือง และป้อมหน้าประตูด้วย

กำแพงเมืองชั้นใน

แหล่งที่มา : <https://www.google.com>.

๒.) วัดมหาธาตุ ตั้งอยู่กลางเมือง เป็นวัดใหญ่และวัดสำคัญของกรุงสุโขทัย มีพระเจดีย์มหาธาตุทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือทรงดอกบัวตูม ศิลปะแบบสุโขทัยแท้เป็นเจดีย์ประธาน รายรอบ

วัดมหาธาตุ สุโขทัย รุ่งอรุณแห่งความสุข แหล่งที่มา : <https://khunnaiver.blogspot.com>.

ด้วยเจดีย์ ๘ องค์ บนฐานเดียวกัน คือ ปรากฏศิลาแลงตั้งอยู่ที่ทิศทั้ง ๔ และเจดีย์ทรงปราสาทก่อด้วยอิฐได้รับอิทธิพลมาจากล้านนา จากการสำรวจพบว่าบริเวณวัดมหาธาตุมีเจดีย์แบบต่างๆ มากถึง ๒๐๐ องค์ วิหาร ๑๐ แห่ง ชุมพระ (มณฑป) ๘ ชุม

^๔ คำว่า “ตรีपुर” เป็นคำประสมคำในภาษาบาลีระหว่างคำว่า “ตรี” หรือ “ตรี” แปลว่า สาม และคำว่า “पुर” หรือ “บุรี” แปลว่า เครื่องกั้นหรือกำแพง ดังนั้นจึงคาดว่า “ตรีपुर” แปลว่า กำแพงสามชั้น “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้บทนิยามความหมาย น. เมืองอันมีป้อมมีค้ำย 3 ชั้น, เช่นเมืองสุโขทัยนี้ตรีपुरได้สามพันสี่ร้อยวา”

พระอุโบสถ ๑ แห่ง ตระพัง ๔ แห่ง ด้านตะวันออกบนเจดีย์ประธานมีวิหารขนาดใหญ่ก่อด้วยศิลาแลง มีแท่นซึ่งเคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำริดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย คือ พระศรีศากยมุนี ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในโบสถ์วัดสุทัศนเทพวรารามฯ กรุงเทพฯ

ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ได้บรรยายว่า...กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐฐารศ มีพระพุทธรอันใหญ่ มีพระพุทธรอันราม... พระพุทธรูปทองเข้าใจโดยทั่วไปว่าหมายถึงหลวงพ่โตของชาวตำบลเมืองเก่าจังหวัดสุโขทัย เมื่อต้นรัตนโกสินทร์ ที่ประดิษฐานอยู่ที่วิหารหลวงวัดมหาธาตุ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญโดยล่องแพไปไว้ที่วิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้พระราชทานนามว่า พระศรีศากยมุนี พระพุทธรูปนี้ น่าจะเป็นพระพุทธรูปสำริดที่พระมหาธรรมราชาลิไททรงโปรดให้หล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๕ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย อันเป็นแบบที่นิยมมากในสมัยสุโขทัย ที่วิหารหลวงในวัดมหาธาตุสุโขทัยจึงยังปรากฏแท่นฐานขนาดใหญ่ของพระพุทธรูปองค์นี้เหลือให้เห็น

พระศรีศากยมุนี หรือหลวงพ่โตของชาวตำบลเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย

แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>

ส่วนพระอัฐฐารศ ที่กล่าวถึงในจารึกหมายถึงพระพุทธรูปยืน ที่มีขนาดใหญ่สูงราว ๑๘ ศอก ประดิษฐานภายในมณฑปที่ขนาบอยู่สองข้างของเจดีย์ประธาน ถัดจากวิหารหลวงไปทางตะวันออกเป็นวิหารสูง ที่เรียกชื่อเช่นนี้ เนื่องจากวิหารหลังนี้มีฐานก่ออิฐเป็นลักษณะฐานบัว มีความสูงประมาณ ๑.๕ เมตร เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งสร้างขึ้นในภายหลัง ทำให้พื้นที่ว่างระหว่างหน้าวิหารสูงกับกำแพงแก้วด้านหน้าเหลือเพียงพื้นที่แคบๆ ไม่ได้สัดส่วนกับความสูงของตัวอาคาร นอกจากนี้ภายในวัดมหาธาตุยังมีกลุ่มเจดีย์ จัดแยกออกเป็นกลุ่มหนึ่งอยู่ทางทิศใต้ของเจดีย์ประธาน มีศูนย์กลางอยู่ที่เจดีย์ ๕ ยอด ซึ่งมีขนาดใหญ่เป็นที่ ๒ รองจากเจดีย์ประธาน ได้พบหลักฐาน

ที่เป็นจารึกลานทองมีข้อความระบุเป็นที่น่าเชื่อว่าเจดีย์ ๕ ยอดองค์นี้เป็นเจดีย์บรรจุอัฐิของพระมหาธรรมราชาลิไท

วัดมหาธาตุเป็นวัดที่สำคัญและเป็นกลุ่มโบราณสถานขนาดใหญ่ที่สุดของเมืองสุโขทัย ดังนั้นจึงเป็นจุดศูนย์รวมทั้งงานด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมในสมัยสุโขทัยที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

๓) **วัดศรีสวาย** ตั้งอยู่ทางใต้ของวัดมหาธาตุห่างออกไปประมาณ ๓๕๐ เมตร โบราณสถานสำคัญ ตั้งอยู่ในกำแพงแก้วนั้นประกอบไปด้วยปราสาท ๓ องค์ ที่มีรูปแบบศิลปะลพบุรี

วัดศรีสวาย ปราสาท ๓ องค์ ที่มีรูปแบบศิลปะลพบุรี

แหล่งที่มาของภาพ : <https://finearts.go.th>.

แต่ลักษณะของปราสาทค่อนข้างเพรียว ตั้งอยู่บนฐานเตี้ยๆ มีลวดลายปูนปั้น บางส่วนเหมือนลายบนเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หยวน ได้พบทับหลังสลัก เป็นรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ ชิ้นส่วนของเทวรูป และศิวิลิ่ง อันเป็นเครื่อง แสดงให้เห็นว่าวัดศรีสวาย เคยเป็น เทวสถานในศาสนาฮินดูมาก่อนแล้ว แปลงเป็นพุทธสถานโดย ต่อเติมวิหาร

ขึ้นที่ด้านหน้า เป็นวัดในพุทธศาสนาในภายหลัง นับว่าวัดศรีสวายเป็นศิลปกรรมแบบผสมผสาน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธ อันเป็นอารยธรรมทางสถาปัตยกรรมของสุโขทัย

๔) **วัดตระพังเงิน** ตั้งอยู่ทางตะวันตกของวัดมหาธาตุ มีระยะห่างประมาณ ๓๐๐

วัดตระพังเงิน สุโขทัย แหล่งที่มาของภาพ : <https://finearts.go.th>.

เมตร โบราณสถานแห่งนี้ไม่มีกำแพง แก้ว ประกอบด้วยเจดีย์ประธาน วิหาร และโบสถ์กลางน้ำ โบราณสถานของวัด นี้มีเจดีย์ทรงดอกบัวตูมเป็นประธาน โดยมีวิหารประกอบอยู่ด้านหน้า ลักษณะที่เด่นของเจดีย์ทรงดอกบัวตูม ของวัดนี้ คือมีจระนำที่เรือนธาตุทั้งสิ้น

ด้านสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปยืนและลีลา ซึ่งแตกต่างไปจากเจดีย์ทรงดอกบัวตูมในอื่นๆ ด้านตะวันออกของเจดีย์ เป็นเกาะมีโบสถ์ตั้งอยู่กลางน้ำตามคติที่สีมาเช่นเดียวกับวัดสระศรี โบสถ์นี้ตั้งอยู่ในสระน้ำที่มีชื่อว่า ตระพังเงิน

๕) **วัดสระศรี** เป็นวัดที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดมหาธาตุ โบราณสถานนี้มีความงดงามมากอีกแห่งหนึ่ง เนื่องจากตั้งอยู่กลางสระน้ำที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ชื่อว่า

วัดสระศรี สุโขทัย แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

ตระพังตระกวน สิ่งสำคัญของวัดประกอบด้วย เจดีย์ทรงระฆัง วิหารและโบสถ์กลางน้ำ ก่อน พ.ศ. ๒๕๒๑ มีถนนจรดวิถีถ่องตัดผ่านกลางวัด ซึ่งทำลายคุณค่าและเป็นอันตรายต่อโบราณสถาน กรมศิลปากรจึงได้ปรับปรุงทัศนียภาพเพื่อรักษาโบราณสถาน โดยขุดรื้อถนนออกไป แล้วสร้างถนนเลียบสระน้ำขึ้นแทน เจดีย์ทรงระฆังกลมของวัดเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงการรับพุทธศาสนาจากลังกาของสุโขทัย บางครั้งจึงเรียกเจดีย์แบบนี้ว่า เจดีย์ทรงลังกา ส่วนโบสถ์ที่อยู่กลางน้ำก็เป็นความเชื่อถือแบบพุทธศาสนา ที่ใช้น้ำในความหมายของความบริสุทธิ์ของขอบเขตที่กั้นไว้เป็นเขตสำหรับให้พระสงฆ์ทำสังฆกรรม เรียกว่า นทีสีมา

๖) **วัดชนะสงคราม** ตั้งอยู่ทางเหนือของวัดมหาธาตุ อยู่ใกล้กับ โบราณสถานทีเรียกว่า หลักเมือง เดิมเรียกกันว่า วัดราชบูรณะ ลักษณะเด่นก็คือ มีเจดีย์ทรงระฆังกลมขนาดใหญ่ เป็นเจดีย์ประธาน ด้านตะวันออกมี วิหาร โบสถ์ และเจดีย์รายต่างๆ

แผนผังของวัดนี้ ที่พิเศษออกไปคือ มีเจดีย์ทรงวิมานขนาดเล็ก ๒ องค์ ครอบอยู่ด้านหน้าเจดีย์ประธาน (ด้านตะวันออก) คล้ายที่วัดเจติยเจ็ด แถวเมืองศรีสขนาลัย สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเจดีย์ที่สร้างเพิ่มเติมขึ้นในระยะเวลาต่อมา เมื่อสุโขทัยรวมอยู่ในราชอาณาจักรอยุธยาแล้ว

วัดชนะสงคราม แหล่งที่มา : <https://th.trip.com>.

๗) **ศาลตาผาแดง** ตั้งอยู่ติดกับตระพังตระกวนทางด้านทิศเหนือ และใกล้กับประตูเมืองด้านเหนือ ปรากฏในแผนที่สมัย รัชกาลที่ ๕ เรียกว่า ศาลเทพารักษ์ใหญ่และศาลตาผาแดง ลักษณะเป็นโบราณสถานหลังเดี่ยวแบบปราสาทเขมร ก่อด้วยศิลาแลงทั้งหมด ส่วนบนฐานบัวลูกฟัก มีห้องยาวหรือส่วนที่ยื่นออกไปจากตัวปราสาท อยู่ทางด้านตะวันออก และตะวันตก โดยห้องด้านตะวันออกมีความยาวกว่าด้านตรงข้าม เมื่อกรมศิลปากรดำเนินการขุดแต่งและบูรณะศาลตาผาแดง ได้พบชิ้นส่วนเทวรูปและเทวสตรี ประดับด้วยเครื่องตกแต่งอย่างงดงาม เมื่อได้ศึกษาเปรียบเทียบแล้ว อาจเทียบได้กับศิลปะเขมรแบบบายน รุ่นแรก ๆ ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง โบราณสถานแห่งนี้เป็นหลักฐานยืนยันถึง การมีชุมชนที่มีวัฒนธรรมเขมรนับถือศาสนาฮินดูปะปนในแถบนี้แล้ว เมื่อประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘

๔.๓.๒ โบราณสถานที่สำคัญนอกเขตกำแพงเมือง

ในพื้นที่ทั้งสี่ด้านของเมืองสุโขทัยมีโบราณสถานตั้งอยู่เป็นจำนวนมากปรากฏทั่วไปตามพื้นที่ราบและบนภูเขา เป็นจำนวนถึง ๑๑๖ แห่ง นอกจากนั้นเป็นสิ่งก่อสร้างเพื่อระบบชลประทาน แหล่งวัตถุศิลปะ และแหล่งอุตสาหกรรม

๑. โบราณสถานสำคัญนอกเขตกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ

๑) **วัดพระพายหลวง** ตั้งอยู่ใกล้ประตูเมืองด้านเหนือและอยู่ขนานกับกำแพงเมืองชั้นนอก จัดเป็นโบราณสถานที่เก่าแก่ และมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์สุโขทัยอีกแห่งหนึ่ง เพราะมีสิ่งก่อสร้างในรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของเมืองสุโขทัย และก่อสร้างเพิ่มเติมสืบต่อกันมาจนถึงสมัยสุโขทัยตอนปลาย

กลุ่มโบราณสถานตั้งอยู่ตรงกลางในพื้นที่ที่มีคูน้ำล้อมรอบ คูน้ำแต่ละด้านมีความยาวประมาณ ๖๐๐ เมตร โบราณสถานที่เก่าแก่ที่สุดในวัดเป็นปราสาท ๓ องค์ ปัจจุบันพังทลายลงเหลือ

วัดพระพายหลวง สุโขทัย แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.finearts.go.th>.

เพียงฐาน ๒ องค์ และที่สมบูรณ์เพียงองค์ด้านทิศเหนือนั้น มีลักษณะของปราสาท และลวดลายปูนปั้นประดับเล่าเรื่องตามพุทธประวัติเหมือนกับปราสาทที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี และที่ปราสาทปาลีไฉยในเมืองพระนครหลวงของเขมรเป็นเครื่องยืนยันว่า ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ชุมชนสุโขทัยมี

วัฒนธรรมร่วมกับเขมรในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และมีความเกี่ยวข้องกับเมืองละโว้ (ลพบุรี) เมืองใหญ่ที่เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมเขมร ในที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง ถัดจากปราสาทไปทางตะวันออกนอกจากจะมีวิหารแล้ว ยังมีเจดีย์ทรงเหลี่ยมแบบปิรามิด ประดับทุกด้านด้วยซุ้มพระพุทธรูปลดหลั่นเป็นชั้นๆ ขึ้นไป เหมือนกับเจดีย์กู่กุดจังหวัดลำพูน ที่เจดีย์นี้มีหลักฐานการก่อสร้างทับซ้อนกันหลายสมัย เช่น มีพระพุทธรูปในซุ้มเป็นแบบหมวดวัดตระกวนอยู่ภายใน โดยถูกปิดและซ่อนทับอยู่ด้วยพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่อันเป็นที่รู้จักกันทั่วไป เป็นต้น

ทางด้านตะวันออกสุดของกลุ่มโบราณสถาน เป็นมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปในอิริยาบถ เดิน ยืน และนอน ซึ่งเข้าใจว่าน่าจะสร้างในสมัยหลังที่สุดในบรรดาโบราณสถานที่นี่มาแล้ว คือในสมัยสุโขทัยตอนปลาย

๒) วัดศรีชุม อยู่นอกกำแพงเมืองตรงมุมตะวันตกเฉียงเหนือพอดี สิ่งสำคัญที่ปรากฏอยู่โดดเด่น ได้แก่ อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งขนาดใหญ่เต็มพื้นที่ภายในอาคาร มีขนาดหน้า

วัดศรีชุม สุโขทัย แหล่งที่มาของภาพ : <https://commons.wikimedia.org>

ตักกว้างประมาณ ๑๑.๓๐ เมตร เชื่อกันว่าชื่อพระพุทธรูปเรียกตามที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ จารึกว่า “พระอจนะ” มีความหมายว่า ผู้ไม่หวั่นไหว สร้างเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย องค์ที่เห็นในปัจจุบันนี้ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ราว พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๙ คำว่า ศรี มาจากคำเรียกพื้นเมืองเดิมของไทยว่า สะหลี ซึ่งหมายถึง

ต้นโพธิ์ ดังนั้นชื่อศรีชุม จึงหมายถึงดงของต้นโพธิ์ แต่ในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่เขียนในสมัยอยุธยาตอนปลาย ไม่เข้าใจความหมายนี้แล้ว จึงเรียกสถานที่นี้ว่า ฤๅษีชุม ว่าเป็นสถานที่ที่พระนเรศวรมาประชุมทัพกันอยู่ที่นี่ก่อนที่จะยกทัพไปปราบเมืองสวรรคโลก อันเป็นต้นตอของตำนานเรื่องพระ (อจนะ) พุดได้ที่เล่าขานกันในเวลาต่อมา วัดศรีชุมยังมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์สุโขทัยอีก ในช่วงหนึ่งของมณฑปได้ค้นพบศิลาจารึกหลักที่ ๒ เรียกว่า จารึกวัดศรีชุม ที่เล่าเรื่องราวของการก่อตั้งราชวงศ์สุโขทัยของคนไทยกลุ่มหนึ่ง และที่เพดานของช่องผนังดังกล่าวมีภาพจิตรกรรมลายเส้นเป็นภาพเล่าเรื่องพระพุทธเจ้าในชาติต่างๆ ที่เรียกว่า ชาดก บางภาพมีลักษณะทางศิลปกรรมคล้ายกับศิลปะลังกา โดยมีอักษรสมัยสุโขทัยกำกับบอกเรื่องชาดกไว้ที่ภาพแต่ละภาพด้วย

๓) เต่าเผาเครื่องสังคโลก สังคโลก เป็นชื่อที่มีความหมายถึงเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นในสมัยสุโขทัย ทั้งในเมืองศรีสัชนาลัยและเมืองสุโขทัย เป็นการทำเครื่องถ้วยชามที่เคลือบสีต่างๆ เช่น สีเขียวไข่มุก สีน้ำตาล สีใสเคลือบทับลายเขียนรูปต่าง ๆ เป็นอาทิ สังคโลกเป็นสินค้าที่ส่งไปขายยังนอกอาณาเขตสุโขทัยอย่างกว้างขวาง ทั้งในดินแดนแถบที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันเช่นที่อยู่อยุธยาและแถบภาคใต้แล้วยังได้พบในแถบฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และญี่ปุ่นด้วย

แหล่งเตาเผาเครื่องถ้วยชามสังคโลกที่เมืองสุโขทัยพบอยู่ทางด้านเหนือ นอกกำแพงเมืองโดยเฉพาะในบริเวณคันดินรอบวัดพระพายหลวง ลักษณะของเตามีอยู่ ๒ แบบ แบบแรกเป็นเตากลม มีพื้นเจาะรูเพื่อระบายความร้อนจากช่องใส่ไฟที่อยู่ด้านล่างขึ้นมา บางครั้งก็เรียกว่า เตาตระกรับ

แบบที่ ๒ มีลักษณะเป็นรูปหลังเต่า มีปล่องระบายความร้อนและช่องไฟอยู่คนละแนวกัน เพื่อระบายความร้อนในแนวนอนเรียก เตาประทุน เตาเผาที่สุโขทัยส่วนใหญ่เป็นเตาที่ก่อขึ้นจากอิฐดิบ ไม่ใช่เตาขุดที่ขุดเข้าไปในเนินดินธรรมชาติแบบเตาบางแห่งที่ศรีสัชนาลัย เพราะในการขุดค้นของกรมศิลปากรพบเตาอิฐดิบนี้ ก่ออยู่บนชั้นดินดานซึ่งเป็นชั้นดินล่างสุดของสุโขทัย

๒. โบราณสถานสำคัญนอกเขตกำแพงเมืองด้านทิศใต้

๑) วัดเชตุพน ลักษณะโดดเด่นของโบราณสถานแห่งนี้เป็นพระพุทธรูปสี่อริยาบท (นั่ง นอน ยืน เดิน) ขนาดใหญ่ ซึ่งสามารถมองเห็นได้แต่ไกล โดยสร้างอยู่ภายในมณฑปจตุรมุข องค์

พระพุทธรูปปั้นโดยรอบผนังอิฐ ซึ่งทำหน้าที่เป็นแกนรองรับหลังคาอันเป็นลักษณะที่พัฒนามาจากสถาปัตยกรรมของพม่าในเมืองพุกาม ถัดไปทางด้านตะวันตกของมณฑปจตุรมุขนี้มีมณฑปย่อมุมไม้ยี่สิบขนาดเล็กมีหลังคาก่อซ้อนกันเป็นเสา และใช้หินชนวนขนาดใหญ่ทำเป็นเพดาน ยังปรากฏร่องรอยของ

วัดเชตุพน เมืองเก่า สุโขทัย, ที่มาของข้อมูล : อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

พระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย แต่ชำรุดมากแล้ว ที่ผนังด้านนอกมีลายเขียนสีดำ แสดงลักษณะลายแบบที่ปรากฏบนเครื่องถ้วยจีนเป็นลายพันธุ์พฤกษา วัดเชตุพนยังมีสิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่งก็คือ กำแพงแก้วที่ล้อมมณฑปจตุรมุขนี้สร้างจากหินชนวนที่มีขนาดใหญ่และหนา โดยมีการสกัดและบากหินเพื่อทำเป็นกรอบและซี่กรงเลียนแบบเครื่องไม้ ถัดจากมณฑปจตุรมุขและมณฑปย่อมุมไปทางตะวันตก มีลานก่ออิฐสูงราว ๑ เมตร ใช้เป็นที่ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าวัดนี้สร้างในสมัยใด เชื่อว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงคงยังไม่สร้างขึ้น จารึกวัดสรศักดิ์ กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ว่าเมื่อพระมหาเถรธรรมไตรโลกมีศักดิ์เป็นน้าของพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองสุโขทัยพระองค์หนึ่ง มาจำพรรษาอยู่ที่วัดสรศักดิ์ได้ร่วมชุมนุมกับพระวัดเชตุพน พิจารณาการสร้างเจดีย์ข้างรอบและศาสนสถานอื่น ๆ ที่วัดสรศักดิ์ จากข้อความที่ระบุชื่อวัดเชตุพนในศิลาจารึก

หลักนี้ ประกอบกับรูปแบบทางศิลปกรรมของที่นี่แสดงให้เห็นว่า วัดเชตุพนคงเป็นวัดที่มีความสำคัญ และเจริญรุ่งเรืองในช่วงสุโขทัยตอนปลาย นอกจากนี้ยังได้พบจารึกที่วัดเชตุพน กล่าวถึงเจ้าธรรมรังษี ซึ่งบวชได้ ๒๒ พรรชามีจิตศรัทธาสั่งสร้างพระพุทธรูปขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๕๗ อีกด้วย

๒) วัดเจดีย์สี่ห้อง ตั้งอยู่ทางตะวันออกของวัดเชตุพน ห่างกันประมาณ ๑๐๐ เมตร นอกจากวิหาร เจดีย์ประธาน และเจดีย์รายต่างๆ แล้ว สิ่งที่สำคัญของวัดคือ ที่ฐานเจดีย์ประธานมี ภาพปูนปั้นประดับอยู่โดยรอบเป็นรูปบุคคล รูปบุรุษและสตรี สวมอาภรณ์และเครื่องประดับต่างๆ กัน ในมือถือภาชนะมีพันธุ์พฤกษาออกเฝือก้านออกมาแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญงอกงาม ภาชนะนี้เรียกว่า หม้อปุณณฆฏะ นอกนั้นก็ยังมีปูนปั้นรูปช้างและสิงห์ประดับ รูปบุคคลที่กล่าวนี้อาจ หมายถึงมนุษยนาศ ซึ่งถือว่าเป็นเทพอยู่ในโลกบาดาลตามแบบอย่างคติที่นิยมในลังกา องค์เจดีย์ประธานที่ได้รับการบูรณะมาแล้วหลายสมัยนั้น เป็นทรงระฆังกลมส่วนยอดของเจดีย์ได้พังทลายลง คงปรากฏส่วนปล้องโถงนาคอยู่ที่ฐานเจดีย์

๓) วัดศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม จากวัดเจดีย์สี่ห้องเดินทางต่อไปทางตะวันออกราว ๒๐๐ เมตร เป็นที่ตั้งของวัดนี้ ซึ่งมีชื่อเรียกของชาวบ้านแต่เดิมว่า “วัดตาเถรชิงหนิง” ต่อมาได้พบ ศิลาจารึกที่วัดนี้ปรากฏชื่อเรียกว่า “วัดศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม” สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๙๔๖ โดยพระราชชนนีศรีธรรมราชมาตามหาดิลกัรตนราชนาถกรรโลง ซึ่งเป็นพระมเหสีของพระมหาธรรมราชาลิไท และเป็นพระราชมารดาของพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองสุโขทัยพระองค์หนึ่งได้โปรดให้นิมนต์พระเถระชั้นผู้ใหญ่จากเมืองกำแพงเพชรมาอำนวยการสร้างวัดนี้

โบราณสถานยังล้อมรอบด้วยคูน้ำเช่นวัดทั่วไปในสุโขทัย รูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังกลมซึ่งเป็นประธานของวัด ได้เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบทั่วไปของสุโขทัยที่มีฐานเตี้ย แต่เจดีย์วัดศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม ตั้งอยู่บนฐานสูง มีฐานเชิงสี่เหลี่ยมเรียบ ๓ ชั้น ต่อด้วยฐานย่อมุมไม้ยี่สิบ แล้วจึงถึงองค์ระฆังกลม ทางด้านตะวันออกของเจดีย์ได้พบอัมจรรย์ คือลายบนพื้นเป็นรูปพระจันทร์ครึ่งซีก (ครึ่งวงกลม) มีลวดลายเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นอิทธิพลที่ได้รับมาจากศิลปะลังกา

๓. โบราณสถานด้านตะวันออก

ทางด้านตะวันออกของสุโขทัยมีถนนโบราณผ่านหน้าวัดมุลังกา ถนนเส้นนี้เชื่อมการสัญจรระหว่างเมืองกำแพงเพชรและสุโขทัย เป็นถนนที่มีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยและเป็นเส้นทางที่

สมเด็จพระเจ้าลิ้นจี่ ซึ่งพระมหากษัตริย์ราชธานี ได้อาราธนามาจากนครพิน เมืองทางตอนใต้ของพม่า เดินทางมาสู่เมืองสุโขทัยและเข้าประตูเมืองด้านตะวันออกที่เรียกว่าประตูกำแพงหัก

ด้านเหนือของประตูกำแพงหักเข้าไปช่วงต่อกับกำแพงเมืองสุโขทัยชั้นกลางและชั้นนอก มีคลองแม่ลำพัน นำน้ำจากภูเขาและที่ลาดแถบนี้ไปสู่แม่น้ำยมที่ตำบลธานี ผังตรงข้ามกับตัวจังหวัดสุโขทัย และจากคลองแม่ลำพันติดต่อไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ลุ่มกว้างใหญ่อยู่ผืนหนึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นทะเลหลวง หรือที่รับน้ำขนาดใหญ่ซึ่งกล่าวอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ นอกจากนี้ศิลาจารึกยังได้บรรยายให้เห็นสภาพทางด้านตะวันออกของเมืองสุโขทัยนี้ว่า ...มีพิหาร มีปู่ครู มีทะเลหลวง มีป่าหมากป่าพลู มีไร่มีนา มีถ้ำมีถ้ำ มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก...

*โบราณสถานในด้านตะวันออกที่ปรากฏอยู่ และมีความสำคัญ ได้แก่

๑) วัดช้างล้อม จากประตูกำแพงหักไปตามถนนจรดวิถีถ่อง วัดช้างล้อมตั้งอยู่ทางฝั่งซ้าย ห่างถนนออกไปราว ๑๐๐ เมตร และตั้งอยู่ทางฝั่งเหนือของคลองแม่ลำพัน ได้พบศิลาจารึกที่

วัดช้างล้อม ต.เมืองเก่า อ.เมืองฯ จ. สุโขทัย อารยธรรมแรกแห่งรุ่งอรุณแห่งความสุข
แหล่งที่มาของภาพ : <http://beerinbrave.blogspot.com>.

วัดนี้กล่าวถึงเหตุการณ์ในระหว่างก่อน พ.ศ. ๑๘๐๕-๑๘๓๓ ว่า พ่อขุนมโสดำผิวแมนมเหต เป็นขุนนางที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ราชธานี มีใจศรัทธาออกบวชตามพระมหากษัตริย์ราชธานี และได้อุทิศที่ดินของตนสร้างวิหารในปี พ.ศ. ๑๘๓๓ สร้างพระพุทธรูป หอพระไตรปิฎก ปลูกต้นพระศรีมหา

โพธิ์ อุทิศบุญกุศลถวายแด่พระมหากษัตริย์ราชธานี ซึ่งทรงเสด็จสวรรคตแล้ว และสร้างพระพุทธรูปหินอุทิศบุญกุศลถวายแด่พระมเหสีของพระมหากษัตริย์ราชธานีที่ทรงสิ้นพระชนม์ไปแล้วด้วยเช่นกัน

โบราณสถานวัดนี้มีพื้นที่กว้างขนาด ๑๐๐ x ๑๕๗ เมตร มีคูน้ำล้อมรอบนอกคูน้ำห่างไปทางตะวันออกมีอุโบสถแบบ “นทีสีมา” เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่มาก เจดีย์ประธานเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลม มีฐานเจดีย์ทำเป็นรูปช้างล้อม จำนวน ๓๒ เชือก มีลานประทักษิณโดยรอบ มีวิหารหน้าเจดีย์มี

พระพุทธรูปปูนปั้นชำรุดมากแล้ว โบราณสถานอื่นก็มีเจดีย์ราย มีกำแพงแก้วล้อมรอบชั้นหนึ่งก่อนที่เป็นชั้นของคูน้ำ ตามคติความเชื่อของชาวสุโขทัย

๒) วัดตระพังทองกลาง อยู่ริมถนนจรดวิถีถ่อง หากเดินทางมาจากจังหวัดสุโขทัย วัดตระพังทองกลางจะตั้งอยู่ริมซ้ายมือ จุดสังเกตง่ายๆ ก็คือ มีซุ้มประตูประดับกระจกทางเข้าวัดตระพังทองกลางซึ่งเป็นวัดสมัยปัจจุบัน วัดนี้ไม่ปรากฏหลักฐานเอกสารว่าสร้างในสมัยใด เป็นวัดขนาดกลาง โบราณสถานหลักก็มีมณฑปประกอบวิหารตั้งตามแห่งหนึ่งของสุโขทัย เจดีย์ราย มีคูน้ำล้อมรอบ และโบสถ์อยู่ทางตะวันออก วัดนี้ไม่มีเจดีย์ประธาน แต่ใช้มณฑปทำหน้าที่เหมือนเป็นเจดีย์

วัดตระพังทองกลาง ต.เมืองเก่า อ.เมืองสุโขทัย จ.สุโขทัย

แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>.

ประธาน อันเป็นลักษณะเฉพาะแบบหนึ่งของการสร้างวัดสมัยอาณาจักรสุโขทัย มณฑปก่อด้วยอิฐเป็นอาคารในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่เต็มพื้นที่ แต่ปัจจุบันชำรุดหมดแล้ว มณฑปด้านทิศตะวันออกเป็นซุ้มประตู อีกสามด้านเป็นผนังที่ประดับด้วยปูนปั้น เป็นเรื่องตามพุทธประวัติที่ชำรุดเกือบหมดแล้ว แต่จากหลักฐานที่บันทึกเป็นภาพถ่ายเก่าทำให้ทราบเรื่องราวได้ว่า

ผนังด้านเหนือ เป็นภาพตอนพระพุทธเจ้าทรงทรมานช้างนาฬาคีรี โดยปั้นรูปพระพุทธรองค์ประทับยืนเคียงข้างด้วยอัครสาวกคือ พระอานนท์ ที่ปลายพระบาทของพระพุทธเจ้ามีร่องรอยให้ทราบว่า เป็นหัวเข่าช้าง ซึ่งคุกเข่ายอมแพ้พระพุทธเจ้าอยู่

ผนังด้านใต้ เป็นภาพตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายหลังเสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธรูมารดา ปั้นรูปพระพุทธเจ้าในท่าลีลา มีพระอินทร์กับพระพรหม และเหล่าทวยเทพตามเสด็จมาส่ง ได้มีการถอดพิมพ์ภาพปูนปั้นนี้ขณะที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์กว่า จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง

ผนังด้านตะวันตก เป็นภาพตอนพระพุทธเจ้าโปรดเทศนาสั่งสอนพวกศากยวงศ์ที่เมืองกบิลพัสดุ์ ขณะทรงสั่งสอนทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เป็นรูปรัศมีเปลวไฟล้อมรอบพระพุทธรองค์ และมีรูปบรรดาพระญาติแวดล้อมอยู่ภายนอกรูปรัศมีนั้น บรรดาภาพปูนปั้นเหล่านี้แสดงถึงลักษณะ

ของอารยธรรมด้านศิลปะสมัยอาณาจักรสุโขทัยที่เจริญสูงสุด หรือที่เรียกว่ายุคทองของศิลปะสุโขทัย ซึ่งอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐

๔. โบราณสถานนอกเขตกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก

พื้นที่นอกเขตกำแพงเมืองสุโขทัยด้านตะวันตกเรียกว่าเขตอรัญญิก ซึ่งเรียกตามการแบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายแรกเรียกว่าฝ่ายคามวาสีเป็นพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตเมือง อีกฝ่ายหนึ่งเป็นพระสงฆ์ที่อยู่นอกเขตเมือง มุ่งเน้นการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อการหลุดพ้น เขตอรัญญิกในระยะแรก ๆ ของสุโขทัยคงเริ่มขึ้นที่บริเวณด้านตะวันตกดังปรากฏความในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่า “... เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร...”

เส้นทางที่จะออกไปสู่เขตอรัญญิกก็ต้องผ่านประตูเมืองด้านตะวันตกที่ชื่อว่า ประตูอื้อ นับว่าเป็นเส้นทางสำคัญ เพราะนอกจากพ่อขุนรามคำแหงจะทรงเสด็จขึ้นไปไหว้พระบนเขาตะพานหิน ตามเส้นทางนี้แล้ว พระมหาธรรมราชาลิไท ซึ่งผนวชแล้วมาจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง ตลอดจนสมเด็จพระสังฆราชจากลังกาที่มาเผยแผ่ศาสนาที่สุโขทัย ก็ทรงใช้เส้นทางและมีกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับ พื้นที่เขตอรัญญิกอีกด้วย

*โบราณสถานที่สำคัญนอกเขตกำแพงเมืองด้านตะวันตก ได้แก่

๑) วัดสะพานหิน เป็นวัดตั้งอยู่บนเนินเขาที่มีความสูง ๒๐๐ เมตร ชื่อวัดเรียกตาม

ลักษณะทางที่ปูลาดด้วยหินจากตีนเขาขึ้นไปเป็นระยะทาง ๓๐๐ เมตร สิ่งสำคัญในวัดมีพระประธานเป็นพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ น่าจะตรงกับที่ศิลาจารึกหลักที่ ๑ กล่าวถึงเมืองสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงว่า “... ในกลางอรัญญิก มีพิหารอันหนึ่งมนใหญ่สูงงามแก่กม มีพระอัญญาธรรคอันหนึ่งลุกยืน...” และน่าจะเป็นวัดที่พ่อขุนรามคำแหงทรงช้างเผือกชื่อจุมจาศิริเพื่อไปนบพระในวัดนี้ทุกวันข้างขึ้นและแรม ๑๕ ค่ำ

วัดสะพานหิน กับ พระอัญญาธรรค ต.เมืองเก่า อ.เมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.silpa-mag.com>.

๒) **วัดเขาพระบาทน้อย** อยู่ห่างจากกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกห่างจากประตูอ้อมประมาณ ๒.๗ กิโลเมตร ตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆ โบราณสถานที่สำคัญคือ เจดีย์ทรงจอมแห มีคูหาพระพุทธรูป ๔ ทิศ องค์ระฆังมีรอยเป็นริ้วๆ ลักษณะเหมือนการตากแห ซึ่งพบเพียงองค์เดียวในเมืองสุโขทัย ด้านหน้าเจดีย์ทรงจอมแหมีวิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาท ๔ รอย (ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง) นอกจากนี้ยังมีกุฏิสงฆ์สำหรับวิปัสสนา และฐานเจดีย์ศิลาแลงขนาดใหญ่

๓) **วัดป่ามะม่วง** เป็นโบราณสถานร้างตั้งอยู่ที่ถนนทางหลวง ๑๒ ตำบลเมืองเก่าอำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย ตั้งอยู่ภายนอกอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ใกล้กับเทวาลัยมหาเกษตรและวัดตึก

วัดป่ามะม่วง ปรากฏชื่ออยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๖ (จารึกวัดป่ามะม่วง) ที่ค้นพบในวัดแห่งนี้ โดยกล่าวถึงพระมหาธรรมราชาลิไทเสด็จออกจากเมืองศรีสัชชนาลัย เพื่อปราบจลาจลในเมืองสุโขทัย และได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหาจักรพรรดิ ต่อมาได้ทรงนิมนต์พระมหา

วัดป่ามะม่วง โบราณสถานที่บันทึกเรื่องราว อารยธรรมกษัตริย์

แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>

สามีสั่งพระราชจากเมืองพัน (เมืองของมอญ) มาจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง และเพื่อทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ในการทรงผนวชของพระองค์ โดยพระองค์ทรงจำพรรษา ณ วัดแห่งนี้ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๔ สิ่งก่อสร้างประกอบด้วย อุโบสถก่ออิฐเหลือเฉพาะส่วนฐาน ภายในปรากฏฐานชุกชี ด้านซ้ายเป็นที่ตั้งของแท่นอาสนะ มีบันไดด้านหน้า หลังอุโบสถเป็นเจดีย์ประธานก่ออิฐ ตั้งบนฐานบัวคว่ำบัวหงาย มีบันไดด้านหน้าขึ้นสู่ลานประทักษิณ ยอดของเจดีย์ได้ทลายลง เจดีย์ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว ด้านหลังเจดีย์ประธานมีเสาสูง ก่อด้วยศิลาแลง ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเสาหงส์แบบมอญ^๕

๔) **วัดมังกร** ตั้งอยู่บริเวณสามแยกทางไปเขตอรัญญิกและศรีดงสัก ความโดดเด่นของวัดแห่งนี้คือ กำแพงแก้วก่อด้วยอิฐ ประดับซ็ลูกรังด้วยเครื่องปั้นดินเผาเคลือบ และยังมีพบประติมากรรม มกรดินเผาเคลือบแบบเครื่องสังคโลกด้วย ซึ่งเป็นที่มาของชื่อวัดแห่งนี้

^๕ วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, แหล่งศิลปกรรมอันควรอนุรักษ์-สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 24/5/2566.

ครั้งหนึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเจ้าฟ้าแก้วกัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระเชษฐภคินี (พี่สาว) ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เคยเสด็จมาในเขต อรัญญิกหรือเขตวัดป่า นอกกำแพงเมืองโบราณสุโขทัยด้านทิศตะวันตก เพื่อทอดพระเนตร “วัด มังกร” โดยเฉพาะเจาะจง เหตุเพราะวัดนี้มีชื่อเสียงมานานแล้วว่า เป็นวัดโบราณที่ยังหลงเหลือ ร่องรอยการประดับสังคโลกในส่วนต่างๆ ที่วัดไว้ได้อย่างดี ชื่อของวัดมังกร มีที่มาจาก การค้นพบ เครื่องสังคโลกรูป “มกร” ที่ตั้งงามมากซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับ

สถาปัตยกรรมในวัด มกรเป็นสัตว์ในจินตนาการ ผสมผสานระหว่างงู จระเข้ สิงห์ ช้าง กวาง แพะ เป็นต้น เชื่อว่ามกรเป็นสัตว์มงคล สัญลักษณ์ของน้ำและความอุดมสมบูรณ์ เราจึงพบงาน

ศิลปกรรมรูปมกรได้จากหลาย วัฒนธรรม เช่น เขมร มอญ อินเดีย พม่า ล้านนา และสุโขทัย เป็นต้น มกรสุโขทัยนิยมทำจากสังคโลก ใช้ ประดับที่ราวบันได และส่วนปลาย ของหลังคา ก่อนจะพัฒนามาเป็น ส่วนที่เรียกว่า "หางหงส์" ในยุค ต่อมา คำว่า "มกร" นี้ ใช้เป็นชื่อกลุ่ม ดาวกลุ่มหนึ่ง มีสัญลักษณ์ทาง

จักรราศีเป็นรูปมกร ที่บางครั้งทำเป็นสัตว์มีหัวเหมือนแพะ มีท่อนหางเหมือนปลา เรียกช่วงเดือนที่ กลุ่มดาวมกรครองพื้นที่บนฟากฟ้ามากที่สุดว่าเดือน "มกราคม" ในสมัยสุโขทัยนิยมประดับอาคาร ต่างๆ ด้วยเครื่องสังคโลก ที่วัดมังกรแห่งนี้ พบทั้งกระเบื้องมุงหลังคา เครื่องบน ราวบันได และกำแพง แก้ว สิ่งที่ต้องศึกษาในโบราณสถาน แห่งนี้ คือ

๑. เจดีย์ทรงระฆัง ซึ่งส่วนยอดพังทลายลงมาแล้ว ด้านหน้ามีวิหารที่เหลือเพียงฐาน และเสา แต่ยังพบร่องรอยการตกแต่งด้วยสังคโลก

๒. กำแพงแก้วรอบวัด ทำจากสังคโลกเคลือบสีขาว ตกแต่งเลียนแบบเครื่องไม้ ส่วน ที่สมบูรณ์ที่สุดถูกยกไปจัดแสดงใน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง

๕) วัดเขาพระบาทใหญ่ อยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก ตั้งอยู่บนเขาพระบาท

ใหญ่ ติดกับสรีดภงส์ โบราณสถาน ประกอบด้วย ซากวิหารก่อด้วยอิฐและหิน วัดเขาพระบาทใหญ่เคยเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลองที่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๒ รอยพระพุทธรูปได้ประดิษฐานไว้ ณ

ภาพมุมสูงหลังการขุดแต่ง โบราณสถานวัดเขาพระบาทใหญ่

ฐานประดิษฐานรอยพระพุทธรูปทางทิศตะวันตกของวิหารวัดเขาพระบาทใหญ่ จนกระทั่งเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐ ท่านเจ้าคุณ “พระโบราณ วัดถาจารย์” ได้สังเกตเห็นว่า หากยังคงประดิษฐานรอยพระพุทธรูปไว้ที่บนเขาวัดพระบาทใหญ่ใน ที่เดิมต่อไป อาจถูกผู้ร้ายทุบแตกทำลายหรือทำให้เสียหายได้ จึงเกณฑ์ชาวบ้านและพระเณร บ้านธานี และบ้านเมืองเก่า อัญเชิญพระพุทธรูปศิลาลงมาจากเขาพระใหญ่ โดยใช้แรงคนจำนวนมากชักลากด้วยความระวัง คือ ใช้หมอนไม้ท่อนกลมๆ หลายอันเป็นหมอนลูกกลิ้งมีไม้กระดานรองรอยพระพุทธรูป ใช้เชือกที่ทำด้วยหนังสัตว์ชั้นชะเนาะ ๓ สาย ซึ่งตรึงไว้กับต้นไม้ ค่อยๆ ปล่อยเชือกประคองพระพุทธรูปลงมา แล้วจึงใส่ล้อเกวียนนำไปประดิษฐานไว้ที่มณฑปกลางน้ำในวัดตระพังทอง และย้ายไปเก็บรักษาและตั้งแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง ดังปรากฏในปัจจุบัน^๖

รอยพระพุทธรูป จากเขาพระบาทใหญ่ “พระมหาธรรมราชา ลีไททรงสร้าง ประดิษฐานไว้ ณ เขาสุมนกูฏ เมื่อปี พ.ศ.1902 ”

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.finearts.go.th>.

การสร้างรอยพระพุทธรูปไว้บนเขาสุมนกูฏของพระมหาธรรมราชาลีไทเป็นการจำลองมาทั้งลักษณะรูปแบบของรอยพระพุทธรูป และชื่อเขาที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูป แสดงให้เห็นถึงการเน้นย้ำว่ารอยพระพุทธรูปมีความสำคัญ อันประดิษฐานอยู่บนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คือเขาสุมนกูฏ

^๖ สุเมธ สารวิงษ์, นันทนา ชุตินวงศ์, รอยพระพุทธรูปในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๓), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

ดังเช่นที่ประเทศศรีลังกา อีกทั้งยังแสดงถึงการรับคติพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ อันสัมพันธ์กับ หลักฐานการรับพุทธศาสนาประเภทอื่นๆ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ด้วย เช่น การปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ คติ เรื่องเจดีย์ช้างล้อม เจดีย์ทรงลังกา เป็นต้น^๗ ดังนั้นเขาพระบาทใหญ่จึงถือว่าเป็นภูเขาที่ศักดิ์สิทธิ์ของ อาณาจักรสุโขทัย ซึ่งมีความสำคัญทั้งในแง่ของการเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ผู้คนสามารถใช้ ประโยชน์ได้ และในแง่ของการเป็นเขตพุทธสถานบนเขาตามคติพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ของเมือง สุโขทัยด้วย

๖) สรีดภงส์ ทิศตะวันตกของเมืองมีเทือกเขาประตักษ์ทอดตัวยาวเป็นฉากหลัง

เขื่อนสรีดภงส์ หรือท่านพระร่วง

แหล่งที่มาของภาพ : <https://thailandtourismdirectory.go.th>

ให้กับเมืองเป็นอย่างดีนั้น เป็นแหล่งที่อุดมด้วยพืช พรรณไม้ต่างๆ รวมทั้งพืช สมุนไพร และเป็นพื้นที่ เปรียบเสมือนหลังคาที่ สามารถรองรับน้ำฝนได้ อีกด้วย จากความชาญ ฉลาดของคนสุโขทัยใน อดีตจึงรู้จักสร้างคันดิน กั้นน้ำขนาดใหญ่ใน

ระหว่างหุบเขากว้างมายังเขาพระบาทใหญ่ อันเป็นที่รวมของน้ำจากโขกต่างๆ ตามบริเวณเขาถึง ๑๗ โขกเป็นคันดินสำหรับผันแปรทิศทางของน้ำ ที่เชื่อมกันมาแต่เดิมก็คือ “สรีดภงส์” ที่กล่าวไว้ใน ศิลจารึกที่ ๑ น้ำจาก สรีดภงส์ถูกระบายไปตามคลองเสาหอ เพื่อเข้าไปใช้อุปโภคบริโภคในเมือง โดย ระบายเข้าสู่เมืองตรงมุมตะวันตกเฉียงใต้ สรีดภงส์ในปัจจุบันได้รับการปรับปรุงขึ้นใหม่ โดยกรม ชลประทานร่วมกับกรมศิลปากร ให้มีความสูงและแข็งแรงกว่าเดิมสำหรับใช้กักเก็บน้ำ มีความสูง ประมาณ ๑๐ เมตร สามารถกักเก็บน้ำได้ถึง ๔๐๐.๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร

^๗ สุเมธ สารวิงษ์, นันทนา ชูติวงศ์, รอยพระพุทธรบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์, มปน.

นอกจากนี้ยังมี พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงและหอพระพุทธรูปสิริมารวิชัย ซึ่งแม้จะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ แต่ก็มีคุณค่าและความสำคัญเช่นเดียวกันกับโบราณสถานต่างๆ ที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

๔.๔ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยตั้งอยู่ในเขตตำบลศรีสัชนาลัย ตำบลสารจิตร ตำบลหนองอ้อ และตำบลท่าชัย ของอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัยในปัจจุบัน ตัวเมืองโบราณศรีสัชนาลัย อยู่ในเขตบ้านพระปรารักษ์ ตำบลศรีสัชนาลัย ที่ตั้งของเมืองโบราณศรีสัชนาลัย มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขาพระศรี และเขาใหญ่ทางด้านทิศตะวันตก และมีลำน้ำยมอยู่ทางด้านทิศตะวันออก

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่ที่บริเวณ หมู่ที่ ๖ ตำบลศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งจะเป็นพื้นที่ราบริมแม่น้ำยม มีเทือกเขาสามเทือกโอบรอบเมือง ลักษณะเหมือนกับป้อมปราการธรรมชาติ ลักษณะผังเมืองก็จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีแม่น้ำยมตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก กำแพงเมืองชั้นในจะเป็นศิลาแลง ส่วนกำแพงเมืองสองชั้นนอกเป็นกำแพงดิน และด้วยสภาพภูมิประเทศเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน มีทั้งที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ลาดเชิงเขา ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก รวมถึงปราการธรรมชาตินั้นยังที่ใช้ในการป้องกันข้าศึกศัตรูได้อีกด้วย โดยจากหลักฐานการขุดค้น

(แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.sanook.com>.)

ทางโบราณคดีบ่งบอกได้ว่าพื้นที่บริเวณนี้มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๙ จนได้พัฒนามาเป็นชุมชนร่วมสมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ และในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ก็ยังปรากฏหลักฐานที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

เซลิยง ซึ่งในขณะนั้นเมืองศรีสัชชนาลัยมีชื่อว่า “เมืองเซลิยง” ตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึก อีกทั้งตำนานและพงศาวดารยังยืนยันอีกว่ามีเมืองโบราณ ๒ เมือง อยู่ในลุ่มน้ำยมก่อนแล้ว คือ เมืองสุโขทัย และเมืองเซลิยง ต่อมาก็ได้มีการย้ายศูนย์กลางของเมืองมาทางด้านทิศเหนือของเมืองเซลิยง และเรียกชื่อเมืองว่า “ศรีสัชชนาลัย” เมืองศรีสัชชนาลัยมีความสำคัญควบคู่กันมากับเมืองสุโขทัย และมีสถานะเป็นเมืองลูกหลวง

๔.๔.๑ ประวัติเมืองศรีสัชชนาลัย

เมืองศรีสัชชนาลัย หรือ “เมืองเซลิยง” เป็นชื่อดั้งเดิมของเมืองศรีสัชชนาลัย (ทางล้านนาเรียก เมืองเชียงขึ้น) ส่วนอำเภอศรีสัชชนาลัยนั้น ชื่อเดิมคืออำเภอ “ดั่ง” และอำเภอ “หาดเสี้ยว” ก่อนที่จอมพล แปลก พิบูลสงคราม จะให้นำชื่อเมืองโบราณครั้งสมัยสุโขทัยมาตั้งเป็นชื่ออำเภอโดยตรง เมืองโบราณเป็นที่ราบริมแม่น้ำยม และที่ลาดเชิงเขาพระศรี เขาใหญ่ เขาสุวรรณคีรี และเขาพนมเพลิง ก็เป็นพื้นที่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากมีแม่น้ำและภูเขาเป็นปราการล้อมรอบตามยุทธวิธีในการสร้างเมือง และมีความอุดมสมบูรณ์จากแก่งหลวง แม่น้ำยมและคลองเล็กคลองน้อยที่ไหลเชื่อมโยงในพื้นที่ดังกล่าว จึงทำให้เกิดเป็นชุมชนก่อตัวขึ้นบริเวณนี้และเคยมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในอดีต^๘

ดินแดนแห่งนี้เป็นเขตแดนระหว่างอาณาจักรล้านนากับอาณาจักรสุโขทัย-สยาม อำเภอแห่งแรกที่นี่ เดิมชื่อ “อำเภอดั่ง” อยู่ในบริเวณบ้านปลายนา ตำบลบ้านตึก ก่อนจะย้ายมาตั้งที่ว่าการอำเภอตรงบริเวณบ้านป่าจิว ตั้งได้ไม่นานนักก็มีโจรบุกปล้นและเผา จนต้องย้ายมาตั้งตรงบริเวณริมน้ำตำบลหาดเสี้ยว และได้เปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอหาดเสี้ยว ภายหลังมีการเปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอหาดเสี้ยว ก่อนจะมีการแบ่งพื้นที่ใหม่ และตั้งชื่ออำเภอใหม่ว่า อำเภอศรีสัชชนาลัย พ.ศ. ๒๔๔๑ ตั้ง ที่ว่าการอำเภอดั่ง (ปัจจุบันคือบ้านปลายนา ต.บ้านตึก อ.ศรีสัชชนาลัย) พ.ศ. ๒๔๖๕ เปลี่ยนชื่อจาก อำเภอดั่ง เป็นอำเภอหาดเสี้ยว (ภายหลังมีการใช้ ส เสือ แทน ซ โซ่ เป็น อำเภอหาดเสี้ยว) พ.ศ. ๒๔๘๒ เปลี่ยน

^๘ กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มาข้อมูล, <https://www.finearts.go.th>. สืบค้นเมื่อ, 17/5/2566.

ชื่อเป็น อำเภอศรีสัชนาลัย และตั้งอยู่ใน ต.หาดเสี้ยว จนถึงปัจจุบัน^๙ กรมศิลปากรได้กำหนดเขตพื้นที่โบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยไว้ รวม ๒๘.๒๑๗ ไร่^{๑๐}

๔.๔.๒ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่ตั้งของเมืองศรีสัชนาลัย มีความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน คือมีทั้งที่ราบลุ่มริมแม่น้ำยมและที่ลาดเชิงเขาพระศรี และเขาใหญ่ ทำให้มีทั้งความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และสิ่งป้องกันทางธรรมชาติที่ใช้ในการป้องกันข้าศึกศัตรู ได้อย่างดีด้วย จากหลักฐานที่สำรวจพบ พวกขวานหินขัด (เครื่องมือเครื่องใช้ของคนสมัยโบราณ) ที่พบที่ตำบลท่าชัย อำเภอศรีสัชนาลัย รวมทั้งจาก หลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดชมชื่น แสดงว่ามีชุมชน เข้ามาอยู่อาศัยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๙ (พ.ศ.๘๐๐) เป็นต้นมาเป็นชุมชนร่วมสมัย ทวารวดีในภาคกลางถัด ขึ้นมาเป็นหลักฐานของวัฒนธรรมร่วมสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๘. พ.ศ. ๑๗๐๐ เศษ) ปรากฏหลักฐานที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง ในระยะนั้นเมืองศรีสัชนาลัยมีชื่อว่าเมืองเขลียง ตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึก ตำนานและพงศาวดารที่ยืนยันว่ามีเมืองโบราณ ๒ เมือง อยู่ในลุ่มน้ำยมก่อนแล้ว คือเมืองสุโขทัยและเมืองเขลียง ต่อมาได้มีการก่อสร้างเมืองศรีสัชนาลัยขึ้นทางด้านทิศเหนือของเมืองเขลียงออกไปประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร เมืองศรีสัชนาลัย มีความสำคัญควบคู่กันมากับเมืองสุโขทัย โดยจากหลักฐานได้กล่าวถึงพ่อขุนศรีนาวนำถม ว่าเป็นกษัตริย์ครอง ๒ นคร (พงศาวดารเหนือเรียกว่า นครสองอัน) คือเสวยราชย์ ทั้งเมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัย (ก่อน พ.ศ. ๑๗๘๑) ต่อมาจนถึงพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นกษัตริย์ปกครองอาณาจักรสุโขทัย (พ.ศ. ๑๗๘๑ - ๑๘๒๒) ทรงโปรดให้พ่อขุนบาลเมือง ไปครองเมืองศรีสัชนาลัย ส่วนพ่อขุนรามคำแหง พระยาลิไทก็เคยครองเมืองศรีสัชนาลัย ก่อนขึ้นเสวยราชย์เป็นกษัตริย์ปกครอง อาณาจักรสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัยมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงของสุโขทัย ต่อมาจนแม้กระทั่งสุโขทัยตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยา และได้เปลี่ยนชื่อเรียกว่าเมืองสวรรคโลก เมืองศรีสัชนาลัยหรือเมืองสวรรคโลกในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เป็นเมืองสำคัญที่ผลิตภาชนะเครื่องเคลือบสังคโลกให้แก่ กรุงศรีอยุธยา ในสมัยต่อมาเมื่อมีการจัดระบบการปกครองปรับปรุงเรื่องเชื้อสายราชวงศ์ให้เข้าอยู่ในระบบราชการเรียบร้อยแล้ว กรุงศรีอยุธยาได้เป็นผู้แต่งตั้ง

^๙ วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, อำเภอศรีสัชนาลัย,บทความ [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 17/5/2566.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, เอกสารอัดสำเนา), มปน.

เจ้าเมืองเข้ามา ปกครองเมืองสวรรคโลกมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นนอกระดับเมืองโท หลังเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๐ เมืองศรีสัชนาลัยหรือ สวรรคโลกถูกทิ้งร้าง ต่อมาเมืองสวรรคโลกได้จัดตั้ง ขึ้นใหม่ ที่บ้านท่าชัยอยู่ด้านทิศใต้ของเมืองเดิม และในสมัยรัตนโกสินทร์ได้ย้ายไปอยู่ที่บ้านวังไม้ขอน ซึ่งเป็นที่ตั้งของอำเภอ สวรรคโลกในปัจจุบัน ส่วนชื่อเมืองศรีสัชนาลัยถูกนำไปตั้งเป็นชื่อของอำเภอศรีสัชนาลัย ซึ่งได้รวมเอาเขตพื้นที่เมืองศรีสัชนาลัย โบราณไว้ด้วย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ได้รับการยกย่องให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลก ร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรใน พ.ศ. ๒๕๓๔ เนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงผลงานทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น นับเป็นตัวแทนของศิลปกรรมไทยยุคแรก และเป็นต้นกำเนิดของการสร้างประเทศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๓

๔.๔.๓ รอยอารยธรรมโบราณที่สำคัญ

เมืองโบราณศรีสัชนาลัย มีขอบเขตของผังเมืองที่ก่อสร้างทับซ้อนอยู่บนบริเวณ เมืองเซียงเดิม กล่าวคือ แนวกำแพงเมืองเซียง เดิม ทำเป็นคันดินยาวขนานไปตามลำน้ำยมโดยเริ่มจากบริเวณวัดมหาธาตุเซียงขนานลำน้ำยมเลยผ่านเขาพนมเพลิงออกไป ซึ่งยังคงปรากฏหลักฐานคันดินให้เห็นอยู่เป็นระยะ ๆ ต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างเมืองศรีสัชนาลัยขึ้น จึงได้พิจารณาเลือกบริเวณที่มีสภาพ ภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขา กำหนดขอบเขต การก่อสร้างกำแพงเมืองจากศิลาแลง ลักษณะผังเมืองเป็น รูปหลายเหลี่ยมไม่สม่ำเสมอตามทิศทางของแม่น้ำยม ในขณะนี้ ลักษณะของกำแพงเมืองศรีสัชนาลัยมี หลายแนวเพราะคงมีการผสมผสานเอาแนวกำแพงคันดินในสมัยที่เป็นเมืองเซียงเข้ามา ใช้ประโยชน์ด้วย โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย มีทั้งภายในและภายนอกกำแพงเมือง ซึ่งรวมทั้งหมดมีไม่น้อย กว่า ๒๑๕ แห่งโบราณสถานที่สำคัญมีดังนี้

๑. โบราณสถานภายในกำแพงเมือง สํารวจพบแล้วมีทั้งสิ้น ๒๘ แห่ง ที่สำคัญในเอกสารเล่มนี้จะขอกกล่าวเฉพาะวัดที่สำคัญๆ เช่น

๑. **วัดช้างล้อม** เป็นโบราณสถานสำคัญ ตั้งอยู่ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีเจดีย์ทรงลังกาที่ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีช้างปูนปั้นเต็มตัวล้อมรอบ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อโดยรอบฐานทั้ง ๔ ด้าน รวม ๓๙ เชือก หมายถึง โปธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ซึ่งเป็นธรรมอันเป็นเครื่องหมายการตรัสรู้ ประกอบกับ วิมุตติ ๒ ประการ รวมเป็น ๓๙ วัดช้างล้อมเป็นโบราณสถานสำคัญ ตั้งอยู่ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มี

วัดช้างล้อม ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>.

เจดีย์ทรงลังกาที่ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และมีช้างปูนปั้นเต็มตัวล้อมรอบ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อวัดช้างล้อม วัดช้างล้อมเป็นวัดที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ซึ่งถูกขุดเอาพระธาตุขึ้นมาทำบูชาและฝังลงในกลางเมืองศรีสัชนาลัยก่อนก่อพระเจดีย์ทับลงไป^{๑๑}

ด้านสถาปัตยกรรมคือ เป็นเจดีย์ทรงลังกาตั้งอยู่ภายในกำแพงสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยรอบเจดีย์มีช้างปูนปั้นเต็มตัวประดับโดยรอบฐานทั้ง ๔ ด้าน รวมทั้งหมดเป็น ๓๙ เชือก สำหรับช้างเชือกใหญ่ที่สุดจะอยู่ที่มุมเจดีย์เป็นช้างทรงเครื่องมีลวดลายปูนปั้นประดับที่คอ และข้อเท้าสวยงามกว่าช้างที่ฐานสี่เหลี่ยม ปัจจุบันช้างปูนปั้นได้ผุพังไปเป็นส่วนใหญ่ เหลือที่เห็นเป็นรูปหัวช้างอยู่จำนวนไม่กี่เชือก^{๑๒} แต่ยังคงแสดงออกถึงความงดงามของประติมากรรมสมัยสุโขทัยอย่างเต็มที่ ช้างปูนปั้นที่วัดช้างล้อมในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยมีลักษณะเด่นกว่าช้างปูนปั้นที่วัดอื่นๆ คือ ยืนเต็มตัวแยกออกจากผนัง มีขนาดสูงใหญ่เทียบเท่าหรือใหญ่กว่าช้างจริง

^{๑๑} วิภีทีเดีย สารานุกรมเสรี, วัดช้างล้อมในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย, [ออนไลน์], <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 24/5/2566.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, สืบค้นเมื่อ, 24/5/2566.

๒. วัดเจดีย์เจ็ดแถว เป็นหนึ่งในโบราณสถานที่สำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์

เจดีย์ทรงดอกบัวตูม วัดเจดีย์เจ็ดแถวอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย สุโขทัย
แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.thaihrhub.com>.

ศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่ในอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย โดยตัววัดตั้งอยู่ด้านหน้าวัดช้างล้อม หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ วัดนี้มีเอกลักษณ์โดดเด่นกว่าวัดอื่นๆ ในเมืองศรีสัชนาลัย เพราะมีเจดีย์แบบต่างๆ กันมากมาย เช่น เจดีย์ประธานรูปดอกบัวตูม ด้านหลังพระวิหารซึ่งเป็นศิลปะแบบสุโขทัยแท้ เจดีย์ราย ๒๖ องค์

ประวัติ สาเหตุความเป็นมาที่วัดนี้ชื่อว่า "วัดเจดีย์เจ็ดแถว" นั้นชื่อนี้เป็นชื่อที่เรียกขึ้นภายหลังโดยราษฎรในท้องถิ่น สาเหตุที่เรียกเนื่องจากพบเจดีย์จำนวนมากหลายแถวภายในวัด^{๑๓} วัดเจดีย์เจ็ดแถวนี้ น่าจะเป็นวัดที่

มีความสำคัญมากแห่งหนึ่งในเมืองศรีสัชนาลัย เนื่องจากเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในแนวแกนหลักของเมือง โดยดูได้จากแผนที่เมือง อีกทั้งยังมีขนาดใหญ่เกินกว่าที่ราษฎรธรรมดาจะเป็นผู้สร้างขึ้น ดังปรากฏในพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือ เทียบเมืองพระร่วง ว่า "วัดเจดีย์เจ็ดแถวนี้เป็นวัดใหญ่ เพราะฉะนั้นจำจะต้องลองสันนิษฐานดูว่าเป็นของใคร นายเทียบกล่าวว่า วัดนี้เดิมเขาเรียกว่า วัดกัลยานิมิต เพราะว่ามีนางพญาธิดาแห่งพระมหาธรรมราชา (บาธรรมราชา) เป็น

^{๑๓} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, วัดเจ็ดแถว อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย, [ออนไลน์], <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 24/5/2566.

ผู้สร้างขึ้น นายเทียนอั่งหนังสือที่ไฟไหม้ขึ้นเป็นพยานอีก" ส่วน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราสารานุกรมภาพ มีพระวินิจฉัยว่าวัดนี้เป็นวัดที่มีความสวยงามกว่าวัดอื่นๆ อาจเป็นวัดของกษัตริย์ที่ครองเมืองนี้ และเจดีย์รายอื่นๆ คงเป็นที่บรรจุพระอัฐิของเจ้านายในราชวงศ์สุโขทัยลาวได้ปกครองแผ่นดินนาน ๒๐ ปี

สถาปัตยกรรม เจดีย์รายที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวมีรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจากที่ต่างๆ หลายแห่ง เช่น ลังกา และพุกามด้านหลังเจดีย์ประธานมีเจดีย์รายที่มีลักษณะเด่น คือฐานเป็นเจดีย์

สี่เหลี่ยมจัตุรัส ยอดเป็นทรงกลม ภายในเจดีย์มีซุ้มโถง ส่วนซุ้มโถงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปูนปั้นมีภาพจิตรกรรมเป็นภาพอดีตพระพุทธเจ้า และเหล่าเทวดากษัตริย์^{๑๔} เจดีย์รายที่มีลักษณะเด่นองค์หนึ่งเรียกว่าเจดีย์ทรงปราสาท คือซุ้มจระนมด้านหลังของเรือนธาตุ

เจดีย์รายทรงปราสาท, ทรงดอกบัวตูม วัดเจดีย์เจ็ดแถว ศรีสัชชนาลัย

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.thaihrhub.com>.

ทำเป็นซุ้มมณฑปมีเรือนยอดข้างบนสูงเป็นซุ้มทางทิศตะวันตกมีพระพุทธรูปปางนาคปรกประดิษฐานอยู่ เป็นพระพุทธรูปปางนาคปรกสมัยสุโขทัยที่สวยงามยิ่ง รวมทั้งหมดแล้ววัดเจดีย์เจ็ดแถวมีเจดีย์รายและอาคารขนาดเล็กแบบต่างๆ กันถึงเกินกว่า ๓๐ องค์ สมกับที่ได้ชื่อว่าวัดเจดีย์เจ็ดแถว นอกจากนั้นยังมีกำแพงแก้วล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง ภายนอกกำแพงมีโบสถ์และบ่อน้ำ ซึ่งเดิมมีคูน้ำล้อมรอบ ทั้งนี้ภายในบริเวณวัดมีต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพ นำผ้าสีมาพันไว้รอบต้นไม้เป็นจำนวนมาก สถาปัตยกรรมของเจดีย์ในวัดเจดีย์เจ็ดแถวนี้มีความหลากหลายและสวยงามเป็นอย่างมาก แสดงออกถึงศิลปะสุโขทัยอย่างแท้จริง โดยสามารถแบ่งรูปแบบของเจดีย์ออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ เจดีย์ทรงลังกา เจดีย์ทรงปราสาท เจดีย์ทรงดอกบัวตูม

^{๑๔} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, วัดเจ็ดแถว อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย, สืบค้นเมื่อ, 24/5/2566.

๓. **วัดนางพญา** ตั้งอยู่ใกล้กับกำแพงเมืองด้านทิศใต้ วัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โบราณสถานที่สำคัญประกอบด้วยเจดีย์ประธานเป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ ที่ชั้นมาลัยเถาก่อขุ้มยื่นออกมาทั้งสี่ทิศ ขุ้มด้านหน้าบันไดทางขึ้นจนถึงภายในโถงเจดีย์ตรงกลางโถงมีแกนเจดีย์ประดับด้วยลวดลายปูนปั้น วิหารก่อด้วยศิลาแลงมีมุขหน้าและมุขหลัง ผนังวิหารเจาะช่องแสง ผนังด้านทิศใต้ยังมีลวดลายปูนปั้นที่สวยงาม ลวดลายปูนปั้นที่วัดนางพญามีลักษณะเด่นคือ ลวดลายปูนปั้นที่เป็นกึ่งมนุษย์กึ่งวานรกำลังวิ่ง แต่ถูกทำลายไปบางส่วน นอกจากนี้ยังทำเป็นรูปลวดลายพรรณพฤกษาและรูปเทพพนม ซึ่งเป็นฝีมือชั้นครู รูปแบบศิลปะอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น

๔. **วัดสวนแก้วอุทยานใหญ่** เป็นวัดสำคัญขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในแนวแกนหลักของเมืองศรีสัชชนาลัย แนวเดียวกับวัดช้างล้อมและวัดเจดีย์เจ็ดแถว ตัววัดอยู่ถัดจากวัดเจดีย์เจ็ดแถวไป

ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โบราณสถานภายในวัดประกอบด้วย เจดีย์ประธานทรงระฆังก่อด้วยศิลาแลง แต่ในปัจจุบันเหลือเพียงฐานเชิงหน้ากระดาน ฐานปัทม์และมาลัยลูกแก้ว ๓ ชั้น ส่วนองค์ระฆังนั้นอยู่ในสภาพชำรุดและส่วนยอดได้พังทลายไปแล้ว โดยวิหาร

เจดีย์ประธานทรงระฆังวัดสวนแก้วอุทยานใหญ่ ศรีสัชชนาลัย สุโขทัย

แหล่งที่มาของภาพ : <http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th>

ประธานของวัดสวนแก้วอุทยานใหญ่เป็นอาคารโถงขนาด ๖ ห้อง มีมุขยื่นออกมาทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีบันไดทางขึ้นวิหาร ๗ แห่ง โดยแบ่งเป็นด้านหน้า ๓ แห่ง ด้านหลังและด้านข้างอีก ๔ แห่ง ส่วนด้านบนของวิหารมีเสาที่ก่อด้วยศิลาแลงที่ยังคงสภาพเดิมอยู่ประมาณ ๑๐ เสาด้วยกัน ซึ่งภายในวิหารยังคงปรากฏร่องรอยของฐานชุกชีและอาสนะสงฆ์อย่างชัดเจน ในส่วนกำแพงของวัดนั้นก่อด้วยศิลาแลงล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน แต่มีทางเข้าด้านหน้าแค่เพียงด้านเดียว

ทั้งนี้แต่เดิมชาวบ้านต่างเรียกวัดสวนแก้วอุทยานใหญ่ในชื่อสามัญว่า “วัดเก้าห้อง” เนื่องจากตัวของวิหารได้ตั้งอยู่บนน้ำเจดีย์ใหญ่ซึ่งเหลือเพียงครึ่งองค์นั้นมียู่ ๙ ห้องด้วยกัน และจุดเด่นของวัดแห่งนี้ก็คือ เจดีย์ทรงลังกาที่ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสซึ่งแตกต่างจากเจดีย์ทรงลังกาของวัดอื่น ๆ

๒. โบราณสถานนอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ สํารวจพบแล้วมีจำนวนทั้งสิ้น ๓๕ แห่ง ในเอกสารเล่มนี้จะขอกล่าวเฉพาะที่สำคัญ เช่น

๑. วัดกุฎีราย ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือห่างประตูเตาหม้อไปประมาณ ๕๐ เมตร โบราณสถานที่สำคัญคือ มณฑปประกอบอาคาร (มณฑปวิหาร) ก่อด้วยศิลาแลงทั้งหลัง หลังคาใช้ศิลาแลงก่อเหลื่อมเข้าหากันเป็นทรงจั่วเลียนแบบเครื่องไม้ หน้าจั่วมีรอยบากเพื่อเชื่อมหลังคาเครื่องไม้ของอาคาร ด้านหน้ามณฑปมีซุ้มประตูรูปโค้งกลีบบัวเป็นทางเข้าสู่ภายในซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปนั่ง มณฑปประกอบอาคารหลังเล็ก ตั้งอยู่ด้านขวาของมณฑปประกอบอาคารหลังใหญ่ นอกจากนั้นเป็นกลุ่มเจดีย์ราย ๖ องค์

๒. เตาทุเรียงบ้านป่ายาง กลุ่มเตาบ้านป่ายางอยู่ห่างจากเมืองโบราณศรีสัชนาลัยมาทางทิศเหนือหรือมาทางบ้านป่ายางประมาณ ๖๐๐-๗๐๐ เมตร สามารถเดินทางโดยใช้ถนนเลียบริมแม่น้ำยมได้ เตาบ้านป่ายางเป็นกลุ่มโบราณสถานที่อยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๓ และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจาก UNESCO เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๔ ร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ในฐานะเมืองบริวารของสุโขทัย

พิพิธภัณฑ์สังคโลกและเตาทุเรียง บ้านเกาะน้อย ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
แหล่งที่มาของภาพ : <http://www.baansilalang.com>.

๓. **เตาทุเรียงบ้านเกาะน้อย** ศูนย์ศึกษาและอนุรักษ์เตาสังคโลก มีเตาเผาที่ขุดพบเตาเผาเครื่องถ้วยสังคโลกแล้วกว่า ๕๐๐ เตา มีการขุดพบเครื่องสังคโลกทั้งในสภาพสมบูรณ์ และแตกหักเป็นจำนวนมาก ลักษณะเตาเผาจะเป็นรูปยาวรีคล้ายประทุนเรือจางยาวประมาณ ๗-๘ เมตร ศูนย์ศึกษาและอนุรักษ์เตาสังคโลก ประกอบด้วยอาคาร ๒ หลัง ตัวอาคารสร้างครอบบริเวณเตาที่ศึกษา อาคารแรก คือ เตาที่ ๔๒ เป็นเตาบนดิน อาคารที่สอง คือ เตาที่ ๖๑ เป็นเตาใต้ดิน ภายในตัวอาคารจะมีการตั้งแสดงโบราณวัตถุ เอกสารทางวิชาการ ตลอดจนวิวัฒนาการเครื่องถ้วยสมัยโบราณ ให้นักท่องเที่ยวชมซึ่งเป็นแหล่งผลิต ภาชนะดินเผา “เครื่องสังคโลก” ที่สำคัญของเมืองศรีสัชนาลัย

๓. **โบราณสถานนอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก** สํารวจพบแล้วมีจำนวนทั้งสิ้น ๑๐ แห่ง ที่สำคัญคือ วัดสวนสัก วัดป่าแก้ว เป็นต้น

๔. **โบราณสถานนอกกำแพงเมืองด้านทิศใต้** สํารวจพบแล้วมีจำนวนทั้งสิ้น ๒๔ แห่ง ที่สำคัญคือ

๑. **วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ** เป็นโบราณสถานที่อยู่ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร เป็นวัดที่มีความสำคัญมาแต่โบราณกาล

สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ โดยวัดนี้เป็นวัดสำคัญในเขตเมืองเชลียงมาแต่เดิม ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ ๑ และในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จไปปราบชุมนุมพระฝางเมืองสวางคบุรี

แล้วได้เสด็จสมโภชพระบรมธาตุเมืองเชลียงนี้ด้วย และวัดนี้ยังเป็นที่สร่งน้ำมูรธาภิเษก สำหรับพระเจ้าแผ่นดินใหม่ที่จะขึ้นเสวยราชสมบัติมาแต่ครั้งโบราณกาล ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้โอนมาขึ้นในปกครองคณะสงฆ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ ได้รับสถาปนาเป็นพระอารามหลวงเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ หรือ วัดพระบรมธาตุเมืองเซลิยง และเรียกอีกชื่อว่า “วัดพระปรารค์” ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองเก่าศรีสัชนาลัย ลงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๓ กิโลเมตร เป็นกลุ่มโบราณสถานขนาดใหญ่ และเป็นพระอารามหลวงชั้นราชวรวิหาร มีโบราณสถานที่สำคัญภายในวัด ได้แก่ ปรารค์ประธาน ก่อด้วยศิลาแลงฉาบปูน ลักษณะรูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมจัดอยู่ในสมัยอยุธยา บริเวณเรือนธาตุด้านหน้ามีบันไดขึ้นองค์ปรารค์สู่ซุ้มโถง ผนังภายในองค์ปรารค์พบว่ามีร่องรอยจิตรกรรมฝาผนังแต่ลบเลือนไปมาก

ด้านหน้าองค์ปรารค์มีวิหาร ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ปางมารวิชัย และทางด้านขวามีพระพุทธรูปปูนปั้นปางลีลาที่มีลักษณะงดงาม กำแพงวัดเป็นศิลาและแท่นกลมขนาดใหญ่เรียงชิดติดกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เหนือซุ้มประตูทำเป็นรูปคล้ายหลังคายอดและเหนือซุ้มขึ้นไป บันปุนเป็นรูปพระพักตร์พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประดิษฐานอยู่

พระธาตุมูเตา^{๑๕} อยู่ด้านหลังปรารค์ประธานนอกกำแพงแก้ว ลักษณะพระธาตุมูเตาเป็นเจดีย์ทรงมอญ ในการขุดแต่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้พบทองจังโกประดับส่วนยอดของเจดีย์ มณฑป

พระอัฐฐารศ อยู่ด้านหลังของพระธาตุมูเตา เดิมน่าจะเป็นมณฑปพระสี่อิริยาบถ ต่อมาได้ซ่อมแซมดัดแปลงภายในซุ้มคูหา มีพระพุทธรูปยืนอยู่ เดิมมณฑปมุงหลังคาด้วย

กระเบื้องดินเผาวิหารพระสองพี่น้อง อยู่ทางซ้ายมณฑปพระอัฐฐารศ ก่อด้วยศิลาแลง มีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ๒ องค์ อยู่บนแท่นพระ จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่าฐานวิหารสองพี่น้อง

^{๑๕} พระธาตุมูเตา, หรือเจดีย์ขเวมอดดอ, เป็นเจดีย์สำคัญที่อยู่ในเมืองพะโค (หงสาวดี) ประเทศพม่า มีความสูง ๑๑๔ เมตร (๓๗๔ ฟุต) ถือเป็นเจดีย์ที่สูงที่สุดในประเทศพม่า, เจดีย์ขเวมอดดอมีชื่อเรียกในภาษามอญซึ่งคนไทยคุ้นเคยกับชื่อนี้คือ พระธาตุมูเตา แปลว่า "จมูกร้อน" เพราะกล่าวกันว่าพระเจดีย์องค์นี้สูงมาก ต้องแหงนหน้ามองจนต้องกับแสงแดด

ก่อทับอาคารเดิมที่ก่อด้วยอิฐ และด้านข้างทางขวาของพระวิหารได้พบฐานรอยพระพุทธรูปบาท โบลัดตั้งอยู่ด้านหน้าพระวิหาร ปัจจุบันทางวัดได้บูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งหลังโดยสร้างทับโบลัดเดิม กุฏิพระร่วงพระลือ หรือเรียกอีกชื่อว่า ศาลพระร่วงพระลือ มีลักษณะเป็นมณฑป ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง หลังคาทรงมณฑปก่ออิฐซ้อนกัน ๔ ชั้น ภายในประดิษฐานรูปหล่อพระร่วงพระลือ(จำลอง)

๒. วัดขมขื่น อยู่ห่างจากกำแพงเมืองศรีสัชนาลัย ห่างจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชียงมาทางทิศตะวันตกมา ๔๐๐ เมตร ก่อนถึงวัดเจ้าจันทร์ โบราณสถานหันหน้าไปทางทิศตะวันออก องค์ประกอบหลักได้แก่

๑) เจดีย์ทรงกลมหรือเจดีย์ทรงระฆัง เป็นประธานของวัด ฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลง ฐานเชิงชั้นล่างสุดมีซุ้มพระตรงกึ่งกลางทั้ง ๔ ด้านและบริเวณมุม คล้ายกับเจดีย์ของลังกาและล้านนา

๒) มณฑป อยู่ทางด้านหลังของวิหาร มีส่วนฐานติดกัน เป็นมณฑปทรงจั่วแหลม ด้านหน้ามีพระพุทธรูปปางมารวิชัยประดิษฐานอยู่ภายในเต็มพื้นที่ ส่วนด้านหลังของมณฑปทำเป็นซุ้มจรนาคเคยมีพระพุทธรูปนาคปรกประดิษฐานอยู่ บริเวณหน้าบันของทางด้านหลังเป็นรูปสถาปัตยกรรมคล้ายกับซุ้มประตูที่มีส่วนยอดเป็นปราสาทของเขมร บริเวณบันลุ่มก็มีปูนปั้นประดับ

๓) วิหาร อยู่ทางด้านหน้าสุด เป็นวิหารโถง ขนาด ๖ ห้อง ฐานทำเป็นรูปบัวคว่ำจากการขุดแต่งและบูรณะวิหารพบว่ามีฐานวิหารรูปบัวคว่ำซ้อนอยู่ภายในฐานวิหารที่เราเห็นในปัจจุบันอีกชั้นหนึ่ง แสดงว่าวิหารหลังนี้มีการสร้างซ้อนทับกัน ๒ ครั้ง วัดนี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของล้านนาคือลวดลายปูนปั้นบนมณฑป คือลายบัวคอเสื้อ ซึ่งยังสามารถเห็นร่องรอยได้อยู่^{๑๖}

หลักฐานที่พบพบโครงกระดูกมนุษย์จำนวน ๑๒ โครง ในระดับลึก ๗-๘ เมตร กำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๙ เป็นต้นมา และพัฒนาจนถึงสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖) พบกลุ่มโบราณสถานก่อด้วยอิฐมีขนาดใหญ่ และพบเครื่องถ้วยเคลือบจำนวนมาก ซึ่งกำหนดอายุได้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นต้นมา จนเข้าสู่ยุคสุโขทัยที่ร่วมสมัยกับวัดขมขื่น^{๑๗}

^{๑๖} กรมศิลปากร, วัดขมขื่น อุทยานประวัติศาสตร์ ศรีสัชนาลัย สุโขทัย, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://www.finearts.go.th>. สืบค้นเมื่อ, 24/5/2566.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, สืบค้นเมื่อ, 24/5/2566.

๕. โบราณสถานนอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก สํารวจพบแล้วมีจำนวนทั้งสิ้น ๑๙

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

แห่ง ที่สำคัญ คือ

๑. **วัดพญาดำ** เป็นวัดที่สำคัญของเมืองศรีสัชนาลัย โดยอยู่ภายนอกเขตกำแพงเมืองภายในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย และแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของไทยอีกแห่งหนึ่ง นอกจากนี้ยังเป็นวัดที่มีมณฑป

ประธานก่อด้วยศิลาแลงฉาบปูน หลังคาคล้ายรูปประทุนเรือเป็นหลังคาซ้อนกัน ๒ ชั้น ภายในมณฑปแบ่งเป็นคูหา คูหาด้านหน้าประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัย ด้านหน้ามณฑปก่อด้วยศิลาแลงฉาบปูนหลังคาเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง มณฑปพระอัฐฐารศ ก่อด้วยศิลาแลงตั้งอยู่ด้านขวาของมณฑปประธาน ภายในคูหามณฑปมีร่องรอยว่าเคยประดิษฐานพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ ซึ่งอาจจะมี ความสูงถึง ๑๘ คอก ที่นิยมเรียกกันว่าพระอัฐฐารศ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๓ และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจาก UNESCO เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๔ ร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ในฐานะเมืองบริวารของสุโขทัย

๒. **วัดสระประทุม** วัดสระประทุมเป็นวัดที่สำคัญของเมืองศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่นอกเขตกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก ภายในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของไทย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๓ และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจาก UNESCO เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ ร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ในฐานะเมืองบริวารของสุโขทัย

๓. **วัดพรหมสี่หน้า** วัดพรหมสี่หน้า และคันบังคับน้ำโบราณ เป็นโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นอุทยานประวัติศาสตร์และมรดกโลกทางวัฒนธรรม อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐ - ๑๗.๐๐ น. และมีรถรางให้บริการนำชมทั่วอุทยานฯ

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๓ และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจาก UNESCO เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๔ ร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ในฐานะเมืองบริวารของสุโขทัย^{๑๘}

๖. โบราณสถานนอกกำแพงเมืองบนภูเขา สํารวจพบแล้วมีจำนวนทั้งสิ้น ๑๕ แห่ง ที่สำคัญคือ วัดเจดีย์เจ็ดยอด วัดเจดีย์รอบ วัดเขาใหญ่ล่าง เป็นต้น^{๑๙}

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ได้รับการยกย่องให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลก ร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงผลงานทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น นับเป็นตัวแทนของศิลปกรรมไทย ยุคแรก และเป็นต้นกำเนิดของการสร้างประเทศ การสร้างอารยธรรมแบบฉบับของอาณาจักรสุโขทัย

๔.๕ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตั้งอยู่ในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ไม่ไกลจากจังหวัดสุโขทัยเท่าใดนัก ลักษณะของศิลปะและสถาปัตยกรรมในอุทยานแห่งนี้เป็นศิลปะแบบเดียวกับที่ปรากฏในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย มีโบราณสถานที่สวยงามและขนาดใหญ่มากมาย หลายแห่งในอดีตเมืองกำแพงเพชรถือเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของอาณาจักรสุโขทัย

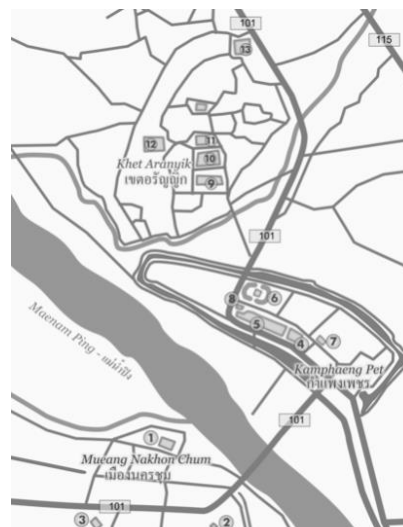
---

^{๑๘} กรมศิลปากร, วัดพรหมสี่หน้า อุทยานประวัติศาสตร์ ศรีสัชนาลัย สุโขทัย, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://www.finearts.go.th>. สืบค้นเมื่อ, 24/5/2566.

^{๑๙} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย, เลขที่ ๘๑/๑ อาคารกรมศิลปากร ถนนศรีอยุธยา แขวงวชิระพยาบาล ดุสิต กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

๔.๕.๑ ที่ตั้งอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง มีพื้นที่ประมาณ ๓.๔ ตารางกิโลเมตร แบ่งออกเป็น ๒ เขต คือ เขตภายในกำแพงเมือง พื้นที่ ๕๐๓ ไร่ และเขตนอกกำแพงเมืองหรือที่เรียกกันว่าเขตอรัญญิก พื้นที่ ๑.๖๑๑ ไร่ ตั้งอยู่บนเขาสูงครึ่งขนาดย่อม โบราณสถานทั้ง ๒ กลุ่ม ตั้งอยู่ในพื้นที่ตั้งของตัวจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งอยู่ไม่สุภาพจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือ ประมาณ ๓๕๘ กิโลเมตร กรมศิลปากรได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ประมาณ ๒.๑๑๔ ไร่^{๒๐}

เมืองเก่าที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในประวัติศาสตร์ไทยไม่น้อยกว่า ๗๐๐ ปี อีกทั้งเคยเป็นเมืองเก่าที่นับว่ามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยทวารวดี รวมถึงยังเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณหลายเมือง เช่น เมืองชากังราว นครชุม ไตรตรังษ์ เทพนคร และ เมืองคนที^{๒๑}

ทัศนียภาพของเมืองประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ในปัจจุบันมีที่ท่องเที่ยวดัง และสวยงามมากมายหลายสถานที่ ไม่ว่าจะเป็นอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ หลวงพ่อเพชร วัดบาง วัดเทพโมฬี และอื่นๆ อีกมากมาย รวมถึงอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร หนึ่งในโบราณสถานที่สวยงามบอกถึงอารยธรรมในสมัยสุโขทัย และเป็นมรดกโลก ร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและศรีสัชนาลัย ภายใต้ชื่อว่า “เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร” นั่นเอง ด้วยความสวยงาม และเก่าแก่ของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ทำให้ในวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๔ ยูเนสโก (UNESCO) ได้ประกาศให้อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเป็นหนึ่งใน แหล่งมรดกโลก ร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและศรีสัชนาลัย ภายใต้ชื่อว่า “เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร”

^{๒๐} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๒๑} มรดกโลก, ที่เที่ยวสวยในไทย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โบราณสถานทั้งดงาม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา, <https://travel.trueid.net>, สืบค้นเมื่อ, 19/5/2566.

๔.๕.๒ โบราณสถานที่สำคัญในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

ภายในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มีโบราณสถานที่สวยงามมากมาย มีสถานที่ท่องเที่ยวและส่วนที่น่าสนใจที่สำคัญ ที่น่าสนใจและน่าศึกษา แวะไปชมดังนี้

๑. **วัดพระแก้ว** ตั้งอยู่ใจกลางเมืองกำแพงเพชร เป็นวัดที่มีความสำคัญ อยู่ติดกับบริเวณพระราชวังเช่นเดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาหรือวัดมหาธาตุกลางเมืองสุโขทัย กำแพงวัดทำจากศิลาแลงกลมทั้งท่อนสูงประมาณเมตรเศษ แพนผังของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานไปกับกำแพงเมือง สิ่งก่อสร้างภายในใช้ศิลาแลงเป็นส่วนใหญ่ ตรงกลางของวัดมีพระเจดีย์กลมแบบลังกาคงใหญ่เป็นประธาน ฐานสี่เหลี่ยม ที่ฐานทำเป็นซุ้มคูหา โดยรอบมีสิ่งหยื่นอยู่ในคูหา แต่ชำรุดหมด วัดพระแก้วนี้หลังจากขุดแต่งแล้วปรากฏว่า พบฐานเจดีย์แบบต่าง ๆ กันรวม ๓๕ ฐาน วิหารใหญ่และเล็ก ๘ วิหาร ฐานพระอุโบสถ ๓ แห่ง ซึ่งแสดงว่าเป็นวัดใหญ่ และสำคัญมากมาก่อน ในปัจจุบันประเพณีนบพระ-เล่นเพลง และประเพณีงานสารทไทย กลัวยุคนี้เมืองกำแพงเพชร ก็ได้มีการจัดขึ้นในบริเวณของวัดพระแก้วด้วย^{๒๒}

๒. **วัดพระธาตุ** วัดพระธาตุ หรือวัดมหาธาตุ สร้างด้วยลักษณะของสถาปัตยกรรมจัดเป็นแบบเฉพาะของตระกูลช่างกำแพงเพชร มีฐานแปดเหลี่ยมต่อจากฐานเขียงอีกหลายชั้น ต่อจากนั้นเป็นลักษณะของเจดีย์ทรงกลม เป็นวัดที่สำคัญอยู่ในกำแพงเมืองกำแพงเพชร อยู่กึ่งกลางของเมืองกำแพงเพชร โบราณสถานภายในวัดประกอบด้วย เจดีย์ประธาน ๑ องค์ วิหาร ๑ หลัง มีระเบียงคดล้อมรอบเจดีย์ประธาน และวิหาร เจดีย์รายสององค์ ที่มุมด้านหน้าวัด กำแพงวัด ศาลา ๑ หลัง ที่ด้านนอกกำแพงวัดทางทิศใต้ และสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมอยู่ทางทิศตะวันออกด้านหน้าวัด กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๑๑ มีพื้นที่ ๕.๕๘๐ ตารางเมตร จากการขุดค้นของกรมศิลปากร พบพระพุทธรูปทองคำและเงิน ขนาดหน้าตัก ๓ นิ้ว เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๓

---

^{๒๒} สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ, มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก เรื่อง วัดพระแก้ว, สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง “วัดพระแก้ว” [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ, ๑๘/๕/๒๕๖๖.

ประมาณ ๑๐ องค์กร ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร นอกจากนี้ยังมีการลักลอบขุดพบพระว่านหน้าทองจำนวนมาก จึงยืนยันได้ว่า วัดพระธาตุ เป็นวัดหลวงประจำเมืองกำแพงเพชร^{๒๓}

๓. สระมน สำหรับบริเวณที่เรียกว่า สระมน สันนิษฐานว่าเป็นเขตพระราชวังเดิมนับเป็นโบราณสถานที่อยู่ภายในกำแพงเมืองที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเมื่อพิจารณาจากผังและตำแหน่งที่ตั้งของเขตพระราชวังแล้ว จะเห็นได้ชัดพอสมควรว่ามีการวางผังสัดส่วน เหมาะสำหรับเป็นที่ประทับหรือเป็นเขตพระราชวัง และตั้งใกล้กับพระอารามที่เป็นศูนย์กลางของเมืองกำแพงเพชรหรือวัดพระแก้ว ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะเดียวกับพระราชวังโบราณของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับวัดพระศรีสรรเพชญ์ และบริเวณเนินปราสาท (ซึ่งถือเป็นเขตพระราชฐานของพระมหากษัตริย์สุโขทัยในเมืองเก่าสุโขทัย) ก็ตั้งอยู่ด้านหน้าของวัดมหาธาตุ ซึ่งคติการสร้างพระราชวังใกล้กับวัดศูนย์กลางของเมืองเช่นนี้ ยังคงมีสืบต่อมาถึงสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์^{๒๔}

๔. ศาลพระอิศวร ตั้งอยู่ภายหลังศาลจังหวัดกำแพงเพชร เป็นที่ตั้งของเทวรูปพระอิศวรจำลอง ฐานก่อด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง ๑.๕๐ เมตร เดิมองค์จริงประดิษฐานอยู่ในเทวสถานซึ่งราษฎรเรียกว่า “ศาลพระอิศวร” ภายในกำแพงเมืองกำแพงเพชรนี้ มีจารึกที่ฐานรอบบาท (จารึกที่ ๑๓) ความว่าเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราชประดิษฐานรูปพระอิศวรในเมืองกำแพงเพชรเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๓ ตรงกับสมัยอยุธยาแต่ลักษณะของเทวรูปแสดงถึงการรับอิทธิพลศิลปะเขมรแบบบายน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ชาวเยอรมันคนหนึ่งได้มาพบเทวรูปนี้ในสภาพดี แม้จะตากแดดตากฝนอยู่นานกว่า ๔๐๐ ปีโดยลักลอบตัดพระเศียรและพระหัตถ์เทวรูปพระอิศวรออกเป็นชิ้นส่วนจะส่งไปประเทศเยอรมนีแต่โดนจับได้ที่กรุงเทพฯ และถูกเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งในปัจจุบันเทวรูปพระอิศวรสัมฤทธิ์องค์จริงถูกนำจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร^{๒๕}

^{๒๓} สำนักจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, ความสำคัญ/ลักษณะ - วัดพระธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร, [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก : <https://culturalenvi.onep.go.th>. สืบค้นเมื่อ, ๑๘/๕/๒๕๖๖.

^{๒๔} กรมศิลปากร, *กระทรวงวัฒนธรรม, ประวัติและบทบาทหน้าที่*, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://www.finearts.go.th>., สืบค้นเมื่อ, ๑๘/๕/๒๕๖๖.

^{๒๕} เทศบาลเมืองกำแพงเพชร. *จังหวัดกำแพงเพชร. ศาลพระอิศวร - เทศบาลเมืองกำแพงเพชร*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.kppmu.go.th>. สืบค้นเมื่อ, 18/5/2566.

๕. **วัดพระสี่อิริยาบถ** หรือ **วัดพระยืน** เป็นวัดที่ทำจากศิลาแลง มีมณฑปจตุรมุขเป็นที่ประทับของพระพุทธรูปขนาดใหญ่มีสี่อิริยาบถ พบหลักฐานว่ามีการลงรักปิดทองทั้งองค์ ลักษณะสกุลช่างกำแพงเพชรในศิลปะสุโขทัย มีบ่อน้ำ

วัดพระสี่อิริยาบถ หรือ วัดพระยืน หนึ่งในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

แหล่งที่มาของภาพ : <https://arit.kpru.ac.th>.

และที่อาบน้ำอยู่ด้านหน้าวัด เช่นเดียวกับวัดพระนอน กำแพงเป็นศิลาแลงปักตั้งล้อม ๔ ด้าน ด้านหน้าวัดมีวิหารที่ก่อด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่ยกฐานสูง ๒ เมตร กว้าง ๑๗ เมตร ยาวกว่า ๒๙ เมตร นับเป็นวิหารที่ใหญ่ที่สุดในอุทยานประวัติศาสตร์เสาววิหารมี ๔ เสา เป็น ๕ ห้อง ๒ แถว รวม

๗ ห้อง มีเสาอุกกรง เป็นศิลาแลงเหลี่ยม และมีทับหลังบนมุขหน้าวิหาร สิ่งสำคัญของวัดได้แก่ มณฑปจตุรมุข แต่ละทิศประดิษฐาน พระพุทธรูป ๔ ปาง คือ เดิน นั่ง ยืน และนอน อยู่โดยรอบทั้ง ๔ ทิศ ตามลำดับ ปัจจุบันเหลือเพียง พระยืนขนาดใหญ่ที่สวยงาม พระพักตร์เป็นลักษณะพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย แบบกำแพงเพชรคือ พระนลาฏกว้าง และพระหูเสียม ซึ่งหาดูได้ยาก

มณฑปพระสี่อิริยาบถ เป็นมณฑปแบบจตุรมุขขนาดใหญ่ ก่อด้วยศิลาแลงและอิฐ ใช้แทนเจดีย์ประธาน ตั้งอยู่ด้านหลังพระวิหาร ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว รอบมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นทั้งสี่ด้าน ประกอบด้วย อิริยาบถยืน (ปางประทานอภัย) อิริยาบถเดิน (ปางลีลา) องค์พระได้ชำรุดไปมาก มีเพียงพระอูฐปรากฏให้เห็น อิริยาบถนั่ง (ปางมารวิชัย) สภาพชำรุดมาก เหลือเพียงส่วนของฐานและอิริยาบถนอน (ปางไสยาสน์) สภาพชำรุดหมด จนไม่เห็นองค์พระโดยปัจจุบันเหลือเพียงอิริยาบถยืน (ปางประทานอภัย) พระพักตร์อิมเอบ พระโมลีขมวดใหญ่ ที่สภาพค่อนข้างสมบูรณ์กว่าอิริยาบถอื่นๆ^{๒๖}

^{๒๖} สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ, มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก, เรื่อง : **วัดพระสี่อิริยาบถ**, [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก : <https://arit.kpru.ac.th>., สืบค้นเมื่อ 18/52566.

๖. วัดช้างรอบ ตั้งอยู่บนเนินเขาลูกกรัง นอกกำแพงเมืองทางทิศเหนือซึ่งเป็นเขต อรัญญิกเมืองกำแพงเพชร ผังของตัววัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปรางค์แนวกำแพงวัดก่อด้วย ศิลาแลงเฉพาะด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ สิ่งก่อสร้างสำคัญคือ เจดีย์ประธานทรงระฆัง ขนาดใหญ่ ซึ่งรูปแบบการสร้างขององค์เจดีย์ ได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ช้างล้อมในศิลปะ สุโขทัย เจดีย์ประธานประกอบด้วยฐานทักษิณ สี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ มีบันไดอยู่ที่กลางด้านทั้งสี่ เพื่อใช้ขึ้นไปถึงลานด้านบนหรือลานประทักษิณ ส่วนของผนังฐานสี่เหลี่ยมของเจดีย์ประธานประดับ ประติมากรรมรูปช้างปั้นจำนวน ๖๘ เชือก ลักษณะของงานประติมากรรมรูปช้างปรากฏเฉพาะส่วน หัวและสองขาหน้าไหลพันจากฐานประทักษิณ มีการประดับลวดลายปูนปั้นที่บริเวณแผงคอ มงกุฎที่ ส่วนหัว กำไลโคนขาและข้อเท้า ผนังระหว่างช้างแต่ละเชือกตกแต่งลายปูนปั้นนูนต่ำรูปพันธุ์พฤกษา โดยลวดลายปูนปั้นรูปใบระกาที่ปรากฏบนแผงคอประติมากรรมรูปช้างมีความคล้ายคลึงกับลายชาย ผ้าของเทวรูปพระอิศวรสำริด ที่พบยังเมืองกำแพงเพชร ซึ่งมีจารึกที่ระบุปี พ.ศ. ๒๐๕๓ จึงสามารถ กำหนดอายุด้วยวิธีการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปกรรม (Comparative dating) ได้ว่าเจดีย์ ประธานวัดช้างรอบแห่งนี้ น่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ชานบันไดแต่ละด้านประดับสิงห์ และทวารบาลปูนปั้น บันไดด้านบนสุดที่เข้าสู่ลานประทักษิณทำเป็นซุ้มประตูมีหลังคายอดเป็นเจดีย์ ทรงระฆัง ส่วนของลานประทักษิณก่ออิฐเป็นกำแพงเตี้ย ๆ ล้อมรอบและเชื่อมต่อซุ้มประตูทั้ง ๔ ด้าน ทั้งสี่มุมของลานประทักษิณมีฐานเจดีย์ขนาดเล็ก พบหลักฐานส่วนยอดที่หักเป็นเจดีย์ทรงกลีบ มะเฟือง^{๒๗}

แหล่งที่มา : <https://thailandtourismdirectory.go.th>.

๗. วัดพระนอน วัดพระนอน ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือที่เป็นเขตอรัญญิก ของเมืองกำแพงเพชร ผังของตัววัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันออก อาคารต่าง ๆ ก่อสร้างด้วยศิลาแลง พื้นที่นอกกำแพงวัดด้านทิศตะวันออกมีอาคารศาลาโถง และบ่อน้ำที่ขุดเจาะลง

^{๒๗} กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์, กรมศิลปากร กรมทรวงวัฒนธรรม วัดช้างรอบ โบราณสถาน เมืองกำแพงเพชร, [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก : <https://www.finearts.go.th>, วัดช้างรอบ-โบราณสถานเมือง กำแพงเพชร, สืบค้นเมื่อ 18/5/2566.

ไปในชั้นศิลาแลง ประตูทางเข้าอยู่ทางทิศตะวันออก ทางเดินปูลาดด้วยศิลาแลง มีเสาปักตลอดสอง
ฟากข้างทางเดิน

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญของวัดประกอบด้วยพระอุโบสถ ตั้งอยู่ทางตอนหน้าสุด มีมุขทั้ง
ด้านหน้าและด้านหลัง รูปแบบของอาคารเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ภายในอาคารปรากฏแท่นชุกชีที่ใช้
ประดิษฐานพระพุทธรูป ภายนอกอาคารมีเสาศิลาแลงรูปแปดเหลี่ยมเป็นเสาพาไลรองรับชายคาของ
อาคาร และมีฐานใบเสมา ๘ ฐาน ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถ สลักจากหินชนวน ถัดจากพระอุโบสถเป็น
วิหาร มีผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในปรากฏแท่นอาสนสงฆ์และแท่นชุกชีที่ใช้ประดิษฐานพระพุทธรูป
ในอิริยาบถไสยาสน์ องค์พระพุทธรูปพังทลายเหลือแต่ส่วนโนของพระบาทที่บริเวณด้านทิศเหนือของ
แท่นชุกชี

ถัดจากวิหารไปทางทิศตะวันตกเป็นพระเจดีย์ประธาน เป็นแบบเจดีย์ทรงกลม ฐานหน้า
กระดานล่างสุดก่อเป็นฐานสี่เหลี่ยม ด้านหน้าทำเป็นมุขเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป ถัดจากฐานหน้า
กระดานรูปสี่เหลี่ยม เป็นฐานหน้ากระดานรูปแปดเหลี่ยมที่ซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ถัดไปเป็นฐานบ่อ
ลูกแก้วอกไก่ ต่อด้วยชุดบัวคว่ำ ๓ ชั้น หรือชั้นบัวถลา รองรับองค์ระฆังและบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม ส่วน
ยอดเจดีย์หักพังทลายไป^{๒๘}

ถัดจากพระอุโบสถเป็นวิหาร มีผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในปรากฏแท่นอาสนสงฆ์และ
แท่นชุกชีที่ใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปในอิริยาบถไสยาสน์ องค์พระพุทธรูปพังทลายเหลือแต่ส่วนโน
ของพระบาทที่บริเวณด้านทิศเหนือของแท่นชุกชี ถัดจากวิหารไปทางทิศตะวันตกเป็นพระเจดีย์
ประธาน เป็นแบบเจดีย์ทรงกลม ฐานหน้ากระดานล่างสุดก่อเป็นฐานสี่เหลี่ยม ด้านหน้าทำเป็นมุขเพื่อ
ประดิษฐานพระพุทธรูป ถัดจากฐานหน้ากระดานรูปสี่เหลี่ยม เป็นฐานหน้ากระดานรูปแปดเหลี่ยมที่
ซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ถัดไปเป็นฐานบ่อลูกแก้วอกไก่ ต่อด้วยชุดบัวคว่ำ ๓ ชั้น หรือชั้นบัวถลา รองรับ
องค์ระฆังและบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม ส่วนยอดเจดีย์หักพังทลายไป^{๒๙}

---

^{๒๘} กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์, กรมศิลปากร, กระทรวงวัฒนธรรม, วัดพระนอน เมือง
กำแพงเพชร, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://th.wikipedia.org>, สืบค้นเมื่อ, 18/5/2566.

^{๒๙} กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์, กรมศิลปากร, กระทรวงวัฒนธรรม, วัดช้างรอบ โบราณสถาน
เมืองกำแพงเพชร, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>, สืบค้นเมื่อ, 18/5/2566.

เหนือคำบรรยาย...ภาพ “รุ่งอรุณแห่งความสุข” ขณะเลิคมุมสวยโดนใจสุโขทัยลอยกระทง
แหล่งที่มาของภาพ : <https://mgronline.com>.

สรุปท้ายบท

เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยเคยเป็นราชธานีของไทยมีความเจริญรุ่งเรือง เป็นศูนย์กลาง การปกครอง ศาสนา และเศรษฐกิจ ภายในเมืองประวัติศาสตร์ มีสถานที่สำคัญที่เป็นพระราชวัง ศาสนสถาน โบราณสถาน ภายในเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยยังเหลือร่องรอยพระราชวังและวัด และมี โบราณสถานสำคัญที่จำนวนมากกว่า ๓๐ แห่ง วัดที่ใหญ่ที่สุดในเมืองสุโขทัย คือวัดมหาธาตุตั้งอยู่ กลางใจเมือง ในโบราณสถานสุโขทัยหลายแห่ง มีประติมากรรม จิตรกรรมฝาผนัง และลักษณะการ ตกแต่งมากมายที่พบในบริเวณวัดร้างและอารามมีความสำคัญในการสร้างเอกลักษณ์และความสำคัญ ที่โดดเด่นของทั้งสามเมือง ศิลปะและสถาปัตยกรรมของสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ได้รับความ ศึกษาอย่างกว้างขวางโดยนักประวัติศาสตร์ศิลปะ ซึ่งได้ระบุและจัดรายการรูปแบบที่เป็น เอกลักษณ์ โดดเด่นจากเขมรและรูปแบบภูมิภาคอื่นๆ ก่อนหน้านี้ และเป็นผู้พิจารณาพุทธศาสน สถานและประติมากรรมที่เกี่ยวข้องของทั้งสาม เมืองให้เป็นศิลปกรรมชิ้นเอก เรียกรูปแบบ ศิลปกรรม ว่า “สุโขทัย” ศิลปินที่พบในสถานที่ที่เป็นหลักฐานของตัวอย่างอักษรไทยยุคแรกสุดและให้ รายละเอียดเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ศาสนา องค์กรทางสังคมและการปกครองของอาณาจักรสุโขทัย

นอกจากจะเป็นสถานที่บุกเบิกความสำเร็จในด้านสถาปัตยกรรมและศิลปะ ภาษาและ การเขียน ศาสนาและกฎหมายแล้ว เมืองประวัติศาสตร์ของอาณาจักรสุโขทัยยังเป็นที่ตั้งของนัก ประดิษฐ์ที่ประสบความสำเร็จในด้านวิศวกรรมชลศาสตร์อีกด้วย มีการดัดแปลงภูมิทัศน์ของ อาณาจักรในลักษณะที่กั้นน้ำไว้ มีการสร้างอ่างเก็บน้ำ สระน้ำ และคลอง ควบคุมน้ำท่วม และนำน้ำ ไปใช้เพื่อการเกษตร เศรษฐกิจและพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนให้ชาวเมืองมีน้ำใช้ในชีวิตประจำวัน คุณลักษณะเหล่านี้ทำให้สุโขทัยเป็นช่วงเวลาและสถานที่อันรุ่งเรือง ซึ่งเป็นที่รู้จักในประวัติศาสตร์ไทย ว่าเป็นยุคทองและ “ความสุขของไทย” หรือ “รุ่งอรุณแห่งความสุข”

บทที่ ๕

กษัตริย์กับอารยธรรมอาณาจักรสุโขทัย

เสถียร สระทองให้

ความนำ

บทบาทของสถาบันกษัตริย์ใน อาณาจักรสุโขทัย มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการวางรากฐานและพัฒนาอารยธรรมของประเทศไทยในระยะเริ่มแรก พระมหากษัตริย์มิได้ทรงเป็นเพียงผู้นำทางการเมือง หากยังทรงทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อ ศีลธรรม และวัฒนธรรมของสังคม โดยการปกครองยึดหลักธรรมราชา อันตั้งอยู่บนคุณธรรม ความยุติธรรม และความใกล้ชิดระหว่างผู้ปกครองกับราษฎร ส่งผลให้บ้านเมืองเกิดความมั่นคงและเอื้อต่อการสร้างสรรค์ศิลปวิทยาการในแขนงต่างๆ นับตั้งแต่สมัย พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ผู้ทรงสถาปนารัฐสุโขทัยให้เป็นอิสระ ได้เริ่มวางโครงสร้างการปกครองและความเป็นปึกแผ่นของชุมชนไทย ต่อมาในรัชสมัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงส่งเสริมความรู้เรื่องทั้งด้านการบริหาร การค้า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ตลอดจนการประดิษฐ์อักษรไทย ซึ่งกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดความรู้และวัฒนธรรม ขณะที่ในสมัย พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง สร้างผลงานทางวรรณกรรมและศาสนศิลป์ที่สะท้อนแนวคิดจักรวาลวิทยาและคุณธรรมทางพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้ พระมหากษัตริย์แห่งสุโขทัยจึงทรงเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญในการหล่อหลอมอารยธรรม ทั้งในด้านโครงสร้างรัฐ ศาสนา ภาษา ศิลปกรรม และคติความเชื่อ ทำให้อาณาจักรสุโขทัยกลายเป็นต้นแบบของความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจการปกครองกับหลักธรรม ซึ่งมีอิทธิพลสืบเนื่องต่อพัฒนาการของสังคมไทยในยุคต่อมา

สุโขทัยราชธานี

หลังจากมีการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานี และมีพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นปฐมกษัตริย์แล้วพระองค์ทรงดูแลพระราชอาณาจักร และบำรุงราษฎรเป็นอย่างดี พระมหากษัตริย์พระองค์ที่สาม พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงพระปรีชาสามารถทั้งในด้านนิติศาสตร์ การปกครอง กฎหมาย วิศวกรรม ศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เป็นต้น ผลงานของพระองค์ที่ปรากฏให้เห็น อาทิ ศิลปจารึกที่ค้นพบในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่อธิบายถึงความเป็นมา สีลาชีวิตของชาวสุโขทัยโบราณ น้ำพระทัยของพระมหากษัตริย์ การพิพากาอรรถคดี ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีผลงานทางวิศวกรรมชลประทาน คือ เขื่อนศรีดรงค์ที่เป็นการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในยามแล้ง มีการทำท่อส่งน้ำจากตัวเขื่อนมาใช้ในเมืองพระมหากษัตริย์ที่ทรงทำนุบำรุงศาสนา มากที่สุดคือ พระยาสิทธิไทในรัชสมัยของพระองค์มีการสร้างวัดมากที่สุด กษัตริย์พระองค์สุดท้ายใน ฐานะรัฐอิสระ คือ พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) ต่อจากนั้น อาณาจักรได้ถูกแบ่งส่วนออกเป็น ของอาณาจักรอยุธยา และอาณาจักรล้านนา จนในที่สุด อาณาจักรทั้งหมด ก็ถูกรวมศูนย์ เข้าเป็น ดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา

๕.๑ อาณาจักรสุโขทัยและเมืองข้างเคียง

อาณาจักรสุโขทัยมีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของภาคเหนือตอนล่างของ ประเทศไทยในปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดสุโขทัย จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดตาก จังหวัดอุดรดิตถ์ จังหวัดพิจิตร จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดนครสวรรค์ รวมไปถึงจังหวัดชัยนาท โดยมี อาณาจักรข้างเคียงที่มีความเจริญสัมพันธ์กัน ได้แก่ อาณาจักรล้านนาทางทิศเหนือ อาณาจักรเขมร ทางทิศตะวันออก อาณาจักรละโว้และอาณาจักร สุพรรณภูมิ (สุพรรณบุรี) ทางทิศใต้ และอาณาจักร พุกามทางทิศตะวันตก อาณาจักรสุโขทัยมีพัฒนาการขึ้นมาจากชุมชน บนเส้นทางการค้าขายระหว่าง เมืองภายในกับเมืองภายนอกที่สามารถติดต่อค้าขายกับจีนได้สะดวก จากหลักฐานการขุดค้นทาง โบราณคดีแสดงให้เห็นว่า บริเวณพื้นที่ของอาณาจักรสุโขทัยนี้ เคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนที่มี

อารยธรรมแบบมอญ^๑ และเขมรโบราณ หรือขอมมาก่อน^๒ จากการสำรวจเมืองโบราณบริเวณอาณาจักรสุโขทัย พบว่ามีเมืองโบราณอยู่ถึง ๕๒ เมืองด้วยกัน แต่พบชื่อเมืองในจารึกสมัยสุโขทัยเพียง ๒๔ เมือง^๓ แสดงให้เห็นถึงภูมิสังฐานของอาณาจักรสุโขทัยที่มีความเจริญรุ่งเรือง และมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับอาณาจักรข้างเคียงในยุคสมัยเดียวกัน

๕.๑.๑ กษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัย

ก่อนราชวงศ์พระร่วงอาณาจักรสุโขทัยมีราชวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถมครองอยู่ ในรัชสมัยของพ่อขุนศรีนาวนำถมซึ่งเริ่มประมาณ พ.ศ. ๑๗๖๒ อาณาจักรสุโขทัยครอบคลุมถึงเมืองฉอด (ใกล้

พระบรมมอญสาวรีย์ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ แหล่งที่มา : <https://historysukhothai.wordpress.com>.

แม่น้ำเมย) ลำพูน น่าน พิษณุโลก ต่อมาอาณาจักรสุโขทัยตกอยู่ใต้อำนาจขอมสบาดโขลญลำพง จนกระทั่งพ่อขุนผาเมืองโอรสของพ่อขุนศรีนาวนำถมทรงร่วมมือกับพ่อขุนบางกลางหาวขับไล่ขอมสบาดโขลญลำพงไป พ่อขุนบางกลางหาวทรงยึดเมืองศรีสัชชนาลัยได้และทรงเวนเมืองให้พ่อขุนผาเมือง พ่อขุนผาเมืองจึงอภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวเป็นกษัตริย์สุโขทัย พ่อขุนผาเมืองซึ่งเป็นพระขามาตา (ลูกเขย) ของกษัตริย์ขอมทรงยกพระนามศรีอินทราทิตย์ซึ่งพระองค์ได้รับมาจากกษัตริย์ขอมมอบให้แก่พ่อขุนบางกลาง

หาว แต่พ่อขุนบางกลางหาวทรงใช้พระนามว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ บางทีอาจจะทรงเห็นว่าพระนามเดิมมาจากคำ “อินทปัต + อินทร + อาทิตย์” แสดงว่าอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรอินทปัตซึ่งเป็นเมืองหลวงของขอม (ดังปรากฏในจารึกหลักที่ ๒) ก็เป็นไปได้

^๑ สันติ เล็กสุขุม, โบราณสถานกับรูปแบบสันนิษฐาน มรดกโลก สุโขทัย ศรีสัชชนาลัย กำแพงเพชร , (กรุงเทพมหานคร : ทวีวัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๑.

^๒ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติ ภักดีคำ, พุทธศิลป์ลังกา, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๗), หน้า, ๑๖๘-๑๖๙.

^๓ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖.

พ่อขุนผาเมืองเป็นเจ้าเมืองราด มีพระอนุชาคือพระยาคำแหงพระรามครองเมืองสระหลวงสองแคว (พิษณุโลก) โอรสของพระยาคำแหงพระราม คือ “มหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณี” (ผู้บันทึกศิลาจารึกหลักที่ ๒) เมื่อเป็นขรราวาสมีฝีมือในการสู้รบ ได้ชนช้างชนะหลายครั้ง รู้ศิลปศาสตร์หลายประการ ขณะอายุ ๓๐ ปี มีบุตรแต่เสียชีวิต มหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณีจึงออกบวช ได้ไปปลุกต้นไม้โพธิ์ สร้างพิหาร อาวาส และซ่อมแซมพระศรีรัตนมหาธาตุทั้งในและนอกประเทศ เช่น พม่า อินเดีย และลังกา

ก่อนการก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย พญาศรีนาวนำถมพระบิดาของพ่อขุนผาเมือง ได้ปกครองเมืองโบราณสุโขทัยมาก่อนดังที่กล่าวมาแล้ว หลังจากพระองค์สวรรคต ขอมสบาดโขลญลำพง ข้าหลวงจากราชอาณาจักรเขมร ได้เข้ายึดครองเมือง ต่อมาพ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง และพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด ได้ยึดเมืองคืน และสถาปนาพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นปกครองกรุงสุโขทัย มีพระนามใหม่ว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง ปกครองอาณาจักรสุโขทัย ในปี พ.ศ. ๑๗๘๑^๔ โดยมีพระมหากษัตริย์ปกครองอาณาจักรสืบต่อมา รวม ๑๐ พระองค์ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ที่สำคัญ คือพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท)^๕

ลำดับพระนามกษัตริย์	ปีที่ครองราช	ปีที่สิ้นสุด
๑. พ่อขุนศรีอินทราทิตย์	พ.ศ. ๑๗๘๑	ไม่ปรากฏหลักฐาน
๒. พ่อขุนบาลเมือง	ไม่ปรากฏหลักฐาน	พ.ศ. ๑๘๒๒
๓. พ่อขุนรามคำแหงมหาราช	พ.ศ. ๑๘๒๒	พ.ศ. ๑๘๔๓
๔. พระยาไสสงคราม	พ.ศ. ๑๘๔๓	ไม่ปรากฏหลักฐาน
๕. พระยาเลอไท	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน
๖. พระยารัษฎนาถ	ไม่ปรากฏหลักฐาน	พ.ศ. ๑๘๙๑
๗. พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท)	พ.ศ. ๑๘๙๑	พ.ศ. ๑๙๑๒
๘. พระมหาธรรมราชาที่ ๒	พ.ศ. ๑๙๑๒	พ.ศ. ๑๙๓๑
๙. พระมหาธรรมราชาที่ ๓ (พญาไสสือไท)	พ.ศ. ๑๙๓๑	พ.ศ. ๑๙๖๒
๑๐. พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल)	พ.ศ. ๑๙๖๒	พ.ศ. ๑๙๘๑

^๔ มุลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : มุลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙.

^๕ วิไลรัตน์ ย้งรอด และ ธวัชชัย องค์กรุฒิเวทย์, คู่มือท่องเที่ยว-เรียนรู้ สุโขทัย ศรีสังขาลัย, กรุงเทพมหานคร : มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๑๑.

ลำดับพระนามกษัตริย์ที่ปกครองอาณาจักรสุโขทัย^๖

๕.๑.๒ บทบาทกษัตริย์อาณาจักรสุโขทัยจากศิลาจารึก

ศิลาจารึกหลักที่ ๒ ซึ่งพบอยู่ในอุโมงค์วัดศรีชุมทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือนอกเมืองสุโขทัย ได้ให้เรื่องราวเกี่ยวกับสุโขทัยในระยะต้นว่า เมื่อพ่อขุนศรีนารานำถุมเจ้าเมืองสุโขทัย สิ้นพระชนม์ลง ขอมสบาดโขลญลำพงได้เข้าครอบครองเมืองสุโขทัย

ขอมสบาดโขลญลำพง ตามเรื่องราวในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ กล่าวว่า เป็นนายทหารขอมที่ได้นำกำลังเข้ายึดเมืองสุโขทัย^๗ ภายหลังจากพ่อขุนศรีนารานำถุมสวรรคต โดยระยะเวลาในการมีอำนาจการปกครองกรุงสุโขทัยของขอมสบาดโขลญลำพงยังไม่เป็นที่ชัดเจนในปัจจุบัน อาจเป็นไปได้ว่าขอมสบาดโขลญลำพงมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติของตระกูลพ่อขุนศรีนารานำถุม แต่ยอมรับอำนาจอิทธิพลของขอม-ละโว้ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๑๗๘๑ ขอมสบาดโขลญลำพง ถูกพ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง และพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด ซึ่งเป็นสหายสนิทกันและมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติได้ร่วมกันยึดอำนาจการปกครองดินแดนสุโขทัยได้ในที่สุด ต่อมาพ่อขุนผาเมืองได้นำกองทัพออกจากสุโขทัย เพื่อให้พ่อขุนบางกลางหาวได้ขึ้นครองราชเป็นกษัตริย์สุโขทัย พร้อมทั้งมอบพระแสงขรรค์ชัยศรี และเฉลิมพระนามให้เป็นเกียรติแก่พ่อขุนบางกลางหาวว่า “ศรีอินทราทิตย์” แต่สุดท้ายพ่อขุนบางกลางหาวทรงใช้พระนามว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” ซึ่งเป็นต้นราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย^๘

เมื่อสิ้นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนบานเมืองโอรสองค์ใหญ่ได้ปกครองต่อมา ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าในระยะต้นนี้ศูนย์กลางของเมืองยังคงอยู่ในบริเวณวัดพระพายหลวง ซึ่งมีพื้นที่รูปสี่เหลี่ยมและมีคูน้ำคันดินล้อมรอบ หรือย้ายมาที่เมืองใหม่ที่มีวัดมหาธาตุเป็นศูนย์กลางแล้ว แต่เมื่อพ่อขุนรามคำแหงพระอนุชาได้ขึ้นปกครองสุโขทัยต่อมา ข้อมูลจากศิลาจารึกหลักที่ ๑. บอกให้ทราบ

^๖ วิไลรัตน์ ยั่งรอด และ ธวัชชัย องค์กรวิเวทย์, คู่มือท่องเที่ยว-เรียนรู้ สุโขทัย ศรีสัชนาลัย, หน้า ๑๐-๑๑.

^๗ ขจร สุขพานิช, คำบรรยายประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. ๑๖๐๐-๒๓๑๐, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑), หน้า ๕๘.

^๘ ดนัย ไชโยธธา, ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอาณาจักรสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : โอเคียนสตรี, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘.

ว่าได้ย้ายเมืองมาอยู่ตรงที่มีวัดมหาธาตุเป็นศูนย์กลางแล้ว ศิลปินหลักที่ ๑ ได้กล่าวถึงความเกรียงไกรของพ่อขุนรามคำแหงไว้มากมาย พระองค์ทรงเป็นนักรบผู้ปรีชาสามารถเอาชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ตั้งแต่พระชนมายุได้ ๑๙ พรรษา อาณาเขตของแคว้นสุโขทัยในสมัยนี้แผ่ขยายไปถึงเมืองหลวงพระบางและสุดแหลมมลายู ในทางตะวันตกติดเขตแดนเกาะตะมาะ อาณาเขตที่กว้างใหญ่นี้ นักวิชาการเชื่อว่า เป็นความสัมพันธ์ของเมืองสุโขทัยกับบรรดาเมืองน้อยใหญ่เหล่านี้ในลักษณะบ้านพี่เมืองน้อง^๔

๕.๑.๓ ยุคแห่งความรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัย

พ่อขุนรามคำแหงทรงนำพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่กำลังเจริญอยู่ที่นครศรีธรรมราช เข้ามาเผยแผ่ที่สุโขทัย อันนับเป็นการเปลี่ยนแปลงความเชื่อความนับถืออย่างใหม่ให้แก่คนสุโขทัย

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราชอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org>.

พระองค์ทรงโปรดให้มีการฟังเทศน์ในวันธรรมสวนะ ศิลปินได้ให้ภาพความเป็นผู้นำของพ่อขุนรามคำแหงทั้งในทางโลกและทางธรรม กล่าวคือทรงมีความสามารถในการเป็นนักรบที่ปกครองไพร่ฟ้าให้มีความเป็นอยู่ที่ดี บ้านเมืองเป็นปกติสุข ประชาชนมีอิสระในการทำการค้า ถึงกับมีคำกล่าวว่า “เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครใคร่ค้าช้างค้า ใครใคร่ค้าม้าค้า” พระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนา

โปรดให้มีการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุกลางเมืองศรีสัชนาลัยอันเป็นเมืองคู่ของสุโขทัย และก่อสร้างอาราม พระพุทธรูปต่างๆ ขึ้นในสุโขทัย ในช่วงเทศกาลออกพรรษา พ่อขุนรามคำแหงทรงช้างขึ้นไปไหว้พระในเขตอรัญญิกที่วัดสะพานหินเพื่อกรานกฐิน พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างให้แก่กษัตริย์ไทยในเวลาต่อมา ความเป็นปึกแผ่นของเมืองสุโขทัยนอกจากจะมีกำลังที่เข้มแข็ง บ้านเมืองเป็นสุขดังกล่าแล้ว พระองค์ยังเป็นผู้ที่ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้เป็นพระองค์แรกด้วย

^๔ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, การวิเคราะห์ข้อมูลจากการขุดค้นทางโบราณคดีร่วมกับข้อมูลด้านศิลปกรรมและประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๕), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

เมื่อสิ้นรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง สุโขทัยไม่สามารถดำรงความเป็นบ้านเมืองที่รุ่งเรืองมากเหมือนแต่ก่อนไว้ได้ เมืองต่างๆ ภายในแคว้นสุโขทัยได้แตกแยกกันเป็นอิสระปกครองกันเอง ไม่ยอมขึ้นกับเมืองสุโขทัยที่เคยเป็นศูนย์กลางเช่นเดิม ดังนั้น เมื่อพุทธศักราช ๑๘๙๐. พระมหาธรรมราชาลิไท พระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งขณะนั้นครองเมืองศรีสัชชนาลัย จึงนำกองทัพเข้ามาปราบจนเป็นผลสำเร็จได้ขึ้นครองสุโขทัย และสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้แก่แคว้นสุโขทัยซึ่งประกอบด้วยเมืองต่างๆ อีกครั้งหนึ่ง^{๑๐} ในสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท เมืองสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก พระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ ได้อาราธนาพระมหาสามีสังฆราชจากนครพิน อันเป็นเมืองหนึ่งทางตอนใต้ของพม่า ด้วยความเลื่อมใสในพุทธศาสนา พระมหาธรรมราชาลิไทได้ออกผนวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดป่ามะม่วง ทางทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัย พระองค์ยังได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมทางพุทธศาสนาขึ้นเรียกว่า “เตภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง” เพื่อสั่งสอนอบรมประชาชนของพระองค์ ให้เลื่อมใสในพุทธศาสนาด้วย

ในสมัยนี้มีความเจริญรุ่งเรืองอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับพุทธศาสนา เพราะเป็นสิ่งที่เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธานั้นคือ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมซึ่งมีความงดงาม เป็นเอกลักษณ์และสะท้อนถึงความรู้ทางเทคนิควิทยาการต่างๆ เป็นอย่างดี จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม เช่น การสร้างพระพุทธรูปลีลาอันเป็นงานประติมากรรมลอยตัว และเจดีย์ทรงดอกบัวตูมอันเป็นเอกลักษณ์ของเจดีย์สุโขทัย พระมหาธรรมราชาลิไททรงนำพุทธศาสนามาปรับใช้ในด้านการเมืองการปกครอง โปรดให้มีการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปยังเมืองต่างๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้สักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ การสร้างเจดีย์ทรงดอกบัวตูมซึ่งเป็นเสมือนเครื่องหมายความสัมพันธ์ทางการเมืองและศาสนาในเมืองต่างๆ จึงเกิดขึ้นในสมัยนี้ เช่น วัดบรมธาตุนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ วัดเจดีย์ยอดทอง จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

พระอนุสาวรีย์พระมหาธรรมราชาที่ ๑
จ.กำแพงเพชร แหล่งที่มาของภาพ :
<https://www.google.com>.

^{๑๐} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, การวิเคราะห์ข้อมูลจากการขุดค้นทางโบราณคดีร่วมกับข้อมูลด้านศิลปาจารึกและประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยสุโขทัย, ๒๕๔๕, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

๕.๒ อารยธรรมด้านภาษาของอาณาจักรสุโขทัย

อารยธรรมด้านภาษาของอาณาจักรสุโขทัย เป็นรากฐานสำคัญของการก่อรูปเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะการประดิษฐ์อักษรไทยในสมัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งทำให้เกิดระบบการสื่อสาร การบันทึกเรื่องราว และการถ่ายทอดความรู้ทางศาสนา การปกครอง และวิถีชีวิตอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ภาษาไทยในยุคสุโขทัยจึงมิได้เป็นเพียงเครื่องมือสื่อสาร หากยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของสังคมและสืบทอดอารยธรรมไทยมาจนถึงปัจจุบัน

๕.๒.๑ ความสำคัญของภาษา

ภาษา คือสิ่งที่มนุษย์เราใช้พูดกัน เพื่อเล่าเรื่องต่างๆ หรือบอกให้ผู้อื่นทราบว่า เราต้องการอะไร หรือเป็นอะไร เช่น บอกว่า เราต้องการพืงนิทาน หรือบอกว่า เราารู้สึกหิว นอกจากนี้เราใช้ภาษาสำหรับฟังและเข้าใจผู้อื่น มนุษย์เราสามารถพูดได้ มนุษย์จึงใช้ภาษาสั่งสอนกันได้ ภาษาทำให้มนุษย์คิดและทำสิ่งต่างๆ ด้วยกันได้ อยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่า และสร้างความเจริญให้หมู่คณะหรือสังคมได้ ในสังคมที่เจริญแล้ว หรือสังคมที่อยู่รวมกันเป็นเมือง มนุษย์มักมีเรื่องที่ต้องทำและจดจำมากมาย และมนุษย์ไม่สามารถจำทุกอย่างได้ จึงคิดหาวิธีที่จะช่วยทำให้ตนเองจำเรื่องต่างๆ ได้และจำได้เป็นเวลานานๆ มนุษย์จึงคิดสร้างตัวอักษร สำหรับเขียนขึ้นเพื่อไว้จดบันทึกเรื่องราว เพื่อเตือนความจำเรื่องต่างๆ

มนุษย์เราใช้ภาษาเขียน และตัวอักษร จดบันทึกสะสมเรื่องและความคิดต่างๆ ไว้มากมาย คนในปัจจุบันสามารถอ่านและเรียนรู้ถึงความคิดของคนสมัยก่อนได้ สามารถคิดและทำสิ่งต่างๆ ต่อจากที่คนอื่นคิดเริ่มต้นไว้แล้วได้ การที่มนุษย์เรามีความรู้มาก จนต้องมีโรงเรียน และมหาวิทยาลัยไว้ สำหรับเรียนและสอนความรู้ทางวิชาการ ก็เพราะมีภาษาเขียนบันทึกความรู้ไว้ การที่นักวิทยาศาสตร์สามารถประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ขึ้นมาใช้ได้ เช่น เครื่องบิน เครื่องคอมพิวเตอร์ หรือทำให้มนุษย์เดินทางไปในอวกาศได้ ก็เพราะนักวิทยาศาสตร์ได้อ่านได้เรียนรู้ถึงความคิด และผลของการศึกษาหาความรู้ของคนรุ่นก่อนๆ จากที่ภาษาเขียนบันทึกไว้

๕.๒.๒ จุดกำเนิดของลายสือไทย

พ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์องค์ที่ ๓ ของอาณาจักรสุโขทัย เป็นผู้ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๒๖ หลังจากที่คนไทยรวมตัวกันเป็นบ้านเมือง และมีพระเจ้าแผ่นดินของตนเองแล้ว ในสมัยนั้นชาวเขมร ชาวพม่า และชาวมอญ ที่อยู่ใกล้เคียงกับคนไทย มีการ ปกครองตนเอง และมี

อักษรเป็นของตัวเองใช้แล้ว และเพื่อนบ้านเหล่านี้ ล้วนมีจารึกเกี่ยวกับบ้านเมืองของตนเอง เขียนด้วยภาษาของตนเองทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อคนไทยมีบ้านเมือง และมีการปกครองเป็นของตนเอง ก็จำเป็นที่จะต้องมีการเขียนของตัวเองด้วย เพื่อให้มีฐานะเท่าเทียมกับเพื่อนบ้าน พ่อขุนรามคำแหงจึงได้ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น ไว้ให้ชาวไทยใช้เขียนบันทึกเรื่องราวต่างๆ

อักษรไทย หรือ ลายสือไทย ที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์ขึ้น มีพยัญชนะ สระ และเครื่องหมายวรรณยุกต์ ซึ่งแตกต่างไปจากตัวอักษรของเพื่อนบ้านของเรา ตรงที่ภาษาไทยมีเครื่องหมายวรรณยุกต์ใช้ เพราะเป็นภาษาที่มีเสียงวรรณยุกต์ แต่ตัวอักษรของเพื่อนบ้านใกล้เคียงของเรา ไม่มีเครื่องหมายเหล่านี้ นับจนถึงปัจจุบันภาษาเขียน และตัวอักษรของไทยเรามีอายุกว่า ๗๐๐ ปีแล้ว ถ้าเราเปรียบเทียบลักษณะการเขียนตัวอักษรของภาษาไทย สมัยสุโขทัยกับสมัยปัจจุบัน จะเห็นว่า ต่างกันมาก เพราะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ทั้งวิธีการเขียน และลักษณะตัวอักษร ในสมัยสุโขทัย การเขียน หรือ “การจารึก” ที่เหลืออยู่ให้เราเห็นได้นั้น ทำลงบนแผ่นหิน ลักษณะตัวอักษรจึงเป็นคนละแบบกับปัจจุบัน ต่อมาในสมัยอยุธยามีการเรียนการสอนภาษาไทย และปรากฏว่า มีกระดาดใช้แล้ว มีตำราสอนภาษาไทยชื่อ จินตามณี จึงมี “การเขียน” ด้วยมือลงบนกระดาดที่ทำด้วยมือ จึงทำให้ตัวอักษรต่างไปจากที่จารึกบนแผ่นศิลา เพราะเขียนด้วยดินสอ หรือปากกา ต่อมาก็ใช้ตัวพิมพ์พิมพ์ด้วยเครื่อง ตัวหนังสือในสมัยปัจจุบันนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับตัวเขียนสมัยอยุธยา แต่ก็ไม่เหมือนเสียทีเดียว

ตัวอักษรไทย ซึ่งเราใช้เขียนในปัจจุบัน นับเป็นมรดกสังคม ที่เราได้รับทอดมาจากสังคมไทย สมัยสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหง ได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยไว้ให้คนไทยได้มีอักษรไว้ใช้เป็นของตัวเอง และคนไทยก็ได้ใช้สืบทอดกันมาเป็นเวลากว่า ๗๐๐ ปีแล้ว อักษรไทยนับเป็นมรดกสังคมที่มีความสำคัญ และมีคุณค่าอย่างยิ่ง สำหรับคนไทย

คนไทย และสังคมไทยในยุคปัจจุบัน แตกต่างไปจากคนไทย และสังคมไทยในยุคสุโขทัยมาก และสิ่งที่สามารถชี้บอกได้ว่า เรายังคงความเป็นคนไทยอยู่ ก็คือการใช้ภาษาไทย ทั้งภาษาพูด และภาษาเขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวอักษรที่ใช้เขียน ภาษาเขียนทำให้มนุษย์จดบันทึกเก็บสะสมเรื่องราวต่างๆ ไว้ได้ ทำให้คนรุ่นหลังเรียนรู้ถึงความคิดของคนรุ่นก่อนได้ สามารถคิดเรื่องสืบต่อจากคนที่คิดไว้ก่อนแล้วได้ โดยไม่ต้องเริ่มต้นคิดใหม่ทั้งหมด ภาษาเขียนทำให้มนุษย์สามารถสร้างความเจริญให้สังคมได้มากมาย ทำให้เกิดอารยธรรม และความเจริญต่างๆ ดังที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ การที่เรามีการศึกษาขั้นสูง การประดิษฐ์ด้านวิทยาศาสตร์ การเดินทางไปในอวกาศ และทำเรื่องยากๆ

ต่างๆ ได้มากมายนั้น ก็เพราะอาศัยภาษาเขียนเป็นเครื่องมือช่วยทั้งสิ้น ถ้าไม่มีภาษาเขียน มนุษย์เราคงจะพัฒนามาถึงจุดนี้ไม่ได้

๕.๒.๓ พัฒนาการของลายสือพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

อักษรไทย หรือภาษาเขียน ที่เราใช้อยู่ในปัจจุบัน เป็นตัวเขียนที่พัฒนาสืบทอดมาจากลายสือไทย ที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ หลังจากที่คนไทยรวมตัวกันอยู่เป็นเมือง มีเมืองเป็นของตนเอง และมีการปกครองตนเองเรียบร้อยแล้ว ในยุคนั้นการจารึกเรื่องราวของกษัตริย์ลงบนแผ่นศิลา นับเป็นประเพณีนิยมที่กระทำกันทั่วไป กษัตริย์ขอม กษัตริย์พม่า กษัตริย์มอญ ซึ่งเป็นกษัตริย์ของอาณาจักรใกล้เคียงกับไทย ต่างก็มีจารึกเกี่ยวกับเรื่องราวของกษัตริย์ เช่น เรื่องพระนามของกษัตริย์ เมื่อขึ้นครองราชย์ การทำนุบำรุงศาสนา และเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญ เกิดขึ้นในบ้านเมืองที่สำคัญ ทั้งเขมรและพม่าล้วนแต่มีการจารึกเหตุการณ์ไว้ด้วยตัวอักษรของตนเองแล้วทั้งสิ้น การจารึกก็ใช้ทั้งภาษาของตนเอง ภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต ก่อนที่คนไทยจะมีภาษาเขียนของตนเอง คงจะใช้ตัวอักษรขอม ซึ่งเป็นตัวอักษรที่ใช้เขียนกันอยู่ในขณะนั้น ดังนั้นเมื่อคนไทยมีบ้านเมืองเป็นของตนเอง มีการปกครองตนเองแล้ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมียกษารเป็นภาษาของตนเองไว้เขียน เพื่อให้แตกต่าง และมีฐานะทัดเทียมกับชนชาติอื่นที่อยู่รอบด้าน พ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์องค์ที่ ๓ ของอาณาจักรสุโขทัย จึงได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น เพื่อให้คนไทยได้มียกษารของตัวเองไว้ใช้ ภาษาเขียนของไทยแตกต่างไปจากภาษาอื่นๆ ที่มีใช้อยู่ในขณะนั้น คือ นอกจาก มีตัวอักษร พยัญชนะ และสระแล้ว ยังมีเครื่องหมายกำกับแสดงเสียงวรรณยุกต์อีกด้วย ทั้งนี้ เพราะภาษาไทยเป็นภาษาที่ใช้เสียงวรรณยุกต์ ซึ่งต่างจากภาษาบาลี ภาษามอญ และเขมร ที่ไม่ใช้เสียงวรรณยุกต์ในภาษา

ตัวอักษร หรือพยัญชนะ ที่ประดิษฐ์ขึ้นสมัยพ่อขุนรามคำแหงมี ๔๔ ตัว ในปัจจุบันเราไม่ได้ใช้ ๒ ตัว คือ “ช” กับ “ค” พยัญชนะ ๒ ตัวนี้ ใช้แทนเสียงไทยโบราณ ๒ เสียง ซึ่งในปัจจุบันนี้เราไม่ใช้แล้ว เสียง “ช” ได้กลายรวมเป็นเสียงเดียวกับ “ซ” และ “ค” กลายเป็นเสียงเดียวกับ “ค” ทำให้เราแยกไม่ออกว่า เสียงใดเคยเขียนด้วยตัว “ช” หรือตัว “ค” เราจึงไม่ได้ใช้อักษร ๒ ตัวนี้ นอกจากนี้ตัวอักษรในสมัยสุโขทัย ทั้งพยัญชนะ สระ และ เครื่องหมายวรรณยุกต์ มีลักษณะที่แตกต่างไปจากตัวอักษร ที่เราใช้อยู่ในปัจจุบันมาก ทั้งนี้ เพราะการเขียน หรือการจารึกลงบนแผ่นศิลา เป็นวิธีเขียนที่แตกต่างไปจากการเขียนด้วยมือ ลงบนแผ่นกระดาษมาก ตัวเขียนในปัจจุบัน มีลักษณะใกล้เคียงกับตัวเขียนในสมัยอยุธยามากกว่า ในสมัยนั้นมีการเรียนการสอนภาษาไทย มีตำรา

สอนที่รู้จักกันทั่วไป คือ จินตามณี นอกจากนั้นคน ในสมัยอยุธยาถึงนิยมแต่งโคลงกลอนกัน ผู้คนจึง คงมีโอกาสเขียนหนังสือมากกว่าในสมัยสุโขทัย และการมีโอกาสเขียน ทำให้เกิดมีลักษณะลายมือการ เขียนขึ้น ในปัจจุบัน นอกจากการเขียนด้วยมือแล้ว เรายังมีเครื่องพิมพ์ พิมพ์ดีด และคอมพิวเตอร์อีกด้วย ซึ่งทำให้เรามีลักษณะตัวอักษรที่แตกต่างไปอีก

ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สภาพแวดล้อม และเทคโนโลยีของแต่ละยุค ทั้งตัวภาษาไทย ผู้ใช้ภาษาไทย และสังคมไทยได้เปลี่ยนไป แต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง และใช้บ่งบอกถึง ความเป็นคนไทย และสังคมไทย ได้ทุกยุคทุกสมัย คือ การใช้ภาษาไทย ทั้งภาษาพูด และภาษาเขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอักษรไทย

๕.๒.๔ ลายสือไทยเล่าเรื่องเคลื่อนไหวในอดีต

ในสังคมที่เจริญแล้ว หรือสังคมที่อยู่รวมกันเป็นเมือง มนุษย์มักมีเรื่องที่ต้องทำและ จดจำมากมาย และคนไม่สามารถจำทุกอย่าง ได้ จึงคิดหาวิธีที่จะช่วยทำให้ตนเองจำเรื่อง ต่างๆ ได้ และจำได้เป็นเวลานานๆ มนุษย์จึง คิดสร้างตัวอักษร สำหรับเขียนขึ้น เพื่อไว้จด บันทึกเรื่องราว เพื่อเตือนความจำเรื่องต่างๆ คนในปัจจุบันสามารถอ่านและศึกษาเรียนรู้ ถึงความคิดของคนสมัยก่อนได้ ก็เพราะคนใน ปัจจุบันได้อ่านได้ศึกษาเรียนรู้ถึงความคิด และผลของการศึกษาหาความรู้ของคนรุ่น ก่อนๆ จากที่ภาษาเขียนบันทึกไว้ ดังที่คนใน ปัจจุบันได้ศึกษาเรียนรู้ความเป็นไปของคนใน อาณาจักรสุโขทัยได้ เพราะมีการบันทึกเป็น ลายลักษณ์อักษรไว้ ในศิลาจารึกต่างๆ เช่นจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทำให้คนรุ่นใหม่ได้รู้จัก พระกรณียกิจของพระองค์ในฐานะของลูกที่ดี น้องที่ดี พระมหากษัตริย์อันเป็นที่รักของประชาชน เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.baanjomut.com>.

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงมีพระนามเดิมว่าขุนรามราช เมื่อทรงพระชนมายุได้ ๑๙ พรรษา ได้ช่วยพระราชบิดาออกสู้รบในการสงครามกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ซึ่งยกทัพมาตีเมืองตาก ทรงเป็นนักรบที่เข้มแข็งสามารถเข้าชนข้างชนะขุนสามชนพวกเมืองฉอดจึงแตกพ่ายไป พ่อขุนศรีอินทราทิตย์จึงให้พระนามแก่ขุนรามราช “พระรามคำแหง” ซึ่งหมายความว่า “พระรามผู้เข้มแข็ง” หรือ “เจ้ารามผู้เข้มแข็ง” ดังข้อความความในตอนหนึ่งในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่ว่า “...เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้สืบเกล้าเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาที่เมืองตาก พ่อกูไปรบ ขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขั้บมาหัวขวา ขุนสามชนเคลื่อนเข้าไพร่ฟ้าหน้าใสพ่อกู หนีญญายพายจแจ้น^{๑๑} กูบ่หนี กูชี้ข้างเบกพล กูขับเข้าก่อนพ่อกู กูต่อข้างด้วยขุนสามชน ตนก็พุ่งข้างขุนสามชนตัวชื่อมาสเมืองแพ้ว ขุนสามชนพ่ายหนีพ่อกูจึงขึ้นชื่อกูพระรามคำแหง...”

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงเป็นกษัตริย์ที่ได้อยู่ในโอวาทของพระราชบิดา พระราชมารดา และทรงเป็นพระอนุชาที่จงรักภักดีต่อขุนบานเมืองพระเชษฐา ดังข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่ว่า “...กูบ่าเรอพ่อกู กูบ่าเรอแม่แม่กู กูได้ตัวเนื้อปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวาน อันใดกินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปท่บ้านท่เมือง ได้ข้างได้วง ได้บัวได้นางได้เงื่อนได้ทองกูเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตาย ยังพี่กู กูพ่รำบ่าเรอแก่พี่กู...”

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เป็นรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์พระร่วงในราวปี พ.ศ. ๑๘๒๒ รัชสมัยของพระองค์ บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่ารัชกาลใด ๆ ในราชวงศ์พระร่วงราชอาณาจักรเขตแดนขยายไปอย่างกว้างขวางประชาชนได้รับความร่มเย็นเป็นสุขทั่วหน้าทั้งที่เรียกกันว่า “ไพร่ฟ้าหน้าใส” การพาณิชย์เจริญก้าวหน้าทรงทำนุบำรุงศิลปวิทยาการให้เจริญรุ่งเรืองหลายประการ

การประดิษฐ์ตัวอักษรไทย ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๒๖ คือ ลายสือไทย สันนิษฐานว่า ดัดแปลงมาจากตัวอักษรขอมหฺวัด และมอญโบราณ นับว่าเป็นมรดกอันยิ่งใหญ่ของวัฒนธรรมสุโขทัย อักษรไทย ที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์ขึ้น มี

---

^{๑๑} คำว่า “หนีญญายพายจแจ้น” คำนี้มีปรากฏในศิลาจารึกหลักที่หนึ่งหรือหลักพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คำดังกล่าวอยู่ในด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๖ คำนี้เกี่ยวกับการรบของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (เจ้าเมืองสุโขทัย) กับขุนสามชน (เจ้าเมืองฉอด ปัจจุบันคืออำเภอแม่สอด) โดยในสมัยนั้นก็มีพ่อขุนรามคำแหงมหาราชไปร่วมรบกับพระบิดาของพระองค์ด้วย...คำนี้กล่าวถึงการหนีของฝ่ายไทย..ดังประโยคที่ปรากฏคือ “ขุนสามชนเคลื่อนเข้าไพร่ฟ้าหน้าใสพ่อกูหนีญญายพายจแจ้น” และคำว่า “หนีญญายพายจแจ้น” นี้ก็ แปลว่า การหนีกระจัดกระจาย.

ลักษณะการวางรูปตัวอักษร คือ สระ พยัญชนะ จะอยู่บรรทัดเดียวกัน สระจะอยู่หน้าพยัญชนะ มีวรรณยุกต์เพียง ๒ รูป คือเสียงเอกและเสียงโท ในสมัยต่อมาได้มีการปรับปรุง โดยนำสระเขียนไว้ข้างล่าง ข้างบน ข้างหน้า และข้างหลังของพยัญชนะ เพิ่มวรรณยุกต์จนออกเสียงได้ครบ และได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับจนเป็น อักษรที่ใช้กันทุกวันนี้ เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชประดิษฐ์ตัวอักษรแล้ว โปรดฯให้จารึกเรื่องราวสมัยสุโขทัยลงในหลักศิลาจารึก โดยมีหลักศิลาจารึก หลักที่ ๑ เป็นหลักแรก ที่แสดงถึงเรื่องอักษรวิธีของภาษาไทยและเรื่องราวต่างๆ ด้านการปกครอง เศรษฐกิจ ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของสุโขทัย

๕.๓ อารยธรรมด้านวรรณกรรมของอาณาจักรสุโขทัย

วรรณกรรมสมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๗๘๑-๑๙๒๐) สร้างขึ้นในระหว่างสมัยที่มีกรุงสุโขทัยเป็นเมืองหลวงแห่งแรกของประเทศ ตั้งขึ้นราว พ.ศ. ๑๗๘๑ โดยนับจากปีครองราชย์ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์พระร่วง จนถึง พ.ศ. ๑๙๒๐ อันเป็นปีที่กรุงสุโขทัยเสียอิสรภาพแก่กรุงศรีอยุธยา ในระยะที่คนไทยเริ่มตั้งตัวใหม่นี้ ได้เกิดวรรณกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และแสดงถึงพระปรีชาสามารถของกษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัย ทั้งทางด้านความมั่นคง ด้านการเมืองและด้านจิตใจ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในทุกด้าน ได้ทรงศึกษาวิชาการทางอักษรศาสตร์ ศาสนา และรัฐศาสตร์ ดังจะเห็นได้จากศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง และศิลาจารึกหลักอื่นๆ ซึ่งเล่าเรื่องราวการดำเนินชีวิตและกฎหมายของสังคม อันมีลักษณะเป็นสังคมเกษตร ประชาชนมีชีวิตอยู่ร่วมกันในฐานะเครือญาติ

๕.๓.๑ ความแตกต่างระหว่างวรรณกรรมและวรรณคดี

วรรณกรรมกับวรรณคดี บางคนใช้แทนกันได้ไม่แยกความหมายกัน แต่บางคนแยกออกจากกัน ใช้คำว่าวรรณคดี หมายถึง วรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องแน่ชัดแล้วส่วนคำว่าวรรณกรรม ใช้เพื่อหมายถึง งานประพันธ์ที่ใช้วาจาเล่าบอก ร้องเป็นเพลง โดยยังไม่ได้เขียนลงเป็นตัวอักษรเลยก็มี ในที่นี้จะใช้วรรณกรรม ในความหมายกว้างที่สุด ครอบคลุมถึงงานเขียน งานประพันธ์ที่ได้รับการยกย่อง ไปจนถึงเรื่องเล่า และบทร้องที่ยังไม่ได้เขียนเป็นตัวอักษรด้วย^{๑๒}

^{๑๒} บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล., *แว่นวรรณกรรม : ความแตกต่างระหว่างวรรณกรรมและวรรณคดี*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อานไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๕.

วรรณกรรมกับวรรณคดีพอสรุปได้ว่าความแตกต่างนั้นมีอยู่ ๒ ประการ คือคุณภาพของงาน และกาลเวลาของการผลิตงาน ทำให้เกิดความแตกต่างขึ้น นั่นก็คือ วรรณกรรม หมายถึง หนังสือที่แต่งขึ้นไม่ว่าจะเป็นหนังสือดีหรือไม่ดี กล่าวคือไม่มีการประเมินค่าหนังสือแต่อย่างใด ส่วนวรรณคดี หมายถึง งานเขียนที่มีวรรณศิลป์ หรือแสดงศิลปะของการแต่ง และการประสานองค์ประกอบอื่น ๆ เข้าด้วยกันอย่างเหมาะสมกลมกลืน เช่น ความงามของภาษา ความงามของเนื้อหาที่กลมกลืนกับรูปแบบ ความงามความมีสาระ ข้อคิดเห็นหรือแนวคิดที่แทรกแฝงอยู่ในเนื้อเรื่อง ส่วนประเด็นทางด้านกาลเวลา (เฉพาะวรรณคดีไทย) จะเขียนขึ้นตั้งต้นจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นเวลาที่ยังไม่ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก ก็ถือเป็นวรรณคดีทั้งสิ้น

โดยรวมแล้ววรรณกรรมหรือวรรณคดี คือ งานเขียนที่แต่งขึ้นทุกชนิด ทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยมีคุณค่าทาง “วรรณศิลป์” ที่ทำให้งานเขียนนั้นเป็นวรรณกรรม ซึ่งแตกต่างจากงานเขียนประเภทอื่นๆ วรรณกรรมเป็นความหมายกว้างที่หมายถึง งานเขียนทุกประเภท เมื่อมีการประเมินค่าจึงมีการแบ่งประเภทเป็นวรรณกรรมและวรรณคดี^{๑๓} วรรณกรรมในสมัยกรุงสุโขทัยมีอยู่หลายประเภท ส่วนใหญ่ออกมาในรูปของ การสดุดีวีรกรรม ศาสนา ปรัชญา โดยมีวรรณกรรมที่สำคัญ ดังนี้

๕.๓.๒ ศิลปจารึกหลักที่ ๑

ศิลปจารึกหลักที่ ๑ หรือจารึกพ่อขุนรามคำแหง ถูกค้นพบเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๖ หรือตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ เมื่อครั้งยังทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ได้เสด็จจารึกธุดงค์ไปทางหัวเมืองแถบเหนือของประเทศไทย เมื่อถึงเมืองเก่าสุโขทัย ทรงพบศิลปจารึกพ่อขุนรามคำแหง ที่บริเวณเนินปราสาทเมืองเก่าสุโขทัย ทอดพระเนตรเห็นเป็น “โบราณวัตถุที่สำคัญ” จึงโปรดให้นำลงมาที่กรุงเทพมหานคร

---

^{๑๓} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (๒๕๕๖), พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิต), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

พร้อมกับศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร หลักที่ ๔ และพระแท่น มนังคศิลาบาตร ปัจจุบันศิลาจารึกหลักที่ ๑ ถูกเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร^{๑๔}

เนื้อความของศิลาจารึกหลักที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงผนวชได้ทรงอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงเป็นพระองค์แรก ซึ่งถือว่าเป็นการอ่านจารึกภาษาไทยโบราณเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ต่อมาเมื่อนักปราชญ์ราชบัณฑิตอีกหลายท่านได้ทำการอ่านและแปลความ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง สามารถสรุปเนื้อหาได้ ๓ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ กล่าวถึงเรื่องราวส่วนพระองค์ของพ่อขุนรามคำแหงตั้งแต่ประสูติจนได้เสวยราชสมบัติ สันนิษฐานว่าตอนที่ ๑ นั้นจารึกขึ้นโดยพระราชดำรัสของพ่อขุนรามคำแหงเอง สังเกตได้จากการใช้ว่า “กู” ในการเล่าเรื่องราว

ตอนที่ ๒ เล่าเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ และธรรมเนียมในเมืองสุโขทัย การสร้างพระแท่นมนังคศิลาเมื่อ พุทธศักราช ๑๘๓๕ การสร้างพระธาตุเมืองศรีสขนาลัย เมื่อ พุทธศักราช ๑๘๒๘ และการประดิษฐ์ตัวอักษรไทยขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๑๘๒๖

ตอนที่ ๓ สันนิษฐานว่าจารึกขึ้นภายหลังหลายปี เพราะตัวหนังสือไม่เหมือนกับตอนที่ ๑ และที่ ๒ คือตัวพยัญชนะสลับกว่าทั้งสระที่ใช้ก็ต่างกันบ้าง เนื้อหาของตอนที่ ๓ นี้ เป็นคำสรรเสริญและยกย่องเกียรติคุณของพ่อขุนรามคำแหง และกล่าวถึงอาณาเขตเมืองสุโขทัย^{๑๕}

หลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ หรือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชประดิษฐ์ตัวอักษรไทยขึ้นแล้ว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จารึก ตัวอักษร ลงบนหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ นับว่าเป็นหลักแรกที่แสดง ถึงอักขรวิธีของภาษาไทย และเป็นวรรณกรรมที่แสดงถึงสภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณีของอาณาจักรสุโขทัย

เนื้อหาของจารึกแบ่งได้เป็นสามตอน ตอนที่หนึ่ง บรรทัดที่ ๑ ถึง ๑๘ เป็นการเล่าพระราชประวัติพ่อขุนรามคำแหงมหาราชตั้งแต่ประสูติจนเสวยราชย์ ใช้คำว่า “กู” เป็นหลัก ตอนที่ ๒ ไม่ใช้คำว่า “กู” แต่ใช้ว่า “พ่อขุนรามคำแหง” เล่าถึงเหตุการณ์และธรรมเนียมในกรุงสุโขทัย และตอนที่สาม ตั้งแต่ด้านที่ ๔ บรรทัดที่ ๑๒ ถึงบรรทัดสุดท้าย มีตัวหนังสือต่างจากตอนที่ ๑ และ ๒ จึงน่าจะ

^{๑๔} ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, ศิลาจารึกหลักที่ ๑ พ่อขุนรามคำแหง มรดกแห่งความทรงจำของโลก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๑๕.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

จารึกขึ้นภายหลัง เป็นการสรรเสริญและยกพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหง และกล่าวถึงอาณาเขตราชอาณาจักรสุโขทัย^{๑๖}

๕.๓.๓ ศิลາจารึกหลักที่ ๒

ศิลาจารึกหลักที่ ๒ หรือ จารึกวัดศรีชุม หรือ ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ เป็นศิลาจารึกภาษาไทยสมัยสุโขทัยที่สำคัญ ที่เล่าเรื่องราวการสถาปนากรุงสุโขทัย และวีรกรรมของกษัตริย์ราชวงศ์นำถม โดยสันนิษฐานว่าผู้สร้างศิลาจารึกหลักนี้คือ พระมหาเถรศรีศรีทธา ผู้เป็นเชื้อสายของพ่อขุนศรีนาวนำถม ผู้สถาปนาแคว้นสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย^{๑๗}

๑. **รูปลักษณะ** จารึกสลักตัวอักษรไทย ภาษาไทย บนแผ่นหินดินดาน รูปใบเสมา เรียวบาง (ขำรูดบางแห่ง) มี ๒ ด้าน ๒๑๒ บรรทัด กว้าง ๒ ศอก สูง ๙ ศอก หนา ๓ ถึง ๔ นิ้ว โดยประมาณ เนื้อหาในจารึก สันนิษฐานว่าศิลาจารึกวัดศรีชุมนี้อาจสร้างขึ้นราว พ.ศ. ๑๘๘๔-๑๙๑๐ ในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาสิทธิ)

๒. **เรื่องราวที่ปรากฏในจารึก** กล่าวถึง การสถาปนาแคว้นสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย รวบรวมหัวเมืองเหนือโดยพ่อขุนศรีนาวนำถม

๓. **เรื่องขอมสบาดโขลญลำพง** เป็นผู้ปกครองเมืองสุโขทัยในเวลาต่อมา

๔. **เรื่องพ่อขุนผาเมือง** เป็นบุตรของพ่อขุนศรีนาวนำถม และเป็นบุตรเขยของ กษัตริย์กัมพูชา (ผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโยธธาปุระ) ทรงพระนาม กัมรเตงอัญศรีอิทรบดินทราทิตย์ และได้รับมอบ พระขรรค์ชัยศรี

๕. **พ่อขุนผาเมือง** ร่วมกับพระสหาย คือ พ่อขุนบางกลางหาว ร่วมทำการรบขับไล่ ขอมสบาดโขลญลำพง ออกจากเมืองสุโขทัย โดยกำลังทหารของพ่อขุนผาเมืองสามารถยึดเมืองได้ แต่พ่อขุนผาเมืองได้มอบการปกครองแก่พ่อขุนบางกลางหาว พร้อมทั้งเฉลิมพระนาม ศรีอินทราทิตย์ หลังจากนั้นไม่ปรากฏพระนามของพ่อขุนผาเมืองในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีก

^{๑๖} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, จารึกพ่อขุนรามคำแหง เก็บถาวร 2015-09-24 ที่ เวย์แบ็กแมชชีน, ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), [ออนไลน์], แหล่งที่มา, สืบค้นเมื่อ, 19/5/2566.

^{๑๗} ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) : ฉบับผลการสัมมนา พุทธศักราช ๒๕๒๓, (กรุงเทพมหานคร : กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๓), หน้า ๑-๔๙.

๖. เรียกพ่อขุนรามคำแหง บุตรของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ว่าพ่อขุนรามราช เป็นนักปราชญ์ผู้รู้ธรรม ผู้สร้างพระศรีรัตนธาตุในเมืองศรีสัชชนาลัย

๗. พระยาคำแหงพระราม เชื้อสายตระกูลพ่อขุนศรีนาวนำถม มีบุตรผู้หนึ่งเกิดในสรलग-สองแคว ซึ่งต่อมาคือ มหาเถรศรีศรัทธา และมีเรื่องราวอยู่ในจารึกนี้

๘. จารึกนี้บอกเป็นนัยว่า สรलग-สองแคว คือเมืองเดียวกัน ซึ่งต่อมาคือเมืองพิษณุโลก

๙. มหาเถรศรีศรัทธาในวัยหนุ่ม เคยช่วยบิดารบกับ ท้าวอิจาน และช่วยพระยาเลอไทยชนช้างกับ ขุนจิ้ง จนได้รับชัยชนะ

๑๐. ภายหลัง มหาเถรศรีศรัทธาได้ออกบวช ออกจากเมืองทาง รัตภูมิ และเดินทางจาริกแสวงบุญไปตามเมืองต่างๆ กระทั่งได้ไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุถึงเกาะลังกา จากนั้นได้มีการนำเรื่องราวการชีวประวัติและเดินทางจาริกแสวงบุญมาสร้างเป็นจารึกนี้ในที่สุด

๑๑. นครปฐม อาจมีชื่อเรียกในภาษาขอมว่า นครพระธม ชื่อสถานที่เช่น อิจาน และ รัตภูมิ อาจบอกถึงสถานที่ตั้งเมืองของมหาเถรศรีศรัทธา^{๑๘} หากมีการศึกษาต่อไปในอนาคต

เนื่องจากการเล่าเรื่องราวข้อมูลเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และ ข้อมูลหลายอย่างไม่พบในศิลาจารึกหลักอื่นๆ ศิลาจารึกหลักนี้จึงเป็นที่สนใจของนักประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ใจความโดยรวมของศิลาจารึกนี้ยังสอดคล้องกับศิลาจารึกหลักที่ ๑

๕.๓.๔ สุภาชิตพระร่วง

สุภาชิตพระร่วง (บัญญัติพระร่วง) โดยคำว่า “พระร่วง” ที่กำกับชื่อเรื่องทำให้เชื่อกันว่าสุภาชิตนี้เป็นถ้อยคำสอนของกษัตริย์สุโขทัยพระองค์หนึ่ง แนวคิดเกี่ยวกับผู้แต่งและสมัยที่แต่ง นักวรรณคดีมีความเห็นต่างกัน เช่น สุภาชิตพระร่วงเป็นพระราชนิพนธ์ของกษัตริย์สุโขทัยพระองค์หนึ่งคือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช หรือ พระมหาธรรมราชาลิไท บ้างว่าสุภาชิตพระร่วงเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นใหม่แต่อาจว่าเป็นถ้อยคำของพระร่วงเพื่อให้นำเชื่อถือ บ้างก็ว่าสุภาชิตพระร่วง เป็นภาชิตครั้งพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แต่มีใช้ผลงานของผู้ใดผู้หนึ่ง มีการแต่งเพิ่มเติมกันหลายยุคหลายสมัย แต่อย่างน้อยที่สุดสุภาชิตเรื่องนี้น่าจะเป็นที่รู้จักกันตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังที่มีต้นฉบับในสมัยอยุธยาตอน

^{๑๘} ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) : ฉบับผลการสัมมนา พุทธศักราช ๒๕๒๓, หน้า ๑-๔๙.

ปลายในลักษณะคำประพันธ์คู่ขนานกับ โคลงประดิษฐ์พระร่วง ฉบับที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันคือฉบับที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงชำระ^{๑๙} และจารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร สมัยต้นรัตนโกสินทร์

๕.๓.๕ เตงมิกกา (ไตรภูมิพระร่วง)

เตงมิกกา (ไตรภูมิพระร่วง) พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท) เป็นผู้พระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๘ โดยพระองค์มีพระราชประสงค์ ใ้เทศนาโปรดพระราชมารดาและสั่งสอนประชาชนของสุโขทัย ให้บรรลุถึง นิพพาน วรรณกรรมเตงมิกกา จะบรรยายถึงภาพของนรก สวรรค์ ใ้ไว้อย่าง ชัดเจน โดยสอนใ้รู้จักบาปบุญ คุณโทษ รู้ชั่ว เกรงกลัวต่อโทษที่จะได้รับ จากการทำความชั่ว

เตงมิกกา เป็นวรรณกรรมที่ดีที่สุดจัดเป็นวรรณคดีในประวัติศาสตร์ไทยยุคสุโขทัย แต่งเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๘ โดยพญาลิไท กษัตริย์องค์ที่ ๗ แห่งกรุงสุโขทัย เป็นวรรณคดี ปรชญา แห่งศาสนาพุทธ ซึ่งเขียนขึ้นจากการศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยอาศัยเอกสารอ้างอิงเป็นจำนวนมากในการนิพนธ์ขึ้น (เป็นคัมภีร์ต่างๆ ไม่ต่ำกว่า ๓๐ คัมภีร์) นับเป็นวิทยานิพนธ์ชิ้นแรกของไทย เขียนเป็นความเรียงด้วยถ้อยคำภาษาที่ประณีตงดงามด้วยลีลาการพรรณนาและเปรียบเทียบและการใช้ภาพพจน์ มีเนื้อความกล่าวถึง จักรวาลวิทยา ปรชญา จริยศาสตร์ ชีววิทยา และความคิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นแจ่มถึงวิถีชีวิตของคนไทยในยุคสมัยที่แรกเริ่มก่อตั้งราชอาณาจักรในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน และวิถีชีวิตดังกล่าวได้เป็นรากฐานสืบทอดลักษณะของอารยธรรมไทยต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๕.๓.๖ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ วัตถุประสงค์ในการแต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ เพื่อให้ คำแนะนำ ตักเตือนข้าราชการ สำนักฝ่ายในใ้มีกิริยามารยาทที่เหมาะสมกับ ศักดิ์ศรีของตนเอง เป็นการเชิดชูเกียรติยศของพระมหากษัตริย์

เริ่มต้นว่าด้วยกำเนิดมนุษย์ชาติภาษา พร้อมแนะนำตัวผู้เขียน “ข้าน้อยผู้ได้นามบัญญัติชื่อว่า ศรีจุฬาลักษณ์” เล่าถึงกำเนิดอาณาจักร จากนั้นก็สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระร่วงเจ้า เล่าถึงผู้คนชาติตระกูลในสุโขทัย และมาถึงประวัติส่วนตัวของนางนพมาศ พระมโหสถ พราหมณ์ บิดา

^{๑๙} โขษิตา มณีใส, สุภาชิตพระร่วง : การศึกษาแง่ประวัติศาสตร์, บทความวิจัย, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, เอกสารอัดสำเนา, มปป, หน้า ๑๓๐.

ของนางนพมาศ ได้เล่านิทานสอนใจแก่นางสามสีเรื่อง จากนั้นนางเรวดี มารดา ให้โอวาทสอนมารยาท แล้วนำไปถวายตัวพระร่วงเจ้า

ตอนต่อมานางนพมาศเล่าถึงพิธีพราหมณ์ทั้งสิ้น ๑๒ พิธี เริ่มตั้งแต่เดือน ๑๒ พิธีจองเปรียง (เดือนอ้าย เดือนยี่ จนถึงเดือนสิบเอ็ด พิธีอาชยุศ บิดท้ายด้วยหัวข้อ “ว่าด้วยความประพฤติแห่งนางสนม” เรื่องกิริยามารยาทต่างๆ ในพิธีแรก (คือเดือนสิบสองไทย) เรียกว่า พิธีจองเปรียง “วันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นนักษัตรฤกษ์ชั๊กโคมลอยโคม” ผู้คนพากันแต่งโคมชั๊กโคมแขวนโคมลอยทั่วพระนคร ทำโคมตกแต่งลวดลาย มาชั๊กมาแขวนเรียงรายตามแนวโคมชัยเสาระหงหน้าพระที่นั่ง มีมหรสพด้วย นางนพมาศทำโคมลอยเป็นรูปดอกกระมุท (ดอกบัว) จุดประทีปเปรียง (คือ ใส่ น้ำมันไขข้อโค) มีจุดดอกไม้ไฟ จุดพะเนียงพลุสว่างไสวไปหมด ในหนังสือเล่าต่อว่า “อันว่าโคมลอยรูปดอกกระมุทก็ปรากฏมาจนเท่าทุกวันนี้ แต่คำโลกสมมุติโดยปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเรียกว่าลอยกระทงทรงประทีป”

สำหรับใน พิธีจองเปรียงนี้ ได้กล่าวถึงโคมลอยโคมชั๊ก โคมปักโคมห้อย (เช่นเดียวกับพระราชพิธีจองเปรียง ในหนังสือ พระราชพิธีสิบสองเดือน) เพื่อให้พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงสักการะพระมหาเกตุธาตุดุจพามณีในชั้นดาวดึงส์ และพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเรือพระที่นั่งไปถวายดอกไม้เพลิงตามพระอารามหลวงริม ผังแม่น้ำทั่วพระนคร

๕.๔ อารยธรรมด้านศาสนาของอาณาจักรสุโขทัย

ศาสนาเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งในสมัยสุโขทัย เพราะถือว่าเป็นศูนย์รวม จิตใจของคนไทย นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลต่อ วัฒนธรรมอื่น เช่น การปกครอง ประเพณี เริ่มแรกคนไทยในสุโขทัยนับถือผีสางเทวดา ต่อมาได้มีชนชาติอื่นนำศาสนาที่มีหลักปฏิบัติ ที่มีแบบแผนเข้ามาเผยแพร่ จึงได้นำความเชื่อของ ศาสนาเหล่านั้นมาผสมผสานกับความเชื่อเดิมของตน เช่น จากขอม จากศาสนาพราหมณ์ จากพุทธนิกายมหายานจากจีน

๕.๔.๑ ความเจริญทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อค่านิยม ต่อลักษณะอุปนิสัยใจคอ ต่อความคิด และต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนชาติไทยอย่างสนิทแน่นด้วยว่า พระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมความมีชีวิตจิตใจของคนชาติไทยให้รักอิสระเสรี ให้รู้จักอภัยกันและกัน ไม่นิยมความรุนแรง มีเมตตา โอบอ้อมอารี รัก

สันติ รักชาติ รักความเป็นไทย รักเพื่อนร่วมโลก รักเหตุผล รักความยุติธรรม รู้จักประสานประโยชน์ รักความสามัคคีปรองดอง และขยันหมั่นเพียร มีมานะอดทน เป็นต้นพระพุทธศาสนายังได้มีอิทธิพล และมีบทบาทเข้าไปฝังลึกอยู่ในระบอบการปกครอง การบริหารรัฐบริหารประเทศชาติของคนชาติไทยด้วย พระพุทธศาสนามีหลักจริยธรรมที่จะกำกับนักบริหาร นักปกครอง และนักการเมือง ให้เป็นบุคลากรที่มีคุณธรรมไม่เบียดเบียนข่มเหงผู้ใต้ปกครอง^{๒๐}

ในอดีตประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ปรากฏหลักฐานการนับถือศาสนาต่างๆ อย่างหลากหลาย ซึ่งศาสนาเหล่านั้นไทยรับอิทธิพลมาจากภายนอกโดยเฉพาะจากประเทศอินเดีย และประเทศศรีลังกา และตลอดจนประเทศเพื่อนบ้านที่ศาสนาต่างๆ เหล่านั้นได้ตั้งมั่น อย่างมั่นคงแล้ว เช่น ศาสนาฮินดูจากอาณาจักรเขมรในประเทศกัมพูชา เป็นต้น สำหรับการนับถือพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น กล่าวได้ว่าอาณาจักรสุโขทัยรับอิทธิพลอารยธรรมมาจากสองแหล่งใหญ่ด้วยกันคือ จากประเทศอินเดียตั้งแต่เริ่มแรก และสมัยต่อมาในสมัยอาณาจักรสุโขทัย รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาจากประเทศศรีลังกาโดยผ่านมาทางเมืองนครศรีธรรมราช และอาณาจักรอื่นๆ เช่น มอญ และพุกาม เป็นต้น ซึ่งพุทธศาสนาจากประเทศศรีลังกานี้เป็นที่นิยมและยอมรับนับถือกันมาก และนิยมเรียกกันในภายหลังว่า “พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์”

๕.๔.๒ พระพุทธศาสนาสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

พ่อขุนรามคำแหงทรงศรัทธาเลื่อมใสและได้อาราธนา “พระมหาสังฆราช ปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก” มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเมืองสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคน ลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา”^{๒๑} การนำพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ อันมีความหมายถึงพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีพระไตรปิฎกบาลีเป็นหลักในสมัยพ่อขุนรามคำแหง จึงมี

^{๒๐} วรฤทธิ มุลสิน, พระปลัดสุระ ญาณธโร, บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครองของไทยสมัยสุโขทัย, วารสารมหาจุฬาลงกรณ ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๒), หน้า ๘๑.

^{๒๑} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ปลายสี่ไทย พุทธศักราช, ๒๕๒๖, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓.

ความสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ทำให้พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของสังคมไทย มีความมั่นคงจนถึงปัจจุบัน

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมีบุคลากรที่ช่วยกันสั่งสอนเผยแพร่ธรรมแก่ประชาชน ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกว่า “มีปู่ครู นิสัยมุตก^{๒๒} มีเถร มีมหาเถร” ในวันธรรมสวนะ ก็ช่วยกันสั่งสอนประชาชน เพื่อให้ประชาชนเป็นคนดี มีศีลธรรม เข้าใจหลักธรรมสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า “วันเดือนดับ เดือนโอกแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบ้าง แปดวันฝูงปู่ครู เถรมหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขดานหินสุดธรรมแก่อุบาสก ฝูงท่วยจำศีล”^{๒๓}

อาณาจักรสุโขทัยในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นยุคที่กรุงสุโขทัยเฟื่องฟูและเจริญขึ้นกว่าเดิมเป็นอันมาก ระบบการปกครองภายในก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยอย่างมีประสิทธิภาพ มีการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมือง ประชาชนอยู่ดีกินดี สภาพบ้านเมืองก้าวหน้า ทั้งทางด้านเกษตร ด้านการชลประทาน ด้านการอุตสาหกรรม และการศาสนา อาณาเขตของกรุงสุโขทัยได้ขยายออกไปกว้างใหญ่ไพศาล

วัดมหาธาตุ วัดหลวงแห่งอาณาจักรสุโขทัย

แหล่งที่มาของภาพ : <https://khunnaiver.blogspot.com>.

สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ เข้ามามีบทบาทมากในอาณาจักรสุโขทัย พระองค์ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มั่นคง โดยประชาชนชาวเมืองสุโขทัย มี

^{๒๒} นิสัยมุตก หมายถึง ภิกษุผู้พ้นการถือินิสัยหมายถึงภิกษุมิพรรษาพ้น ๕ แล้ว มีความรู้ธรรมวินัยพอรักษาตัวได้แล้ว ไม่ต้องถือินิสัยในอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ต่อไป, เรียกว่า นิสัยมุตก.

^{๒๓} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทย พุทธศักราช, ๒๕๒๖, หน้า ๑๗.

โอกาสศึกษาหลักธรรม และฟังเทศน์จากปู่ครูพระสงฆ์^{๒๔} ที่พระองค์ทรงอาราธนามาจากเมือง นครศรีธรรมราชทุกๆ วันธรรมสวนะ จะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงสร้างพระแท่นมิ่งศิลาบาตรไว้ ที่กลางดงตาล เพื่อให้พระสงฆ์ แสดงธรรมแก่ประชาชน นอกจากนั้น พระองค์ยังเป็นกษัตริย์ที่ทรง อุปถัมภ์ ศาสนา โดยพระองค์ทรงสร้างวัดวาอารามเป็นจำนวนมากในอาณาจักรสุโขทัย

๕.๔.๓ สมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไทย)

พระมหาธรรมราชาลิไทย ทรงขึ้นครองราชย์ในราวปี พ.ศ. ๑๘๘๑-๑๘๑๒ พระองค์ทรง อุปถัมภ์และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังปรากฏในศิลาจารึกต่างๆ คือจารึกนครชุม ได้ กล่าวถึงพระองค์ได้นำเอาต้นพระศรีมหาโพธิ์จากประเทศศรีลังกามาปลูก และทรงสมทานรักษาศีล ในวันธรรมสวนะ ดังปรากฏหลักฐานดังนี้ “พระมหาธรรมราชาธิราช (ลิไทย) ได้ประดิษฐานพระศรีรัตน มหาธาตุ ในเมืองนครชุม และได้ปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งได้มาจากลังกาทวีป”^{๒๕} พระราชกรณียกิจ พระองค์ทรงรวบรวมหัวเมืองต่างๆ ที่แยกเป็นอิสระให้กลับมารวมตัวอีกครั้ง อาณาเขตในรัชสมัยของ พระองค์ได้แก่ เมืองต่างๆ ระหว่างแม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน และแควป่าสัก มีเชียงใหม่ (ตาก) กำแพงเพชร พระบาง (นครสวรรค์) ปากยม (พิจิตร) สองแคว สระหลวง (พิษณุโลก) ขึ้นไปถึงกลุ่มเมืองรัต เมือง สะค้ำ เมืองลุมบาจา เมืองน่าน และเชาบุรี (หลวงพระบาง)^{๒๖}

^{๒๔} สุพรรณิ, คำว่า “ปู่ครู” เข้าใจว่า “เป็นตำแหน่งพระสังฆราช” เป็นสมณศักดิ์ในสมัยนั้น, เอกสาร อัดสำเนา, มปป., มปน.

^{๒๕} กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสีล ิไทย พุทธศักราช, ๒๕๒๖, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๗), หน้า ๒๙.

^{๒๖} ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, การกัลปนาในจารึกสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี-รัตนโกสินทร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร, เอกสารอัดสำเนา, หน้า ๒๙.

พระยาสิทธิทรงเลื่อมใสในศาสนาพุทธเป็นอย่างมากนโยบายการปกครองที่ใช้ศาสนาเป็นหลักรวมความเป็นปึกแผ่นจึงเป็นนโยบายหลักในรัชสมัยนี้ ด้วยทรงดำริว่าการจะขยายอาณาเขตต่อไปเช่นเดียวกับในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง พระอัยกา ก็จักต้องนำไพร่พลไปล้มตายอีกเป็นอันมาก พระองค์จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะปกครองบ้านเมืองเช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ทรงปกครองอินเดียให้เจริญได้ด้วยการส่งเสริมพระพุทธศาสนา และสั่งสอนชาวเมืองให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันจะเป็นวิธีรักษาเมืองให้ยั่งยืนอยู่ได้ ทรงสร้างเจดีย์ที่เมืองนครชุม (กำแพงเพชร) ผนวชในพระพุทธศาสนาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๕ ที่วัดป่ามะม่วงการที่ทรงออกผนวช นับว่าทำความมั่นคงให้พุทธศาสนามากขึ้น ดังกล่าวแล้วว่า หลังรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว บ้านเมืองแตกแยก วงการสงฆ์เองก็แตกแยก แต่ละสำนักแต่ละเมืองก็ปฏิบัติแตกต่างกันออกไป เมื่อผู้นำทรงมีศรัทธาแรงกล้าถึงขั้นออกบวช พสกนิกรทั้งหลายก็คล้อยตามหันมาเลื่อมใสตามแบบอย่างพระองค์ กิตติศัพท์ของพระพุทธศาสนาในสุโขทัยจึงเลื่องลือไปไกล พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่หลายรูปได้ออกไปเผยแผ่ธรรมในแคว้นต่างๆ เช่น อโยธยา หลวงพระบาง เมืองน่าน แม้แต่พญากือนาแห่งอาณาจักรล้านนาก็มีมนต์พระสุมนเถระจากสุโขทัยไปเพื่อเผยแผ่ธรรมที่อาณาจักรล้านนา^{๒๗} นอกเมืองสุโขทัยทางทิศตะวันตก ทรงอาราธนาพระสามีสังฆราชจากลังกาเข้ามาเป็นสังฆราชในกรุงสุโขทัย เผยแพร่เพิ่มความเจริญให้แก่พระศาสนามากยิ่งขึ้น ทรงสร้างและบูรณะวัดมากมายหลายแห่ง รวมทั้งการสร้างพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก เช่น พระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา และพระพุทธรูปองค์สำคัญองค์หนึ่งของประเทศคือ “พระพุทธชินราช” ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ “วัดพระศรีรัตน มหาธาตุวรมหาวิหาร” จังหวัดพิษณุโลก

พระพุทธชินราช วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร อ.เมือง จ.พิษณุโลก
แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>

^{๒๗} มุลินนิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : มุลินนิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓.

พระยาสิทธิไทย ทรงปรารถนาเรื่องราวในความรู้ในพระพุทธศาสนา ทรงมีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกภาษาบาลี พระองค์ได้ทรงแบ่งพระสงฆ์ออกเป็น ๒ ฝ่ายคือฝ่าย “คามวาสี” และฝ่าย “อรัญวาสี” โดยให้ฝ่ายคามวาสีเน้นหนักการสั่งสอนราษฎรในเมืองและเน้นการศึกษาพระไตรปิฎก ส่วนฝ่ายอรัญวาสีเน้นให้หนักด้านการวิปัสสนาและประจำอยู่ตามป่าหรือชนบท ด้วยทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พระศาสนาตลอดพระชนม์ชีพ ราษฎรจึงถวายพระนามว่า “พระมหาธรรมราชา” พระยาสิทธิไทย ได้สร้างและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระ

แหล่งที่มาของภาพ : <http://wiphada42.blogspot.com>.

ธาตุช่อแฮ (วัดพระธาตุช่อแฮปัจจุบัน) เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๒ นอกจากศาสนาพุทธแล้ว พญาสิทธิไทยยังทรงอุปถัมภ์ศาสนาฮินดูด้วยโดยทรงสร้างเทวรูปขนาดใหญ่หลายองค์ซึ่งยังเหลือปรากฏให้ศึกษาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในกรุงเทพมหานครและที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดพิษณุโลก

สมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองที่สุด ในกรุงสุโขทัย โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ โดยผ่านความเจริญเข้ามาทางเมืองนครพิน และได้มีพระสงฆ์จากสุโขทัยหลายรูป เดินทางไปศึกษาประวัติพระพุทธศาสนาที่เมืองนี้ แล้วนำเข้ามาเผยแผ่ยังกรุงสุโขทัย

๕.๔.๔ ความเจริญทางพระพุทธศาสนาสมัยพญาสิทธิไทย

๑. พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ทรงศึกษาพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกจนแตกฉาน และทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา คือวรรณกรรมเรื่อง “เตภูมิกถา” (ไตรภูมิพระร่วง) หนังสือไตรภูมิพระร่วงที่นับเป็นงานนิพนธ์ที่เก่าแก่ที่สุดเรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย ด้วยทรงเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกจึงทรงนิพนธ์ถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ประเพณีในพระพุทธศาสนา โลกมนุษย์ สวรรค์ และนรกนอกจากพญาสิทธิไทยจะทรงนิพนธ์วรรณคดีเล่มแรกของไทยแล้ว ยังทรงดัดแปลงการเขียนหนังสือไทยที่พ่อขุนรามคำแหง

ทรงสร้างไว้ โดยกำหนดให้มีสระข้างบน ข้างล่าง ข้างหน้า ข้างหลัง รวมทั้งแก้ไขรูปพญานาคให้อ่านเขียนสะดวกขึ้น^{๒๘}

๒. พระองค์ทรงออกผนวชระหว่างครองราชย์ที่วัดป่ามะม่วงกรุงสุโขทัย พระองค์ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา และเป็นพระมหากษัตริย์แห่งธรรมราชา เป็นต้นแบบอริยประเพณีแห่งพระมหากษัตริย์ไทย ในการทรงผนวชของพระมหากษัตริย์ไทยมาจนปัจจุบัน

๓. มีปูชนียสถานเกิดขึ้นมากมายในสมัยนี้ พระองค์ทรงสร้างพระพุทธรูปด้วยสำริด หลายองค์ที่มีความงดงาม และทรงสร้างวัดในเขตกำแพงเมือง และนอกกำแพงเมืองจำนวนมาก ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมพระเจดีย์เมืองนครชุม (กำแพงเพชร) พ.ศ. ๑๙๐๒ ทรงประดิษฐานรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมนกฏ ซึ่งอยู่นอกเมืองสุโขทัย พ.ศ. ๑๙๐๔ โปรดให้สร้างวัดป่ามะม่วง (สุโขทัย) พระองค์ทรงมีความเคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาก ได้ผนวชเป็นสามเณรในพระราชมณเฑียร และผนวชเป็นพระภิกษุที่วัดป่ามะม่วงในกรุงสุโขทัย ทรงโปรดให้หล่อสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีขนาดเท่ากับองค์พระพุทธรูปเจ้าถวายเป็นพระนามว่า พระศรีศากยมุนี ประดิษฐานที่พระวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย^{๒๙}

พระบรมธาตุนครชุม จ.กำแพงเพชร

ภาพจาก : วสันต์ จารุจุฑารัตน์ www.facebook.com.

๔. ด้านศาสนา พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท) ทรงมีบทบาทสำคัญในการทำนุบำรุงและเผยแผ่พระพุทธศาสนา กล่าวคือ ได้ส่งพระสงฆ์ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังที่ดินแดนต่างๆ เช่น ที่เมืองเชียงใหม่ พิษณุโลก อโยธยา และหลวงพระบาง

^{๒๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภิกษา, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๔), หน้า ๓.

^{๒๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภิกษา, หน้า ๓.

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท) ทรงประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลกเป็นเวลา ๗ ปี ได้ทรงสร้างเมืองพิษณุโลก และพระราชวังขึ้น ทางฝั่งตะวันตกของ แม่น้ำน่าน คือ พระราชวังจันทน์ ทรงสร้างปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่สำคัญ คือ ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร หล่อพระพุทธรชินราช ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่งดงามที่สุดในประเทศไทย พระพุทธรชินสีห์ และพระศรีศาสดา ทรงโปรดเกล้าฯ ให้นำต้นโพธิ์จากลังกามาปลูกไว้ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิษณุโลก

๕. เมืองพิษณุโลก ถือเป็นเมืองที่สำคัญและยิ่งใหญ่เมืองหนึ่งในประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย โดยเฉพาะด้านพระพุทธรศาสนา มีวัดวาอารามเก่าแก่มากมายปรากฏเป็นหลักฐาน รวมถึงพระพุทธรูปองค์สำคัญๆ อาทิ พระพุทธรชินราช ที่งดงามและโด่งดังไปทั่วโลก ซึ่งประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และที่วัดนี้ยังเป็นกรุสำคัญกรุหนึ่งของจังหวัด ที่เป็นแหล่งรวมพระกรุเก่าแก่อยอดนิยมมากมายที่เป็นที่นิยมอันดับต้นๆ ของเมืองไทยอีกด้วย

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร หรือที่ชาวบ้านเรียก “วัดใหญ่” หรือ “วัดใหญ่หลวงพ่อพระพุทธรชินราช” นั้น มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเช่นกัน มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และประติมากรรมที่งดงามอย่างยิ่ง ถือได้ว่าเป็นมรดก

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิษณุโลก
แหล่งที่มาของภาพ : <https://travel.kapook.com>.

ทางศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าของเมืองพิษณุโลกทีเดียว ในพงศาวดารเหนือกล่าวไว้ว่า “ในราวพุทธศักราช ๑๙๐๐ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย ทรงมีศรัทธาเลื่อมใสในบรรพพุทธรศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังได้ทรงศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ศาสนาอื่นๆ จนชำนาญแตกฉานหาผู้ใดเสมอเหมือนได้ยาก พระองค์ได้ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน มีวิหารคดล้อมรอบทั้ง ๔ ทิศ มีพระปราสาทตั้งอยู่กลาง มีพระวิหาร ๔

ทิศ มีพระระเบียง ๒ ชั้นและทรงรับสั่งให้ปั้นหุ่นหล่อพระพุทธรูปขึ้น ๓ องค์ เพื่อประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารทั้ง ๓ หลัง^{๓๐}

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร (วัดใหญ่) ตั้งอยู่ตำบลในเมือง อำเภอเมืองฯ

จังหวัดพิษณุโลก เป็นวัดสำคัญที่สุดของจังหวัดพิษณุโลก ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันออก ริมถนนพุทธบูชา เป็นวัดหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร ภายในวิหารของวัดเป็นที่ประดิษฐาน “พระพุทธรชินราช” หรือที่

พระพุทธรชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิษณุโลก

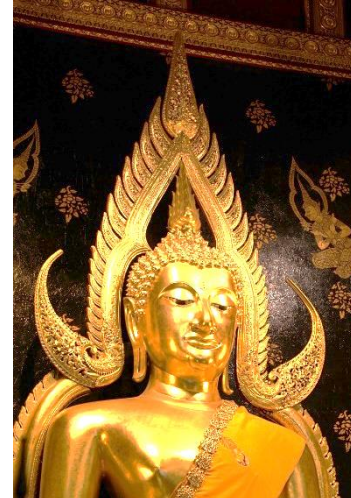
แหล่งที่มาของภาพ : <http://www.dhammathai.org>.

ชาวเมืองพิษณุโลกเรียกว่า “หลวงพ่อใหญ่” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดใหญ่ หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท) โปรดให้สร้างขึ้นพร้อมกับพระพุทธรชินสีห์ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดสุทัศนเทพวราราม และพระศรีศาสดาซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร

^{๓๐} ราม วัชรประดิษฐ์, พระพุทธรชินราชใบเสมา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก, บทความออนไลน์, แหล่งข้อมูล, <http://www.arjanram.com>., สืบค้นเมื่อ, 22/5/2566.

พุทธลักษณะของพระพุทธรูปราชันนั้นสวยงามมาก เส้นรอบนอกพระวรกายอ่อนช้อย พระขนงโก่ง พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิง พระหัตถ์มีปลายนิ้วทั้งสี่เสมอกัน ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษเรียกว่า “ทีฆงคูลี” ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามที่สุดในโลก มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาชมและสักการบูชาพระพุทธรูปราชันเป็นจำนวนมาก

พระพุทธรูปราชันเป็นพระพุทธรูป ปางมารวิชัยที่มีลักษณะงดงามประดิษฐานอยู่ ณ พระวิหารทางทิศตะวันตกของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร องค์พระนั่งขัดสมาธิอยู่บนฐานชุกชีบัวคว่ำบัวหงาย พระพักตร์หันไปทางทิศตะวันตก (ด้านริมแม่น้ำน่าน) พระพุทธรูปราชันมีซุ้มเรือนแก้วและสลักด้วยไม้สักลงรัก ปิดทองประดับเบื้องพระอุษณางค์ ปราณีต่ออ่อนช้อยงดงามช่วยเน้นให้พระวรกายของพระพุทธรูปราชัน งดงามเด่นชัดเจนนยิ่งขึ้น พระพุทธรูปราชัน เป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย แต่มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากสุโขทัยคลาสสิก เพราะมีพระเกศรัศมียาวเป็นเปลวเพลิง วงพระพักตร์ค่อนข้างกลมไม่ยาวรีเหมือนผลมะตูมเช่นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีพระอุณาโลมผลิกอยู่ระหว่างพระโขนง (สันนิษฐานว่าน่าจะเต็มขึ้นภายหลังสมัยอยุธยาคราบูรณะใหญ่) พระวรกายอวบอ้วนมีสังฆาฎิยาวปลายหยักเป็นเขี้ยวตะขาบ ผังด้วยแก้วนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน ฝ่าพระบาทแบนราบ ค่อนข้างแคบเมื่อเทียบกับยุคสุโขทัย สันพระบาทยาว มีรูปอาฬวกยักษ์และรูปท้าวเวสสุวรรณ หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์เฝ้าอยู่ที่พระเพลาเบื้องขวาและซ้ายขององค์ตามลำดับ

แหล่งที่มา : <https://pantip.com>.

จากพระราชกรณียกิจที่พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาลิไท) ได้ทรงกระทำแล้ว นับว่าพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกที่ทรงวางรากฐาน และสร้างความเจริญในจังหวัดพิษณุโลก

๕.๕ อารยธรรมด้านประเพณีสำคัญของอาณาจักรสุโขทัย

ประเพณี (tradition) เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ ฯลฯ อันเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ กลายเป็นประเพณีประจำชาติ และถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นดีอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกว่า

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัดวาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนา ด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ตั้งแต่โบราณกาลเป็นต้น ชาติไทยมีประเพณีอันดีงามตกทอดสืบต่อกันมาแต่ครั้งโบราณกาล ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ระบุว่า ในสมัยสุโขทัยมีประเพณีที่น่าสนใจหลายอย่าง เช่น

๕.๕.๑ ประเพณีทางด้านศาสนา

ชาวสุโขทัยเป็นพุทธมามกะที่มีศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ชาวสุโขทัยทุกสมัย นับแต่พระมหากษัตริย์จนถึงชาวบ้านทั่วไปจะไปวัดทำบุญทำทานรักษาศีลอย่างเคร่งครัด ไปฟังพระธรรมเทศนาที่กลางดงตาลในเมืองสุโขทัย ครั้นเมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษาในเดือน ๘ ชาวสุโขทัยมีการถือศีล ทำบุญ โยยทาน กุลบุตรที่มีอายุพอสมควรก็ออกบวชเป็นภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาชั่วระยะเวลาเข้าพรรษา

ประเพณีตักบาตรทำบุญโยยทานของชาวสุโขทัย

แหล่งที่มาของภาพ : <https://mgronline.com>.

ตามประเพณีนิยม และเมื่อถึงเทศกาลออกพรรษาในเดือน ๑๑ ก็มีการ ทอดกฐินถวายปัจจัย เช่น ถวายพนมเบี๋ย พนมหมาก พนมดอกไม้ ถวายหมอนนั่ง หมอนนอน เป็นต้น การทอดกฐินนี้กว่าจะเสร็จก็ใช้เวลาเดือนหนึ่ง ในเทศกาลออกพรรษาก็มีการละเล่นต่างๆ เช่น เล่นดอกไม้ไฟ ทกคะเมน ไต้ลอดบัว รำแพน เล่นดนตรี ขั้บร้อง เต้นระบำรำฟ้อน เครื่องดนตรีในสมัยนั้นมี ข้องวง กลองประเภทต่างๆ อาทิ กลองมโหระทึก แตร สังข์ ระฆัง กังสดาล ฉิ่งฉาบ บัณเฑาะว์ พิณ และซอ เป็นต้น

๑. ประเพณีการสร้างวัดและศาสนวัตถุ จากข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ สะท้อนให้เห็นว่า อาณาจักรสุโขทัยมีวัดเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นศูนย์รวมกิจกรรมทางศาสนา เป็นสถานที่

การศึกษาของไทยสมัยโบราณ

แหล่งที่มาของภาพ : <http://penrapeephan.blogspot.com>.

ใช้ศึกษาหาความรู้ของเด็กชาย เป็นแหล่งพบปะของชนทุกชั้นในวันสำคัญทางศาสนา และยังเป็นแหล่งรวมศิลปะด้านสถาปัตยกรรม ด้านประติมากรรม เช่น มีการสร้างโบสถ์วิหาร เพื่อใช้ในกิจของสงฆ์ สร้างเจดีย์ไว้เพื่อการบูชา และสร้างพระพุทธรูปเพื่อการ

เคารพสักการะนอกจากนั้นยังมีประเพณีการสร้างวัดในเขตพระราชวังแห่งกรุงสุโขทัย ได้แก่ วัดมหาธาตุ เพื่อใช้เป็นที่พักพระราชนิเวศน์สำคัญทางศาสนาไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่

๒. ประเพณีการทำบุญตักบาตร และฟังธรรม ประชาชนชาวสุโขทัยยึดปฏิบัติเป็นประจำ คือ การทำบุญตักบาตรทุกวันตอนเช้า หรือไปทำบุญ ที่วัดในวันธรรมสวนะ วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันทอดกฐิน ประเพณีการบวช โดยมีความเชื่อว่าการบวชเป็นการช่วยอบรม สั่งสอนให้เป็นคนดีและทดแทนพระคุณพ่อแม่ ตลอดจนศึกษาพระธรรมวินัย อันเป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ให้ลึกซึ้งถ่องแท้ อย่างถูกต้อง

๓. ประเพณีการสร้างวัดในเขตพระราชวัง ตามราชประเพณีการสร้างพระอารามหลวงในพระราชฐานนั้น เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี มี “วัดมหาธาตุ” อยู่ในบริเวณพระราชวัง เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มี “วัดพระศรีสรรเพชญ์” อยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ สถาปนา

กรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอารามหลวงพร้อมกับการสร้างพระบรมมหาราชวัง เพื่อเป็นพระอารามในเขตพระราชฐาน และเป็นวัดที่ตั้งพระราชหฤทัยให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากรแก้วมรกตที่ทรงอัญเชิญจากกรุงเวียงจันทน์ ประเทศลาว กลับมายังประเทศไทยดังที่เคยประดิษฐานมาแต่เดิม ประเพณีการสร้างวัดในเขตพระราชวัง โดยไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา แต่เพื่อใช้ประกอบพระราชพิธีทางศาสนาที่สำคัญ ได้แก่ วัตรมหาธาตุ นับว่าเป็นวัดที่ใหญ่ที่สุดในเขตพระราชวังแห่งกรุงสุโขทัย

๕.๕.๒ พระราชพิธีที่สำคัญของอาณาจักรสุโขทัย

“พระราชพิธี” หมายถึง งานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดไว้ ตามราชประเพณี ซึ่งจะเสด็จ พระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธี ก่อนถึงงานพระราชพิธีจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีหมายกำหนดการพระราชพิธีที่จะเสด็จ พระราชดำเนินไปทรงประกอบพระราชกรณียกิจ โดยปกติผู้มีตำแหน่งเผ้าฯ มีหน้าที่จะต้องไปเข้าเผ้าฯ ในพระราชพิธีดังกล่าว เว้นแต่จะเป็นพระราชพิธีส่วนพระองค์หรือเป็นการภายใน นอกจากนี้ ในระหว่างปีอาจทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีต่างๆ ในโอกาสที่สำคัญเพิ่มจากพระราชพิธีประจำปี เช่น พระราชพิธีฉัตรมงคล พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

พระราชพิธี ที่สืบทอดตามโบราณราชประเพณี บางส่วนเป็นพระราชพิธีที่ทรงฟื้นฟูขึ้นหลังจากว่างเว้นไป และบางส่วนเป็นพระราชพิธีที่เกิดขึ้นใหม่ในรัชกาล นอกจากนี้ยังมี รัฐพิธีที่รัฐบาลกราบบังคมทูลพระกรุณาเพื่อทรงรับไว้ และ พิธีที่มีผู้กราบบังคมทูลพระกรุณาเพื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานอีกเป็นจำนวนมาก หน่วยงานหลักที่รับผิดชอบด้านพระราชพิธี ได้แก่ สำนักพระราชพิธีและสำนักพระราชวัง พระราชพิธีที่สำคัญของอาณาจักรสุโขทัย พอยกเป็นตัวอย่างเพื่อแสดงถึงภูมิแห่งอารยธรรมของอาณาจักรสุโขทัย

๑. **พระราชพิธีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก** กรุงสุโขทัยมีหลักฐานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกหรือราชาภิเษกกษัตริย์ เพียง ๒ พระองค์ คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (พ่อขุนบางกลางหาว) แต่ไม่มีหลักฐานว่า หลังจากพระราชพิธีฯ แล้ว ได้มีการสมโภชอะไรบ้าง อีกพระองค์หนึ่ง คือ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาสิทธิ) แต่ไม่มีหลักฐานเช่นกันว่ามีการสมโภชหรือไม่ ตามสมัยโบราณ พระราชพิธีนี้ไม่ได้เป็นประเพณีของไทยโดยตรง แต่สืบทอดมาจากลัทธิพราหมณ์ ผ่านมาทางอินเดีย

จากนั้นจึงเข้ามาทางอาณาจักรใหญ่ที่สุดในดินแดนแห่งนี้ นั่นคืออาณาจักรขอม ซึ่งเดิมที่อยู่เหนือแผ่นดินต่างๆ จนกระทั่งยุคสุโขทัย มีความยิ่งใหญ่เหนือกว่าอาณาจักรขอม จึงมีความผันแปรเปลี่ยนแปลงกัน และไทยได้รับอิทธิพลในพระราชพิธีนี้เข้ามา”

ยุคเริ่มต้นของมหรสพสมโภช เกิดขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี นักวิชาการการละครฯ เล่าว่า กรุงสุโขทัยได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรขอม ซึ่งเดิมนั้นมีความรุ่งเรืองมาก กระทั่งเมื่อขอมหมดอำนาจ จึงได้รับอิทธิพลจากลัทธิพราหมณ์ และนับถือพระศิวะ ซึ่งเป็นเทพแห่งนาฏศิลป์ นั่นจึงทำให้ขอมใช้การฟ้อนรำเป็นเครื่องบวงสรวง

กรุงสุโขทัยมีหลักฐานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกหรือราชาภิเษกษัตริย์ เพียง ๒ พระองค์ คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (พ่อขุนบางกลางหาว) แต่ไม่มีหลักฐานว่า หลังจากพระราชพิธีฯ แล้ว ได้มีการสมโภชอะไรบ้าง อีกพระองค์หนึ่ง คือ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาลิไท) แต่ไม่มีหลักฐานเช่นกันว่ามีการสมโภชหรือไม่ อย่างไรก็ตาม ต้องเข้าใจว่า การสมโภชเป็นพิธีการหรือเรื่องภายหลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว แต่ในสมัยนั้นมีศิลปะหรือนาฏศิลป์ที่เกิดขึ้น ซึ่งมีประเพณีสิบสองเดือน หรือประเพณีตามที่บ้านทักไว้ในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งมีขบวนการสนุกสนานแห่จากนอกเมืองเข้าไปในเมืองสุโขทัย

๒. พระราชพิธีจองเปรียง พระราชพิธีจองเปรียง หรือประเพณีลอยกระทง เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี มีประวัติว่า “ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ “หรือ” นางนพมาศ” เป็นผู้คิดประดิษฐ์กระทงเป็นรูปดอกบัวหรือ “ดอกกมุท” ถวายพระร่วงเจ้าในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เพื่อลอยลงน้ำซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก ถึงกับทรงรับสั่งว่าทุกๆ ปีให้มีประเพณีดังนี้ขึ้น และโปรดให้เรียกประเพณีนี้ว่า “พระราชพิธีจองเปรียง” หรือ “ลอยกระทงพระประทับ” แต่ถ้าเป็นพิธีของชาวบ้านทั่วๆ ไปก็จะพากันเรียกว่า “พิธีลอยกระทง” โดยพุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่า พิธีลอยกระทงนี้เป็นพิธีสักการบูชาแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรารบมาถึงทุกวันนี้

๓. พระราชพิธีวันวิสาขบูชา ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ เป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ในวันสำคัญนี้ประชาชนชาวสุโขทัย ทำบถตักบาตร ถืออโอบสถ และรักษาศีล

ที่มา: www.thongthailand.com.

ความสำคัญของวันวิสาขบูชา “วิสาขบูชา” ย่อมาจากคำว่า “วิสาขปุณณมีบูชา” แปลว่าการบูชาพระในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ (เดือน ๖) ซึ่งมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น ๓ ประการ ในวันวิสาขบูชา ดังนี้

๑. **ประสูติ** พระนางสิริมหามายา พระมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ประสูติพระราชโอรส คือเจ้าชายสิทธัตถะที่ได้ต้นสาระพระราชอุทยานลุมพินี ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะ (ปัจจุบันคือประเทศเนปาล) ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี

๒. **ตรัสรู้** เจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อพระชนมายุ ๓๕ พรรษา ณ ไร่ร่มไม้ศรีมหาโพธิ์ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ในตอนเช้ามีวันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี หลังจากออกผนวชได้ ๖ ปี (ปัจจุบันสถานที่ตรัสรู้แห่งนี้เรียกว่า พุทธคยา เป็นตำบลหนึ่งของเมืองคยาประเทศอินเดีย)

๓. **ปรินิพพาน** หลังจากตรัสรู้แล้ว ได้ประกาศพระศาสนา และโปรดเวไนยสัตว์เป็นเวลา ๔๕ ปี พระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา จึงเสด็จปรินิพพาน เมื่อวันอังคาร ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็ง ณ สาลวโนทยานของมัลลกษัตริย์เมืองกุสินารา แคว้นมัลละ (ปัจจุบันอยู่ในเมืองกุสินครแคว้นอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย)

วันวิสาขบูชานี้ ปรากฏตามหลักฐานว่า มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ซึ่งสันนิษฐานว่าคงจะได้นำแบบอย่างมาจากลังกา กล่าวคือ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๔๒๐ พระเจ้าภาติกาธิราช กษัตริย์แห่งกรุงลังกา ได้ประกอบพิธีวิสาขบูชาอย่างมโหฬาร เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา กษัตริย์ลังกาในรัชกาลต่อๆ มา ก็ทรงดำเนินรอยตาม แม้ปัจจุบันก็ยังถือปฏิบัติอยู่ สมัยสุโขทัยนั้น ประเทศไทยกับประเทศลังกามีความสัมพันธ์ด้านพระพุทธศาสนาใกล้ชิดกันมาก เพราะพระสงฆ์ชาวลังกาได้เดินทางเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเชื่อว่าได้นำการประกอบพิธีวิสาขบูชามาปฏิบัติในประเทศไทยด้วย ในหนังสือนางนพมาศได้กล่าวบรรยายการประกอบพิธีวิสาขบูชาสมัยสุโขทัยไว้ พอสรุปใจความได้ว่า

“เมื่อถึงวันวิสาขบูชา พระเจ้าแผ่นดิน ข้าราชการบริพาร ทั้งฝ่ายหน้า และฝ่ายใน ตลอดทั้งประชาชนชาวสุโขทัยทั่วทุกหมู่บ้านทุกตำบล ต่างช่วยกันทำความสะอาด ประดับตกแต่งพระนคร สุโขทัยเป็นการพิเศษ ด้วยดอกไม้ของหอม จุดประทีปโคมไฟแลดูสว่างไสวไปทั่วพระนคร เป็นการอุทิศบูชาพระรัตนตรัย เป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน พระมหากษัตริย์ และบรมวงศานุวงศ์ ก็ทรงศีล และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่างๆ ครั้นตกเวลาเย็น ก็เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และนางสนองพระโอษฐ์ตลอดจนข้าราชการทั้งฝ่ายหน้า และฝ่ายใน ไปยังพระอารามหลวง เพื่อทรงเวียนเทียนรอบพระประธาน

ส่วนชาวสุโขทัยชวนกันรักษาศีล พังธรรมเทศนา ถวายสลากภัต ถวายสังฆทาน ถวายอาหารบิณฑบาต แต่พระภิกษุ สามเณรบริจจาคทรัพย์แจกเป็นทานแก่คนยากจน คนกำพร้า คนอนาถา คนแก่ คนพิการ บางพวกก็ชวนกันสละทรัพย์ ปล่อยสัตว์ ๔ เท้า ๒ เท้า และเต่า ปลา เพื่อชีวิตสัตว์ให้เป็นอิสระ โดยเชื่อว่าจะทำให้คนอายุยืนยาวต่อไป”

๔. พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีที่ขมกมลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเป็นพระราชพิธี ๒ พิธีรวมกัน คือ พระราชพิธีที่ขมกมล อันเป็นพิธีสงฆ์ อย่างหนึ่ง ซึ่งจะประกอบ

แหล่งที่มาของภาพ : <https://chatgpt.com>.

พระราชพิธีวันแรกในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ในปัจจุบัน) กับ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ อันเป็นพิธีพราหมณ์ อย่างหนึ่ง ซึ่งจะประกอบพระราชพิธีในวันรุ่งขึ้น ณ มณฑลพิธีสนามหลวง ในปัจจุบัน

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเป็นพระราชพิธีที่มีมาแต่โบราณตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ซึ่งในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น พระมหากษัตริย์ไม่ได้ลงมือไถนาเอง เป็นแต่เพียงเสด็จไปเป็นองค์ประธานในพระราชพิธีเท่านั้น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญในสมัยโบราณ คงจะเป็นพิธีที่มีความมุ่งหมายเพื่อบำรุงขวัญและเตือนเกษตรกรให้ปลูกพืชผลโดยเฉพาะการทำนา เพราะข้าวเป็นธัญญาหารหลักสำคัญยิ่งในการดำรงชีวิต พระมหากษัตริย์หรือประมุขของประเทศจึงเป็นผู้นำลงมือไถนาและหว่านพืชพันธุ์ธัญญาหารเป็นตัวอย่าง เพื่อเตือนราษฎรว่าถึงเวลาทำการเพาะปลูกแล้ว ต่อมา เมื่อพระมหากษัตริย์หรือประมุขของประเทศมีพระราชภารกิจอื่น จึงโปรดแต่งตั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ คือ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ให้ไปปฏิบัติหน้าที่แทนพระองค์ เรียกว่า พระยาแรกนา ทำหน้าที่ไถนาและหว่านธัญพืช พระมเหสีหรือพระชายาที่เคยร่วมไถนาหว่าน ก็เปลี่ยนเป็นท้าวนางในราชสำนัก ออกไปทำหน้าที่หาบกระบุงพันธุ์พืชช่วยพระยาแรกนา เรียกว่า เทพีพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ มีชนหลายเชื้อชาติที่ปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนาน ได้แก่ อินเดีย จีน และกัมพูชา สำหรับประเทศไทยนั้น มีพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ มาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และได้ปฏิบัติสืบต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

สรุปท้ายบท

ก่อนการก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย พญาศรีนาวนำถมพระบิดาของพ่อขุนผาเมือง ได้ปกครองเมืองโบราณสุโขทัยมาก่อนดังที่กล่าวมาแล้ว หลังจากพระองค์สวรรคต ขอมสบาดโขลญลำพง ข้าหลวงจากราชอาณาจักรเขมร ได้เข้ายึดครองเมือง ต่อมาพ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง และพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด ได้ยึดเมืองคืน และสถาปนาพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นปกครองกรุงสุโขทัย มีพระนามใหม่ว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง ปกครองอาณาจักรสุโขทัย ในปี พ.ศ. ๑๗๘๑ พ่อขุนรามคำแหงทรงนำพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่กำลังเจริญอยู่ที่นครศรีธรรมราช เข้ามาเผยแผ่ที่สุโขทัย อันนับเป็นการเปลี่ยนแปลงความเชื่อความนับถืออย่างใหม่ให้แก่คนสุโขทัย ในสมัยนี้มีความเจริญรุ่งเรืองอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับพุทธศาสนา เพราะเป็นสิ่งที่เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธา นั่นคือ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมซึ่งมีความงดงาม เป็นเอกลักษณ์และสะท้อนถึงความรู้ทางเทคนิควิทยาการต่างๆ เป็นอย่างดี จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม เช่น การสร้างพระพุทธรูปลีลาอันเป็นงานประติมากรรมลอยตัว และเจดีย์ทรงดอกบัวตูมอันเป็นเอกลักษณ์ของเจดีย์สุโขทัย

ยุคแห่งความรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัยทำให้เกิดอารยธรรมขึ้นในหลายๆ ด้าน เช่น อารยธรรมด้านภาษามีการประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นครั้งแรก อารยธรรมด้านวรรณกรรม มีวรรณกรรมสำคัญๆ เกิดขึ้นในสมัยนี้หลายเรื่อง อารยธรรมด้านศาสนา พ่อขุนรามคำแหงทรงนำพุทธศาสนาแบบเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์มาเผยแผ่ยังอาณาจักรสุโขทัยจนเป็นที่ยอมรับมาจนถึงปัจจุบัน และอารยธรรมด้านประเพณี ทั้งพระราชพิธี และรัฐพิธี ประเภทรัฐพิธี เช่น ประเพณีทางด้านศาสนา การสร้างวัด การทำบุญไถ่ทาน พังธรรม ประเภทพระราชพิธี เช่น พระราชพิธีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีจองเปรียง พระราชพิธีวันวิสาขบูชา และพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น.

บทที่ ๖ อารยธรรมล้านนา

✍ พระมหายอด อภิปัญญา

ความนำ

อารยธรรมของ อาณาจักรล้านนา เป็นพัฒนาการสำคัญของสังคมไทยในภาคเหนือ ซึ่งก่อรูปขึ้นจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมพื้นเมืองกับอิทธิพลของ พระพุทธศาสนา เถรวาท ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และประเพณีต่าง ๆ ได้รับการสร้างสรรค์อย่างมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับภูมิประเทศและความเชื่อทางศาสนา โดยมีศูนย์กลางความเจริญอยู่ที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นราชธานีและศูนย์รวมทางการเมือง ศาสนา และวัฒนธรรม

การสถาปนาและวางรากฐานของอาณาจักรเกิดขึ้นในสมัย พญามังราย ผู้ทรงรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ ให้เป็นปึกแผ่น และทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้เป็นแกนกลางของสังคม ส่งผลให้อารยธรรมล้านนามีความโดดเด่นทั้งด้านภาษา ศิลปะ และจารีตประเพณี ซึ่งยังคงสืบทอดอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยภาคเหนือมาจนถึงปัจจุบัน

อาณาจักรตอนเหนือ

อาณาจักรล้านนา คือราชอาณาจักรของชาวไทยวนในอดีต ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ตลอดจนถึงสองปันนา เช่น เมืองเชียงรุ่ง (จิ่งหง) มณฑลยูนนาน ประเทศจีน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น ผังตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งมีเมืองเชียงตุงเป็นเมืองเอก ผังตะวันตกแม่น้ำสาละวิน มีเมืองนายเป็นเมืองเอก และครอบคลุม ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนในปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน^๑ โดยมีเมืองเชียงใหม่ เป็นราชธานี มีภาษา ตัวหนังสือ วัฒนธรรม และประเพณีเป็นของตนเอง เคยถูกปกครองในฐานะรัฐบรรณาการหรือรัฐส่วยของอาณาจักรตองอู อาณาจักรอยุธยา และ อาณาจักรล้านช้าง จนสิ้นฐานะอาณาจักร กลายเป็นเมืองส่วนหนึ่งของอาณาจักรตองอูสมัยอยุธยาไปในที่สุด และรวมเข้ากับสยามจนเป็นภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษ ๑๘๐๐ (พุทธศักราช ๒๓๔๓) รัฐสยามหยุดการเป็นเอกราชของล้านนาและรวมอาณาจักรเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติสยาม^๒ โดยเริ่มต้นใน ค.ศ. ๑๘๗๔ (พุทธศักราช ๒๔๑๗) เมื่อรัฐสยามปรับเปลี่ยนอาณาจักรล้านนาไปเป็นมณฑลพายัพ ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของสยามเต็มตัว^๓ อาณาจักรล้านนาถูกควบคุมตามระบบเทศาภิบาลของสยามที่จัดตั้งใน ค.ศ. ๑๘๙๙^๔ (พุทธศักราช ๒๔๔๒) ใน ค.ศ. ๑๙๐๙ (พุทธศักราช ๒๔๕๒) อาณาจักรล้านนาไม่ได้เป็นรัฐ

---

^๑ สรัสวดี อ๋องสกุล, ในปัจจุบันดินแดนล้านนาหมายถึงดินแดน 8 จังหวัดภาคเหนือคือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน, ๒๕๓๙, เอกสารอัตสำเนา, มปส., หน้า ๒๕.

^๒ Roy, Edward Van (2017-06-29), *Siamese Melting Pot : Ethnic Minorities in the Making of Bangkok* (ภาษาอังกฤษ), ISEAS-Yusof Ishak Institute, ISBN 978-981-4762-83-0.

^๓ London, Bruce (2019-03-13), *Metropolis and Nation In Thailand : The Political Economy of Uneven Development* (ภาษาอังกฤษ), Routledge, ISBN 978-0-429-72788-7.

^๔ Terwiel, B. J. (2011), *Thailand's political history : from the 13th century to recent times*, River Books. ISBN 978-9749863961, OCLC 761367976.

อิสระอีกต่อไป เพราะสยามได้แบ่งเขตแดนของตนกับอังกฤษและฝรั่งเศส^๕ ปัจจุบัน ส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนากลายเป็น ๘ จังหวัด ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

๖.๑ ความสัมพันธ์ของอาณาจักรสุโขทัยกับล้านนา

พญามังรายทรงมีสัมพันธ์ไมตรีกับพญางำเมือง พระมหากษัตริย์แห่งเมืองพะเยา (ในจังหวัดพะเยาปัจจุบัน) และพ่อขุนรามคำแหง พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ทั้ง ๓ พระองค์เป็น

พระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ เชียงใหม่
แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>

ศิษย์สำนักเดียวกันที่เมืองละโว้ และเป็นพระสหายร่วมสาบานกันด้วย เมื่อคราวที่พญามังรายจะทรงสถาปนาเมืองเชียงใหม่ขึ้น ทรงปรึกษากับพระสหายทั้ง ๒ พ่อขุนรามคำแหงทรงแนะนำว่า ควรลดขนาดเมืองลงครึ่งหนึ่งจากเดิมที่วางผังให้ยาวด้านละ ๒,๐๐๐ วา เพราะเมื่อเกิดศึกสงครามในอนาคต ผู้คนที่ไม่มากพอจะไม่อาจรักษาบ้านเมืองที่กว้างใหญ่เกินไปได้ ซึ่งพญามังรายทรงเห็นชอบด้วย^๖ และด้วยความที่ทั้ง ๓ เป็นสหายร่วมสาบานกัน ทำให้สามารถขยายดินแดนได้โดยไม่ต้องมีความกังวล จึงเป็นที่มาของอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ที่ตั้งอยู่ที่ศาลาว่าการจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน พระราชไมตรีระหว่างพระมหากษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ ทำให้แต่ละพระองค์ทรงสามารถขยายดินแดนไปได้โดยไม่ต้องทรงพะวงหน้าพะวงหลัง อาณาจักรสุโขทัยกับล้านนา มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมาก โดยพญามังรายเจ้าเมืองเงินยาง และพญางำเมือง เจ้าเมืองพะเยาแห่งอาณาจักรล้านนา เป็นมิตรสหายที่ดีของพ่อขุนรามคำแหงมาตั้งแต่เยาว์วัย กษัตริย์ทั้งสามพระองค์ได้ทำสัญญาเป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกันอย่างแน่นแฟ้น ต่อมาพ่อขุนรามคำแหงได้เสด็จขึ้นไปยังอาณาจักรล้านนาพร้อมกับพญางำเมือง

^๕ Strate, Shane (2016), *The lost territories : Thailand's history of national humiliation*, Honolulu : University of Hawai'i Press, ISBN 9780824869717, OCLC 986596797.

^๖ ประเสริฐ ณ นคร, *ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด*, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖๙.

เพื่อช่วยพญามังรายเลือกชัยภูมิที่ดีในการสร้างราชธานีที่เมืองเชียงใหม่ มีชื่อว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์ เชียงใหม่”

๖.๑.๑ จุดเริ่มต้นแห่งนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ (ล้านนา)

พญามังราย ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย ทรงเริ่มต้นรวบรวมเมืองหรือแคว้นขนาดเล็ก

เล็กที่กระจัดกระจายและเป็นอิสระต่อกัน ให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนพัฒนาเป็นรัฐขนาดใหญ่ขึ้น โดยในระยะแรก พญามังรายทรงรวมแคว้นโยนกก่อน แล้วพยายามขยายอำนาจสู่หัวเมืองขนาดเล็กอื่นๆ เป็นบริเวณกว้าง จากนั้นเริ่มขยาย

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>

อำนาจสู่แคว้นหริภุญไชยที่มีความเจริญรุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้ เมื่อพญามังรายยึดเมืองหริภุญไชยแล้วได้ผนวกเข้ากับแคว้นโยนก หลังจากนั้นได้เข้ายึดเมืองเขลางค์นคร พญามังรายจึงครอบครองดินแดนส่วนใหญ่ของภาคเหนือ และสถาปนาขึ้นเป็นอาณาจักรล้านนา นอกจากนี้ ทรงได้ทำสัญญาระหว่างพญางำเมืองและพ่อขุนรามคำแหง ใน พ.ศ. ๑๘๓๐ เพื่อสร้างความมั่นใจว่าในการขยายอำนาจสู่แม่น้ำปิงนั้นจะไม่ถูกพญางำเมืองและพ่อขุนรามคำแหงขัดขวาง^๗

หลังจากยึดเมืองหริภุญไชยได้แล้ว ทรงครองแคว้นอยู่ระยะหนึ่ง แล้วย้ายมาสร้างอีกเมืองหนึ่ง คือ เวียงกุมกาม โดยมีพระประสงค์ให้เป็นเมืองหลวงของอาณาจักร แต่ที่ตั้งของเวียงกุมกามเป็นที่ลุ่มต่ำ น้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก พญามังรายจึงพยายามหาชัยภูมิเพื่อสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่^๘ จนพบพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ตอนเหนือของเวียงกุมกาม บริเวณเชิงดอยสุเทพ เป็นบริเวณที่มี

^๗ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเชียงใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^๘ เกษราภรณ์ กุณรักษ์, นักจดหมายเหตุชำนาญการ, **หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ เชียงใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๖๐), มปน.

ชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การสร้างราชธานีถาวรและเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ได้อัญเชิญพระสหายสนิทร่วมน้ำสาบานสองพระองค์ได้แก่ “พญาเจ้าเมืองแห่งเมืองพะเยา” และ “พ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย” มาร่วมกันสถาปนาราชธานีแห่งใหม่ในสมรภูมิบริเวณที่ลุ่มริมฝั่งม่านที่แม่ระมิงค์ (แม่น้ำปิง) โดยตั้งชื่อราชธานีแห่งใหม่นี้ว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” แต่ก่อนที่จะตั้งเมือง พระองค์ทรงได้สร้างราชธานีชั่วคราวขึ้นก่อนแล้ว ซึ่งก็เรียกว่า “เวียงกุมกาม” แต่เนื่องจากเวียงกุมกามประสบภัยธรรมชาติใหญ่หลวงเกิดน้ำท่วมเมืองจนกลายเป็นเมืองบาดาล ดังนั้นพระองค์จึงได้ย้ายราชธานีมาอยู่ ณ นครเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๑๘๓๙ และได้เป็นศูนย์กลางการปกครองราชอาณาจักรล้านนานับแต่นั้น นครเชียงใหม่มีอาณาเขตบริเวณอยู่ระหว่างเชิงดอยฮ้อยช้าง (ดอยสุเทพ) และบริเวณที่ราบฝั่งขวาของแม่น้ำปิง (พิงคนที) นับเป็นสมรภูมิที่ดีและเหมาะสมแก่การเพาะปลูกเนื่องจากเป็นบริเวณที่ราบลุ่มมีแม่น้ำไหลผ่าน

๖.๑.๒ ยุครุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนา (นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่)

ความเจริญของล้านนานั้นเริ่มปรากฏอย่างเด่นชัดนับตั้งแต่สมัยพญากือนา^๙ เป็นต้นมา ด้วยการทำให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางศาสนาแทนหริภุญชัยพระองค์ทรงรับพุทธ ศาสนานิกายลังกา

นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่, แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>

วงศ์จากสุโขทัยและอารยธรรมพระสุมนเถระ จากอาณาจักรสุโขทัยมาจำพรรษาที่วัดสวนดอก ในระยะนี้นิกายวัดสวนดอกในเชียงใหม่ ได้รุ่งเรืองมากและมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “นิกายรามัญ” หรือตั้งแต่ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ในช่วงเวลานี้หลักฐานสำคัญคือ จารึกวัด

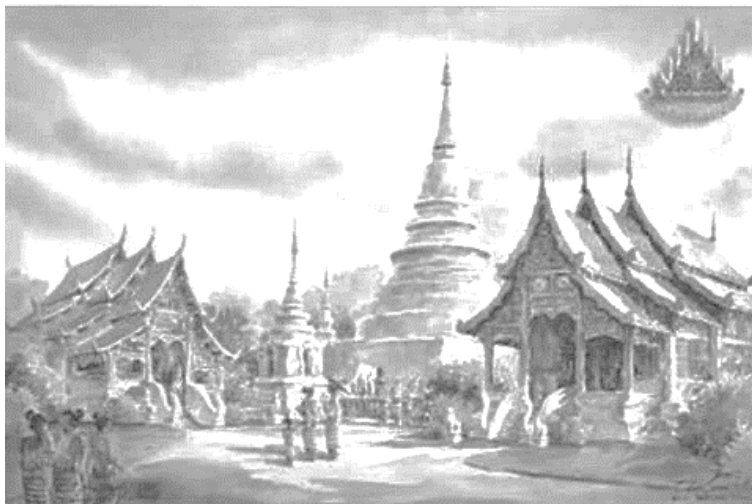
^๙ พญากือนา, พญาธรรมิกราช หรือ เจ้าท้าวสองแสนนา อันธรรมิกราช, เป็นพระมหากษัตริย์ล้านนา รัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์มังราย.

พระยีนั่นกล่าวถึงการอัญเชิญพระธาตุโดยพระสุมนเถระจากสุโขทัยขึ้นมา เชียงใหม่ในรัชกาลพระเจ้ากือนา รูปแบบสถาปัตยกรรมได้ปรากฏเจดีย์ทรงกลม ดังตัวอย่างสำคัญที่ เจดีย์วัดสวนดอก เชียงใหม่ที่พระเจ้ากือนา โปรดให้สร้างขึ้นเป็นที่ประทับของพระสุมนเถระ เป็นต้น^{๑๐} และเจดีย์ที่ใช้รูปแบบเจดีย์สุโขทัย ดังตัวอย่างสำคัญที่นักวิชาการเชื่อว่าน่าจะปรากฏในช่วงนี้คือ เจดีย์กุ่ม้า ลำพูน เป็นต้น สถาปัตยกรรมในช่วงเวลาข้างต้นถือได้ว่ามีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการเผยแพร่มหาพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “นิกายรามัญ” (พุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบมอญ)

๖.๑.๓ พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา

ตั้งแต่สมัยพญาเกือนา กิจการในพุทธศาสนาได้รับการสนับสนุนมาก เห็นได้จากการรับนิกายรามัญจากสุโขทัยเข้ามาเผยแผ่ในล้านนา ทรงสร้างวัดสวนดอกให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาของเมืองทางตอนบน จึงมีพระสงฆ์ชาวล้านนาได้ให้ความสนใจศึกษาพระพุทธศาสนา

มากขึ้นตามลำดับ ซึ่งนำไปสู่การศึกษาที่ลึกซึ้ง โดยในสมัยพญาสามฝั่งแกนมีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งไปศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกา แล้วกลับมาตั้งนิกายสิงหลหรือลังกาวงศ์ใหม่ มีศูนย์กลางที่วัดป่าแดงในเมืองเชียงใหม่ พระสงฆ์กลุ่มนี้ได้ไป

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.gotoknow.org>.

เผยแพร่มหาพุทธศาสนาไปยังเมืองต่างๆ ภายในอาณาจักรล้านนา ตลอดจนขยายไปถึงเชียงใหม่ เชียงรุ่ง สิบสองปันนา

^{๑๐} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, อาณาจักรล้านนา, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>, สืบค้นเมื่อ, 25/5/2566.

พระสงฆ์ในนิกายรามัญและนิกายสิงหลขัดแย้ง กันในการตีความพระธรรมวินัยหลายอย่าง แต่ก็เป็นแรงผลักดันนำไปสู่การศึกษาค้นคว้า โดยเฉพาะพระสงฆ์ในนิกายสิงหลเน้นการศึกษาภาษาบาลี ทำให้ศึกษาพระธรรมได้ลึกซึ้ง ดังนั้นหลังจากการสถาปนานิกายใหม่แล้ว พระพุทธศาสนาในล้านนาเจริญเติบโตอย่างมาก โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าติโลกราชถึงสมัยพระญาแก้ว ดังปรากฏการสร้างวัดวาอารามทั่วไปในล้านนาและผลจากภิกษุล้านนามีความรู้ความ สามารถสูง จึงเกิดการทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ สิ่งที่สำคัญในรยะนี้ คือการเขียนคัมภีร์ต่างๆ ทางพุทธศาสนา คัมภีร์จากล้านนาได้แพร่หลายไปสู่ดินแดนใกล้เคียง เช่น ล้านช้าง พม่า อยูรยา งานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ในล้านนาประเภทตำนาน แพร่หลายตามท้องถิ่นต่างๆ โดยอาศัยสำนักประวัติศาสตร์ที่เป็นจารีตเดิม ประกอบกับได้รับอิทธิพลจากงานเขียนจากสำนักลังกาที่พระสงฆ์นำเข้ามา งานเขียนประวัติศาสตร์สกุลตำนานในยุคนี้มีมากมาย เช่น ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ พื้นเมืองน่าน ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนานมูลศาสนา จามเทวีวงศ์ และชินกาลมีปกรณ์ เป็นต้น พญาติโลกราชทรงส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทรงยกย่องพระภิกษุที่มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก ทำให้พระสงฆ์ในสมัยนั้นจึงมีความรู้สูง ที่ปรากฏมีชื่อเสียงมากมาย เช่น พระโพธิรังสี (แต่งจามเทวีวงศ์) พระธรรมทินนเถระ และพระญาณกิตติเถระ เป็นต้น^{๑๑}

เมื่อล่วงถึงรัชกาลพระเจ้าแสนเมืองมา และสามพระยาฝั่งแกน หรือ พญาสามพระยาแม่ใน เป็นเจ้าผู้ครองนครแห่งราชวงศ์มังรายลำดับที่ ๘ และเป็นลำดับที่ ๓๒ แห่งราชวงศ์ลวจังกราช^{๑๒} สถาปัตยกรรมคงถือได้ว่าเป็นช่วงที่ส่งผ่านให้งานสถาปัตยกรรมเจริญอย่างสูงใน รัชกาลต่อมาคือ รัชกาลพระเจ้าติโลกราช พระองค์ได้แผ่ขยายพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่เมืองแพร่และน่านได้ ดังนั้นความเป็นปึกแผ่นของอาณาจักร รวมทั้งการสืบศาสนาธิลิ่งกางค์ใหม่ นำไปสู่ความมั่นคงทั้งด้านอาณาจักร และศาสนจักร จึงทำให้ตั้งแต่รัชกาลนี้เป็นต้นมา ส่งผลให้ถือเป็นยุครุ่งเรืองทางด้านสถาปัตยกรรมของอาณาจักรอีกด้วย

^{๑๑} พิสิษฐุ์ โคตรสุโพธิ์, พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา, โครงการอบรมมัคคุเทศก์ ประจำปี, ๒๕๖๐ ภาควิชาการท่องเที่ยว และศูนย์บริการวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๐, ณ สำนักบริการวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เอกสารประกอบการบรรยาย, หน้า ๙.

^{๑๒} ลำจุล ฮวบเจริญ. เกร็ดพงศาวดารล้านนา. (กรุงเทพมหานคร : The Knowledge Center, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๒.

พระเจ้าติโลกราชทรงให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ที่ “วัดมหาโพธาราม” (วัดเจ็ดยอด) ด้วยเหตุนี้สถาปัตยกรรมในวัดเจ็ดยอดจึงอาจถือเป็นตัวแทนของงานช่างสถาปัตยกรรมในพื้นที่ เชียงใหม่ในสมัยนี้ได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างของวิหารมหาโพธิ์ที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการถ่ายแบบมาจากประเทศอินเดีย อนิมิสเจดีย์ มณฑปพระแก่นจันทร์แดง เป็นต้น สืบเนื่องถึงรัชกาลพระเมืองแก้ว ผลิตจากรัชกาลก่อนๆ จึงส่งให้กับรัชกาลนี้เช่นกัน ทั้งในรัชกาลพระเจ้าติโลกราชและรัชกาลพระเมืองแก้ว สถาปัตยกรรมในช่วงเวลาข้างต้นถือได้ว่ามีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการเผยแพร่พุทธศาสนาที่ลี้ลับกว่าหรือที่เรียกว่า “สีหลกิกขุ”^{๑๓} หลังจากนั้นในสมัยพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นยุคที่วรรณกรรมล้านนามีความรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่งอย่างยิ่ง พระสงฆ์ซึ่งทรงความรู้ได้รจนาคัมภีร์เป็นภาษาบาลีไว้หลายเรื่อง เช่น “ชินกาลมาลีปกรณ์” เป็นต้น

๖.๑.๔ งานวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา

ผลงานวรรณกรรมพุทธศาสนาของพระสงฆ์ล้านนา ที่สำคัญได้แก่ **พระโพธิรังสี** แต่งจามเทวีวงศ์ และสีหิงคินิทาน **พระรัตนปัญญาเถระ** แต่งชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นงานเขียนที่มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา **พระสิริมังคลาจารย์** แต่งวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น เวสสันดรที่ปณี จักรवालที่ปณี สังขยาปกาสกฏีการ และมังคลัตถที่ปณี **พระพุทธเถระและพระพุทธพุกาม** แต่งตำนานมูลศาสนา นอกจากนั้นยังมีปัญญาสชาดก (ชาดก ๕๐ เรื่อง) ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้แต่ง เข้าใจว่า ในสมัยพระเมืองแก้ว ปัญญาสชาดกเป็นงานวรรณกรรมพุทธศาสนาที่แต่งทำนองเลียนแบบชาดกในพระไตรปิฎก แต่มีเนื้อเรื่องไม่เหมือนกัน เพราะเป็นชาดกนอกไตรปิฎก ปัญญาสชาดกเป็นต้นกำเนิดของวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น สมุทโทสชาดก (นำมาแต่งเป็นสมุทรโฆษคำฉันท์) สุธนชาดก (นำมาแต่งเป็นบทละครเรื่องมโนราห์) ปัญญาสชาดกแพร่หลายมากไปถึงพม่า มีการแปลเป็นภาษาพม่าในสมัยพระเจ้าโพธิพระยา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๔ พม่าเรียกปัญญาสชาดกว่า ซิมแม่ปัดณาสชาดก^{๑๔} (เชียงใหม่ปัดณาสชาดก)

^{๑๓} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, อาณาจักรล้านนา, [ออนไลน์], สืบค้นเมื่อ, 25/5/2566.

^{๑๔} สมหมาย เปรมจิตต์, วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนา, (เชียงใหม่ : มหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตล้านนา, ๒๕๕๖), มปน.

ในช่วงสมัยรุ่งเรืองนี้พระพุทธศาสนาเจริญยิ่ง ดังปรากฏการสร้างวัดแพร่หลายทั่วไปในดินแดนล้านนา ตามหมู่บ้านต่างๆ ได้สร้างวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน และตามเมืองมีวัดหนาแน่นพบว่าเขตเมืองเชียงใหม่มีวัดนับร้อยแห่ง ปริมาณวัดที่มากมายในยุครุ่งเรืองนั้นมีร่องรอยปรากฏเป็นวัดร้างมากมายในปัจจุบัน ความเจริญในพุทธศาสนายังได้สร้างถาวรวัตถุในพุทธศาสนา ซึ่งมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมล้านนา วัดสำคัญ ได้แก่ วัดเจ็ดยอด วัดเจ็ดยอดหลวง วัดพระสิงห์ วัดสวนดอก วัดบุพพาราม เป็นต้น^{๑๕} การสร้างวัดมากมายนอกจากแสดงความเจริญในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังสะท้อนความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของล้านนาในยุครุ่งเรืองด้วย

๖.๑.๕ ด้านเศรษฐกิจของล้านนา

ในยุคเศรษฐกิจรุ่งเรือง ล้านนามีความมั่งคั่งด้วยความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มีพัฒนาการร่วมไปกับความเจริญรุ่งเรืองโดยรวมของรัฐ เพราะพบว่านับตั้งแต่สมัยพญาเกือนาเป็นต้นมา การค้าระหว่างรัฐมีเครือข่ายก้าวขวางไปไกล ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้สะท้อนการค้าว่ามีหมู่พ่อค้าเมืองเชียงใหม่ไปค้าขายถึงเมืองพุกาม ในยุคนั้นเมืองเชียงใหม่มีฐานะเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญ เพราะตำแหน่งที่ตั้งเมืองนั้นคุมเส้นทางการค้า คือเมืองต่างๆ ที่อยู่ตอนบนขึ้นไป เช่น รัฐฉาน สิบสองปันนา เชียงแสนจะนำสินค้าผ่านสู่เมืองเชียงใหม่แล้วจึงผ่านไปเมืองอื่นๆ ที่อยู่ทางใต้และทางตะวันตก ดังนั้นจึงพบหลักฐานกล่าวถึงพ่อค้าจากทุกทิศมาค้าขายที่เชียงใหม่มีทั้งเงี้ยว ม่าน เม็ง ไทยฮ่อ กุลา เมืองเชียงใหม่ได้รับผลประโยชน์จากการเก็บภาษีสินค้าสูงมาก สินค้าขายออกของเชียงใหม่สู่ตลาดนานาชาติที่สำคัญคือของป่า เมืองเชียงใหม่ทำหน้าที่รวบรวมสินค้าของป่าจากเมืองต่างๆ ทางตอนบนแล้วส่งไปขายยังเมืองท่าทางตอนล่างในดินแดนกรุงศรีอยุธยาและหัวเมือง มอญ กษัตริย์มีบทบาทในการค้าของป่า โดยอาศัยการเก็บส่วยจากไพร่และให้เจ้าเมืองต่างๆ ในอาณาจักรส่งส่วยให้ราชธานี ด้วยพระราชอำนาจจึงออกกฎหมายบังคับให้ทุกคนในอาณาจักรนำส่วยสินค้าของป่ามาถวาย รูปแบบการค้าของป่า คือกษัตริย์จะส่งข้าหลวงกำกับดูแลสินค้าชนิดต่างๆ เพราะพบตำแหน่งแสนน้ำผึ้ง ข้าหลวงดูแลการค้าส่วยน้ำผึ้ง และมีพ่อค้าจากอยุธยาเดินทางเข้าซื้อสินค้าในเมืองฮอด ในยุคที่อาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรือง รัฐมีความเจริญทางการค้ามากและสภาพเศรษฐกิจดี จึงมีกอง

^{๑๕} สุรัสวดี ศุขสวัสดิ์, ม.ล., “รายงานการวิจัย พระพุทธศาสนาในล้านนา ระหว่างรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช-พญาเมืองแก้ว”, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖), มปน.

กำลังเข้มแข็งดังพบว่า ในยุคนี้อาณาจักรล้านนามีอำนาจสูงได้แผ่อิทธิพลออกไปอย่างกว้างขวาง เช่น เมืองเชียงตุง เมืองเชียงรุ่ง เมืองยอง เมืองนาย เมืองน่าน และยังขยายอำนาจลงสู่ชายขอบรัฐอยุธยา^{๑๖}

ในเรื่องการค้าขายสินค้าของป่า สันนิษฐานว่าส่วนใหญ่พ่อค้าเป็น “คนนอก” เป็นฝ่ายเดินทางเข้ามาซื้อสินค้าที่เชียงใหม่ ดังพบการกล่าวถึงพ่อค้ากรุงศรีอยุธยาเดินทางเข้ามาค้าถึงเมืองฮอด รวมถึงเอกสารของฮอลันดาสมัยอยุธยาช่วง พ.ศ. ๒๑๕๑ – ๒๑๖๓ ยังกล่าวถึงพ่อค้าชาวฮอลันดาส่งคนขึ้นมาดูสินค้าที่เชียงใหม่เนื่องจากเชียงใหม่มีกำยานชนิดดี

เมื่อพิจารณาช่วงระยะเวลาที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง เราอาจมองภาพความสัมพันธ์ของล้านนากับการค้าทางทะเลได้เป็น ๒ เส้นทาง คือ อยุธยา และเมืองท่าทางทะเลในเขตหัวเมืองมอญหรือเมืองแถบอ่าวเมาะตะมะ^{๑๗} ในช่วงต้นของอยุธยาล้านนาก็จะมีปฏิสัมพันธ์ทางการค้ากับอยุธยาเป็นหลัก

๖.๒ ศิลปะและวัฒนธรรมอาณาจักรล้านนา

๖.๒.๑ วัฒนธรรมอาณาจักรล้านนา

แม้ปัจจุบันเมืองเชียงใหม่จะเจริญรุ่งเรืองก้าวไกลตามแบบฉบับสากล สืบเกิดได้จากมีกลุ่มชนต่างๆ จำนวนมากเข้ามาอาศัยอยู่ในเชียงใหม่ ทั้งไทยภาคกลาง ฝรั่งเศส จีน แขก จนแทบไม่มีพื้นที่ยื่นให้กับกลุ่มชนดั้งเดิม แต่ทุกวันนี้คนพื้นเมืองเชียงใหม่ยังคงได้รับการสืบสานวัฒนธรรมล้านนาจากบรรพบุรุษอัน เป็นสิ่งกำหนดวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณีและนำมาซึ่งศิลปกรรมอันหลากหลายในท้องถิ่นเอาไว้อย่างดงาม ดูเหมือนจะเป็นคำถาม

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.gotoknow.org>.

^{๑๖} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๒), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๑๗} อุษณีย์ ธงไชย, ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนาไทย พ.ศ. ๑๘๓๙-๒๓๑๐, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๑.

ยอดฮิตอย่างไม่ต้องสงสัยว่าแท้จริงแล้ววัฒนธรรมล้านนาที่เรากำลังใช้กันอยู่ในปัจจุบันนั้น เป็นวัฒนธรรมจากรากเหง้าเผ่าพันธุ์เดิม หรือเป็นวัฒนธรรมตามกระแสที่เรานั้นรับเอามาจากที่อื่น ฟังดูอาจเหมือนเป็นเรื่องที่ง่ายต่อการเข้าใจ แต่ก็ยากยิ่งสำหรับการหาคำตอบ เพราะถ้าจะพูดกันจริงๆ ก็คงต้องย้อนกลับเข้าไปในประวัติศาสตร์ เอาเรื่องหลักฐานมาแบให้กระจ่างแจ้ง ซึ่งอาจจะต้องใช้นักวิชาการระดับเชี่ยวชาญอย่างมากๆ หรืออาจเลยเถิดกลายเป็นเรื่องใหญ่โตจนต้องจัดงานสัมมนาว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมล้านนา^{๑๘} อย่างไรก็ตามด้านศิลปะก็นับว่าเป็นเรื่องที่สืบสานและพัฒนาการกันเป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง นับว่าเป็นอารยธรรมแขนงความเชื่อเรื่องศาสนา

๖.๒.๒ วัฒนธรรมด้านความเชื่อ

ขณะเดียวกัน แม้ว่าพุทธศาสนาได้เข้ามาเป็นความเชื่อหลักของล้านนาแล้วนั้นก็เชื่อกันว่าอาจเนื่องจากเกี่ยวข้องกับทริภุชไชย เพราะแม่เชียงใหม่จะเป็นศูนย์กลางการปกครอง เป็นนครรัฐที่สร้างขึ้นใหม่อย่างสมบูรณ์มั่งคั่ง แต่อิทธิพลทางศิลปวิทยาต่าง ๆ ของทริภุชไชยก็มีต่อล้านนาสูงมาก

และทริภุชไชยก็นับถือพุทธศาสนามาก่อนนั้นหลายศตวรรษ อักษรไทยวน หรือ ตัวเมือง ที่ล้านนาใช้มาก่อน ก็ว่ากันว่าได้รับแบบอย่างมากจากอักษรมอญแห่งนครลำพูน นอกจากลำพูน ศิลปวิทยาอื่นๆ ของล้านนาก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับพม่า อันเป็น

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.thairath.co.th>.

ชนชาติที่เข้ามามีอิทธิพลอยู่ในล้านนาเกือบทุกยุคสมัย เมื่อพญามังรายยกทัพไปตีเมืองหวสาวดีของ

^{๑๘} จักรพงษ์ คำบุญเรือง, ประวัติศาสตร์ล้านนา, เอกสารประกอบการบรรยาย, อัดสำเนา, มปป., มปส. มปน.

พม่า พระเจ้าหงสาวดีก็ถวายไมตรียกิศาให้ และเมื่อพญามังรายยกทัพไปดูเชิงพระเจ้าอู่วะที่เมืองพุกามนั้น พระเจ้าอู่วะชาวไทใหญ่ก็ได้จัดช่างฝีมือต่างๆ ๕๐๐ ครอบครัวให้พญามังรายพามาอยู่ในล้านนา พญามังรายจัดให้ช่างทองไปอยู่ที่เมืองเชียงรุ่ง ซึ่งเป็นดินแดนของพระองค์ในสมัยนั้น ให้ช่างหล่ออยู่ที่เชียงแสน ช่างเหล็ก ช่างหล่อและช่างอื่นๆ ให้อยู่ที่เวียงกุมกาม

นับจากพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่แล้ว เชียงใหม่ก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ในสมัยพระเจ้ากือนา กษัตริย์ลำดับที่ ๖ แห่งราชวงศ์มังรายก็ได้รับเอาพระเถระมาจากสุโขทัยเข้ามาสืบสานพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ในล้านนา ศิลปกรรมสุโขทัยซึ่ง

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.thairath.co.th>

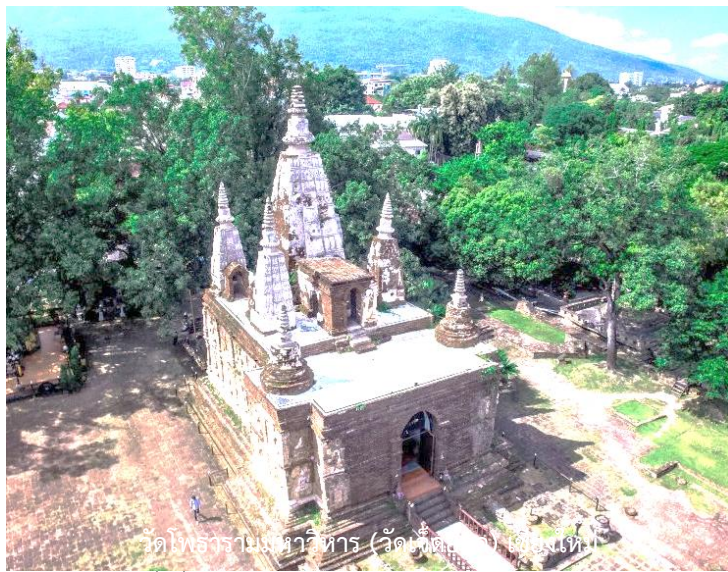
พัฒนารูปแบบของตนมาแล้วจากพม่าเมืองพุกาม ก็เข้ามาเติบโตในล้านนา กระทั่งในสมัยของพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์ลำดับที่ ๙ ก็ยังได้ติดต่อกับแว่นแคว้นต่างๆ อีกมากมาย มีการส่งคนไปศึกษาสถาปัตยกรรมและดูตัวอย่างงานที่พุกามและลังกา แล้วนำกลับมาสร้างความรู้โรจน์ในล้านนา ในสมัยนี้ยังได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นที่วัดมหาโพธาราม หรือ วัดเจ็ดยอด นับเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นครั้งที่ ๘ ของโลกและเป็นครั้งแรกในดินแดนพุทธศาสนาที่สุวรรณภูมิแห่งนี้^{๑๙}

^{๑๙} จักรพงษ์ คำบุญเรือง, ประวัติศาสตร์ล้านนา, เอกสารประกอบการบรรยาย, (เชียงใหม่ : คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้), เอกสารอัดสำเนา, มปป., มปส., มปน.

๖.๒.๓ วัฒนธรรมด้านพุทธศิลปกรรม

ศิลปกรรมล้านนาได้พัฒนาการตั้งแต่พญามังรายสถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้น อาณาจักรล้านนา เริ่มสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๓๙^{๒๐} โดยการยึดครองแคว้นหริภุญชัยและสร้าง

เมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานี ณ ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง พระองค์ทรงยอมรับและสืบทอดพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งพุทธศิลปกรรมจากเมืองหริภุญชัยและเมืองเชียงใหม่ เช่น พิจารณาจากที่พระองค์ทรงโปรดให้มีการบูรณะซ่อมแซมเปลี่ยนรูปทรงพระธาตุหริภุญชัยจากเดิมให้เป็นเจดีย์ทรง

แหล่งที่มาของภาพ : <https://thai.tourismthailand.org>.

กลม ด้วยเหตุนี้พุทธศิลปกรรมของล้านนาในการสืบทอดมาจากพุทธศิลปกรรมส่วนใหญ่เป็นแบบหริภุญชัย พุทธศิลปกรรมนับว่าเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนามีการพัฒนาการ ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏหลักฐานทางพุทธศิลปกรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมจนมาถึงปัจจุบัน เรียกว่าพุทธศิลปกรรมแบบหริภุญชัย เมื่อพญามังรายมีชัยเหนือกว่าเมืองพุกาม ได้ทรงนำเอาช่างแขนงต่างๆ จากพุกามลงมา ล้านนาด้วย ดังปรากฏข้อความว่า “..ตั้งเจ้าอั้งวะพุกามนั้นก็แสงปองไฟจากันแล.. คันแสงปองกันแล้วยังช่างหล่อ ช่างตีช่างฆ้อง ผู้ทรงสราด (ฉลาด) ทั้งหลายมาก็เลือกเอาผู้อันช่างหล่อ ช่างตีทั้งหลาย ช่างฆ้อง ๒ หัว ทั้งลูกสิด (ศิษย์) ลูกน้องทั้งหมด ๕๐๐ ทั้งเครื่องพร้อมแล้ว จักยี่นถวายท้าวล้านนา”^{๒๑}

การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมในสังคมไทยภูมิภาคต่าง ๆ ย่อมมองเห็นสิ่งที่ก่อ

^{๒๐} ธเนศวร์ เจริญเมือง. พระญามังราย ปฐมกษัตริย์แห่งล้านนา (พ.ศ.๑๗๘๒-๑๘๕๔), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมืองเชียงใหม่, ๒๕๕๘), เอกสารอัตสำเนา, มปน.

^{๒๑} สุรพล ดำริห์กุล, ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม, (เชียงใหม่ : บริษัท รุ่งอรุณพับลิชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๒), เอกสารอัตสำเนา, มปน.

ประโยชน์ทางพระพุทธศาสนาและสังคมหลายด้าน เช่น ประเพณี วิถี ย่อมเป็นที่นิยมใน ท้องถิ่นต่างๆ ในพุทธศิลป์มีส่วนการสนับสนุนการวิถีชุมชน สร้างคุณค่าต่อไปให้มีคุณภาพและมาตรฐานในท้องถิ่นระดับสากลและเป็นแหล่งวัฒนธรรมแห่งวัฒนธรรม ปราชญ์ชาวบ้านมีคนยอมรับนับถือวิถี

แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>.

ชีวิตที่เรียบง่ายไม่ฟุ้งเฟ้อ ใช้ชีวิตแบบสมถะมีความซื่อสัตย์เป็นคนมีคุณธรรมยึดหลักพุทธธรรม ไม่มีปัญหาทางการเงิน ทุกคนให้การยอมรับนับถือ ใช้ชีวิตอย่างคนที่พออยู่พอกินไม่ทะยานอยากไปตามกิเลสฝ่ายต่ำ ใช้ชีวิตแบบมีสติ วิธีการในการทำงานสามารถนำไปใช้ปฏิบัติในระดับบุคคลและชุมชนได้^{๒๒} ที่ต้องนำมาใช้ใน

การพัฒนาสังคมไทย จึงจะสามารถฝ่าวิกฤตการณ์ทุกอย่างที่เรากำลังเผชิญอยู่ได้ในการเสริมสร้างคุณค่า งานพุทธศิลป์กรรมพร้อมกับจริยธรรมทางสังคมไปด้วยกัน

ศิลปะล้านนา หรือ ศิลปะเชียงใหม่ หมายถึง ศิลปะในเขตภาคเหนือทางตอนบนหรือดินแดนล้านนาของประเทศไทยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔ คาดว่ามีการสืบทอดต่อเนื่องจากศิลปะทวารวดีและศิลปะลพบุรีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ศูนย์กลางของศิลปะล้านนาเดิมอยู่ที่เชียงใหม่ เรียกว่าอาณาจักรโยนก ต่อมาเมื่อพญามังรายได้ย้ายมาสร้างเมืองเชียงใหม่ ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ได้อัญเชิญพระสหายสนิทร่วมน้ำสาบานสองพระองค์ได้แก่ “พญางำเมืองแห่งเมืองพะเยา” และ “พ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย” มาร่วมกันสถาปนาราชธานีแห่งใหม่ในสมรภูมิบริเวณที่ลุ่มริมฝั่งมหานทีแม่ระมิงค์ (แม่น้ำปิง) โดยตั้งชื่อราชธานีแห่งใหม่นี้ว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่”

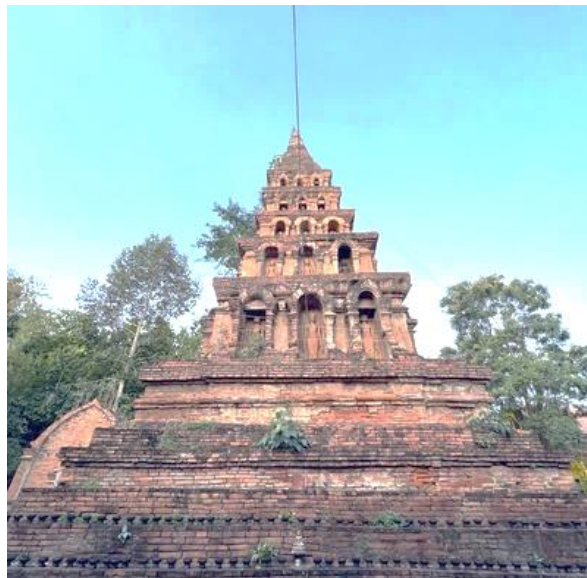
^{๒๒} พูนชัย ปันนียะ, พุทธศิลป์ล้านนา แนวคิด คุณค่า เพื่อเสริมสร้างจริยธรรมทางสังคม: กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน, บทความวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, วารสารมหาจุฬานาครทรรณปีที่ ๖ ฉบับที่ ๙ (พฤศจิกายน ๒๕๖๒), หน้า ๔๔๗๕.

๖.๓ อารยธรรมด้านสถาปัตยกรรมล้านนา

สถาปัตยกรรมยุคแรกในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะทวารวดีและศิลปะพุกามจากพม่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัย ต่อมาในศิลปะต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถือเป็นยุคทอง มีการสร้างวัดและเจดีย์มากมาย ยุคถัดมาในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ อาณาจักรล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ถือเป็นยุคเสื่อม สถาปัตยกรรมในช่วงยุคทองมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการเผยแพร่พุทธศาสนาลังกาวงศ์ หรือ นิกายรามัญ ได้แรงบันดาลใจทั้งจากงานสถาปัตยกรรมในยุคก่อน อิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภายนอก ดังเช่นสุโขทัย พม่าสมัยพุกาม เป็นต้น^{๒๓}

๖.๓.๑ สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์

เจดีย์ที่สืบทอดรูปแบบในช่วงก่อน ตัวอย่างเช่น เจดีย์วัดพญาวัดเมื่อนาน คงสืบทอดรูปแบบเจดีย์ทรงปราสาทแบบเจดีย์กู่กุดและกู่คำ นอกจากนั้นยังพบกลุ่มเจดีย์ทรงระฆังที่เริ่มปรับรูปแบบจากผังกลมไปเป็นผัง หลายเหลี่ยม ดังตัวอย่างของเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพ เป็นต้นและเจดีย์ทรงปราสาทยอดทรงระฆัง เช่น เจดีย์บรรจ้อัฐิพระเจ้าติโลกราช วัดเจ็ดยอด ที่สร้างในรัชกาลพระเมืองแก้ว และมีเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมสุโขทัย ดังตัวอย่างสำคัญที่เจดีย์วัดป่าแดง เชียงใหม่และวัดป่าแดงบุญนาค เมืองพะเยา ที่เด่นชัดทางรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย

เจดีย์วัดพญาวัด แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

^{๒๓} สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

๑. เจดีย์วัดพญาวัด เจดีย์วัดพญาวัด มีลักษณะเป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมทรงปราสาทยอด ส่วนฐานทำเป็นหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนกัน ๔ ชั้น ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ถัดขึ้นไปเป็นชั้นบัวคว่ำ และ ท้องไม่มีประดับลูกแก้วอกไก่ , ส่วนเรือนธาตุ เป็นเจดีย์ทรงปราสาทที่มีชั้นเรือนธาตุซ้อนชั้นลดหลั่น ขึ้นไป ๕ ชั้น แต่ละชั้นมีซุ้มจรณะนำประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืน ด้านละ ๓ องค์ รวม ทั้งหมด ๖๐ องค์ ลักษณะของ

ซุ้มจรณะก่อเป็นวงโค้งและมี การประดับลวดลายเครือ ล้านนา, ส่วนยอดของเรือนธาตุ มีลักษณะเป็นทรงกรวยสี่เหลี่ยม ซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้นๆ และมี ปลียอดด้านบนสุดเป็นทรง กรวยสี่เหลี่ยมเช่นเดียวกัน^{๒๔} จากรูปแบบทางศิลปกรรมของ

เจดีย์กู่กุด แหล่งที่มาของภาพ : <https://db.sac.or.th>.

คงถูกสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยอาจจะได้แรงบันดาลใจในการสร้างมาจากเจดีย์กู่กุด จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นเจดีย์ที่มีลักษณะพิเศษทางรูปแบบศิลปกรรมอันแตกต่างไปจากเจดีย์ในศิลปะ ล้านนาที่สร้างอยู่โดยทั่วไป จึงได้นำมาสร้างขึ้นไว้ที่เมืองน่าน ดังปรากฏหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน

๒. เจดีย์กู่กุดและกู่คำ หรือพระสุวรรณจังโกฐเจดีย์ หรือชื่อเรียกที่รู้จักกันดีคือ เจดีย์กู่กุด หรือ เจดีย์กู่กู่ ที่เรียกกู่กุด เพราะมีส่วนยอดหลุดหรือหัก^{๒๕} หรือ เจดีย์มหาพล ส่วนมหา พลเป็นชื่อที่ดีที่ตั้งของวัดนี้ เอมามาตั้งเป็นชื่อเจดีย์^{๒๖} เจดีย์ทรงปราสาทแบบหริภุญชัยองค์นี้เคยมียอด

^{๒๔} สุรัสวดี ศรีสำอาง และคณะ, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๗), เอกสารอัดสำเนา, มปน..

^{๒๕} เสนอ นิลเดช, ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๖๒), หน้า ๑๖.

^{๒๖} พิริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒๕.

จึงเรียกทรงปราสาทยอดได้ด้วย มีลักษณะแปลกแตกต่างไปจากเจดีย์ทรงปราสาทในศิลปะล้านนา และศิลปะขอม คือ นับจากส่วนฐานทรงสี่เหลี่ยมมาเป็นเรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมเช่นกัน ตั้งซ้อนกันลดขนาดเป็นลำดับขึ้นไป ๕ ชั้น แต่ละชั้นมีเจดีย์ประดับทิศทั้งสี่ และด้านทั้งสี่ของแต่ละชั้น มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ในซุ้มจระนำ และยอดแหลมที่หักหายคงเป็นกรวยเหลี่ยม เจดีย์ลักษณะนี้ได้พบแพร่หลายทางภาคกลางด้วย เช่น วัดพระแก้ว จังหวัดชัยนาท วัดพระรูป จังหวัดสุพรรณบุรี และสืบเนื่องมาจนถึงตอนต้นของกรุงศรีอยุธยา^{๒๗}

๖.๓.๒ สถาปัตยกรรมประเภทวิหาร

ในช่วงยุคทองของล้านนาปรากฏหลักฐานอาคารหลังคาคลุม รูปแบบสำคัญของวิหารล้านนาคือ การยกเก็จอันสัมพันธ์กับการซ้อนชั้นหลังคา โครงสร้างหลักของวิหารได้แก่ วิหารแบบเปิดหรือที่เรียกว่า “วิหารป๋วย”

และวิหารแบบปิด โดยวิหารส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการใช้ระบบมั่วต่างใหม่ในส่วนหน้าบัน นอกจากนี้ยังปรากฏวิหารปราสาท คือ การก่อรูปปราสาทต่อท้ายวิหาร ใช้ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เช่นที่ “วิหารลายคำ” วัดพระ

วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ หนองบัวลำภู “พระพุทธลีหังค์”
แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.chianmainews.co.th>.

สิงห์ เชียงใหม่ หลังยุคทอง หลังจากรัชกาลพระเมืองแก้วแล้ว สถาปัตยกรรมในช่วงเวลานี้เป็นการสืบทอดรูปแบบเดิมจากงาน ตัวอย่างสำคัญที่ เจดีย์วัดโลกโมฬี รูปแบบเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอด ยังให้ความสำคัญกับสวนยอดที่เป็นหลังคาเอนลาด ซึ่ให้เห็นว่าน่าจะสืบทอดจากเจดีย์ทรงปราสาทในยุคทอง

^{๒๗} สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕-๒๖.

รูปแบบของวิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงยุคทองนี้ ปรากฏหลักฐานอาคารหลังคาคลุม มีตัวอย่างสำคัญได้แก่วิหารพระพุทธและวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง นักวิชาการบางท่านเสนอว่ารูปแบบสำคัญของวิหารล้านนา คือ การยกเก็จอันสัมพันธ์กับการซ้อนชั้นหลังคา โครงสร้างหลักของวิหารได้แก่ วิหารแบบเปิดหรือที่เรียกว่า “วิหารปวย” และวิหารแบบปิด โดยวิหารส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ

วิหารลายคำวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

สำคัญกับการใช้ระบบมั่วต่างใหม่ในส่วนหน้าบัน นอกจากนั้นยังปรากฏวิหารปราสาท คือการก่อรูปปราสาทต่อท้ายวิหาร ใช้ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป มีตัวอย่างสำคัญที่วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ที่เชื่อว่าน่าจะใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหินสั เป็นต้น อันน่าจะเกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมสุโขทัยหรือพม่าสมัยพุกามด้วย ในช่วงยุคทองนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรมประเภทต่าง ๆ แสดงความหลากหลายทางด้านรูปแบบอันล้วนได้แรงบันดาลใจทั้งจากงานสถาปัตยกรรมในยุคก่อน อิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภายนอกดังเช่นสุโขทัย พม่าสมัยพุกาม เป็นต้น^{๒๘} จนกระทั่งมีพัฒนาการที่ลงตัว และรูปแบบสถาปัตยกรรมในช่วงเวลานี้จะได้รับการสืบทอดไปในยุคต่อมา แต่จะเริ่มแสดงถึงความเสื่อมของงานช่างลงมาเป็นลำดับในสมัยต่อมา

^{๒๘} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, สมัยล้านนาคททอง-การพัฒนาเมืองศิลปะเชิงสร้างสรรค์ในล้านนา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา, <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 26/5/2566.

๖.๔ อารยธรรมด้านจิตรกรรมของล้านนา

จิตรกรรมและภาพลายเส้นของล้านนานั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นศิลปะการช่างที่มีความสำคัญ และน่าสนใจมากที่สุดแขนงหนึ่ง เพราะนอกจากจะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้น เพื่อตอบสนองต่อเงื่อนไขการดำรงอยู่ของสังคมล้านนาในอดีตแล้ว ยังสามารถบ่งบอกถึงคติความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ อีกด้วย เทคนิคและวิธีการตลอดจนการแสดงออกของศิลปะ บ่งบอกถึงงานช่างความรู้สึกรักคิด และการติดต่อสัมพันธ์กับสังคม วัฒนธรรมอื่น อีกทั้งยังมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีอีกด้วย

จิตรกรรมในศิลปะล้านนาพบงานเขียนบนผืนผ้า หรือ พระบฏเพื่อแขวนไว้ในอาคาร พระบฏที่เก่าที่สุดพบจากกรุวัดเจดีย์สูงจังหวัดเชียงใหม่

ส่วนจิตรกรรมบนผนังอาคารเก่าที่สุด คือภาพอดีตพุทธในกรุเจดีย์วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ บ้างว่าเก่าที่สุดอยู่ที่วัดพระธาตูลำปางหลวง ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนบนไม้ทึบจิตรกรรมฝาผนัง วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

ปูม่านยาม่าน หรือ หนุมกระซิบ ผลงานของหนานบัวผัน
แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>. (<http://huexonline.com>.)

๖.๔.๑ ความเป็นมาของจิตรกรรมพระบฏ

พระบฏ คือ ฝาผนังที่มีรูปพระพุทธเจ้าเป็นต้นและแขนงไว้เพื่อบูชา คำว่า บฏ มาจากคำ

ในภาษาบาลีว่า ปฏ (อ่านว่า ปะ-ตะ) แปลว่า ฝาหรือ ฝาผนัง ส่วนมากเป็นฝาแลบยาว มีวาดภาพพระพุทธเจ้านิยมแขนงไว้ในสถานที่จัดพิธีกรรมในพุทธศาสนา ใช้แทนที่พระพุทธรูป เพื่อเป็นที่เคารพบูชา^{๒๙} “สัญลักษณ์” ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏวัตรธรรมในประเทศไทยนั้น มีหลากหลายรูปแบบ ทั้งสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม โดยหนึ่งในงานจิตรกรรมที่แสดงถึงพระพุทธเจ้าและแสดงถึงความวิจิตรของทัศนศิลป์ของชาวไทยคือ “พระบฏ” คำว่า “บฏ” มีที่มาจากคำในภาษาบาลีว่า ปฏ (อ่านว่า ปะ-ตะ) ซึ่งหมายถึงฝาหรือฝาผนัง

ต้นกำเนิดของพระบฏยังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่ว่า อาจมีที่มาจากตำนานพระพุทธฉาย กล่าวถึงพระเจ้า

อชาตศัตรูทูลขอพระพุทธฉายจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงโปรดให้พระพุทธฉายประทับบนฝาผนังหนึ่งไว้แก่พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งเมืองมคธ

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.facebook.com>.

^{๒๙} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี,จิตรกรรมพระบฏ, [ออนไลน์], สืบค้นเมื่อ, 26/5/2566.

๖.๔.๒ จิตรกรรมพระบฏในประเทศไทย

สันนิษฐานว่าพระบฏเป็นคติในนิกายมหายานและแพร่จากอินเดียสู่จีนและญี่ปุ่น สำหรับในไทยนั้นมีหลักฐานปรากฏในจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑๐๖ (วัดช้างล้อม) ปี พ.ศ. ๑๘๒๗ ระบุว่า

“...จึงมาตั้งกระทำหอพระปฏิกรรม
สังวรใจบูชาพระอภิธรรมกับด้วยพระ
บดจันมาไว้ได้ปลุกทั้งศรีมหาโพธิอัน
เป็นจอมบุญจอมศรียอ... พระบด
อันหนึ่ง ด้วยสูงได้ ๑๔ ศอกกระทำให้
บุญไปแก่สมเด็จพระมหาธรรม
ราชา...”^{๓๐} จิตรกรรมบนพระบฏ มี
พัฒนาการด้านทัศนศิลป์มาตลอด
ระยะเวลาหลายร้อยปี ซึ่งสังเกตได้
จากรูปแบบของลวดลายบนพระบฏ
กล่าวคือ ลวดลายยุคก่อนมักเน้นที่
การเขียนรูปพระพุทธเจ้าประทับยืน
ตรงกลางเพียงองค์เดียว จากนั้นก็
พัฒนาเพิ่มรายละเอียดต่าง ๆ มากขึ้น
สามารถจำแนกพระบฏเป็น ๕ แบบ
ดังนี้

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.facebook.com>.

แบบที่ ๑ เขียนภาพเต็มพระบฏ เป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับยืน หรือประทับยืน
ในซุ้ม พร้อมด้วยพระอัครสาวกซ้าย-ขวา

แบบที่ ๒ แบ่งพระบฏเป็นสองส่วน ส่วนแรกจะเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับยืน
หรือประทับยืนในซุ้ม พร้อมด้วยพระอัครสาวกซ้าย-ขวา ส่วนที่สองจะเป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ
พระมาลัย หรือทศชาติ

^{๓๐} จารุณี อินฉัตรฉาย, พระบฏในประเทศไทย, วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, (มกราคม-
มิถุนายน, ๒๕๔๘), หน้า ๒๙.

แบบที่ ๓ แบ่งพระบฏเป็นสามส่วน ส่วนตรงกลางจะเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับยืน หรือประทับยืนในซุ้ม พร้อมด้วยพระอัครสาวกชาย-ขวา ส่วนด้านบนและด้านล่างจะเป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ พระมาลัย หรือทศชาติ

แบบที่ ๔ เขียนภาพเต็มพระบฏ เป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ พระมาลัย ทศชาติ รอยพระพุทธรูปบาท ฯลฯ

แบบที่ ๕ ทั้งสี่แบบก่อนหน้านี้นี้จะเป็นผ้าฝ้ายยาว แต่แบบที่ห้านี้มีสัดส่วนเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือเกือบจะเป็นเหลี่ยมจัตุรัส เป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ ชาดก และที่นิยมกันมากคือ เวสสันดรชาดก^{๓๑}

พระบฏจึงไม่เพียงแต่เป็นวัตถุธรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่สะท้อนสัญลักษณ์ถึงพระพุทธรูปแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่พระบฏก็ยังเป็นงานทัศนศิลป์จิตรกรรมที่วิจิตรงดงามอย่างมาก เป็น “พุทธศิลป์” ที่ทรงคุณค่าของประเทศชาติ

๖.๔.๓ จิตรกรรมฝาผนังล้านนา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พบในวัดในถิ่นล้านนานั้นล้วนแล้วแต่นำเสนอและถ่ายทอดเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมของชาวเหนือในอดีต โดยเล่าขานผ่านการใช้สี สัน สดใส แต่งแต้มภาพที่มีชีวิตชีวาของวิถีความเป็นอยู่ดั้งเดิม แม้จะมีหลักฐานซึ่งเสนอว่าเริ่มมีการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ แต่ว่าตัวอย่างหลักฐานภาพจิตรกรรมฝาผนังในยุคนี้กลับไม่หลงเหลืออยู่เลย ในขณะที่ภาพฝาผนังที่ยังคงอยู่ในปัจจุบันมีอายุไม่เกิน ๑๕๐ ปีเท่านั้น งาน

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.chiangmainews.co.th>

^{๓๑} จารุณี อินฉัตรฉาย, พระบฏ : พุทธศิลป์บนผืนผ้า, วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ ๒๘ ฉบับ ๔ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์, (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๔๕), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

จิตรกรรมฝาผนังในวัดทำหน้าที่สำคัญ ๒ ประการในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ เพื่อประดับตกแต่งพื้นที่ด้วยงานศิลป์เป็นประการแรก และทั้งสองสิ่งผู้มาสักการะบูชาผ่านภาพเรื่องราวพระพุทธประวัติที่สอดแทรกข้อคิดหลักคุณธรรมมากมายเป็นประการที่สอง ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนังล้านนา มักพบได้ทั่วไปในวิหารอันเป็นสถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำวัตรและแสดงธรรมคำสั่งสอนแก่คนในท้องถิ่น

งานศิลป์เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากเหตุการณ์ต่างๆในพระพุทธประวัติและนิทานชาดก (เรื่องราวในอดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้า) รวมไปถึงเรื่องเล่าปรัมปราตามคัมภีร์ทางศาสนาพุทธในภาคเหนือ หรือเรียกว่า ปัญญาชาดก โดยพระสงฆ์จะกล่าวถึงเรื่องราวเหล่านี้ครั้งแล้วครั้งเล่าเมื่อมีการรวมตัวกันประกอบศาสนพิธี และภาพจิตรกรรมฝาผนังก็สามารถทำหน้าที่เป็นภาพประกอบการแสดงพระธรรมเทศนาได้เป็นอย่างดี

๖.๔.๔ การแบ่งช่วงระยะของจิตรกรรมฝาผนังล้านนา

๑. จิตรกรรมฝาผนังล้านนา แบ่งผลงานออกได้เป็น ๓ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑ เช่น ที่วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ เพียงแห่งเดียว

ระยะที่ ๒ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๔ พบที่เขตจังหวัดลำปางเท่านั้น ลักษณะภาพจิตรกรรมฝาผนังของทั้ง ๒ ระยะ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า

ระยะที่ ๓ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นผลงานในยุคปลาย มีความนิยมรูปแบบภาพเล่าเรื่อง เป็นหลัก เรื่องราวที่เขียนเป็นคตินิยมเฉพาะของชาวล้านนา โครงสีที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นสีแดงและสีน้ำเงิน นิยมเขียนขึ้นภายในวิหารต่างจากจิตรกรรมภาคกลางที่นิยมเขียนในอุโบสถ^{๓๒}

๒. แบ่งออกได้ตามสกุลและมีมือช่าง

ในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๕ แบ่งออกได้ตามสกุลและมีมือช่าง ได้แก่ จิตรกรรมสกุลช่างเชียงใหม่ เป็นงานเขียนตามแบบศิลปะกรุงเทพฯ จิตรกรรมสกุลช่างไทใหญ่ มีแบบอย่างเป็นของตนเองโดยมักกำหนดตำแหน่งของภาพให้อยู่ส่วนบน ของผนัง กรอบของภาพเขียนเป็นแถบลายเชิงผ้าคล้ายผ้าปักของพม่า ในรายละเอียดของภาพพบว่ามีการใช้รูปแบบของศิลปะพม่า

^{๓๒} ภาณุพงษ์ เลหาสม, จิตรกรรมฝาผนังล้านนา, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๑), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

ในส่วนของภาพบุคคลชั้นสูง จิตรกรรมสกุลช่างน่านมีความคิดอ่านของตัวเองในระดับหนึ่งด้วย งานเขียนที่ออกมาจึงมีโครงสร้างอ่อนหวานนุ่มนวลกว่า จิตรกรรมที่ลำปาง มีความสัมพันธ์กับศิลปะพม่าเป็นอย่างมาก สืบเนื่องจากผู้อุปถัมภ์ที่เป็นชาวพม่า และจิตรกรรมลายคำ หรือที่เรียกว่า ปิดทองล่องชาด ในศิลปะล้านนาที่หลงเหลืออยู่เก่าที่สุดอาจมีอายุการสร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เท่านั้น และพบมากแถบเมืองลำปาง งานลายคำบางแห่งมีการใช้เทคนิคของงานเครื่องเงินเข้ามาด้วย^{๓๓}

งานจิตรกรรมฝาผนัง เป็นผลงานเขียนรูปแบบการใช้สีเบญจรงค์ โดยปรากฏเรื่องราวของปัญญาสชาดก ๒ เรื่องโดยใช้นายช่างใหญ่ ๒ คนเขียนแข่งกัน คนละผนัง กล่าวคือเรื่อง **สังข์ทอง** นายช่างใหญ่คือ **เจ๊กเส็ง** (ศิลปินล้านนา) และสุวรรณหงส์ นายช่างใหญ่คือ **หนานโพธา** (ศิลปินรัตนโกสินทร์) โดยนายช่างทั้งสองต่างมุ่งสอดแทรกวิถีชีวิตของชนชั้นสูงในยุคสมัยนั้นเข้าไปบรรยายร่วมกับเนื้อเรื่องชาดกภายในภาพ เช่น ภาพหญิงสาวรัดมวยผม นุ่งซิ่น ปล่อยชายผ้าคล้องไหล่ ปล่อยหน้าอกให้เผยโฉมความงดงามของหน้าอก หน้าใจ เป็นต้น อีกช่างทั้งสองต่างก็มีทักษะฝีมือที่โดดเด่นแตกต่างกันด้วยลายเส้น แม้จะกินกันไม่ลงเรื่องเส้น แต่เรื่องรสนิยมนั้น ช่างทั้งสองมุ่งแสดงผลงานด้วยทัศนคติที่ได้ออกมาเพื่อให้ชนรุ่นหลังได้มองเห็นถึง เงาม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ภายในกระจกสะท้อนวิถีล้านนาอย่างแท้จริง^{๓๔} ผลงานดังกล่าวยังปรากฏอยู่ภายในวิหารลายคำของวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

๖.๕ อารยธรรมด้านประติมากรรมล้านนา

อาณาจักรล้านนาก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๔ โดยพญามังรายมหาราชเป็นปฐมกษัตริย์ผู้สืบสกุลมาจากอาณาจักรเชียงแสน (พ.ศ. ๑๖๐๐–๒๐๘๙) ภายหลังจากยึดนครหริภุญไชยสำเร็จสร้างเวียงกุมกาม และเสด็จไปสร้างเมืองเชียงใหม่ที่เชิงดอยสุเทพสถาปนาขึ้นเป็นราชธานี ล้านนามีสังคม

---

^{๓๓} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, ศิลปะล้านนา, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 26/5/2566.

^{๓๔} สันญา ศิริพานิช, อิทธิพลของปัญญาสชาดกที่มีต่อพุทธศิลปกรรมในเขตพุทธสถาน : กรณีศึกษาวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่, พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (วารสารวิจิตรศิลป์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕๖.

แบบจารีตอันมีความงดงามและที่เกิดขึ้นและมีพัฒนาการควบคู่กันไปคือ “พุทธศิลป์กรรมของ ล้านนา” มีประวัติศาสตร์ระบุถึงความเป็นมาว่าพัฒนาขึ้นมาจากพุทธศิลป์สกุลช่างเชียงแสนรวมทั้ง การได้รับอิทธิพลทางศิลปะของ พระพุทธศาสนาแบบมหายาน จาก ละโว้ (สมัยพระนางจามเทวี) และ แบบหिनยานอย่างพุกาม (สมัยพระเจ้าอโนรุมหาราช พ.ศ. ๑๖๐๐) และ หินยานแบบลังกาวงศ์ ผ่านทาง อาณาจักรสุโขทัย (สมัยพ่อขุนรามคำแหง พ.ศ. ๑๘๐๐)^{๓๕}

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.finearts.go.th>.

นอกจากนี้พุทธศิลป์

แบบล้านนายังได้รับอิทธิพลจากอินเดียโดยตรง และคติความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ ผสมผสานแทรกซึมอยู่ในพุทธศิลป์กรรมโดยเฉพาะเนื้อหาและความเชื่อที่เกี่ยวกับเทพเจ้าหรือแผนภูมิของจักรวาล^{๓๖} พุทธศิลป์ล้านนาได้รับอิทธิพลทางศิลปกรรมมาเป็นลำดับและมีพัฒนาการด้านคุณค่าและความงามไปจนถึงขั้นสูง หรือ พุทธศิลป์ล้านนายุคทอง โดยอาศัยปัจจัยความสมบูรณ์ในหลายด้าน ดร.ฮันส์ เพ็นธ์ นักวิชาการด้านล้านนาคดี ระบุองค์ประกอบของยุคทองที่สำคัญ คือ มีกองทัพเข้มแข็ง มีความมั่นคงทางพุทธศาสนา (มีปราชญ์ ผู้รู้แตกฉาน) สภาพสังคมเป็นสุขด้วยกฎระเบียบ มีช่างผู้ชำนาญในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรม มีความมั่งคั่งทางการเกษตรและการค้าขาย มีการจัดการระบบภายในของรัฐด้านต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ^{๓๗}

^{๓๕} บุญชู โรจนเสถียร, **ตำนานสถาปัตยกรรมไทย ๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๘), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๓๖} ปัญญา เทพลิงค์, **ศิลปะเอเชีย**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท แอคทีฟ พรินท์ จำกัด, ๒๕๔๘), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๓๗} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ, **การถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมภูมิปัญญาล้านนาสู่สังคมโดยผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น**, (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๗), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

๖.๕.๑ คุณค่าของพุทธศิลปกรรมล้านนา

ด้านประติมากรรมพระพุทธรูปสกุลช่างเชียงแสน ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบของพระพุทธรูปสกุลช่างล้านนาที่เรียกว่า พระสิงห์ ๑, สิงห์ ๒ และสิงห์ ๓ ซึ่งถือว่ามีคามงดงามและมีคุณค่าทางศิลปกรรมอย่างสูง พุทธศิลป์ของล้านนาที่ได้รับการยกย่องอย่างสูงว่าเป็นศิลปะยุคทองของแผ่นดินไทย กล่าวคือ “พระมหามณีนรัตนมหาปฏิมา หรือพระแก้วมรกต ซึ่งถือว่าเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองไทยนั้นถ้าพิจารณาตามความหมายดั้งเดิมของผู้แต่ง “ชินกาลมาลีปกรณ์” แล้วในล้านนาจะหมายถึง “พระแก้ว” เพราะวัตถุที่เรียกว่าแก้ว ไม่ว่าจะได้จากธรรมชาติหรือที่มนุษย์ทำขึ้นก็ตามล้วนถือว่าสิ่งมงคลประการหนึ่ง โดยความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุที่เป็นแก้วหรืออัญมณีนั้น ได้อานิสงส์สูงสุดของการสร้างด้วยวัสดุทั้งปวง เพราะพระแก้วมรกตนั้น ใช้เทคนิคการตัดขัดและฝน ซึ่งถือว่าเป็นเทคนิคเฉพาะของการสร้างพระพุทธรูปด้วยแก้วธรรมชาติในสกุลช่างล้านนา^{๓๘}

ประติมากรรมพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานระบุถึงในการสร้างพระพุทธรูปชินราช กล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามที่สุดบนแผ่นดินไทยองค์หนึ่งได้มีการระดมช่างฝีมือทั้งในอาณาจักรสุโขทัยและที่อื่นๆ รวมทั้งช่างจากล้านนา เพื่อร่วมกันสร้างองค์พระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินสีห์ และพระศรีศาสดา ขึ้นทั้ง ๓ องค์ จากหลักการดังกล่าวข้างต้นแสดงถึง คุณค่าและความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงของพุทธศิลปกรรมล้านนานั้น ได้ส่งอิทธิพลต่ออาณาจักรต่างๆ นับแต่อดีตเป็นต้นมา^{๓๙}

^{๓๘} สุขัย สิริวิภูถ, วิเคราะห์พุทธศิลป์ล้านนากับกระบวนการสร้างความสัมพันธ์กลุ่มชาติพันธุ์อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง, บทความวิจัย, วารสารมหาจุฬานาครทรรศนปีที ๖ ฉบับที่ ๕ (กรกฎาคม ๒๕๖๒) หน้า ๒๓๗๕.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๗๗.

ในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของโลกแห่งวัตถุนิยมและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่แม้ว่าอาณาจักรล้านนาจะล่มสลายไปแล้วหลายร้อยปีแล้ว แต่พุทธศิลปกรรมล้านนาก็ยังคงสามารถดำรงคุณค่า และภาพลักษณ์ที่แสดงออกมาทางชิ้นงานพุทธศิลปกรรมต่างๆ ของล้านนามาจนปัจจุบัน

๖.๕.๒ ยุคทองของพุทธศิลปกรรมล้านนา

ยุคทองของล้านนา ได้เริ่มมีพัฒนาการขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ช่วงรัชสมัยของ “พญากือนา” กษัตริย์ลำดับที่ ๖ ของราชวงศ์มังรายภายหลังจากการประดิษฐานพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ที่มาจาก “อาณาจักรสุโขทัย” ขึ้นบนแผ่นดินล้านนาในรัชสมัยต่อมา คือ “พญาแสนเมืองมา” พระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๗ และในรัชสมัยของ “พญาสามฝั่งแกน” ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๘ ในระยะนี้พุทธศิลปกรรมของล้านนาได้อยู่ในระยะพัฒนาขึ้นไปสู่ยุคที่เจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุด ในรัชสมัย “พระเจ้าติโลกราช” พระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๙^{๔๐} เพราะอาณาจักรล้านนาในนี้มีองค์ประกอบของความรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ ๑) ความเข้มแข็งของอำนาจการปกครองและกองทัพ ๒) มีกฎหมายและระเบียบอย่างเหมาะสม ๓) มีพระภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก ๔) นักปราชญ์ผู้รังสรรค์ผลงานพุทธศิลป์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ๕) มีความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินและระบบจัดการทรัพยากรต่างๆ ๖) อาณาจักรล้านนามีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและเป็นศูนย์กลางของระบบการค้าในภูมิภาคนี้องค์ประกอบทั้งหลายเหล่านี้ก่อให้เกิดการสร้างงานพุทธศิลปกรรมของล้านนายุคทอง^{๔๑} โดยตลอดระยะเวลาดังกล่าวพุทธศิลป์ล้านนาได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากพุทธอาณาจักร ๒ แห่งที่สำคัญอันเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาของโลกโบราณคือ อาณาจักรพุกาม โดยส่งผ่านอิทธิพลทางพุทธศิลป์ให้แก่ อาณาจักรเชียงใหม่ และอาณาจักรหริภุญ

^{๔๐} สุรัสวดี อ่องสกุล, กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์. ๒๕๕๗), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๔๑} พิสิษฐ โครตรสุโพธิ์ และคณะ, การถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมภูมิปัญญาล้านนาสู่สังคมโดยผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น, (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๗), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

ชัย^{๔๒} และส่งถึงอาณาจักรล้านนา^{๔๓} และอีกสายหนึ่งคือ พุทธศิลป์ของลังกาซึ่งส่งผ่านมาสู่อณาจักรสุโขทัยต่อมาส่งถึงล้านนา^{๔๔} โดยช่างฝีมือที่มีความรู้ความชำนาญได้พัฒนาพุทธศิลปกรรมล้านนาอันมีองค์ประกอบอันสมบูรณ์พร้อม ที่ส่งผลให้พุทธศิลปกรรมของล้านนาเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช กล่าวได้ว่าพุทธศิลป์ที่สำคัญหลายอย่างได้ถูกสร้างขึ้นในสมัยของพระองค์ ทั้งพุทธประติมากรรมและพุทธสถาปัตยกรรม เช่นการสร้างพระธาตุเจดีย์หลวง วัดเจ็ดยอดมหาโพธาราม ตลอดจนการสร้างพระธาตุช่อแฮ พระธาตุแช่แห้ง พระธาตุลำปางหลวง พระธาตุหริภุญชัย เป็นต้น

๖.๕.๓ คุณค่าพุทธศิลปกรรมยุคทองของล้านนา

ทั้งด้านพุทธประติมากรรม พุทธสถาปัตยกรรม และพุทธจิตรกรรม ได้รับการพัฒนาไปสู่จุดสูงสุดในเชิงคุณค่าและการสร้างสรรค์ตามหลักทางสุนทรียศาสตร์ ด้วยเหตุผลที่ว่า ผลงานทางพุทธศิลปกรรมของล้านนานอกจากจะมีความงดงามสมบูรณ์ลงตัว ในหลักทางเชิงช่างแล้ว ยังสอดคล้องกับหลักการสร้างศาสนวัตถุตามหลักทางพระพุทธศาสนา ในด้าน คติ ความเชื่อ ปรัชญา พิธีกรรม และกระบวนการสร้างสรรค์ทุกอย่างอันก่อให้เกิดผลงานทางพุทธศิลปกรรมที่สมบูรณ์แบบและยังมีความศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน บรรลุตามวัตถุประสงค์และเจตนารมณ์ของผู้สร้างทุกประการ^{๔๕} และถือว่าเป็นงานพุทธศิลปกรรมต้นแบบในการส่งอิทธิพลให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานทางพุทธศิลปกรรมของชาติพันธุ์เหล่านั้น ในหลากหลายลักษณะ คือ การนำไปใช้โดยตรง การนำไปเป็นแนวทางในการสร้างและพัฒนางานพุทธศิลป์ รวมทั้งการนำไป

^{๔๒} สุรพล ดำริห์กุล, ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย, กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๗), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๔๓} เกรียงไกร เกิดศิริ, พุทธานุภาพของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งศรัทธา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อุษาอาคเนย์, ๒๕๕๑), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๔๔} มานพ ถนอมศรี, สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ มรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี พี เวิลด์มีเดีย จำกัด, ๒๕๕๑), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๔๕} เพิ่มศักดิ์ วรราชกุล, วิถีธรรมวิถีไทย, (กรุงเทพมหานคร : อาร์ทลีย์ เพรส, ๒๕๔๕), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

ประยุกต์ใช้กับสร้างงานพุทธศิลปกรรม ซึ่งส่งผลให้ผลงานทางพุทธศิลปกรรมของชาติพันธุ์เหล่านั้นมีพัฒนาการและก่อให้เกิดคุณค่าและเป็นเอกลักษณ์ขึ้นมาด้วย

๖.๖ อารยธรรมด้านวรรณกรรมและภาษา

วรรณกรรมล้านนาสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภท คือ วรรณกรรมลายลักษณ์อักษร คือ วรรณกรรมบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร และวรรณกรรมมุขปาฐะ คือวรรณกรรมที่ถ่ายทอดทางวาจา

๖.๖.๑ วรรณกรรมที่ถ่ายทอดด้วยตัวอักษร

ในรัชกาลพระเมืองแก้วนี้มีพระเถระชาวล้านนาหลายรูปที่มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลี เช่น พระโพธิรังสี พระธรรมเสนาบดี พระญาณกิตติ พระสิริมังคลาจารย์ พระสัทธัมมกิตติมहाสุสทเว พระญาณวิลาส และพระรัตนปัญญาเถระ เป็นต้น ท่านเหล่านั้นได้แต่งคัมภีร์เป็นภาษาบาลีไว้หลายเรื่อง เช่น สิหิงคินิทาน หรือประวัติพระพุทธรูปสิหิงค์ แม้มิได้ระบุปีที่รจนาแต่สันนิษฐานว่าเป็นระหว่าง ปี พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๖๘ เพราะเป็นระยะที่วรรณกรรมบาลีกำลังเฟื่องฟู เนื้อเรื่องใน สิหิงคินิทาน ว่าด้วยประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งหล่อในประเทศลังกาด้วย เงิน ตะกั่ว และทองเหลือง ประวัตินี้เดินทางมาสู่ประเทศไทยและจังหวัดต่างๆ รวมทั้งเชียงใหม่ เอกสารเล่มนี้ผู้เขียนจะยกตัวอย่างพระเถระปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาล้านนาพร้อมผลงานของท่านมาแสดงประกอบเพียงบางท่านเท่านั้น เช่น

พระโพธิรังสีเถระ ในบรรดานักปราชญ์ชาวล้านนาที่เป็นพระเถระนั้น พระโพธิรังสีเถระเป็นผู้ที่อาวุโสที่สุดเป็นชาวเชียงใหม่ ผลงานของท่านปรากฏอยู่คู่กับวรรณคดีล้านนาเล่มอื่นๆ ที่มีผู้อ่านอ้างอิงและศึกษาทั้งทาง ศาสนาและประวัติศาสตร์ คือ จามเทวีวงศ์ และ สิหิงคินิทาน

เนื้อเรื่องในจามเทวีวงศ์ ว่าด้วยวงศ์ของพระนางจามเทวีที่ได้ครอง เมืองหริภุญชัยและประวัติพระศาสนาในล้านนา กล่าวถึงการสร้างเมืองหริภุญชัย ลำปางและ การสร้างวัดบรรจุพระธาตุคือพระบรมธาตุหริภุญชัยในสมัยราชวงศ์ของ พระนางจามเทวี

สิหิงคินิทาน หรือประวัติพระพุทธรูปสิหิงค์ แม้มิได้ระบุปีที่รจนา แต่สันนิษฐานว่าเป็นระหว่าง ปี พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๖๘ เพราะเป็นระยะที่วรรณกรรมบาลีกำลังเฟื่องฟู

เนื้อเรื่องในลึทธิคณิทาน ว่าด้วยประวัติ ความเป็นมาของพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งหล่อในประเทศลังกาด้วย เงิน ตะกั่ว และทองเหลือง ประวัติ การเดินทางมาสู่ประเทศไทยและจังหวัด ต่างๆ รวมทั้งเชียงใหม่

ผลงานของพระญาณกิตติเถระ รจนาคัมภีร์ อธิบาย เรื่องเกี่ยวกับพระวินัย และพระอภิธรรมและ บาลีไวยากรณ์ พระวินัย เช่น ๑. สมันตปาสาทิกา อรรถโยชนา อธิบายศัพท์ คำ ข้อความยาก ในอรรถกถาวินัยปิฎก ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับบทบัญญัติ ข้อนะนำตักเตือนและบท ลงโทษ สำหรับพระภิกษุผู้ผิดวินัย เป็นต้น

ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ รจนางานไว้ ๔ เรื่อง ซึ่งอาจจะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ การอธิบายคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิม ผลงานประเภทนี้มีด้วยกัน ๓ เรื่อง ดังนี้ ๑. เวสสันดรที่ปณี รจนสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ ในรัชกาลพระเมืองแก้ว อธิบายอรรถกถาเวสสันดรชาดก ๒. สัชชยาปกาสะกฐิก้า เป็นหนังสืออธิบายคัมภีร์ สัชชยาปกาสะก ๓. มังคลัตถที่ปณี หรือ มงคลที่ปณี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่มีชื่อเสียงยิ่งของ พระสิริมังคลาจารย์ รจนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ เพื่อเป็นการอธิบายความใน มงคลสูตร เป็นมจลรวม ๓๘ ประการ ๔. จักกวาพที่ปณี ซึ่งเรื่องนี้ท่านได้ผูกโครงเรื่องขึ้นก่อนโดยแบ่งเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับจักรวาล ออกเป็นตอนๆ จากนั้นก็อธิบายเรื่องราวตอนนั้นๆ อย่างละเอียดโดยอ้างหลักฐานจากพระ ไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ มาประกอบ รจน เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓

ผลงานของพระรัตนปัญญาเถระ ๑. มาตีกัตถสรูปอภิธัมมสังคณี-เป็นคัมภีร์อธิบายพระอภิธรรม ไม่ปรากฏปีที่ รจน ๒. วชิรสารัตถสังคหะ-รจนเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๘ ที่วัดมหานาราม เชียงใหม่ ๓. ชินกาลมาลี หรือชินกาลมาลีปกรณ์-คัมภีร์นี้เริ่มรจนเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ ในพรรษาที่ ๒๓ ของพระรัตนปัญญา รัชสมัยพระเมืองแก้ว เนื้อเรื่องกล่าวถึงกาลของพระพุทธเจ้า โดยเรียบเรียงอย่างมีระเบียบจึงได้ชื่อว่า ชินกาลมาลีปกรณ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ นับเป็นผลงานชิ้นเอกของนักปราชญ์ชาวล้านนา ที่ได้รับการแปลเป็นภาษาอื่นๆ มากมายหลายภาษา^{๔๖}

ผลงานของพระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณเจ้า ผลงานของท่านที่ปรากฏคือ “มูลศาสนา” ได้ระบุชื่อผู้ รจนไว้ในตอนท้ายของเรื่อง

^{๔๖} ลิขิต ลิขิตานนท์, ยุคทองแห่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาไทย : ล้านนาไทย, อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสรณ์สามกษัตริย์, (เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐.

ผลงานของพระพรหมราชปัญญา ได้รับงานคัมภีร์ชื่อ “รัตนพิมพวงศ์” อันเป็น ตำนาน ในการสร้างพระแก้วมรกต

ผลงานของพระอัครารามเถระ ได้รับงานคัมภีร์ชื่อ วิสุทธีมคคทีปนี อันเป็นการ อธิบาย ความในวิสุทธีมรรคของพระพุทธโฆสจารย์^{๔๗}

๖.๖.๒ วรรณกรรมมุขปาฐะ

วรรณกรรมมุขปาฐะ คือวรรณกรรมที่ถ่ายทอดทางวาจา วรรณกรรมมุขปาฐะ ได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก เพลงชาวบ้าน โวหารรักของหนุ่มสาว นิทานชาวบ้าน ปริศนาคำทาย ภาษิต, สุภาษิต , คำพร, คำกล่าวในโอกาสต่างๆ เป็นต้น

ตัวอย่างวรรณกรรมมุขปาฐะ สุภาษิตล้านนา เช่น

๑. ฝนจะตกจะไปเจ็ใจดาว มีลูกสาวจะไปเจ็ใจมัน
๒. ฝนบ่ตก บ่ฮู้เฮือน ไผฮั่นไผตี ไผซั่ว เฮาบได้อยู่กับเขา
๓. พริกมีเฮือนเหนือ เกลือมีเฮือนใต้
๔. ฟังกำเล่า บ่เตาตำหัน
๕. หมาบ่เห่าจะไปหลอก คนหัววอกจะไปคบมัน
๖. อย่ากินก่อนตาน อย่ามานก่อนแต่ง
๗. อย่าไปตีกลองแข่งฟ้า อย่าไปขี่ม้าแข่งตะวัน^{๔๘}

สร้อยคำเกี่ยวกับรูปร่าง-ลักษณะ เช่น

- แหลวแหล่แหลวแล่น หมายถึง แหลกไม่มีขึ้นดี
- แหลวแผ่แหลวแฟน หมายถึง แหลกเป็นขึ้นเล็กขึ้นน้อย
- แหลวแฟน หมายถึง แหลกเป็นขึ้น
- แหลวแตว หมายถึง แหลกเป็นขึ้นของแหลวเหมือนน้ำ
- แหลวเมอะมะ หมายถึง แหลกเป็นขึ้นเหนอะหนะ

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๓

^{๔๘} ลิปิกร มาแก้ว, ประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา, เอกสารประกอบการบรรยาย-วิชาล้านนา ศึกษา-ประเพณีและศิลปวัฒนธรรมล้านนา, หลักสูตรทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาควิชาชีพ เชียงใหม่, เอกสารอัดสำเนา, มปป, มปน.

เปิดโต้โหล หมายถึง เปิดโล่ง

แน่นแท้ หมายถึง หนาแน่น แข็งแรง

มันถึงหรือแน่นถึง หมายถึง หนาแน่น ไม่ขยับเขยื้อน

บางแต่บ้าย หมายถึง บางเบามาก

ชื่อเหมือนข้าวหนมวง หมายถึง ไม่ชื่อตรง (เป็นคำประชดประชัน)

ชื่อแซ่ด หมายถึง ตรงเหมือนไม้บรรทัด เป็นต้น^{๔๙}

จากหลักฐานที่ค้นพบเกือบทั้งหมด ล้วนจารบนใบลานแทบทั้งสิ้น ตัวอักษรที่จารเป็นอักษรล้านนา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในล้านนานิยมจารใบลานเพื่อบันทึกสิ่งต่างๆ เช่น วรรณกรรมทางศาสนา หรือตำราต่างๆ ไว้ เพราะมีความทนทานสามารถเก็บไว้ได้หลายร้อยปี ถือเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาของบรรพชนล้านนาที่มีคุณค่าที่สุด

๖.๗ อารยธรรมด้านประเพณีของล้านนา

“ประเพณี” หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนใน

สังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งประสมกลมกลืนกันเป็นอย่างดี และก็มีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อย

ประเพณีสงกรานต์ (ป่าเฉลิมปีใหม่เมือง) จังหวัดเชียงใหม่
แหล่งที่มาของภาพ : <http://www.dhammathai.org>.

ที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น แต่ที่สำคัญสำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและ พราหมณ์มาแต่โบราณ

^{๔๙} ลิปิกร มาแก้ว, ประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา, เอกสารอัดสำเนา, มปป, มปน.

อาณาจักรล้านนา ในอดีตมีความเจริญรุ่งเรือง ผู้คนสงบสุขร่มเย็นนับตั้งแต่โบราณกาล อีกทั้งความศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้หยั่งรากฝังลึก หล่อหลอมก่อให้เกิดศิลปะและวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามสืบเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนชาวล้านนาได้ยึดถือหลักธรรม และปรัชญาคำสอนของ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ทำให้มีความสงบสุขตลอดมา

พระพุทธศาสนา เป็นบ่อเกิดแห่งเทศกาลงานประเพณีและวัฒนธรรมของล้านนา ที่เกิดขึ้นในแต่ละเดือนตลอดทั้งปีส่วนใหญ่มักสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เกิดเป็นประเพณีมีการ “สืบฮีต สานฮอย” หรือเรียกว่า “ประเพณี ที่สืบสานสืบต่อกันมา” ในแต่ละเทศกาลงานประเพณีต่างๆ จัดขึ้นมากมาย ล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

๑. ประเพณีการปลูกเรือน ประเพณีวัฒนธรรมการปลูกเรือนนั้น ในแต่ละสังคมย่อมมีวิธีการที่แตกต่างและคล้ายคลึงกันไป ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพแวดล้อม ประเพณีการปลูกเรือนล้วนแฝงไว้ด้วยคติความเชื่อของสังคมนั้นๆ ซึ่งเป็นตัวกำหนดพื้นฐานของการปลูกสร้างบ้านเรือน เพื่อให้บังเกิดความอยู่เย็นเป็นสุขแก่ผู้อาศัยในเรือนนั้นๆ การ “ปกหอยอเฮื่อน” เป็นคำพูดในภาษาล้านนา หมายถึงประเพณีการปลูกเรือนล้านนา แต่เดิมที่อยู่อาศัยของชาวล้านนามีด้วยกันหลายระดับ แล้วแต่ฐานะของเจ้าของมีตั้งแต่ตูปติดดิน ตูปหมาแหงน ตูปหย่างร้างเรือน ตูปพื้นหลองข้าว เรือนไม้บัว เรือนเครื่องไม้จริง เรือนไม้จริงล้วน คือพื้นแป้นฝาแป้น เป็นต้น^{๕๐}

๒. ประเพณีกินแขกแต่งงาน ประเพณีแต่งงานแบบล้านนา เป็นวัฒนธรรมที่งดงามแฝงไปด้วยคติความเชื่อและศีลธรรมแห่งการครองเรือน เพื่อครองชีวิตคู่อย่างมีความสุขตามกรอบจารีตประเพณีล้านนา เมื่อบ่าวสาวถึงวัยอันควร ดังคำโบราณล้านนากล่าวไว้ว่า “ไม้ตีผ้า ป่าตีเผา”คือ พร้อมทั้งวัยวุฒิ คุณวุฒิ คุณสมบัติที่จะมีครอบครัวได้ และเมื่อรักชอบพอกัน เรียนรู้คบหากันมาได้สักกระยะหนึ่ง

^{๕๐} ศรีเลา เกษพรหม, ประเพณีล้านนา : ประเพณีการปลูกเรือน, สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙, หน้า ๖๕.

๓. ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ประเพณีการเกิดหรือ คลอดบุตรในล้านนามีข้อวัตรปฏิบัติที่ต้องยึดถือกันมานาน ข้อวัตรปฏิบัติเหล่านั้นไม่ค่อยจะมีการบันทึกไว้เป็นเอกสาร แต่แท้ที่จริงแล้วเรื่องการเกิดเป็นเรื่องที่สำคัญมากสำหรับผู้หญิง ข้อยึดถือปฏิบัติของหญิงแม่มาจน (หญิงกำลังอุ้มท้อง) และหลังเกิดในปัจจุบันได้เลือนหายไป แม้ในชนบทที่ห่างไกลก็มีเพียงบางอย่างที่ยังยึดถือกันอยู่ ซึ่งก็เพื่อความอยู่รอดของชีวิตแต่ก็ต้องยอมรับกันว่า ประเพณีการเชื่อถือเหล่านั้นก็ย่อมเหมาะสมกับความต้องการของคนในสมัยนั้น ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามประเพณีที่เชื่อถือกันมาจะเป็นการเหลือคำหรือฝันคดียุ่ยตาย ซึ่งมักทำให้เกิดเรื่องร้ายไม่สบายทั้งกายและใจ เป็นการผิดยึด คือผิดจารีตประเพณี

๔. ประเพณีขึ้นเรือนใหม่ เรือน เป็นหนึ่งในปัจจัย ๔ ของมนุษย์ มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต เป็นสถานที่ที่รวมกันของสมาชิกในครอบครัวประเพณีกินแขกแต่งงานเมื่อสร้างเรือนขึ้นในแต่ละครั้ง ผู้เป็นเจ้าของต้องทุ่มเททุนทรัพย์และกำลังกายเป็นอย่างมาก เมื่อสร้างเรือนเสร็จ ผู้เป็นเจ้าของจึงมีความภาคภูมิใจในเรือนของตนมากขึ้นตามไปด้วย ความภาคภูมิใจและความปิติยินดีดังกล่าวนี้ จึงแสดงออกมาในรูปของพิธีกรรมก่อนการเข้าไปอยู่อาศัยภายในเรือนใหม่ ที่เรียกกันว่า “การขึ้นเรือนใหม่” พิธีกรรมดังกล่าวนี้ยังจะช่วยทำให้สมาชิกอื่นๆ ของครอบครัวรู้สึกว่าการที่สร้างเรือนใหม่ เป็นสถานที่ที่ปลอดภัย มีความเป็นสิริมงคล เมื่อได้เข้าไปอาศัยอยู่แล้วก็จะก่อให้เกิดความสบายใจ เพราะเป็นธรรมดาของคนทั่วไป ที่เมื่อต้องเข้าไปอาศัยในสถานที่ที่แปลกใหม่ จิตใจก็มักจะไม่มั่นคง พิธีกรรมดังกล่าวจึงกลายเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหรือเป็นที่พึ่งทางใจให้แก่ผู้ที่เข้าไปอยู่อาศัยนั่นเอง

๕. ประเพณีทานสลากภัต ประเพณีทานก๋วยสลาก หรือสลากภัต เป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่แสดงออกถึงความสามัคคีกันในการมาพร้อมหน้าในบรรดาหมู่ญาติพี่น้องเพื่อการทำบุญถึงญาติที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ประเพณีนี้ ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน ในดินแดนล้านนา เริ่มถือปฏิบัติตั้งแต่ครั้งใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด การทานก๋วยสลาก เริ่มราววันเพ็ญเดือน ๑๒ เหนือ หรือประมาณเดือนกันยายน และสิ้นสุดในเดือนกึ่งยดับ หรือประมาณเดือนตุลาคมของทุกปี

๖. ประเพณีทานลัทธิไฟพระเจ้า ชุ่มกองฟืนสำหรับจุดไฟ ประเพณีทานลัทธิไฟพระเจ้า คือการนำเอาฟืนมาเผา เพื่อให้พระพุทธเจ้าได้ผิงไฟ จัดขึ้นในช่วงเดือน ๔ เหนือ หรือ

ประมาณเดือนธันวาคมถึงมกราคม ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำของเดือน เป็นช่วงที่มีอากาศหนาวเย็น ชาว ล้านนามีความเชื่อว่า พระพุทธเจ้าหรือพระพุทธรูปในวิหารก็รู้สึกถึงความหนาวเย็นเช่นเดียวกับ คนเรา จึงร่วมกันหาไม้พินมาจุดเผาไฟผิงให้เกิดความอบอุ่น ประเพณีนี้เป็นประเพณีที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับบริบททางสภาพแวดล้อม เนื่องจากในดินแดนล้านนาเป็นพื้นที่ที่มีความหนาวเย็นมาก รวมทั้งมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ต้นไม้ขึ้นหนาแน่น และมีความชื้นสูง การผิงไฟนอกจากจะให้ความ อบอุ่นแก่ร่างกายแล้ว ยังขับไล่ความชื้นในอากาศที่เป็นสาเหตุของการเจ็บป่วย^{๕๑} คำว่า “หลัว” เป็น ภาษาล้านนาหมายถึง พิน ส่วนคำว่า “หิง” หมายถึงการผิงไฟ และคำว่า “พระเจ้า” หมายถึงองค์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประเพณีทานหลัวหิงไฟพระเจ้ามีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาอย่างแพร่หลาย ทั่วไปในล้านนา แต่ปัจจุบันเหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่ง ส่วนมากจะเป็นวัดที่อยู่แถบชนบทห่างไกล และ สามารถเสาะหาพินได้ง่าย ได้แก่วัดยางหลวง และวัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ประเพณีนี้มักจะทำควบคู่ไปกับประเพณี “ทานข้าวล้นบาตร” เพื่อบูชาแม่โพสพ และทานข้าวใหม่ ให้แก่วัด บางแห่งก็เรียกรวมว่าเป็นประเพณี “ทานข้าวใหม่-หิงไฟพระเจ้า”^{๕๒} หลังจากสิ้นเดือน ๓ เหนือ หรือประมาณเดือนธันวาคม พระ เณร และฆโยมวัด จะพากันออกไปหาพินในป่า เพื่อเตรียมไว้ สำหรับทานหลัวหิงไฟพระเจ้าในเดือนยี่เป็ง

๗. ประเพณีบวชลูกแก้ว ประเพณีการบวชลูกแก้ว คือ การบวชเณรของชาวล้านนา ประเพณีนี้ถือว่าเป็นงานที่ใหญ่พอสมควรจึงเรียกอีกอย่างว่า พอยน้อย (ออกเสียงว่าปอยหน้อย) ใน ล้านนามีรูปแบบการบวชอยู่ ๒ อย่าง การบรรพชาบวชเณรนั้น นิยมเรียกว่า บวชพระ หรือ บวช ลูกแก้ว ส่วนการอุปสมบทหรือบวชเป็นพระภิกษุหนึ่งเรียกว่า บวชเป๊กซ์ หรือ เป๊กซ์ตุ้ ซึ่งคำเรียก เณร ทางล้านนานิยมเรียกว่า พระ ส่วน ภิกษุหนึ่ง เรียกว่า ตูเจ้า

๘. ประเพณีปอยหลวงคำว่า ปอยหลวง เป็นการนำเอาคำสองคำที่มีความหมาย แตกต่างกันมารวมกัน โดยคำว่า ปอย เข้าใจว่ามาจากภาษาพม่าตรงกับคำว่า ปะแวง ซึ่งกลายมาจาก

^{๕๑} มณี พยอมยงค์, ความเชื่อของคนไทยในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๐), หน้า ๗๙.

^{๕๒} สนั่น ธรรมธิ, ประเพณีทานหลัวหิงไฟพระเจ้า, นักวิชาการศึกษาศาสนาการพิเศษ, สำนัก ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เอกสารบันทึกสัมภาษณ์, ๒๓ มกราคม ๒๕๕๓, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

ภาษาที่ว่า ปเวณี หรือประเพณี อันหมายถึง งานที่มีคนชุมนุมกัน แต่เมื่อชาวพม่าออกเสียงเร็วๆ จะออกสำเนียงว่า ปอย^{๕๓}

๙. ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีปีใหม่เมือง (อ่านว่า ปีใหม่เมือง) เป็นประเพณีการเริ่มต้นเข้าสู่ศักราชใหม่ของชาวล้านนา จะแตกต่างจากสงกรานต์ของชาวไทยภาคกลาง ทั้งระยะเวลา กิจกรรม ความเชื่อ และความมุ่งหมาย ดังนั้นปีใหม่เมืองของชาวล้านนา จึงมีวันและการปฏิบัติตนตามระบบโหราศาสตร์ ปักกะทีนล้านนา ประกาศออกมาเป็นหนังสือปีใหม่เมือง มีวันและกิจกรรมมากกว่าสงกรานต์ของคนภาคกลางได้แก่ วันสังขานต์ล่อง วันเนา วันพญาวัน วันปากปี วันปากเดือน และวันปากยาม^{๕๔}

๑๐. ประเพณียี่เป็ง ยี่เป็งเป็นประเพณีที่เก่าแก่ในสมัยอาณาจักรล้านนา เทศกาลเดือนยี่เป็งเป็นประเพณีใหญ่ที่ประชาชนและพระมหากษัตริย์ต่างพากันนมัสการบูชาพระในอารามทั้งหลาย

ประเพณียี่เป็ง หมายถึงประเพณีในวันเพ็ญเดือนสองของชาวล้านนา

แหล่งที่มาของภาพ : <https://northnfe.blogspot.com>.

^{๕๓} ยูพิน ธิฉลาด, ศาลानุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สยามเพรสแมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔๖๑๐.

^{๕๔} ภูมิ พะยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, ฉบับปรับปรุงเพิ่มเติม, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๓), มปน.

คติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณียี่เป็งมีหลายอย่าง คือ เชื่อว่าเป็นการบูชาพระแม่คงคาที่ประทานน้ำมาให้เพื่อการเพาะปลูก เป็นการบูชารอยพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในคติทางพุทธศาสนา ส่วนชาวบ้านมักเชื่อว่าเป็นการลอยเคราะห์ปล่อยเสนียดจัญไรต่างๆ

ในเทศกาลยี่เป็งจึงเป็นการลอยกระทง เพื่อลอยเคราะห์ลอยบาป ส่งของให้บรรพบุรุษ บวงสรวงพระผู้เป็นเจ้า บูชาพระพุทธรูปและอธิษฐานในสิ่งที่ปรารถนา ปัจจุบันมีการจัดงานเทศกาลยี่เป็งอย่างยิ่งใหญ่ ทั้งงานลอยโคม ตามประเพณี และลอยกระทง ซึ่งแตกต่างกันไปตามจังหวัดต่างๆ เช่น ยี่เป็งจังหวัดเชียงใหม่ มีเค้ามาจากศาสนาพราหมณ์ คือการบูชาเทพเจ้าทั้ง ๓ ซึ่งมีการจุดโคม และบูชาโคม ซึ่งมีเทียนอยู่ในโคมเป็นเวลา ๓ วัน แล้วเอาลอยน้ำไป ต่อด้วยพิธีตามประเพณี มีความเชื่อบางอย่างว่าเป็นการบูชาพระแม่คงคา ให้คนมีความกตัญญูต่อสายน้ำที่ให้คุณค่ามหาศาลหรือเป็นการบูชาพระเศกแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นการบูชารอยพระพุทธรูป ๓ หาดทรายฝั่งแม่น้ำม่านทอนี่ หรือการบูชาพระเจ้าตามศาสนาพราหมณ์ หรือระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับ หรือลอยสะเดาะเคราะห์ งานประเพณีนี้เป็นงานที่เทศบาลเชียงใหม่และภาคเอกชนจัดทุกปีเพื่อแสดงแก่นักท่องเที่ยวที่นิยมมาเชียงใหม่จำนวนมาก โดยมีการจุดประทีปโคมไฟบริเวณคูเมืองทุกวันและลอยกระทงสายตามลำน้ำปิงทุกคืน^{๕๕}

ประเพณียี่เป็ง โคมและถนนที่วัดมีเทศนาธัมมตั้งธรรมหลวงหรือเทศน์มหาชาติ ทำซุ้มประตูป่า ขัตรีชาวดัตถ์ ปักขอตุง จำลองเขาวงกต ภายในวิหาร ประดับตกแต่งด้วยตุ๊กพระบฏเล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดก และลานวัดมักจุดบอกไฟ (ดอกไม้ไฟ) เพื่อบูชาพระพุทธรูปเจ้าห้าพระองค์ในภัทรกัปนี้ คือ พระกฤษณะพุทธเจ้า พระโกนาคมนะพุทธเจ้า พระกัสสปะพุทธเจ้า พระศากยมุนีโคตมะพุทธเจ้า และพระอริยมตตริยพุทธเจ้า

---

^{๕๕} ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ, โครงการวิจัยเรื่องประเพณีสิบสองเดือน : พิธีกรรมที่เปลี่ยนไป, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๔), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

สรุปท้ายบท

อาณาจักรล้านนา คือราชอาณาจักรของชาวไทยวนในอดีต ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย พญามังรายปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย ทรงเริ่มต้นรวบรวมเมืองหรือแคว้นขนาดเล็กที่กระจัดกระจายและเป็นอิสระต่อกัน ให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนพัฒนาเป็นรัฐขนาดใหญ่ขึ้น โดยในระยะแรกพญามังรายทรงรวมแคว้นโยนกก่อน แล้วพยายามขยายอำนาจสู่หัวเมืองขนาดเล็กอื่นๆ เป็นบริเวณกว้าง จากนั้นเริ่มขยายอำนาจสู่แคว้นหรือรัฐไทยที่มีความเจริญรุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้

ความสัมพันธ์ของอาณาจักรสุโขทัยกับล้านนา พญามังรายทรงมีสัมพันธ์ไมตรีกับพญางำเมือง พระมหากษัตริย์แห่งเมืองพะเยา และพ่อขุนรามคำแหง พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ทั้ง ๓ พระองค์เป็นศิษย์สำนักเดียวกันที่เมืองละโว้ เมื่อคราวที่พญามังรายจะทรงสถาปนาเมืองหลวงแห่งใหม่ ได้อัญเชิญพระสหายสนิทร่วมน้ำสาบานสองพระองค์ได้แก่ “พญางำเมืองแห่งเมืองพะเยา” และ “พ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย” มาร่วมกันสถาปนาราชธานีแห่งใหม่ในสมรภูมิบริเวณที่ลุ่มริมฝั่งมหานทีแม่ระมิงค์ (แม่น้ำปิง) โดยตั้งชื่อราชธานีแห่งใหม่นี้ว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” นับจากพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่แล้ว เชียงใหม่ก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ในด้านศิลปวัฒนธรรม อาณาจักรล้านนาได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาทำให้เกิดอารยธรรมในแบบของตนเองทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม รวมทั้งวรรณกรรมและประเพณีด้วย

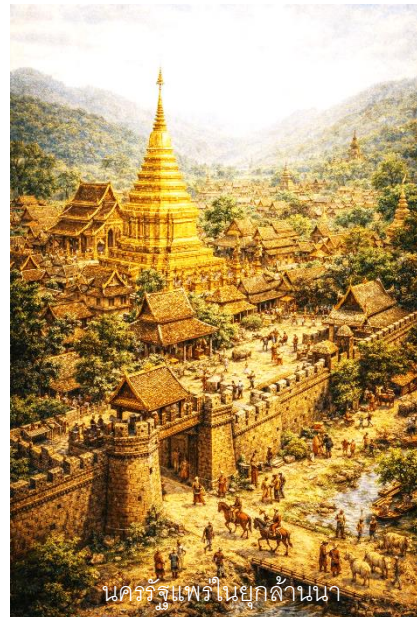
บทที่ ๗

อารยธรรมนครรัฐแพร์

พระมหายอด อภิปัญญา

ความนำ

นครรัฐ เมืองแพร์ เป็นชุมชนโบราณที่มีพัฒนาการต่อเนื่องยาวนานในลุ่มน้ำภาคเหนือของไทย มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการตั้งถิ่นฐาน การค้า และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนพื้นเมืองกับอิทธิพลจากรัฐใกล้เคียง ความเจริญของเมืองแพร์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการขยายอำนาจและวัฒนธรรมของ อาณาจักรล้านนา ซึ่งทำให้เกิดการหล่อหลอมด้านการปกครอง ศิลปกรรม ภาษา และความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท หลักฐานทางโบราณคดีและตำนานพื้นเมืองสะท้อนว่า เมืองแพร์มีลักษณะเป็น “นครรัฐ” ที่ดำรงตนอยู่ด้วยระบบเครือญาติและผู้นำท้องถิ่น ควบคู่กับการยอมรับอำนาจทางการเมืองจากศูนย์กลางล้านนา อารยธรรมของนครรัฐแห่งนี้จึงมีเอกลักษณ์เฉพาะทั้งด้านสถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม และประเพณีท้องถิ่นที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน ดังปรากฏในศาสนสถานสำคัญ เช่น วัดพระธาตุซ่อแฮ ซึ่งเป็นศูนย์รวมศรัทธาและแสดงถึงความต่อเนื่องของวัฒนธรรมล้านนาในพื้นที่

ที่มาของภาพ :: <https://chatgpt.com>.

ด้วยเหตุนี้ ความเป็นมาของนครรัฐแพร์จึงสะท้อนภาพการพัฒนาของเมืองท้องถิ่นที่มีบทบาทเชื่อมโยงระหว่างอำนาจส่วนกลางกับวิถีชีวิตของชุมชน อันเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างอารยธรรมล้านนาและประวัติศาสตร์ไทยโดยรวม

ประวัติศาสตร์เมืองแพร่

จังหวัดแพร่เป็นอาณาจักรเก่าแก่มาช้านานกว่าพันปี เมืองแพร่สร้างขึ้นในสมัยใดไม่มีหลักฐานจารึกที่แน่นอน ประวัติศาสตร์ของเมืองแพร่จึงต้องใช้หลักฐานอ้างอิงจากจารึกเมืองอื่น เช่น พงศาวดารโยนก ตำนานเมืองเหนือ ตำนาน การสร้างพระธาตุลำปางหลวง และศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นต้น นำข้อมูลจากหลายๆตำนานมาเชื่อมโยงกัน เนื่องจากไม่มีหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ตำนานพระธาตุช่อแฮ จารึกไว้ว่า เมืองแพร่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล ในตำนานวัดหลวงจารึกไว้ว่าเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๓๗๑ พ่อขุนหลวงพล ราชันดดาแห่งกษัตริย์น่านเจ้า ได้อพยพชาวไทลื้อและชาวไทเขินจากเมืองเชียงแสน ไชยบุรี และเวียงพางคำ ลงมาสร้างเมืองบนที่ราบริมแม่น้ำยม ตั้งชื่อว่า เมืองพลนคร

ตำนานสิงหนวัติ กล่าวไว้ว่าแพร่เป็นเมืองที่ปกครองโดยพญายี่บาแห่งแคว้นหริภุญไชย สันนิษฐานว่าแพร่และลำพูนเป็นเมืองที่สร้างขึ้นมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน หลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๒๖ หลักที่ ๑ ด้านที่ ๔ บรรทัดที่ ๒๔ - ๒๕ จารึกไว้ว่า “เบื้องตินนอน รอดเมืองแพล เมืองน่าน เมืองพลัวพื้นฝั่งของ เมืองขวา เป็นที่แล้ว ” เมืองแพล ที่กล่าวถึงในศิลาจารึกนั้นคือ เมืองแพร่ในปัจจุบัน ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความเก่าแก่ของเมืองแพร่ว่าตั้งขึ้นมาก่อนเมืองเชียงใหม่และกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี^๑ ซึ่งข้อความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชมีความสอดคล้องกับตำนานสิงหนวัติ และชื่อเดิมของเมืองแพร่ปรากฏในหลักฐานที่เกี่ยวข้องหลายชื่อได้แก่ เมืองพล นครพลหรือพลรัฐนคร ซึ่งเป็นชื่อเก่าแก่ดั้งเดิมที่สุดที่ค้นพบ

๗.๑ กำเนิดและการสถาปนานครรัฐแพร่

นครรัฐแพร่ หรือ นครแพร่ เป็นนครรัฐอิสระขนาดเล็กในอดีตรัฐหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำยม เดิมเรียกว่า “เมืองพล” นครพล. หรือพลนคร. “เวียงโกศัย” หรือโกศัยนคร. “เมืองแพล” มีชื่อเต็มว่า โกลเสยยะ ชุขพลวิชัยแพร่แก้วเมืองมรุ จนกระทั่ง พ.ศ. ๑๖๕๕ - พ.ศ. ๑๗๗๓ พวกขอมมีอำนาจในแถบนี้เมืองแพร่จึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของขอม ซึ่งภายหลังพวกขอมได้ถูกกองทัพ

^๑ ภูเขา แสนสา, ศักดิ์หัวเมืองในล้านนายุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (ทิพจักรวิวงศ์), ช่วงเป็นประเทศราชของสยาม พ.ศ. ๒๓๑๗ - ๒๔๔๒, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

ของพ่อขุนบางกลางหาว และพ่อขุนผาเมืองขับไล่ออกไป แล้วตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี อิทธิพลของขอมจึงหมดไปจากดินแดนแถบนี้

นครรัฐแพร่ เริ่มตั้งแต่สร้างเมือง พ.ศ. ๑๓๐๗ - ๑๔๔๕ (หลักฐานจากหนังสือ ประวัติการสร้างวัดหลวง หรือวัดหลวงสมเด็จ) ปีพ.ศ. ๑๓๗๑ พญาพลราชันดดาแห่งกษัตริย์น่านเจ้า ได้อพยพคนไทยลื้อ ไทยเขิน ส่วนหนึ่งจากเมืองเชียงแสน ไชยบุรี และเวียงพางคำ ลงมาสร้างเมืองบนที่ราบฝั่งแม่น้ำยมขนานนามว่า "เมืองพลนคร" พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดแพร่เริ่มขึ้น หลังจากชุมชนเมืองแพร่มีขนาดใหญ่ขึ้นจนก่อตั้งเป็นเมือง มีการสร้างคูเมือง กำแพงเมืองอย่างแน่นหนา สามารถป้องกันศัตรูภายนอก และป้องกันน้ำจากแม่น้ำยมเข้าท่วมพื้นที่ลุ่มในเมือง ความโดดเด่นจากสภาพภูมิศาสตร์ที่มีภูเขาสลับซับซ้อนรอบทุกทิศทำให้เมืองแพร่ระยะแรกเป็นนครรัฐอิสระที่ยากจะมีเมืองใดในยุคนั้นมารุกราน

๗.๑.๑ ชื่อบ้านนามเมือง

เมืองพล นครพล หรือพลนคร เป็นชื่อเก่าแก่ที่สุดที่พบในตำนานเมืองเหนือฉบับโบราณ พ.ศ. ๑๘๒๔ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า เจ้าเมืองลำปางได้ส่งคนมาติดต่อเจ้านครพลให้ไปร่วมงานนมัสการและฉลองวัดพระธาตุลำปางหลวง และจากตำนานพระธาตุลำปางหลวงตอนหนึ่งได้กล่าวถึงเจ้าเมืองพลยกกำลังผู้คนไปขุดหาพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในพระธาตุ แต่ไม่พบ เมื่อศึกษาตำแหน่งที่ตั้งของนครพลตามตำนานดังกล่าวพบว่าคือเมืองแพร่ ปัจจุบันชื่อพลนครปรากฏในวัดหลวง

เวียงโกศัย หรือโกศัยนคร เป็นชื่อที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน ชื่อนี้ใช้เรียกเมืองแพร่ในสมัยขอมเรื่องอำนาจที่ชื่อเมืองในอาณาจักรล้านนาเปลี่ยนเป็นภาษาบาลีตามความนิยมในยุคนั้น เช่น นันทบุรี ตรีภูมิไชย เขลางค์นคร เวียงโกศัย เป็นต้น ชื่อเวียงโกศัย น่าจะมาจากชื่อดอยที่ตั้งองค์พระธาตุช่อแฮ ซึ่งเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมืองแพร่ คือดอยโกสียชบรรพต หมายถึงดอยแห่งผ้าแพร เมืองแพล เป็นชื่อที่ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หลักที่ ๑ ด้านที่ ๔ โดยคำว่าแพล น่าจะมาจากศัพท์ชาวเมืองที่มีต่อพระธาตุช่อแฮ หรือช่อแฮ ที่สร้างขึ้นภายหลังการสร้างเมืองต่อมาจึงได้เรียกชื่อของตนว่า แพล เมืองแพร่ เป็นชื่อที่คนไทยในอาณาจักรสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยาใช้เรียกเมืองแพล และกลายเสียงเป็นแพร่ หรือแพร่ สมัยกรุงศรีอยุธยาชื่อเมืองแพร่ปรากฏเป็นประวัติศาสตร์ เมื่อเกิดสงครามอยุธยา และล้านนา กองทัพอยุธยาเดินทัพผ่านช่อเขาพลึง

เพื่อไปตีเชียงใหม่ เมืองแป้ เป็นชื่อที่ชาวแพร่ใช้เรียกชื่อเมืองของตนด้วยภาษาคำเมือง คำนี้ผมใช้เรียกจังหวัดตัวเองไปพร้อมกับคำว่าแพร่ แต่คนรุ่นหลังเริ่มจะเรียกเมืองแพร่กันเป็นส่วนใหญ่แล้วครับ แต่คำว่าแป้ก็ยังถือว่าใช้กันอย่างปกติทุกคน

๗.๑.๒ การปกครองนครรัฐแพร่

การปกครองในสมัยนครแพร่ในรัชสมัยราชวงศ์เทพวงศ์ แม้นครแพร่และล้านนาจะเป็นประเทศราชของสยาม แต่สยามก็ไม่เคยเข้ามาปกครองล้านนาโดยตรงเมืองต่างๆ ของล้านนายังคงปกครองตนเองในลักษณะนครรัฐ รวมทั้งระยะทางที่ห่างไกลและยากลำบากจากกรุงเทพฯ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาและสยามไม่ได้ใกล้ชิดนัก อีกทั้งในภาคเหนือ ยังมีเทือกเขา ทอดยาวจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ ยอดเขาแต่ละแห่งสูงไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ เมตร ทำให้การเดินทางระหว่างเมืองต่างๆ ในล้านนาไม่สะดวกนัก นครแพร่จึงมีอำนาจในการปกครองตนเอง เจ้านครประเทศราชออกกฎหมายภายในนครของตนเอง โดยมีลำดับชั้นในการบริหารในนครประเทศราชต่างๆ มีสามชั้น ได้แก่ **เจ้าห้าชั้น** หรือ **เจ้าห้าชั้นห้าใบ**, **เจ้าสามชั้น** (สภาขุนนาง), **นายบ้าน** (หัวหน้าหมู่บ้าน).

๑. เจ้าห้าชั้น การปกครองเจ้าห้าชั้น หรือ เจ้าห้าชั้นห้าใบ เป็นระบบการปกครองแบบคณาธิปไตย เป็นกลุ่มผู้ปกครองสูงสุด ประกอบด้วยเจ้าหลวงของนครประเทศราชนั้นๆ เป็นประมุขและเจ้าอื่นๆ อีก ๔ ตำแหน่ง โดยเจ้าห้าชั้น เป็นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ที่มีอำนาจและอิทธิพลสูง ทั้งการเมือง เศรษฐกิจและสังคม การสืบตำแหน่งเจ้าห้าชั้นนั้น จะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ในวงศ์ตระกูลของเจ้านาย จะต้องเป็นเชื้อสายเจ้านายสำคัญมีอิทธิพลมั่งคั่ง มีข้าทาสบริวารจำนวนมาก เป็นที่เคารพนับถือของราษฎร และมีราชสำนักสยามเป็นผู้รับรองการแต่งตั้ง แต่ในนครแพร่เจ้าห้าชั้นห้าใบจะมีบรรดาศักดิ์เป็นชั้น “พระยา” และเจ้านายในตำแหน่งรองลงไปมีบรรดาศักดิ์เป็น “พระ” ต่อมามีการยกเจ้าผู้ครองนครแพร่ขึ้นเป็นเจ้า แต่ก็เป็นการยกขึ้นเฉพาะองค์ไม่ได้ยกขึ้นเป็นเจ้าทั้งหมดแบบนครเชียงใหม่ นครลำปาง นครลำพูน และนครน่าน^๒

๒. เจ้าสามชั้นหลวง โครงสร้างทางการเมืองในระดับ ที่รองจากเจ้าห้าชั้น คือ เจ้าสามชั้นหลวง หรือ ที่ประชุมเสนาอำมาตย์ เป็นหน่วยบริหารราชการ มักเป็นเจ้านายชั้นรองและขุน

^๒ ภูเขา แสนสา, ศักดิ์หัวเมืองในล้านนายุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (ทิพจักราริวงศ์), ช่วงเป็นประเทศราชของสยาม พ.ศ. ๒๓๑๗ - ๒๔๔๒, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

นางที่แต่งตั้งโดยเจ้าห้าชั้น มีหน้าที่ตัดสินคดีความ จัดเก็บภาษี และต้อนรับแขกเมือง กลุ่มขุนนางที่เข้ารับราชการซึ่งมีตำแหน่งเป็น พญา ท้าว แสน ประกอบด้วยสมาชิก ๑๒ คน โดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มดังต่อไปนี้

๑) **กลุ่มเสนาอำมาตย์ผู้ใหญ่** ซึ่งมีหน้าที่ดูแลงานทั่วทั้งเมือง มี ๔ ตำแหน่ง เรียกว่า พ่อเมืองทั้ง ๔ ได้แก่ ๑) พระยาแสนหลวง ๒) พระยาจำบ้าน ๓) พระยาสามล้าน ๔) พระยาเหล็กชาย (อาจเรียกว่า พญาเด็กชาย) โดยผู้ที่ได้รับตำแหน่งพ่อเมืองมีชื่อแตกต่างกันตามนามที่เจ้าหลวงตั้งให้ และอาจมีคำนำหน้าเป็นท้าว พญา หรือแสนอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ แต่ชื่อของพระยาแสนหลวงจะมีคำว่าหลวงอยู่ด้วยเสมอเช่น แสนหลวงธนนไชย. ท้าวหลวงเมืองแพร่ พระยาหลวงคำพิมเมือง สำหรับพ่อเมืองในตำแหน่งอื่นๆ อีกสามตำแหน่งนั้นไม่มีคำว่าหลวงนำหน้าเช่น พระยาไชยประเสริฐ แสนรามไชย พระยาแขก พระยาขัตติยะ พระยาอินทประสงค์ เป็นต้น^๓

๒) **กลุ่มเสนาอำมาตย์ผู้ใหญ่** ซึ่งมีหน้าที่ดูแลเฉพาะทั่วไป มี ๘ ตำแหน่ง เรียกว่า เสนาทั้ง ๘ ได้แก่ ๑) แสนหนังสือ ๒) ท้าวหมื่นวัดใหญ่ ๓) พระยาหัวเมืองแก้วในเอกสารเล่มนี้สามารถค้นพบเพียง ๓ ตำแหน่งนี้เท่านั้น ส่วนตำแหน่งอื่นๆ พบแต่ชื่อไม่สามารถที่จะระบุตำแหน่งได้ ตัวอย่างของเสนาทั้ง ๘ เช่น แสนอินทปัญญา แสนเทพสมศักดิ์ แสนจิตปัญญา แสนเสมอใจ ท้าวไชยยารุท ท้าวแสนพิง พระยาวังโน พระยาเมืองมูล พระยาสุพอาษา เป็นต้น^๔

๓. **ระดับหมู่บ้าน** โครงสร้างระดับล่าง คือหมู่บ้านในเมืองต่างๆ ประกอบด้วยหมู่บ้านจำนวนหนึ่งมากบ้างน้อยบ้างตามขนาดของเมือง การปกครองระดับหมู่บ้านมีความสำคัญมาก เพราะหมู่บ้านเป็นหน่วยการผลิตที่แท้จริงที่เลี้ยงดูเมืองและชนชั้นปกครอง ในแต่ละหมู่บ้าน มีผู้ปกครองเป็น ซึ่งผู้ปกครองหมู่บ้านมีตำแหน่งเป็น จ่า. หมื่น. แสน และ พญา^๕ อาจขึ้นตรงต่อเจ้านายองค์ใดองค์หนึ่งหรือเค้านาม นายบ้านทำหน้าที่ปกครองดูแลหมู่บ้านและเป็นตัวกลางระหว่างเจ้านายกับชาวบ้านในการเรียกเกณฑ์กำลังคน เมื่อมีคำสั่ง (อาตยา) จากเจ้านาย ซึ่งเป็นการเกณฑ์ไปเพื่อทำงาน

^๓ ภูเดช แสนสา, **ศักดิ์หัวเมืองในล้านนายุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (ทิพจักราธิวงศ์)**, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^๔ รัตนานพร เศรษฐกุล และคณะ, **การสำรวจทางชาติพันธุ์ของชนเผ่าไทในลุ่มแม่น้ำปิง**, (จังหวัดเชียงใหม่ : มปส, มปป.), เอกสารอัดสำเนา, หน้า ๕๐.

^๕ เรือวเดียวกัน, หน้า ๕๒.

หรือทำสงคราม ตลอดจนรวบรวมผลผลิตเพื่อส่งส่วยให้กับเจ้านาย ดูแลความสงบในพื้นที่ ตลอดจน ตัดสินคดีความเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านหรือระหว่างหมู่บ้าน ในพื้นที่ห่างไกล^๖

๔. ศาสนาของนครรัฐแพร่ ในนครแพร่ และนครประเทศราชล้านนา มีศาสนาหลัก ที่ประชาชนทั่วไปนับถือคือพระพุทธศาสนา นอกจากพุทธศาสนาแล้วประชาชนยังนับถือผี ซึ่งเป็นความเชื่อแต่โบราณของดินแดนแถบนี้ เป็นการแสดงความยำเกรงและเคารพ ต่อบรรพบุรุษผู้ ล่วงลับ พุทธศาสนาในล้านนาถือว่ามีความเข้มแข็งมาก ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเจ้านายล้านนาที่โปรด การสร้างสมบุญบารมีด้วยการทำนุบำรุงศาสนาอย่างมาหมาย การทำนุบำรุงศาสนาไม่เพียงแต่แสดง ถึงศรัทธาในศาสนาของเจ้านายและไพร่พลในบ้านเมือง ยังแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางการเมือง และการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของบ้านเมือง หัวเมืองนครล้านนานั้น มีสิ่งขมณฑลเป็นของตนเองแยก จากพระนครกรุงเทพฯ มีพระสังฆราชาเป็นประมุข รองมาคือ สวามีสังฆราชา. มหาราชครู และ ราชครูเป็นต้น

นครรัฐแพร่มีความสัมพันธ์กับกษัตริย์สุโขทัย โดยเฉพาะพระมหาธรรมราชาที่ ๑^๗ และ เมืองนครลำปาง จากตำนานเมืองเหนือฉบับโบราณ พ.ศ. ๑๘๒๔ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า เจ้าเมืองลำปาง ได้ส่งคนมาติดต่อเจ้านครพลให้ไปร่วมงานนมัสการ และฉลองวัดพระธาตุลำปางหลวง

๗.๑.๓ การล่มสลายของนครรัฐแพร่

ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นครรัฐแพร่ก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นล้านนา ภายใต้การนำของพระเจ้าติโลกราช ผู้ทรงทำสงครามกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาในต้นศตวรรษที่ ๒๑ ผ่านนครรัฐแพร่ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๑๐๑ – ๒๓๑๐ อาณาจักรล้านนา รวมทั้งนครแพร่ ตกอยู่ในอำนาจของพม่าในฐานะประเทศราชบ้าง เป็นอิสระบ้าง ขึ้นอยู่กับกรุงศรีอยุธยาบ้าง พ.ศ. ๒๓๑๑ – ๒๓๑๓ เป็นเมืองขึ้นกรุงธนบุรี พ.ศ. ๒๓๑๓ เป็นเมืองขึ้นของสยามประเทศ จนถึงรัชสมัย “เจ้าพิริยเทพวงศ์” เจ้าผู้ครองนครแพร่องค์ที่ ๒๒ ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้เกิดความไม่สงบขึ้นในเมืองนคร

^๖ U.K., Journal Kept by Captain Lowndes, Superintendent of Police. British Burmah, Whilst on Mission to the Zimme Court. F.O. 69/55. 27 March 1871.

^๗ มุลินธิเล็ก ประไพ วิริยะพันธุ์, นครแพร่ จากอดีตสู่ปัจจุบัน, เอกสารบันทึกความทรงจำนครแพร่, มปน.

แพร่ โดยพวกไทใหญ่หรือเงี้ยวได้ทำการก่อกบฏในเมืงนครแพร่เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ จากเหตุการณ์ครั้งนี้ เจ้าหลวงนครแพร่ถูกกล่าวหาว่าคบกับพวกเงี้ยว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระพุทธเจ้าหลวง จึงโปรดให้ถอดจากยศตำแหน่ง ริบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งหมดคืน พระองค์จึงไปใช้ชีวิตบั้นปลายที่เมืองหลวงพระบางประเทศลาว และได้พำนักอยู่ที่นั่นจนกระทั่งพิราลัยในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ แม้จนสุดท้ายแล้วพระพุทธเจ้าหลวงถึงจะทรงพิโรธการเรียกร้องความไม่เป็นธรรมของเจ้าหลวงเมืองแพร่อย่างไรพระองค์ก็ทรงออกมาปกป้องว่า เจ้าหลวงพิริยะเทพวงษ์นั้น แม้จะกลับมาชิงบ้านเมืองคืนจริง ก็ไม่ใช่ความคิดของเจ้าหลวง แต่เป็นนโยบายของฝรั่งเศส พระองค์ทรงให้เจ้านายทายาทเจ้าหลวงอยู่อย่างสงบสุขด้วยเจ้านายราชวงศ์จักรีที่ทรงวางใจคือ สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ มือขวาของพระองค์นั่นเอง ส่วนเจ้านายที่ถูกคาดโทษพระองค์ก็ให้ทำหน้าที่ปราบโจรผู้ร้ายชดใช้ จึงถือเป็นการสิ้นสุดเจ้าผู้ครองนครแพร่

๗.๒ พัฒนาการอารยธรรมทางประวัติศาสตร์ของนครรัฐแพร่

นครรัฐแพร่ได้เริ่มพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ด้วยการเป็นนครรัฐอิสระเช่นเดียวกับเมืองที่กล่าวข้างต้น ผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำของเมืองคือ เจ้าผู้ครองนคร เป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครอง และเป็นทีเคารพนับถือของชาวเมือง ผู้นำของเมืองสืบเชื้อสายปกครองเมืองต่อกันมา ตำนานวัดหลวง ตำบลในเวียง ระบุนามเจ้าเมืองแพร่ในยุคที่เป็นนครรัฐ ได้แก่ พ่อขุนหลวงพล ท้าวพหุสิงห์ ขุนพนมสิงห์ ขุนวังสุพล พญาพรหมวงศ์หรือพญาพรหมวังโส และพญาพิระไชยวงศ์ ระยะเวลาช่วงนี้ประมาณ ๓๔๘ ปี จนกระทั่งพวกขอมมีอำนาจในแถบนี้เมืองแพร่จึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของขอม ซึ่งภายหลังพวกขอมได้ถูกกองทัพของพ่อขุนบางกลางหาว และพ่อขุนผาเมืองขับไล่ออกไปแล้วตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี อิทธิพลของขอมจึงหมดไปจากดินแดนแถบนี้

ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนา เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. ๑๘๓๙ ดินแดนในพื้นที่ภาคเหนือของไทย มีนครรัฐอิสระตั้งอยู่ก่อนแล้ว ได้แก่ เมืองพะเยา เมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองแพร่ และเมืองน่าน มีชุมชนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว สามารถแบ่งสมัยของเมืองแพร่เป็นยุคสมัยได้ดังนี้

๗.๒.๑ อารยธรรมนครรัฐแพร่สมัยอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรสุโขทัย

เมืองแพร่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ เมืองลำพูน ลำปาง พะเยา และน่าน มาก่อน การสถาปนาอาณาจักรล้านนา เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๘๖ พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์อาณาจักรล้านนาได้ส่งกองทัพมาตีเมืองแพร่ซึ่งขณะนั้นเป็นเมืองอิสระ ท้าวแม่ญอนเจ้าเมืองแพร่ยอมอ่อนน้อม เมืองแพร่จึงได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา ในฐานะเป็นเมืองประเทศราช

ทั้งอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรล้านนา ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง และพ่อขุนเม็งราย ต่างถือว่าเมืองแพร่และเมืองน่านเป็นเมืองบริวารของอาณาจักรของพระองค์ โดยที่อาณาจักรสุโขทัยปกครองเมืองแพร่ในฐานะหัวเมืองชั้นนอก ในสมัยพระญาติไทย พระองค์ได้ยกกำลังพลมาอยู่ที่เมืองแพร่นาน ๗ เดือน ทรงบูรณะซ่อมแซมพระธาตุข่อแฮ และพระธาตุจอมแจ้ง เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๒๑ กรุงสุโขทัยตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา เมืองแพร่จึงตั้งตัวเป็นอิสระ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๕๔ เมืองแพร่ได้ทำศึกกับเมืองน่านและได้ชัยชนะ เจ้าเมืองแพร่จึงตั้งตนเป็นเจ้าน่าน แต่ต่อมาเพียงหนึ่งปีเศษ เมืองน่านก็ตั้งตัวเป็นอิสระโดยได้รับความช่วยเหลือจากกองทัพเมืองเซลิยง

๗.๒.๒ อารยธรรมนครรัฐสมัยอาณาจักรอยุธยา

เมืองแพร่ตกเป็นหัวเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๐๐๓ ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระองค์เมืองแพร่ก็กลับมาอยู่ในอำนาจของอาณาจักรล้านนาอีก จนถึงปี พ.ศ. ๒๐๘๘ สมเด็จพระไชยราชาธิราช ได้อาณาจักรล้านนามาเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา เมืองแพร่จึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยา

ในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ พระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์พม่า ยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาได้บรรดาหัวเมืองต่างๆ ในอาณาจักรนี้จึงตกเป็นของพม่า และพม่าได้เกณฑ์กำลังจากหัวเมืองเหล่านี้ลงมาตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๑๒ เมืองแพร่ก็เช่นเดียวกับหัวเมืองในอาณาจักรล้านนาอื่นๆ ต้องตกอยู่ในอำนาจของพม่า จนปี พ.ศ. ๒๑๒๗ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงกู้เอกราชจากพม่าได้สำเร็จ และขับไล่พม่าออกไปจากดินแดนไทยทั้งหมด อาณาจักรล้านนาจึงกลับมาเป็นของกรุงศรีอยุธยาจนถึง พ.ศ. ๒๑๗๗ พระเจ้าสุทโธทรมกษัตริย์พม่า ได้ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ และหัวเมืองอื่นๆ ในอาณาจักรล้านนาได้ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๐๔ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทรงขับไล่พม่าออกไปจากอาณาจักรล้านนาได้สำเร็จ

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๐๔ พม่าได้ยึดครองอาณาจักรได้ทำให้หัวเมืองต่างๆ ของอาณาจักรล้านนา ตกอยู่ในอิทธิพลของพม่า และเมืองแพร่จึงขึ้นกับพม่าในครั้งนั้น ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๐๕ พม่าได้เกณฑ์ให้ พระยาแพร่ (มังไชยะ) คุมกำลังชาวแพร่มาในกองทัพ เนเมียวสีหบดี ยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา แต่พระยาแพร่ได้หนีกลับไปเสียก่อน

๗.๒.๓ อารยธรรมนครรัฐแพร่สมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๓ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ยกทัพขึ้นไปขับไล่พม่าที่ยึดเมืองเชียงใหม่อยู่ เมื่อกองทัพกรุงธนบุรียกไปถึงเมืองพิชัย มังไชยะ หรือพระยาเมืองไชย เจ้าเมืองแพร่ได้เข้ามาสวามิภักดิ์ จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็น พระศรีสุริยวงศ์ แล้วให้ครองเมืองแพร่ต่อไป เมื่ออะแซหุ่นกี้ยกทัพยึดครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้จับตัวมังไชยะไปไว้ที่เมืองยอง ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๐ มังไชยะได้ชักชวนพระยายอง ยกกำลังไปโจมตีพม่าที่ยึดครองเมืองเชียงแสนได้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงให้มังไชยะมาทำราชการอยู่ที่กรุงเทพฯ

หลังจากสมัยมังไชยะ (พระศรีสุริยวงศ์) แล้ว เมืองแพร่ยังมีเจ้าเมืองปกครองต่อมาอีกหลายคน เช่น เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์บุตร ในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาค โดยจัดให้มีการปกครองแบบเทศาภิบาล แบ่งเขตการปกครองออกเป็นมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน เทศาภิบาลมณฑลมีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้สำเร็จราชการมณฑล เมืองแพร่ขึ้นกับมณฑลลาวเฉียง^๔ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลพายัพ ที่ว่าการมณฑลอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ การปกครองตามรูปแบบใหม่นี้ ทำให้อำนาจเจ้าเมืองที่มีอยู่เดิมลดลง

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๕ เกิดเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ขึ้น นำโดย “พะกาหม่องสลาโปชัย” และ “หม่องจิงนา” นำกำลังประมาณ ๕๐ คน บุกเข้าโจมตีสถานีตำรวจที่ทำการไปรษณีย์ และจวนที่พักพระยาไชยบูรณ์ ข้าหลวงประจำเมืองแพร่ จากนั้นเข้าปล้นคลังหลวง และบุกเข้าเรือนจำปล่อยนักโทษเป็นอิสระ ทำให้กองกำลังเงี้ยวเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ ๓๐๐ คน เมื่อยึดเมืองแพร่ได้สำเร็จ

---

^๔ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ จากการที่หัวเมืองประเทศราชล้านนาถูกอังกฤษและฝรั่งเศสขนาบโอบล้อม “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” จึงทรงกระกรุณาโปรดฯ ให้ ๕ หัวเมืองประเทศราชล้านนา จัดขึ้นเป็นมณฑลลาวเฉียง.

ก็ไปเชิญให้เจ้าหลวงเมืองแพร่ ปกครองบ้านเมืองตั้งแต่ก่อนทางกรุงเทพฯ ได้ส่งกำลังจากหัวเมืองใกล้เคียงเข้าปราบปราม โดยให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เป็นแม่ทัพยกกำลังมาปราบปรามจนสงบราบคาบ^๔

หลังเหตุการณ์กบฏเจ้าพิริยเทพวงศ์บุตร เจ้าหลวงเมืองแพร่ได้ไปพำนักอยู่ที่เมือง หลวงพระบางประเทศลาว จึงถูกถอดถอนออกจากตำแหน่งเจ้าเมือง เนื่องจากขาดราชการนานเกินกำหนด ในภาวะที่บ้านเมืองไม่สงบ ตำแหน่งเจ้าหลวงเมืองแพร่จึงถูกยกเลิกไป

เมืองแพร่ตั้งอยู่ตอนใต้สุดของอาณาจักรล้านนา ชาวเหนือเรียกชื่อเมืองนี้ในภาษาถิ่นว่า “เมืองแป้” เป็นศูนย์กลางการคมนาคมต่อไปยังจังหวัด น่าน พะเยา เชียงราย ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่าเป็นเมืองที่เป็นประตูสู่ล้านนา ดินแดนแห่งอาณาจักรล้านนา ซึ่งอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน เป็นดินแดนที่เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ อย่างต่อเนื่องมาช้านานหลายพันปี ต่อมาได้รวบรวมกันจัดตั้งเป็นเมืองขนาดใหญ่หลายเมือง ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ และน่าน แต่ละเมืองล้วนมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน เป็นที่ภาคภูมิใจของชนเผ่าไทมาจนถึงปัจจุบัน

เจ้าพิริยเทพวงศ์ เจ้าหลวงเมืองแพร่ องค์สุดท้ายของนครแพร่

แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>.

จังหวัดแพร่เป็นจังหวัดที่มีภูเขา

ล้อมรอบ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาในแนวเทือกเขาผีปันน้ำตะวันออก และผีปันน้ำกลาง มี

^๔ มรดกไทย, พัฒนาการทางประวัติศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <http://www.thaiheritage.net>. สืบค้นเมื่อ, 31/5/2566.

ภูเขาที่สำคัญอยู่ในแนวเทือกเขาผีปันน้ำ ที่เรียกว่าดอย ถ้ามีขนาดเล็กหรือเตี้ยจะเรียกว่า “ม่อน” ที่สำคัญได้แก่ ดอยหลวง ดอยแม่เมือง ดอยสามเส้า ดอยช้างผาด่าน ดอยพญาฝ่อ ดอยแม่ต๊ับ ดอยแม่ขุนน้อย ดอยแม่ระนาง เขาพลึง ดอยหลวง ม่อนชาต้อย ดอยขุนจิม ดอยแม่แซ ดอยหนองม้า ดอยผาหิ้ง ดอยหลวง ดอยผาน้ำตัน ดอยขุนห้วยบ่อทอง ดอยแปงหลวง ม่อนกระทิง ดอยหน้าบาก ดอยปลาก่อ โดยมีดอยกุสสถานในแนวของดอยแม่เมืองเป็นยอดสูงสุดของจังหวัดแพร่ สูงประมาณ ๑๖๓๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล

คนพื้นเมืองเป็นคนเชื้อชาติไทยซึ่งเรียกตัวเองว่า “คนเมือง” นอกจากนี้ยังมีชนกลุ่มน้อยและชาวเขาหลายเผ่าส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนเชื้อสายไทย มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนพื้นเมืองตั้งถิ่นฐานอยู่ปะปนกับชาวเมือง เป็นกลุ่มชนที่มาอยู่อาศัยที่จังหวัดแพร่เป็นเวลานาน

๗.๓ อารยธรรมชุมชนโบราณของเมืองแพร่

ในพื้นที่หลายอำเภอของจังหวัดแพร่มีร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่บ้านต้าแป้น บ้านต้าเวียง ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง ได้พบขวานหินกระเทาะ และขวานหินขัดหรือขวานหินมีบ่าที่ชาวบ้านเรียกว่า เสียมตุ่น นอกจากนี้ยังพบเครื่องมือโลหะที่ทำด้วยสำริด ที่ชาวบ้านเรียกว่า ขวานฟ้าผ่า ในเขตอำเภอลอง และอำเภอวังชิ้น

ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำยมมีร่องรอยหลักฐานของชุมชนโบราณเป็นคูเมือง และกำแพงในเกือบทุกอำเภอ ยุคการก่อตั้งชุมชนอาจจะเริ่มต้นโดยกลุ่มชาวลัวะ หรือละว้า ซึ่งเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือของไทยมานานหลายพันปี จากตำนานพระธาตุช่อแฮ มีว่า “ขุนลัวะชื่ออ้ายก้อม” เป็นผู้สร้างพระธาตุช่อแฮ^{๑๐} และมีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า ชุมชนโบราณบางแห่งเป็นเมืองของลัวะของแจ๊ะ^{๑๑}

^{๑๐} พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, “ชาติพันธุ์แห่งอุษาคเนย์”, เอกสารประกอบการบรรยาย, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๑๑} ลัวะ หรือ ละว้า คือชนเผ่าพื้นเมืองก่อนชาติพันธุ์ไท เป็นเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิมก่อนการสร้างชาติรัฐล้านนา ในอดีตลัวะเคยมีวิวัฒนาการที่เจริญรุ่งเรือง มีการสร้างบ้านแปลงเมือง มีระบอบการปกครอง มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเป็นอัตลักษณ์เป็นของตนเอง.

ชาวพื้นเมืองแพร่ปัจจุบันเชื่อว่า “ขุนลัวะอ้ายก้อม” เป็นผีหลวงหรือผีใหญ่ที่ดูแลบริเวณพระธาตุช่อแฮทั้งหมดตามความเชื่อของชาวแพร่ โดยในบริเวณนี้เดิมเป็นที่อยู่ของชาวลัวะมาก่อน ในตำนานพระธาตุช่อแฮ ขุนลัวะได้เกิดแรงศรัทธาจากการที่พระพุทธเจ้าฉันหมากที่ทำให้เมาโดยไม่เป็นอันตราย พระพุทธเจ้าได้มอบเส้นเกศาให้ขุนลัวะ ขุนลัวะจึงนำมาใส่ผอบฝังไว้ ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานจึงได้นำพระธาตุส่วนกระดูกคอกข้างซ้ายมาไว้ที่นี่

ศาลของขุนลัวะอ้ายก้อมอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับพระธาตุช่อแฮ ทุกปีก่อนถึงงานไหว้พระธาตุช่อแฮในวันขึ้นห้าค่ำ เดือนหกเหนือ จะมีพิธีไหว้ขุนลัวะอ้ายก้อม ของไหว้ที่สำคัญคือหมากพลู ข้าวตอก ดอกไม้ ข้าวสาร เหล้า และน้ำเชียว^{๑๒} เป็นต้น

จากการสำรวจด้วยภาพถ่ายทางอากาศ รวมทั้งจากการศึกษาจากเอกสาร และคำบอกเล่า มีแหล่งชุมชนโบราณในพื้นที่จังหวัดแพร่อยู่ ๒๔ แห่ง คือ เมืองแพร่ วังมอญ วังธง เวียงตั้ง เมืองลองหรือเมืองสรอง เวียงเทพ ชุมชนโบราณ ไกล้วัดจันทร์ เวียงสันทราย เวียงทอง บ้านพระหลวง บ้านสูงเม่น บ้านเด่นชัย บ้านบ่อแก้วเมืองลอง เวียงต้า เวียงเชียงชื่น เมืองโกณหลวง เมืองลัวะ เหล้าเวียงชุมชนโบราณแม่วัง เมืองตรอกสლობ และชุมชนโบราณบ้านแม่บงเหนือ เฉพาะสำคัญมีดังนี้

ศาลขุนลัวะอ้ายก้อม ใกล้กับพระธาตุช่อแฮ
ที่มาของภาพ : <https://www.google.com>

^{๑๒} ศรีศักร วัลลิโภดม, และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, นครแพร่จากอดีตมาปัจจุบัน ภูมินิเวศวัฒนธรรมระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๗-๑๖๗.

๑. ชุมชนเมืองลองหรือเมืองสรอง ชุมชนเมืองลองหรือเมืองสรอง อยู่ที่บ้านต้นฝิ่ง ตำบลบ้านกวาง อำเภอลอง บนฝั่งแม่น้ำลอง หรือแม่น้ำกาหลง เป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๑๒๐ ไร่ มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ ๓ ชั้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้าง เมื่อใด และใครเป็นผู้สร้าง สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในสมัยล้านนา และสุโขทัย ลงมา คนในท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นเมืองของพระเพื่อน พระแพง ในวรรณคดีไทย เรื่อง ลิลิตพระลอ ด้านนอกกำแพงเมืองทางทิศ

ตะวันออกเฉียงเหนือมีซากเจดีย์เก่าแก่ชาวบ้านเรียกว่า ธาตุหินส้ม และเรียกชื่อเมืองนี้ว่า เวียงหินส้ม ปัจจุบันได้มีการบูรณะธาตุหินส้ม และสร้างวัดขึ้นให้ชื่อว่า วัดธาตุพระลอ เมืองเวียงลองถูกปล่อยทิ้งร้างมานานหลายร้อยปี จึงได้รับการบูรณะขึ้นมาใหม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๙๕

อำเภอลองเป็นเมืองเก่ามาแต่ก่อนพุทธกาล ไม่สามารถว่าชนชั้นใดปกครองจับเอาความได้ว่าเริ่มสมัยชนชาติละว้า (ลัวะ) เข้ามามีอำนาจในดินแดนสุวรรณภูมิ ตามตำนานพระธาตุแหลมลี้ กล่าววว่า เมื่อสมัยพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๖๕ พรรษาได้เสด็จมาเมืองนี้พร้อมด้วยพระอรหันต์ และตรัสว่าเมืองนี้ตั้งแต่เดิมชื่อว่า “กุกกุไกเอิก” (เมืองไกขัน) ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๐๗๘ พระนางจามเทวี พระราชธิดาक्षัตริย์ผู้ครองเมืองละโว้ซึ่งเป็นพระมเหสีของพระยารามัญผู้ครองเมืองอยุธยา (เมืองรามบุรี) ได้เสด็จมาครองเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) ได้นำพระบรมสารีริกธาตุเสด็จมาจากชลมารค (ทางน้ำ) แต่แทนที่จะตามลำน้ำปิงขึ้นไป

กลับมาทางแยกขึ้นตามลำน้ำยมมาขึ้นบกที่บ้านปากลอง (หมู่ที่ ๕ ต.ปากกาง) และเหตุที่หลงทางได้ ถกเถียงกันในเรื่องเส้นทางไปเมืองหริภุญชัยจึงขนานนามเมืองนี้ว่า “เมืองเววภาสิต” และจากการที่ พระนางจามเทวีทรงตรัสว่า “ลองขึ้นไปก่อนเถอะ” คำว่า “ลอง” ที่พระนางจามเทวีทรงตรัสขึ้นมา นั้นถูกนำมาเรียกชื่อเมืองใหม่ว่า “เมืองลอง” อีกชื่อหนึ่งอำเภอลองในยุคแรกจึงตั้งอยู่ที่ตำบลปากกาง ในขณะเดียวกันนี้พระนางจามเทวีได้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่บริเวณห้วยอ้อ ซึ่งเป็นวัดศรีดอนคำ^{๑๓} ใน ปัจจุบัน

๒. ชุมชนโบราณเวียงเทพ ชุมชนเวียงเทพ อยู่ที่บ้านร่องด่าน ตำบลห้วยหม้าย อำเภอ ลอง เป็นชุมชนโบราณมีขนาดใหญ่กว่าเมืองลอง และได้ถูกทิ้งร้างมานานกว่า ๑๐๐ ปี ตำนานการ สร้างเวียงเทพมีอยู่ว่า เมืองนี้สร้างขึ้นมาพร้อมๆ กันกับเมืองลอง โดยพวกม่านเป็นผู้สร้าง เป็นเมืองที่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ ๑ ชั้น เดิมมีซากสถูปเจดีย์ของวัดร้างภายในแนวกำแพงดิน และมีภาชนะ ดินเผาทั้งชนิดเคลือบ และชนิดแกร่ง ปัจจุบันแนวกำแพงดินถูกขุดไถทำลาย เหลือเป็นเนินดินเตี้ยๆ ส่วนซากวัด เจดีย์ และเศษภาชนะถูกขุดไถทำลายทิ้งหมดเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำนา

๓. ชุมชนโบราณเวียงสันทราย ชุมชนโบราณเวียงสันทราย อยู่ที่บ้านเวียงเหนือ ระหว่างเขตตำบลน้ำเลา และตำบลบ้านเวียง อำเภอร่องกาง เวียงสันทราย เป็นชุมชนเกษตรกรรม และชุมชนโดยรอบโบราณสถาน เป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่ยังคงพบเห็นคูและคันดินได้บ้าง แต่ถูก ชาวบ้านสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ทับแทบหมดแล้ว เคยมีการขุดพบภาชนะดินเผาโบราณ เชื่อว่าชุมชน ถูกสร้างโดยพวกม่านแต่ถูกทิ้งร้างมานาน ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบการเกษตรมีแม่น้ำเล็กไหล ผ่านด้านทิศใต้ ภาพรวมของสภาพแวดล้อมในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากการปรับปรุงบ้านเรือน ที่ มีการนำวัสดุสมัยใหม่เข้ามาใช้ทำให้เอกลักษณ์ลดเลือนไป เป็นชุมชนด้านการเกษตร ทำนา ทำไร่ ทำ การค้าขายในส่วนที่ติดถนนหลักของชุมชน ชุมชนแห่งนี้ใหม่เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๐^{๑๔}

๔. ชุมชนโบราณบ้านแม่คำมีท่าล้อ อยู่ที่บ้านแม่คำมีท่าล้อ ระหว่างเขตตำบลแม่คำมี อำเภอเมือง และตำบลแม่คำมีรัตนปัญญา อำเภอหนองม่วงไข่ ชุมชนแห่งนี้สร้างอยู่สองฝั่งลำน้ำแม่คำ

^{๑๓} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, อำเภอลองจังหวัดแพร่, บทความออนไลน์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>, สืบค้นเมื่อ, 30/5/2566.

^{๑๔} วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “เมืองแพร่” โครงสร้างทางกายภาพของเมืองโบราณที่มีชีวิต, เอกสาร ประกอบการบรรยาย, ๒๕๕๙, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

มี จึงมีลักษณะต่างจากชุมชนโบราณแห่งอื่นที่สร้างติดลำน้ำด้านเดียว ปัจจุบันยังปรากฏแนวคันดินสองฟากลำน้ำ เป็นชุมชนขนาดเล็ก ชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาว่า พวกมันเป็นผู้สร้างในเขตชุมชนเคยมีผู้พบภาชนะดินเผาคล้ายกับที่พบในเมืองลอง และเมืองเวียงเทพ

๕. ชุมชนโบราณเมืองลอง เมืองลอง เป็นชุมชนโบราณที่มีขนาดใหญ่ และสำคัญของจังหวัดแพร่ เมืองลองปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนา สมัยพระเจ้าติโลกราช ในฐานะที่เป็นเมืองหน้าด่านทางด้านทิศใต้ ของอาณาจักรล้านนา เมื่อทำศึกสงครามกับอาณาจักรอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองลองยังมีชื่ออีกคือ เมืองเววาทภาชิต เมืองกกุฎไก่อี๊ และเมืองเชียงขึ้น ที่ตั้งเมืองลองในระยะแรกสันนิษฐานว่าอยู่ริมแม่น้ำยม บริเวณบ้านไฮสร้อย ตำบลปากกลาง อำเภอลอง มีคันดินเป็นกำแพงล้อมรอบเมืองทั้งสี่ด้าน ภายในเขตเมืองมีซากพระธาตุเก่าแก่เหลืออยู่คือที่วัดไฮสร้อย^{๑๕} ปัจจุบันแนวคันดิน และหลักฐานต่างๆ ทางโบราณคดีถูกไถทำลายเพื่อใช้พื้นที่ทำนา

เมืองลอง มีเจ้าเมืองที่เป็นที่รู้จักกันดี และเล่าสืบกันมาได้แก่ หมื่นดงนคร พระยาหัวเมืองแก้ว เจ้าเลาคำ เจ้ากระโจมหัวคำ เจ้าช้างแดง เจ้าช้างปาน และพญาคันธสีมาโลหกิจ เจ้าเมืองลองคนสุดท้าย เมืองลองไม่เคยถูกทิ้งร้างเหมือนชุมชนโบราณแห่งอื่น เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๓๕ พระยาหัวเมืองแก้วได้ย้ายที่ตั้งเมืองลองมาอยู่บริเวณริมหนองอ้อ อันเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุศรีดอนคำ ในปัจจุบัน

๗.๔ อารยธรรมด้านศาสนาและความเชื่อของนครรัฐแพร่

สำหรับอาณาจักรของคนไทยก่อนสมัยสุโขทัยในดินแดนประเทศไทย (สุวรรณภูมิ) ทางตอนเหนือซึ่งเริ่มก่อตัวตั้งแต่เป็นชุมชนขนาดใหญ่เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๕-๖ ต่อมาได้เกิดเป็นอาณาจักรสำคัญ ๔ แห่ง คือ อาณาจักรโยนกนคร (โยนกเชียงแสน) อาณาจักรเงินยางเชียงแสน อาณาจักรหริภุญไชย (ลำพูน) และอาณาจักรเฉลี่ยรัฐ (สวรรคโลก สุโขทัย) อาณาจักรทั้ง ๔ นี้ ล้วนนับถือพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น กษัตริย์ได้ทรงใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง

^{๑๕} วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “เมืองแพร่” ๒๕๕๙, มปน.

การปกครองทั้งสิ้นพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลและมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนเป็นอย่างมาก ตลอดทั้งมีส่วนในการพัฒนาการเมืองการปกครองได้เป็นอย่างดี^{๑๖}

ในนครแพร่และนครประเทศราชล้านนา มีศาสนาหลักที่ประชาชนทั่วไปนับถือคือ พระพุทธศาสนา นอกจากพระพุทธศาสนาแล้วประชาชนยังนับถือผี ซึ่งเป็นความเชื่อแต่โบราณของดินแดนแถบนี้ เป็นการแสดงความยำเกรงและเคารพ ต่อบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ พระพุทธศาสนาในล้านนาถือว่ามีความเข้มแข็งมาก ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเจ้านายล้านนา ที่โปรดการสร้างสมบุญบารมีด้วยการทำนุบำรุงศาสนาอย่างมาหมาย การทำนุบำรุงศาสนาไม่เพียงแต่แสดงถึงศรัทธาในศาสนาของเจ้านายและไพร่พลในบ้านเมือง ยังแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางการเมืองและการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของบ้านเมือง หัวเมืองนครล้านนานั้น มีสิ่งขมณฑลเป็นของตนเองแยกจากพระนครกรุงเทพฯ มี พระสังฆราชาเป็นประมุข รองมาคือ สวามีสังฆราชา. มหาราชครู และ ราชครู

๗.๔.๑ ระบบความเชื่อของชาวนครรัฐแพร่

ระบบความเชื่อในเมืองแพร่มีทั้งพุทธและผีที่ชาวบ้านชาวเมืองนับถือไปด้วยกัน การนับถือผีถือเป็นรากเหง้าสำคัญของคนและชุมชนในเมืองแพร่ เพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความเป็นเครือญาติสร้างกลุ่มและพวกพ้องที่ช่วยเหลือกัน และประสานประโยชน์ไกลเกลี่ยความขัดแย้งเท่าที่จะเป็นไปได้

๑. ความเชื่อเรื่อง ผีอารักษ์ ผีป่าเขา มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองหรือทำให้เกิดอันตรายร้ายแรงแก่ชีวิตและสภาพแวดล้อมได้ หากผู้คนต่างประพาศติผิดหรือลบหลู่หรือกระทำการที่เป็นข้อห้าม ล่วงละเมิดอำนาจศักดิ์สิทธิ์นั้น ชาวบ้านในท้องถิ่นจึงเกรงกลัวอำนาจของผีมาก ดังเช่นเหตุการณ์น้ำป่าหลากและโคลนถล่มที่ป่าแดง-ช่อแฮ หลังจากนั้นแล้วชาวบ้านเคร่งครัดในการบอกกล่าวบูชาหรือไหว้ผีหลังจากเลิกเคร่งครัดและละเลยมานาน ในขณะที่เดียวกันความเดือดร้อนเช่นนี้ไม่ทำให้ชาวบ้านเข้าหาวัดหรือพระสงฆ์แต่อย่างใด

๒. ความเชื่อเรื่องพระสงฆ์ ในเมืองแพร่ได้ชื่อว่าเป็นพระอริยสงฆ์หลายรูป มีครูบาหลายรูปมีความรู้เป็นที่นับถืออย่างกว้างขวาง ชาวบ้านเคารพศรัทธาในบารมี อย่างไรก็ตามคณะสงฆ์

---

^{๑๖} วรภูมิ มูลสิน, พระปลัดสุระ ญาณธโร, บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครองของไทยสมัยสุโขทัย, บทความวิจัย, วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๒), หน้า ๘๒.

แบบล้านนาถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบจากองค์กรสงฆ์ส่วนกลางในระยะเวลาเดียวกันกับการผนวก ล้านนาให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศและรัฐชาติไทยในที่สุด และกระบวนการเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่แม้ในปัจจุบัน^{๑๗}

๗.๔.๒ ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ

เมืองแพร่มีระบบความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นพื้นฐานของสังคมแต่แรกเริ่ม ก่อนที่จะมีการรับพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาหลัก มีการสร้างศาสนสถานให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการเคารพบูชาร่วมกัน และทำพิธีกรรมคู่ขนานไปกับความเชื่อเรื่องผีซึ่งจำแนกได้หลายรูปแบบเรียกว่า Religious Syncretism หรือการประสานความแตกต่างของศาสนาหรือระบบความเชื่อ อาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบของระบบความเชื่อโดยทั่วไปในสังคมไทย

ความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้านและชาวเมืองจำแนกออกได้ ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ ผีเมือง ผีบ้าน และผีที่รักษาน้ำป่าเขา ในแต่ละกลุ่มหน้าที่ใหญ่คือดูแลรักษาทั้งบ้านและเมือง รวมทั้ง สภาพ

อำนาจผีบารมีสงฆ์ : การประสานความเชื่อในสังคมเมืองแพร่

แหล่งที่มาของภาพ : <https://lek-prapai.org>.

นิเวศที่ชาวบ้านชาวเมืองอยู่อาศัยไม่ให้ผัดเพี้ยนหรือผิดธรรมชาติไปจากที่เคยเป็นมา การสื่อสาร ต่อรอง และอ่อนวอนนั้นใช้วิธีทำพิธีกรรมผ่านคนกลางด้วยการเลี้ยงผี การร่วมชุมนุม การสร้างกฎเกณฑ์ข้อห้ามในระหว่างเครือญาติที่นับถือผีบรรพบุรุษในสายตระกูลเดียวกัน ในขณะเดียวกันองค์กรทางพุทธศาสนาไม่ได้มีที่ทำปฏิเสศความเชื่อพื้นฐานของชาวบ้านอย่างเด็ดขาดแต่อย่างใด แต่มีการประนีประนอมยอมรับทั้งทางการปฏิบัติศาสนกิจ การสร้างตำนานความเชื่อเพื่อ

^{๑๗} วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, อำนาจผีบารมีสงฆ์ : การประสานความเชื่อในสังคมเมืองแพร่, เอกสารประกอบการบรรยาย, ๒๕๕๙, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

บูรณาการมากกว่า แม้ในปัจจุบันจะพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบศาสนจักรแบบเดิมของเมืองแพร่ ให้กลายเป็นหนึ่งในศาสนจักรในระบบที่ถูกรักษาคุ้มครองโดยรัฐแล้วก็ตาม ประเด็นเรื่องการใช้หลักเมืองเป็นเครื่องมือในการบูรณาการเมืองต่างๆ ให้มีรูปแบบประเพณีแบบเดียวกันคือการบูชาหลักเมืองอย่างกรุงเทพฯ^{๑๘} โดยเฉพาะในช่วงการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลช่วงรัชกาลที่ ๕ ที่สืบเนื่องมาจากประเพณีหลวงที่รัชกาลที่ ๔ จัดรูปแบบใหม่ เช่น การทำพิธีเกี่ยวกับหลักเมืองใหม่ และปฏิบัติต่อเนื่องโดยกระทรวงมหาดไทย หลักเมืองใกล้ศาลากลางจังหวัด การครอบงำจัดระเบียบคณะสงฆ์ การสร้างองค์กรสงฆ์ใหม่ สร้างพระพุทธรูปประจำเมืองขึ้นใหม่ สร้างวัดหลวงแห่งใหม่ผ่านข้าหลวงและข้าราชการจากกระทรวงมหาดไทยมาโดยตลอด เป็นการรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยผ่านการจัดระเบียบระบบความเชื่อของเมืองแบบใหม่ให้กลายเป็นอยู่ในกรอบของระบบความเชื่อแบบที่รัฐเห็นชอบด้วยอย่างชัดเจนและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๗.๕ อารยธรรมด้านโบราณสถานที่สำคัญในนครรัฐแพร่

วัดที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกของเวียงแพร่ คือ วัดศรีชุม เห็นได้จากประเพณีสลากภัตที่เริ่มจากวัดที่มีความสำคัญก่อน แล้วจึงเป็นวัดต่อไปเรียงตามลำดับซึ่งยังทำเป็นธรรมเนียมมาจนทุกวันนี้ เจดีย์ที่วัดศรีชุมมีร่องรอยของความเก่าแก่กว่าเจดีย์องค์อื่นๆ ในเวียงแพร่ และเป็นสำนักเรียนที่มีชื่อเสียงทางการศึกษาพระธรรมและวิปัสสนาธุระในช่วง ๒๐๐ ปีที่ผ่านมา เนื่องจากมีอาจารย์ที่เป็นสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์หลายท่าน เช่น ครูบาอุตมาอดีตเจ้าอาวาสวัดศรีชุม เป็นผู้เคร่งครัดในวินัยและมีความสามารถด้านการศึกษา ครูบาก็ญจนาอรัญญาวิสมาเถระ หรือครูบามหาเถระผู้แตกฉานในพระธรรมวินัยและวิปัสสนา เป็นผู้ชำระพระไตรปิฎกจำนวนมากดั่งที่เก็บไว้ที่วัดสูงเม่น แล้วไปสอนที่สำนักวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ และเป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ ก็เคยจำพรรษาและเล่าเรียนอยู่ที่วัดศรีชุมระยะหนึ่ง

นอกเหนือจากลักษณะทางกายภาพของเวียงแพร่ที่พบเห็นวัดทางพุทธศาสนาที่มีร่องรอยของความมั่นคงและเชื่อมโยงกับผู้คนในระบบหัวมวดวัดหรือศรัทธาวัดที่ยังมีปรากฏให้ศึกษาในปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาในเมืองแพร่ที่เกี่ยวข้องกับครูบาซึ่งเป็นคำที่มาจาก

^{๑๘} วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, อำนาจผีบารมีสงฆ์ : การประสานความเชื่อในสังคมเมืองแพร่, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

ภาษาบาลี พบว่าใช้กันในวัฒนธรรมล้านนาเป็นตำแหน่งที่ผู้อื่นเรียกโดยที่พระสงฆ์ทั่วไปไม่มีสิทธิ์แต่งตั้งตนเอง และไม่ใช้ตำแหน่งที่ทางคณะสงฆ์จากส่วนกลางแต่งตั้งให้ ใช้เรียกผู้เป็นปราชญ์ที่ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านทั่วไป ครูบาแต่ละท่านจะมีลูกศิษย์ผู้ที่เคยบวชเรียนและศึกษาปฏิบัติธรรมด้วย จึงทำให้มีบารมีมาก^{๑๙} ปัจจุบันก็ยังมีพระสงฆ์ที่ถูกเรียกว่าครูบาอยู่

๗.๕.๑ สถานโบราณวัดศรีชุม

เป็นวัดในจังหวัดแพร่ อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของคุ้มเจ้าหลวง บนถนนเจริญเมือง ใกล้ประตูศรีชุม เป็นวัดเก่าภายในวัดมีพระพุทธรูปยืนแบบสุโขทัย มีพระเจดีย์ทรงปราสาทยอดทรงระฆังแบบล้านนา วัดนี้เคยมีชื่อเสียงทางวิปัสสนา เจ้ากาวิละจากลำปางเคยบวชเรียนที่วัดนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๒ ก่อนจะไปครองเมืองลำปาง ครูบาอุตมา เคยเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ ครูบาก็ญาณอรัญญวาสีมหาเถรเคยอุปสมบทและบวชเรียนที่วัดนี้^{๒๐}

พระเจ้ายืน วัดศรีชุม จังหวัดแพร่
แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

พระพุทธรูปปางประทับยืน ศิลปะสุโขทัยผสมศิลปะพื้นเมือง เป็นพระพุทธรูปประจำวัดศรีชุม เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๓๒๒ มีอายุนับพันปี สร้างขึ้นพร้อมๆกับวัดศรีชุม พระพุทธรูปองค์นี้มีขนาดใหญ่สูงตระหง่านอยู่ในวิหาร มีการบูรณะพระเจ้ายืนเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๐ พระเจ้ายืนเป็นที่เคารพและศรัทธาของประชาชนชาวแพร่อย่างมาก เชื่อกันว่าถ้ามาขอพรพระเจ้ายืนก็มักจะสำเร็จสมดัง

^{๑๙} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, “พ.ร.บ.คณะสงฆ์กับอนาคตพระพุทธศาสนาของไทย” จดหมายข่าวเสขิยธรรมฉบับที่ ๕๕ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๕ ฉบับ “พุทธบริษัทกับอนาคตพระพุทธศาสนา”, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๒๐} ศรีศักร วัลลิโภดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน ภูมิภาควัฒนธรรมระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๖. -

ปรารภนา ภายในวัดยังพระเจดีย์ เป็นศิลปะสมัยล้านนา สร้างประมาณศตวรรษที่ ๒๐ เป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดทรงระฆังแบบล้านนา ฐานย่อมุม ๒๘ กว้างด้านละ ๕ วา ด้านบนมีซุ้มจระนมภายในประดิษฐานพระพุทธรูป

จากการบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์วัดศรีชุมกล่าวไว้ว่า อุปราชเมืองสุโขทัย ซึ่งเสด็จมาสร้างเจดีย์ช่อแพร (พระธาตุช่อแฮ) ตอนที่ทรงมาพำนักที่คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ (สมัยเจ้าเทพ

วัดศรีชุม เป็นวัดเก่าแก่ของจังหวัดแพร่ อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของคุ้มเจ้าหลวง

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

วงศ์หรือเจ้าหลวงลินทอง) และทรงเห็นทำเลทิศตะวันตกของคุ้มมีซากเจดีย์เก่า สถานที่ร่มรื่นเหมาะที่จะสร้างพุทธสถานให้คณะสงฆ์บำเพ็ญวิปัสสนาจึงพร้อมใจกันกับเจ้าเมืองแพร่บูรณะวัดขึ้นตามลักษณะวัดสมัยสุโขทัย ในครั้งนั้นได้บูรณะเจดีย์ สร้างพระวิหารพระยืน กำแพงวัดด้านหน้าซึ่งเป็นรูปปั้นรูปเทพนมสลักกับแจกันดอกไม้ บันรูปฤษีบำเพ็ญตบะไว้ด้านหน้าประตูทางเข้าและบนจั่วหน้าวิหาร โดยใช้ช่างฝีมือดีจากเมืองพางคำหรือเมืองเชียงแสน และขนานนามว่า “วัดศรีชุม” มีงานฉลองสมโภชวัด ๗ วัน ๗ คืน

๗.๕.๒ วัดพระบาทมิ่งเมือง

วัดพระบาทมิ่งเมือง ตั้งอยู่ถนนเจริญเมือง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ แต่เดิมเป็นวัดราษฎร์ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตยกฐานะวัดพระบาทมิ่ง เมือง เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร วัดพระบาทมิ่งเมืองมาจากสองวัดรวมกัน ได้แก่ วัดพระบาท และวัดมิ่งเมือง ตั้งอยู่ห่างกันเพียงมีถนนกั้นเท่านั้น วัดพระบาทเป็นวัดของพระยาอุปราชาหรือเจ้าหอหน้า ส่วนวัดมิ่งเมืองเป็นวัดของเจ้าผู้ครองนครแพร่ เมื่อเมืองนครแพร่ ถูกล้มเลิกระบบเจ้าผู้ครองนคร วัดทั้งสองก็ถูกทอดทิ้งอยู่ในสภาพทรุดโทรมมาก กระทั่งคณะกรรมการจังหวัดเห็นสมควรรวมสองวัดเข้าด้วยกัน ให้ชื่อว่า วัดพระบาทมิ่งเมือง

พระพุทธโกศยศศิริชัยมหาศากยมุนี วัดพระบาทมิ่งเมือง จ. แพร่
แหล่งที่มาของภาพ : <https://upload.wikimedia.org>.

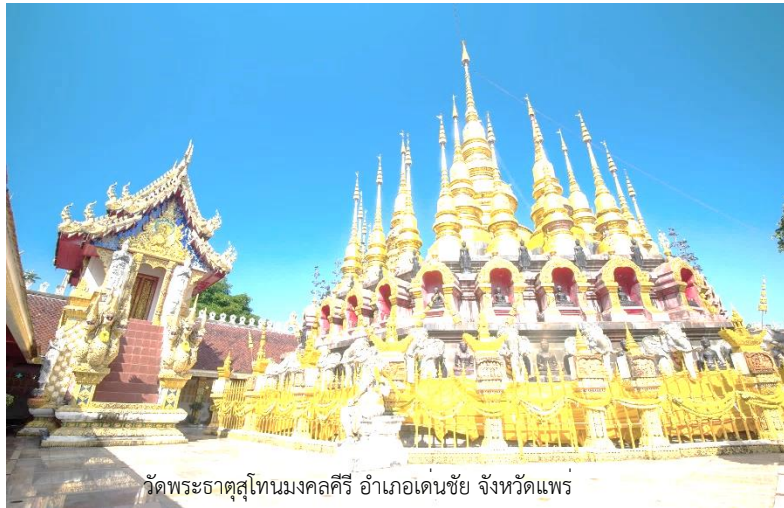
วัดนี้เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธโกศยศศิริชัยมหาศากยมุนี พระคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดแพร่ และยังมีพระเจดีย์มิ่งเมืองซึ่งเป็นเจดีย์เก่าแก่มีรอย พระพุทธบาทจำลองอยู่ภายใน นอกจากนี้วัดนี้ยังเป็นที่ตั้งของ “อาคารยาขอบอนุสรณ์” เพื่อระลึกถึง "ยาขอบ" หรือ นายโชติ แพร่พันธุ์ นักเขียนผู้ล่วงลับไปแล้วซึ่งเป็นทายาทเจ้านครเมืองแพร่องค์สุดท้าย^{๒๑}

^{๒๑} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 2/6/2566.

๗.๕.๓ วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี

วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี หรือ วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรีสามัคคีธรรม เป็นวัดสร้าง

ขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ตั้งอยู่บนถนนสาย แพร่-ลำปาง ช่วงอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ มีจุดเด่นคือ เป็นวัดที่รวบรวมศิลปกรรมล้านนาประยุกต์ที่สวยงามมากที่สุดแห่งหนึ่ง ภาพจิตรกรรมบนฝาผนังระเบียงคตเป็นเรื่องราวของชาดกพื้นบ้าน

วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่
แหล่งที่มาของภาพ : <https://thai.tourismthailand.org>

และภาพพุทธประวัติ ภายในวัด คือ ศาลาพิพิธภัณฑสถานด้วยไม้สักทองทั้งหลังรูปทรงล้านนา ภายในจัดแสดงโบราณวัตถุมีค่าของหัวเมืองฝ่ายเหนือไว้มากมาย เช่นพระพุทธรูปต่างๆ เครื่องเงิน เครื่องดนตรีล้านนา อารูโบริธาน รูปภาพเจ้านายฝ่ายเหนือ และภาพเหตุการณ์ในอดีตต่างๆ ในบริเวณวัดมีเจดีย์ทรงล้านนากว่า ๓๐ องค์ ด้านหน้าบันไดทางขึ้นทิศตะวันออกมีรูปปั้นสิงห์ขนาดใหญ่

วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี เป็นวัดที่จำลองสุดยอดผลงานทางพุทธศิลป์ล้านนาประยุกต์ และงานศิลปะที่สวยงามจากศาสนสถานในที่ต่างๆ หลายแห่ง นำมาก่อสร้างไว้ตามส่วนต่างๆ ภายในวัด ด้วยประสบการณ์และภูมิปัญญาของ “สล่า” ที่เป็นช่างฝีมือของล้านนา ภายใต้การออกแบบและควบคุมของพระครูมนตรี ธรรมเมธี (ครูบาน้อย) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาส ทำให้วัดแห่งนี้มีความโดดเด่นและสวยงามควรค่าแก่การเยี่ยมชมเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ยังมีพิพิธภัณฑสถานหอคำสร้างด้วยไม้สักทองทั้งหลัง มีรูปทรงแบบล้านนา มีเสาไม้สักขนาดใหญ่จำนวนมากถึง ๑๐๑ ต้น จัดแสดงวัตถุโบราณของหัวเมืองฝ่ายเหนือไว้มากมาย เช่น พระพุทธรูป คัมภีร์กฎหมายมังรายศาสตร์เครื่องเงิน เครื่องดนตรีล้านนา อารูโบริธาน รูปภาพเจ้านายฝ่ายเหนือ และภาพเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในดินแดนล้านนา

ใครที่เดินทางสายลำปาง-แพร่ คงจะเห็นวัดที่มีพระพุทธรูปขนาดใหญ่งดงาม จำลองรูปแบบมาจากวัดสำคัญๆ ของภาคเหนือ และจากประเทศอื่นได้แก่ พม่า จีน และลาว โดยเลือกเอาจุดเด่น ของแต่ละแห่งมารวบรวมไว้ที่วัดนี้

พระนอนขนาดใหญ่ปางไสยาสน์ พระพุทธศิลป์แบบพม่า, แหล่งที่มาของภาพ : <https://th.readme.me>.

๗.๕.๔ โบราณสถานวัดพงษ์สุนันท์ (วัดปงสนุก)

วัดพงษ์สุนันท์ สร้างขึ้นเมื่อราวปีพ.ศ. ๑๔๗๒ เป็นวัดสร้างขึ้นลำดับที่ ๗ ของจังหวัดแพร่ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าพรหม ซึ่งเป็นกษัตริย์ไทยองค์แรกที่ทรงกู้เอกราชได้จากขอม และได้ตั้งอาณาจักรไทยขึ้นใหม่ เมื่อราวพ.ศ. ๑๔๐๐ ก่อนอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งเป็นยุคสร้างบ้านแปงเมือง เมื่อ พ.ศ. ๑๕๒๔ ขอมส่งกองทัพเข้ารุกรานอาณาจักรโยนก และเชียงแสน พลรัฐนคร (แพร่) ก็ถูกกองทัพขอมโจมตี และเข้าทำลายเมือง ได้เผาวัดวาอาราม ลอกเอาทองคำที่หุ้มพระพุทธรูปและเจดีย์ไปเป็นจำนวนมาก วัดต่างๆ ในพลรัฐนครได้ถูกทำลายยับเยิน จนกลายเป็นวัดร้างไประยะหนึ่ง รวมถึงวัดพงษ์สุนันท์ด้วย

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.khaosod.co.th>.

พ.ศ. ๑๕๕๙ ท้าววังสุพลรวบรวมผู้คนเมืองพลเข้ามาโจมตีขับไล่ทหารขอมแตกพ่ายหนีไปจนหมดสิ้น แล้วสร้างเมืองบูรณะซ่อมแซมวัดขึ้นใหม่ ต่อมาขอมส่งกำลังมายึดอาณาจักรโยนก

วัดพงษ์สุนันท์ พญาเต่า ใต้ท้องพญาเต่ามีพระอุปัชฌ์

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.museumthailand.com>.

ล้านนา ส่งกองทัพเข้าตีทุกหัวเมือง เมืองแพร่ถูกพม่าเผาเมืองและวัดวาอารามต่างๆ รวมทั้งวัดพงษ์สุนันท์ด้วย นับแต่นั้นมาเมืองแพร่ยังคงมีศึกสงครามและเกิดภัยธรรมชาติต่างๆ จึงทำให้วัดพงษ์สุนันท์เป็นวัดร้างอีกครั้ง จนถึงปีพ.ศ. ๒๔๖๐ มีผู้ไปพบวัดร้างอยู่ในป่าโปร่งชาวบ้านเรียกว่า “ปง” ซึ่งเรียกวัดนี้ว่า “วัดปงสนุก” หรือบางครั้งก็เรียกสั้นๆ ว่า “วัดสินุก”^{๒๒}

เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๗๒ ผนังวิหารได้พังทลายลงมาเพราะเกิดน้ำท่วม ทำสังฆกรรมไม่ได้หลายปี หลวงพงษ์พิบูลย์ (พระหมวงค์พระถาง) และภรรยาของท่าน คือ เจ้าสุนันตา มหายศปัญญา จึงได้เป็นผู้นำในการก่อสร้างวิหารใหม่ และพระมหาโกศล อัครวิโร เปลี่ยนชื่อวัดเป็น “วัดพงษ์สุนันท์” ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์จากเจ้าไข่มุกด์ และเจ้าทองด้วงวงศ์บุรี ซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของหลวงพงษ์พิบูลย์และแม่เจ้าสุนันตางศ์บุรี ร่วมกับคณะศรัทธาทั่วไปอุปถัมภ์วัดนี้^{๒๓}

วัดพงษ์สุนันท์ เป็นวัดในเขตกำแพงเมือง จังหวัดแพร่ อยู่ที่บ้านพงษ์สุนันท์ ตำบลในเวียง ชื่อเดิมว่า วัดปงสนุก เดิมเป็นวัดร้าง ทางทิศใต้ของวัดมีสระน้ำและมีรูปปั้นเต่า โดยมีตำนานเล่าว่า นางคำพวนชาวพม่าได้ลงไปในสระเพราะอยากได้เต่าและจมน้ำตาย เพื่อนของนางชื่อช่างตาดจึงสร้างเจดีย์และรูปเต่าสี่ตัวรอบเจดีย์เพื่อระลึกถึงเพื่อน ในพ.ศ. ๒๔๗๒ พ่อเจ้าบุรีศรีปัญญาได้บูรณะ

^{๒๒} โกวิทอรรถวาทิ, (พระครู), วัดพงษ์สุนันท์นับเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาไทย, เอกสารบันทึกการปาฐกถาวัดพงษ์สุนันท์, มปน.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, เอกสารอัดสำเนา. มปน.

เชียงใหม่ และล้านนาอีกครั้งแล้ว ได้เปลี่ยนชื่อเมืองพล หรือพลรัฐนคร เป็นเมือง โกศัย หรือโกศัยนคร และวัดต่างๆ ก็ถูกทำลายลงอีกครั้งในปีพ.ศ. ๑๖๕๐ ทำให้วัดพงษ์สุนันท์กลายเป็นวัดร้าง พ.ศ. ๒๑๐๑ พระเจ้าบุเรงนอง แห่งพม่ายกกองทัพมาโจมตีอาณาจักร

วิหาร แต่ต่อมาถูกไฟไหม้และน้ำท่วมจนเสียหาย พญาบุรีรัตน์จึงได้บูรณะใหม่โดยมีหลวงพงษ์พิบูลย์ และเจ้าสุนันตาเป็นศรัทธาหลักใน พ.ศ. ๒๔๗๗ วัดนี้จึงได้ชื่อว่าวัดพงษ์สุนันต์ ได้วิสังคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ภายในวัดมีพระนอนกลางแจ้งริมกำแพงเป็นเอกลักษณ์ของวัด^{๒๔}

ภายในพระอุโบสถ จะประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ชื่อว่า “พระเจ้าแสนสุข” อายุราวๆ กว่า ๕๖๘ ปี และมีเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปเก่าแก่ รวมไปถึง วิหารแก้ว องค์พระธาตุเจดีย์ ๑๐๘ ยอด อีกด้วย ซึ่งวิหารนี้จะเป็นวิหารสีขาวทั้งหลัง มีพระธาตุเจดีย์ทั้งหมด ๑๐๘ องค์ ล้อมรอบด้วยกำแพงลูกแก้วทั้งหมด ๑๐๘ ลูกสวยงามและน่าอัศจรรย์มาก และยังมีการบูชาหนองเต่าคำ พญาเต่า ไต้ห้องพญาเต่ามีพระอุปัชฌาย์ ซึ่งโบราณสถานในวัดล้วนแล้วแต่มีปริศนาธรรมทั้งสิ้น

๗.๕.๕ โบราณสถานวัดพระธาตุช่อแฮ

วัดพระธาตุช่อแฮ พระอารามหลวง เป็นวัดศักดิ์สิทธิ์เก่าแก่คู่บ้านคู่มืองจังหวัดแพร่ และเป็นวัดพระธาตุประจำปีเกิดของผู้ที่เกิดปีขาล ตั้งอยู่เลขที่ ๑ หมู่ที่ ๑๑ ถนนช่อแฮ ตำบลช่อแฮ

อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ บนเนื้อที่ ๑๗๕ ไร่ บุคคลใดที่มาเที่ยวจังหวัดแพร่แล้วจะต้องมานมัสการพระธาตุช่อแฮ เพื่อเป็นสิริมงคลกับตนเอง จนมีคำกล่าวที่ว่า ถ้ามาเที่ยวจังหวัดแพร่ แต่ไม่ได้มานมัสการพระธาตุช่อแฮเหมือนไม่ได้มาจังหวัดแพร่

แหล่งที่มาของภาพ : <https://thai.tourismthailand.org>

พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดพระธาตุช่อแฮ ตำบลช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิด

^{๒๔} ศรีศักร วัลลิโภดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน ภูมินิเวศวัฒนธรรมระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

สามัญ ตั้งแต่วันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๙ โดยได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับทั่วไป เล่ม ๑๒๓ ตอนที่ ๙๖ ง วันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๙ (พ.ศ. ๒๕๐๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้มวลสารจากพระธาตุช่อแฮ ทำพระสมเด็จจิตรลดา)^{๒๕}

ลักษณะสถาปัตยกรรม วัดพระธาตุช่อแฮ พระอารามหลวง เป็นวัดที่ตั้งอยู่บนเนินเขา เตี้ยสูงประมาณ ๒๘ เมตร องค์พระธาตุช่อแฮเป็นเจดีย์ศิลปะล้านนา ทรงแปดเหลี่ยม บุด้วยทองคำ

แหล่งที่มาของภาพ : <https://thai.tourismthailand.org>.

บวบหรือทองจิ้งโก องค์พระธาตุสูง ๓๓ เมตร ฐานสี่เหลี่ยมกว้างด้านละ ๑๑ เมตร ลักษณะองค์พระธาตุตั้งอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยม ๑ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยม ๓ ชั้นรองรับ ถัดไปเป็นฐานบัวคว่ำและชุตท้องไม้แปดเหลี่ยม ซ้อนลดชั้นกันขึ้นไป ๗ ชั้น จากนั้นเป็นบัวระฆัง ๑ ชั้น และหน้ากระดานหนึ่งชั้น จนถึงองค์ระฆังแปดเหลี่ยม ถัดขึ้นไปเป็นบัลลังก์ย่อมุมไม้สิบสองและปล้องไฉน ส่วนยอดฉัตรประดับตกแต่งด้วยเครื่องบนแบบล้านนา มีรั้วเหล็กกรอบองค์พระธาตุ ๔ ทิศ มีประตูเข้าออก ๔ ประตู แต่ละประตูได้สร้างซุ้มแบบปราสาทล้านนาไว้อย่างสวยงาม^{๒๖}

^{๒๕} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, วัดพระธาตุช่อแฮ : ตำนานพระธาตุช่อแฮในพระราชพงศาวดารว่าด้วยกรุงสุโขทัย, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 3/6/2566.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, สืบค้นเมื่อ, 3/6/2566.

ตำนานพระธาตุช่อแฮในพระราชพงศาวดารกรุงสุโขทัย พระราชพงศาวดารว่า ด้วยกรุงสุโขทัย หอสมุดแห่งชาติ กล่าวถึงวัดพระธาตุช่อแฮว่า สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๑๘๗๙-๑๘๘๑ ในสมัยที่พระมหาธรรมราชา (ลิไท) ยังเป็นพระมหาอุปราชซึ่งครองเมืองศรีสัชชนาลัยอยู่ในครั้งนั้น พระองค์โปรดให้สร้างสถานที่สำคัญทางศาสนาตามที่ปรากฏในพุทธประวัติในที่ต่าง ๆ รวมทั้งที่เมืองแพร่ซึ่งอยู่ในขอบเขตอาณาของกรุงสุโขทัย พระมหาธรรมราชาลิไทพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุแก่ขุนลัวะอ้ายก้อมให้นำมาบรรจุไว้ในฐานเจดีย์เมื่อขุนลัวะอ้ายก้อมมาถึงบริเวณดอยโกสิยชัคคะเห็นว่าทำเลดีจึงสร้างเจดีย์ขึ้น และนำผอบพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในสิ่งทองคำ สร้างแท่นที่ตั้งผอบด้วยเงินและทอง แล้วตั้งสิ่งทองคำไว้โดยโอบปูนทับอีกชั้นหนึ่ง หลังจากนั้นก็จัดงานบำเพ็ญกุศลเฉลิมฉลอง ๗ วัน ๗ คืน ภายหลังเมืองแพร่ถูกรวมเข้ากับอาณาจักรล้านนาไทยกษัตริย์ล้านนาก็ทรงได้ทะนุบำรุงพระธาตุช่อแฮตามลำดับ จนกระทั่งราชวงศ์นี้หมดอำนาจลง พระธาตุช่อแฮก็ทรุดโทรมเป็นอันมากจนล่วงมาถึง พ.ศ. ๒๔๖๗ พระมหาเมธีกร (พรหม พรหมเทโว) อดีตเจ้าคณะจังหวัดแพร่และเจ้าอาวาสวัดเมธัง เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ในก่อตั้ง และการบูรณปฏิสังขรณ์ พร้อมด้วย ครูบาศรีวิชัย (หรือตุ้เจ้าวัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน) ได้เป็นประธานบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุร่วมกับคณะสงฆ์จังหวัดแพร่^{๒๗} จนทำให้พระธาตุช่อแฮกลับมามีความงดงาม และเป็นแหล่งเชิดหน้าชูตาของจังหวัดแพร่

แหล่งที่มาของภาพ : <https://thai.tourismthailand.org>.

^{๒๗} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, วัดพระธาตุช่อแฮ : ตำนานพระธาตุช่อแฮในพระราชพงศาวดารว่าด้วยกรุงสุโขทัย, สืบค้นเมื่อ, 3/6/2566.

๗.๕.๖ โบราณสถานวัดสะแล่ง

วัดสะแล่ง หรือ วัดป่าสุคันธธรรมาราม ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยอ้อ อำเภอเถลิง จังหวัดแพร่ เป็นวัดเก่าแก่สมัยเดียวกับพระธาตุศรีดอนคำ เป็นพระธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระธาตุพระอุระพระพุทธรเจ้า

วัดสะแล่ง อำเภอเถลิง จังหวัดแพร่ ที่มาของภาพ : <https://www.touronthai.com>.

พระอุโบสถเป็นทรงล้านนาประยุกต์ ประวัติความเป็นมาของวัด มีว่าวัดนี้สร้างในสมัยพระนางจามเทวี เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ มีโบราณวัตถุเป็นพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ตั้งแต่สมัยทวารวดี จนถึงอยุธยาตอนปลาย มีตำนานเล่าสืบกันมาว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาที่ดอยสะแล่งแก้วดอนมูลหรือดอยสะแล่งหลวง เจ้าเมืองและชาวบ้าน ต่างพากันไปถวายบิณฑบาตแก่พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวก เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยพระกระยาหารแล้วชายาเจ้าเมืองได้ถวายดอกสะแล่งเป็นพุทธรักษา พระพุทธเจ้าทรงรับและอนุโมทนา แล้วทรงมีพุทธปฏิมาพยากรณ์ว่าในอนาคตกาล สถานที่แห่งนี้จะเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุของพระองค์และสถานที่แห่งนี้จะมีความเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไปจากการที่ชายาเจ้าเมืองถวายดอกสะแล่งเป็นพุทธรักษา และดอยแห่งนี้มีต้นสะแล่งอยู่วัดนี้จึงมีชื่อว่า “วัดสะแล่ง”

เมื่อครั้งพระนางจามเทวีได้เสด็จมาครองเมืองหริภุญชัย ขบวนเสด็จได้ผ่านเมืองกุ๊ก กูฏ ไก่เอ๊ก (อำเภอคลอง อำเภอวังชิ้น และ บางส่วนของอำเภอเด่นชัยในปัจจุบัน) ได้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ ต่อมาได้มีการบูรณะปรับปรุง เปลี่ยนแปลงวัดมาหลายยุคสมัย วัด สะแล่ง ตั้งอยู่เลขที่ ๑๙/๑ บ้านนา หลวง หมู่ที่ ๔ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอ ลอง จังหวัดแพร่ สังกัดคณะสงฆ์ มหานิกาย เป็นวัดพระสงฆ์ฝั

วัดสะแล่ง ที่มาของภาพ : <https://www.museumthailand.com>.

อรัญญวาสี คำว่า สะแล่ง เป็นชื่อของต้นดอกไม้ป่าชนิดหนึ่ง เป็นไม้ยืนต้น มีดอกสีขาวนวล มีกลิ่นหอมอ่อนๆ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่มีอยู่ในสถานที่แห่งนี้ ตามตำนานกล่าวว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จ มาประทับ ณ สถานที่แห่งนี้ นางคำพูน นางคำเพย มเหสีเจ้าเมือง ได้ถวายดอกสะแล่งเป็นพุทธบูชา วัดแห่งนี้จึงได้ชื่อว่า วัดสะแล่งตามชื่อของดอกไม้

ประวัติตำนานของวัดสะแล่ง เกี่ยวกับดอกสะแล่งและชื่อ วัดสะแล่งมาแต่เดิมนับพันปี ชาวบ้านเรียกชื่อนี้รู้จักชื่อนี้มานาน จึงไม่ยอมเปลี่ยนชื่อเป็นอย่างอื่นแม้จะต่อท้ายหรือตั้งชื่อใหม่ให้กับ วัดว่า “วัดป่าสุคันธธรรมาราม” ซึ่งก็แปลว่า อารามหรือวัดป่าที่มีกลิ่นหอมจรจายไปด้วยธรรมะ ก็ ยังคงมีคำว่ากลิ่นหอมอยู่ดี นามวัดสะแล่งจึงเป็นนามที่เป็นมงคลนามดีแล้ว เพราะมีประวัติตำนาน กล่าวถึงภริยาของเจ้าเมืองลองในอดีตนำดอกสะแล่งถวายพระพุทธเจ้า^{๒๘}

วัดสะแล่ง วัดที่มีความเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยทวาราวดีเรื่อยมาและได้กลายเป็นวัดร้าง หลายยุคหลายสมัย ซึ่งเคยเป็นวัดร้างเกือบ ๓๐๐ ปี ปัจจุบันภายในวัดได้แบ่งเขตเป็นเขตพุทธาวาส เก่าและเขตพุทธาวาสใหม่ และได้จัดตั้งเป็น “พิพิธภัณฑวัดสะแล่ง” กรุเชียงขึ้น มหาสมบัดโบราณ แห่งล้านนาขึ้นมา เป็นสถานที่เก็บโบราณวัตถุตั้งแต่สมัยทวาราวดีจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย

^{๒๘} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, วัดสะแล่ง อำเภอคลอง จังหวัดแพร่, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>, สืบค้นเมื่อ, 3/6/2566.

สรุปท้ายบท

จังหวัดแพร่เป็นอาณาจักรเก่าแก่มาช้านานกว่าพันปี เมืองแพร่สร้างขึ้นในสมัยใดไม่มีหลักฐานจารึกที่แน่นอน ประวัติศาสตร์ของเมืองแพร่จึงต้องใช้หลักฐานอ้างอิงจากจารึกเมืองอื่น เช่น พงศาวดารโยนก ตำนานเมืองเหนือ ตำนาน การสร้างพระธาตุลำปางหลวง และศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นต้น นครรัฐแพร่ หรือ นครแพร่ เป็นนครรัฐอิสระขนาดเล็กในอดีตรัฐหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำยม เดิมเรียกว่า “เมืองพล” นครพล หรือพลนคร. “เวียงโกศัย” หรือโกศัยนคร. “เมืองแพล” นครรัฐแพร่ เริ่มตั้งแต่สร้างเมือง พ.ศ. ๑๓๐๗ - ๑๔๔๕ (หลักฐานจากหนังสือประวัติการสร้างวัดหลวง หรือวัดหลวงสมเด็จ) ปีพ.ศ. ๑๓๗๑ พญาพลราชันดาดาแห่งกษัตริย์น่านเจ้า ได้อพยพคนไทยลื้อ ไทยจีน ส่วนหนึ่งจากเมืองเชียงแสน ไชยบุรี และเวียงปางคำ ลงมาสร้างเมืองบนที่ราบฝั่งแม่น้ำยมขนานนามว่า "เมืองพลนคร" จังหวัดแพร่มีร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่บ้านต้าแป้น บ้านต้าเวียง ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง ยุคการก่อตั้งชุมชนอาจจะเริ่มต้นโดยกลุ่มชาวลัวะ หรือละว้า ซึ่งเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือของไทยมานานหลายพันปี จากตำนานพระธาตุช่อแฮ มีว่า “ขุนลัวะชื่ออ้ายก้อม” เป็นผู้สร้างพระธาตุช่อแฮ และมีเรื่องเล่าต่อกันมานานว่า ชุมชนโบราณบางแห่งเป็นเมืองของลัวะของแจ๊ะ

ศาสนาและความเชื่อของนครรัฐแพร่ ระบบความเชื่อในเมืองแพร่มีทั้งพุทธและผีที่ชาวบ้านชาวเมืองนับถือไปด้วยกัน การนับถือผีถือเป็นรากเหง้าสำคัญของคนและชุมชนในเมืองแพร่ เพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความเป็นเครือญาติ สร้างกลุ่มและพวกพ้องที่ช่วยเหลือกัน และประสานประโยชน์ไกลเกลี่ยความขัดแย้งเท่าที่จะเป็นไปได้ เมืองแพร่มีระบบความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นพื้นฐานของสังคมแต่แรกเริ่มก่อนที่จะมีการรับพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาหลัก มีการสร้างศาสนสถานให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการเคารพบูชาาร่วมกัน และทำพิธีกรรมคู่ขนานไปกับความเชื่อเรื่องผีซึ่งจำแนกได้หลายรูปแบบเรียกว่า หรือการประสานความแตกต่างของศาสนาหรือระบบความเชื่อ อาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบของระบบความเชื่อโดยทั่วไปในสังคมไทย

บทที่ ๘

อารยธรรมเมืองเพชบุรี-เมืองพระบาง

พระมหายอด อภิปัญญา

ความนำ

อารยธรรมของเมืองเพชบุรีและเมืองพระบางในบริบทพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของชุมชนโบราณบริเวณ นครสวรรค์ ซึ่งเป็นจุดบรรจบของแม่น้ำสายสำคัญและเป็นศูนย์กลางการตั้งถิ่นฐานมาแต่สมัยโบราณ พื้นที่แห่งนี้ทำหน้าที่เป็นชุมทางการคมนาคม การค้า และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างชุมชนในที่ราบภาคกลางกับหัวเมืองทางเหนือ โดยมีความเชื่อมโยงกับชุมชนโบราณแถบ เพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นเส้นทางผ่านสู่ดินแดนภูเขาและลุ่มน้ำป่าสัก ความเจริญของเมืองในภูมิภาคนี้สะท้อนลักษณะของ “นครรัฐ” ที่เติบโตจากเครือข่ายชุมชนเกษตรกรรมและการค้าภายในลุ่มน้ำ ก่อนจะรับอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมจากพระพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาหล่อหลอมวิถีชีวิต ความเชื่อ และศิลปกรรม ทำให้เกิดอารยธรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ แต่ยังคงสัมพันธ์กับเมืองร่วมสมัยอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน

พระพุทธรูปมหาธรรมราชา จังหวัดเพชรบูรณ์

ที่มาของภาพ : : <https://chatgpt.com>.

ดังนั้น ความเป็นมาของอารยธรรมเมืองเพชบุรีและเมืองพระบาง (นครสวรรค์) จึงเป็นภาพสะท้อนของการก่อรูปสังคมเมืองโบราณที่อาศัยภูมิศาสตร์ลุ่มน้ำเป็นฐานพัฒนา เกิดการเชื่อมโยงทั้งด้านเศรษฐกิจ ศาสนา และวัฒนธรรม อันเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการประวัติศาสตร์ไทยในระยะเริ่มต้นก่อนการรวมตัวเป็นรัฐขนาดใหญ่ในยุคต่อมา

เมืองเพชบุรี

เพชบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย มีพื้นที่ประมาณ ๑๒.๖๖๘ ตารางกิโลเมตร ซึ่งมีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ ๙ ของประเทศ มีประชากร ๙๗๘.๓๗๒ คน^๑ แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๑ อำเภอ และมีเขตเทศบาลเมืองเพชบุรีเป็นศูนย์กลางของจังหวัด จังหวัดเพชบุรีเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรธรรมชาติ มีความอุดมสมบูรณ์ และมีแหล่งท่องเที่ยวจำนวนมาก รวมถึงยังเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภาคกลาง

ชื่อของจังหวัดเพชบุรี เมื่อสมัยก่อนน่าจะชื่อว่าเมือง “เพชบุรี” ตามที่ปรากฏในจารึกลานทองคำ ที่พบจากเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดมหาธาตุ ซึ่งหมายถึงเมืองแห่งพืชพันธุ์ธัญญาหาร แต่ในระยะหลังต่อมาได้เพี้ยนหรือเปลี่ยนเป็นชื่อ “เพ็ชรบุรี”^๒ และเปลี่ยนเป็น “เพชบุรี” กลายความหมายเป็นเมืองที่อุดมด้วยเพชร และได้นำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เพชบุรี แปลว่าเมืองพระหรือเมืองวิสุทธิ หมายถึง เมืองที่ประชาชนดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา คำว่า “เพชร” ในคำว่า เพชบุรี เป็นศัพท์ทางศาสนา ไม่ได้หมายถึงเพชรที่เป็นอัญมณี (diamond) แต่มาจากคำว่า สัพัญญู แปลว่า ผู้รู้ทุกอย่าง (หมายถึงพระพุทธเจ้า) แล้วทำให้เหลือสองพยางค์ตามหลักอักษรวิธีเป็น สรรเพชญ์ และเอาคำว่า เพชญ์ คำเดียวมาสนธิกับคำว่า บุระ รวมกันเป็น เพ็ชญบุระ เพี้ยนมาเป็นเพชบุรีในปัจจุบัน คล้ายกับชื่อเมือง จันทบุรี แผลงมาเป็น จันทบุรี เพชบุรี แปลว่า เมืองพระ. พิชณุโลก แปลว่า เมืองพระวิษณะ. สวรรคโลก แปลว่า เมืองสวรรค์

เพชบุรี ถือได้ว่าเป็น ดินแดนแห่งวีรกษัตริย์ “พ่อขุนผาเมือง” เจ้าเมืองราด และเป็นผู้ที่ก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรของคนไทยแห่งแรกในดินแดนสุวรรณภูมิ ร่วมกับพ่อขุนบางกลางหาว ซึ่งในสมัยสุโขทัยก็มีหลักฐานจาก ศิลจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ ว่า เพชบุรีได้มีความเจริญอย่างมาก มีการตั้งเป็นบ้านเมืองอย่างมั่นคง

---

^๑กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย, "ประกาศสำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง เรื่อง จำนวนราษฎรทั่วราชอาณาจักร, แยกเป็นกรุงเทพมหานครและจังหวัดต่างๆ ตามหลักฐานการทะเบียนราษฎร ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2564", [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <http://stat.bora.dopa.go.th>. สืบค้นเมื่อ, 17/6/2566.

^๒ ประกาศกระทรวงมหาดไทย, เรื่อง เปลี่ยนชื่ออำเภอ, เวียดนามชิน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๔ ตอนที่ ๐๖ วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๔๖๐, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

๘.๑ ความเป็นมาของเมืองเพชบุรี

จังหวัดเพชบุรีมีตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ในเขตภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย ลักษณะทางกายภาพนั้นเป็นพื้นที่ราบลุ่มแบบท้องกระทะ ประกอบด้วยเนินเขา ป่า และที่ราบเป็นตอนๆ สลับกันไป พื้นที่มีลักษณะลาดชันจากเหนือลงไปใต้ ตอนเหนือมีทิวเขาสูง ตอนกลางเป็นพื้นที่ราบและมีเทือกเขาขนาบกันไปทั้งสองข้างมีลักษณะเป็นรูปเกือกม้า^๓[๑] มีแม่น้ำป่าสักเป็นแม่น้ำสายสำคัญโดยไหลจากจังหวัดเลย เพชบุรี ผ่านไปสู่จังหวัดลพบุรี สระบุรี และพระนครศรีอยุธยา ลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ตามลำดับ จึงส่งผลให้พื้นที่มีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ดินมีสภาพอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชทำการเกษตร รวมทั้งส่งเสริมปัจจัยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ที่มา : <https://www.pnbpeo.go.th>.

“จังหวัดเพชบุรี” เป็นดินแดนประวัติศาสตร์บนลุ่มน้ำป่าสัก ที่ปรากฏหลักฐานการค้นพบทางโบราณคดี ได้แก่ โครงกระดูกมนุษย์และเครื่องมือเครื่องใช้ตั้งแต่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ในหลายพื้นที่ เช่น อำเภอเมืองเพชบุรี หล่มสัก หองไผ่ วังโป่ง ชนแดน วิเชียรบุรีและศรีเทพ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ บริเวณ “อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ” ได้ปรากฏร่องรอยอารยธรรมหลายอารยธรรมทับซ้อนกันอยู่ในสถานที่เดียวกัน ซึ่งนับว่าเป็นชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองต่อเนื่องกันมายาวนานนับพันปี ได้แก่ โครงกระดูกและเครื่องมือเครื่องใช้มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ จารึกอักษรปัลลวะและเทวรูปฮินดูโบราณ โบราณสถานสมัยทวารวดี ได้แก่ เขาค้างใน เขาค้างนอก และเขากมอรัตน์ โบราณสถานสมัยขอม ได้แก่ ปราสาทศรีเทพ ปราสาทสองพี่น้อง

^๓ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเพชบุรี*, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาตราพร้า, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

น้อง และปรากฏภาพ นอกจากนั้น ยังมีแท่งศิลาจารึกหินทราย ที่มีการจารึกไว้ครั้งแรกตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๖๔ เป็นอักษรขอม ภาษาสันสกฤต สันนิษฐานว่า น่าจะนำมาจากเมืองศรีเทพ ปัจจุบันนี้ได้ อัญเชิญมาตั้งเป็นเสาหลักเมืองเพชรบูรณ์^๔

๘.๑.๑ อารยธรรมนามของเพชรบูรณ์

กล่าวถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์เมืองเพชรบูรณ์นั้นเริ่มจากชื่อของจังหวัดเพชรบูรณ์ เมื่อครั้งโบราณน่าจะชื่อว่าเมือง “เพชบุรี” ตามที่ปรากฏในจารึกลานทองคำ ที่พบจากเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดมหาธาตุ ซึ่งหมายถึงเมืองแห่งพืชพันธุ์ธัญญาหาร แต่ในระยะหลังต่อมาแปรเปลี่ยนเป็น “เพชรบูรณ์” กลายความหมายเป็นเมืองที่อุดมด้วยเพชร และได้นำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด จากการค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ผ่านมา พบว่ามีร่องรอยหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์ ปรากฏอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมา จนกระทั่งถึงในสมัยประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่อง โดยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มนุษย์ยังไม่รู้จักการใช้ตัวอักษรในการบันทึก สื่อสารและถ่ายทอดนั้น พบว่ามนุษย์ในสมัยนั้น มีการดำรงชีวิตอยู่ด้วยการหาตามธรรมชาติ อาศัยอยู่ในถ้ำเพิงผา รู้จักเพาะปลูกพืชบางชนิด เลี้ยงสัตว์มีเทคโนโลยีในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้แบบง่าย ๆ เชื้อใน เรื่องธรรมชาติ และมีประเพณีการฝังศพ จนกระทั่งพัฒนาขึ้นเป็นสังคมเมืองขนาดใหญ่และมีเทคโนโลยีในการผลิตที่ซับซ้อนมากขึ้น เป็นลำดับ

บริเวณที่ปรากฏร่องรอยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์นั้น พบหลายพื้นที่ของจังหวัด ได้แก่ ด้านทิศตะวันตกที่อำเภอวังโป่งอำเภอชนแดน พบเครื่องมือเครื่องใช้ประเภทหินขัด เช่น กำไลหิน และขวานหิน กำหนดอายุอยู่ในราว ๓,๐๐๐ - ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว ด้านทิศใต้ที่อำเภอบึงสามพัน อำเภอวิเชียรบุรี และที่อำเภอศรีเทพ ซึ่งมีเมืองโบราณศรีเทพ เป็นเมืองที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน รวมทั้งเป็นเมืองโบราณในยุคต้นประวัติศาสตร์ที่มีขนาดใหญ่และเก่าแก่ที่สุดในจังหวัดเพชรบูรณ์ มีอายุเก่าแก่ไปกว่า ๒,๐๐๐ ปี^๕ และยังถือได้ว่าแหล่งโบราณคดีที่พบบริเวณนี้มีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณในจังหวัดลพบุรีและบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก

^๔ วิศิษฐ์ โฆษิตานนท์, การพัฒนาสำนักสาธารณะของประชาชนในชุมชนเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^๕ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเพชรบูรณ์, ๒๕๔๓, หน้า ๑๖.

บริเวณด้านทิศเหนือที่อำเภอหล่มสัก อำเภอหล่มเก่า และอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ในปัจจุบันได้พบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เช่นเดียวกัน ทั้งชิ้นส่วน เครื่องกระดุกมนุษย์ที่ฝังร่วมกับสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับทำจากโลหะ แก้ว หิน และพบ ตะกรันโลหะซึ่งเป็นหลักฐานทางด้านโลหกรรมในพื้นที่แถบนี้ ต่อมาเมื่อมนุษย์รู้จักการใช้ตัวอักษร แล้ว ได้ถือว่าเข้าสู่ช่วงสมัยประวัติศาสตร์ โดยอาจเริ่มนับตั้งแต่ สมัยที่รับวัฒนธรรมทวารวดี หลักฐานที่ปรากฏชัดเจนในช่วงนี้ได้แก่ที่เมืองศรีเทพ^๖ ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ และมีร่องรอยการติดต่อสัมพันธ์กับแหล่งชุมชน ซึ่งมีวัฒนธรรมแบบทวารวดีในที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักและแม่น้ำเจ้าพระยา มีศาสนสถานที่เป็นสถูปเจดีย์เนื่องในศาสนาพุทธ เช่น เขาคลังไถ และ เขาคลังนอก โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งธรรมจักร พระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์จำนวนมาก มีจารึกอักษรปัลลวะและหลังปัลลวะ จารึกเนื้อหาเกี่ยวศาสนาเป็นส่วนใหญ่ มีอายุอยู่ในช่วง ๑.๒๐๐ – ๑.๔๐๐ ปีมาแล้ว^๗

๘.๑.๒ อารยธรรมนามพุทธอุทยานเพชบุรี

พุทธอุทยานเพชบุรี อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ มีพระพุทธรูปมหาธรรมราชาเฉลิมพระเกียรติฯ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปมหาธรรมราชาจำลององค์ใหญ่ที่สุดในโลก พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองที่ชาวเพชรบูรณ์ให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก เนื้อโลหะหล่อด้วยทองเหลืองบริสุทธิ์ องค์พระหน้าตัก ๑๑.๙๘๔ เมตร สูง ๑๖.๕๘๙๙ เมตร สูงจากพื้นดิน ๓๕ เมตร หน้ากว้าง ๔๕ ต้น และที่สูงสุดแห่งมหามงคล คือ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ปลายยอดจุลมงกุฏและเบิกพระเนตรองค์พระพุทธรูปมหาธรรมราชาเฉลิมพระเกียรติ

พระพุทธรูปมหาธรรมราชา เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ สมัยลพบุรี หล่อด้วยทองสำริด หน้าตักกว้างสิบสามนิ้ว สูงสิบแปดนิ้ว ประดิษฐานที่วัดไตรภูมิ จังหวัดเพชรบูรณ์ สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่เจ็ด (บางตำนานนุขปาฐะและท้องถิ่นบางที่ กล่าวว่าคือพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรขอมพระองค์อื่น) พระมหากษัตริย์แห่งนครธมเมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรง

^๖ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, สำนักศิลปากรที่ ๔ ลพบุรี, กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีบ้านห้วยใหญ่ใต้, (เพชรบูรณ์ : อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ , ๒๕๕๓), เอกสารอัดสำเนาสรุปความ, มปน.

^๗ เรื่องเดียวกัน, สำเนาสรุปความ, มปน.

พระราชทานพระนางสิงขรเทวี พระธิดาให้อภิเษกสมรสกับพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด (ปัจจุบันคือ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์)

๘.๑.๓ ประวัติพระพุทธรูปมหาธรรมราชา

พระพุทธรูปมหาธรรมราชา เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคูเมืองของชาวเพชรบูรณ์เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปะสมัยลพบุรี หล่อด้วยเนื้อทองสำริด หน้าตักกว้าง ๑๓ นิ้ว สูง ๑๘ นิ้ว ไม่มีฐาน มีพุทธลักษณะพระพักตร์กว้าง พระโอษฐ์แฉะ พระกรณยาวย้อย ที่พระเศียรทรงเทริดหรือมีกระบังหน้าทรงสร้อยพระศอพาหุรัดและรัดประคตเป็นลวดลาย สร้างขึ้นเมื่อไรไม่ปรากฏชัดเจน แต่จากพุทธลักษณะที่ปรากฏมีความสอดคล้องพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะขอมที่พบในประเทศระยะแรก (ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๗) ซึ่งมีรูปแบบทางศิลปกรรมโดยรวมคือประทับนั่งขัดสมาธิราบพระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยม พระเนตรมักจะไม่เปิดอยู่เสมอท่อนบนของพระวรกายอาจจะเปลือยเปล่าหรือบางครั้งครองจีวรห่มคลุมแต่ท่อนล่างจะใส่สบง สำหรับสบงนั้นทำเป็นขอบนูนขึ้นมาที่บั้นพระองค์ ซึ่งบางครั้งก็ทำเป็นรัดประคตคาดอยู่ เครื่องทรงประกอบด้วยกระบังหน้าเป็นลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน รัดเกล้าเป็นรูปกรวยอยู่เหนือพระเศียร ทรงกรองศอแผงมีอุบะห้อย ทรงกุดทอลเป็นตุ้ม ส่วนพาหุรัดทรงกรและทองพระบาทอาจมีหรือไม่มีก็ได้ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในรัชสมัย “พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗” กษัตริย์แห่งอาณาจักรขอมเมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ขึ้นครองราชย์สมบัติได้พระราชทานพระนางสิงขรมาหาเทวีพระธิดาให้เป็นพระชายา และและพระพุทธรูปมหาธรรมราชาให้แก่ “พ่อขุนผาเมือง” เจ้าเมืองราดเพื่อเป็นการเจริญสัมพันธไมตรี ซึ่งพ่อขุนผาเมืองเป็นพระราชโอรสของพ่อขุนศรีนาวนัมถัม แห่งเมืองสุโขทัยในขณะนั้นได้ยกกองทัพเพื่อขับไล่ขอมออกจากนครเดิด ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำป่าสักทางทิศตะวันออกของกรุงสุโขทัยซึ่งเป็นหัวเมืองด่านเหนือของขอม จนสามารถยึดนครเดิดได้แล้วจัดการทำนุบำรุงและสร้างเป็นเมืองที่ประสงค์จะอยู่พำนักอาศัย แต่ด้วยชัยภูมิที่ไม่เหมาะสมจึงย้ายเมืองขึ้นมาอยู่บริเวณที่ลาดสูงน้ำไม่ท่วมและสถาปนาเมืองขึ้นใหม่ว่า “เมืองลาด” หรือเมืองราดในปัจจุบันนี้ (สันนิษฐานว่าตั้งอยู่บริเวณบ้านห้วยโป่ง ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์) ความปรีชาสามารถและความแข็งแกร่งของพ่อขุนผาเมือง เลื่องลือถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ กษัตริย์ขอม พระองค์จึงต้องสร้างสายสัมพันธ์โดยยกพระธิดาชื่อพระนางสิงขรมาหาเทวีให้อภิเษกสมรสและพระราชทานพระขรรค์ไชยศรีรวมถึงพระพุทธรูป ศิลปะลพบุรี ต่อมาในภายหลังให้ชื่อว่า “พระพุทธรูปมหาธรรมราชา” ให้แก่พ่อขุนผาเมืองแต่หลังจากที่พ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยาง (อ.นครไทย) พระสหาย (ภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นพ่อขุนศรี

อินทราทิตย์) กอบกู้อิสรภาพในดินแดนสุโขทัยให้กับคนไทยจากขอมได้สำเร็จ ทำให้พระนางสิงขรมหาเทวี แค้นเคืองถึงกับเผาเมืองราดจนย่อยยับ จากนั้นตัดสินใจกระโดดแม่น้ำป่าสัก เพื่อปลิดชีพตน ทำให้ไพร่พลเสนาอำมาตย์ต้องอัญเชิญพระพุทธรมหาธรรมราชาลงแพล่องไปตามลำน้ำป่าสักเพื่อหลบหนีไฟ แต่โดยสภาพแม่น้ำป่าสักมีความคดเคี้ยว และกระแสน้ำไหลเชี่ยวกราก ทำให้แพที่อัญเชิญพระพุทธรมหาธรรมราชาแตกจนองค์พระพุทธรูปจมดิ่งลงสู่ก้นแม่น้ำหายไป กระทั่งต่อมาชาวบ้านได้ไปพบหลังจากเหตุการณ์ นั้นหลายร้อยปีต่อมา

อย่างไรก็ตามในประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องราวแห่งพ่อขุนผาเมืองนั้นมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันได้แก่ ศิลาจารึกหลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) ระบุว่า “เมื่อก่อนผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระให้ลูกสาวชื่อนางสิงขรมหาเทวีกับพระขรรค์ไชยศรี และให้นามแก่พ่อขุนผาเมืองว่า กมรเตงอัญศรีอินทราทิตย์”

๘.๑.๔ อารยธรรมด้านประเพณีของเพชรบุรี

ประเพณีอัฐมพระพุทธรูปดำน้ำของเพชรบุรี (เพชรบุรี) นับเป็นตำนานที่แสดงเรื่องราวและกิจกรรมอันมีมาช้านาน เป็นเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมามีลักษณะเป็นไปตามความคิด ความเชื่อที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของวิถีชีวิตชาวท้องถิ่นเพชรบุรีกับพลังเหนือธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นับเป็นเรื่องเล่าประจำถิ่นที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรมหาธรรมราชาพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองซึ่งเป็นความเชื่อว่าเป็นเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นจริง มีสถานที่แห่งการเกิดตำนานในดินแดนเพชรบุรี ตั้งแต่ครั้งประวัติศาสตร์และสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

นานนับหลายร้อยปีมาแล้วมีเรื่องเล่ากันว่าชาวบ้านกลุ่มหนึ่งได้ออกไปหาปลาในบริเวณลำน้ำป่าสัก เพื่อนำมาเป็นอาหาร ที่เหลือก็นำไปแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้านซึ่งเป็นวิถีชีวิตของผู้คนในบริเวณนี้ วันหนึ่งคุณตาหลวงดอน ซึ่งมีตำแหน่งเป็นคุณข้าหลวงรับใช้งานราชการของเจ้าเมืองเพชรบุรีในขณะนั้น^๘ คุณตาหลวงดอนเป็นคนชอบทอดแหหาปลา วางจากงานราชการก็จะออกเรือทอดแหหาปลาในลำน้ำป่าสักอยู่เป็นประจำ วันนั้นเป็นวันหยุดงานราชการของคุณตาหลวงดอน จึงชวนภรรยาคุ่วีตออกไปหาปลากันตั้งแต่เช้า เมื่อคุณตาหลวงดอนหันหัวเรือออกไปในลำน้ำป่าสักก็เริ่มหาปลาตั้งแต่ในเมืองเรือออกไปซึ่งบริเวณดังกล่าวโดยปกติจะมีปลาชุกชุมมากกว่าบริเวณอื่นๆ แต่วันนี้กลับทอดแหไม่ได้ปลาเหมือนเช่นทุกครั้ง เขาพายเรือขึ้นไปทางเหนือเมือง ก็ยังไม่ได้ปลาแม้แต่ตัวเดียว ทั้งคู่เริ่มรู้สึกประหลาดใจ เขาตะโกนถามหาเรือหา

^๘ หลวง หมายถึงบรรดาศักดิ์ ตาดอนเป็นคำเรียกชายสูงอายุที่ชื่อดอน.

ปลาของชาวบ้านลำอื่นๆ ก็ได้รับคำตอบเช่นเดียวกัน คุณตาหลวงดอนจึงนำเรือไปจอดอยู่บริเวณวังน้ำทางเหนือของตัวเมือง (ชาวบ้านเรียกบริเวณนี้ว่า วังมะขามแพบหรือวังชะแมบ) เมื่อจอดเรือแล้วคุณตาหลวงดอนก็พูดกับภรรยาว่า “จะลองทอดแหตรงนี้อีกสักครั้ง” ว่าแล้วก็ทอดแหลงไป แต่คราวนี้ตั้งแหไม่ขึ้น จึงลงน้ำไปตรวจดูว่าเกิดอะไรขึ้นแต่ไม่พบสิ่งปกติ เขาดำน้ำลงไปดูถึงสองคราวก็ไม่สามารถกู้แหขึ้นมาได้ คุณตาหลวงดอนจึงหยุดพักอยู่ครู่หนึ่งครุ่นคิดหรือจะมีเหตุประหลาดอันใด จึงพนมมือขึ้นเหนือหัว แล้วเปล่งเสียงขึ้นเบาๆ ว่า “เจ้าพระคุณ...ข้าแต่เจ้าพ่อเจ้าดวงพงเจ้าพร เจ้าแม่พระคงคาทั้งหลาย แหของข้าพเจ้าที่ติดแน่นอยู่นี้ข้าพเจ้าได้ดำน้ำลงไปดูแล้วถึงสองครั้งสองครา ก็ไม่ปรากฏว่าแหนั้นจะติดสิ่งใดเลย หรือว่าข้าพเจ้าได้ทำสิ่งใดไม่ถูกต้อง หรือหากมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ไม่คาดฝันขอสิ่งนั้นได้ปรากฏขึ้นแต่โดยดีเถิด”

พูดจบเขายกมือขึ้นเหนือหัวอีกครั้งแล้วเอื้อมมือไปจับจอมแหเพื่อตั้งแหที่ติดอยู่ขึ้นอีกครั้ง คราวนี้เขานึกประหลาดใจเพราะแหที่เขาเคยตั้งอย่างแรงจนหัวเรือแทบจะจมน้ำถึง ๒ ครั้ง กลับเบาเหมือนไม่มีอะไรเลย แต่ทันใดนั้นก็เกิดเหตุมหัศจรรย์ขึ้นเนื่องจากกระแสน้ำที่กำลังไหลในบริเวณนั้นเริ่มหยุดนิ่งอยู่กับที่จากนั้นก็ค่อยๆ มีพลาญน้ำผุดขึ้นมาทีละน้อยจนแลดูคล้ายน้ำเดือดจนกระทั่งกลายเป็นวังน้ำวนขนาดใหญ่ใจกลางวังน้ำวนนั้นมีพระพุทธรูปองค์หนึ่งลอยขึ้นมาเหนือน้ำสักครู่หนึ่งน้ำเริ่มสงบนิ่งและกลับคืนสู่สภาพปกติดังเดิม เหตุการณ์นี้เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวบ้านที่หาปลาในวันนั้น พอตั้งสติได้แล้วคุณตาหลวงดอนจึงลงไปอัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นมาไว้บนเรือ เมื่อคุณตาหลวงดอนได้พระพุทธรูปขึ้นมาเขาก็ร้องบ่าวประกาศให้พวกที่ไปทอดแหอยู่บริเวณนั้นว่าพวกเราได้พบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สักพักหนึ่งเกิดเค้าฝนตั้งขึ้นมาท้องฟ้ามืดครึ้ม ลมเริ่มพัดแรงฝนท่าท่าจะตก คุณตาหลวงดอนจึงตะโกนว่า “กลับกันเถอะพวกเรา ฝนกำลังจะตกใหญ่แล้ว” เรือลำน้อยใหญ่บริเวณนั้นก็พากันล่องลงมาจากวังมะขามแพบเมื่อมาได้สักคั้งน้ำหนึ่ง แลไปด้านหลังเห็นท้องฟ้าดำมืด ฟ้าฝนตกกระหน่ำ พวกที่ไปหาปลาพากันหาที่หลบฝน มองไปดูมีดหมดทั้งท้องฟ้าทั้งแผ่นดินจึงเรียกบริเวณนี้ว่าทำดินดำมาจนถึงทุกวันนี้ เมื่อลมฝนเริ่มสงบลงก็พากันล่องเรือลงมาจากทำดินดำประมาณได้สัก ๒ คั้งน้ำ เริ่มมีแสงสว่างท้องฟ้าเป็นสีแดง ชาวบ้านที่อยู่ในเรือก็ตะโกนบอกร้องกู่หากันเพื่อเป็นสัญญาณของเรือแต่ละลำจึงเรียกบริเวณนี้ว่า ปากกู่ ภายหลังเพี้ยนเสียงเป็นปากปู่^๔ (หมู่บ้านปากปู่ในปัจจุบัน) แล้วก็พากันกลับมาได้

^๔ องค์การบริหารส่วนจังหวัดเพชรบูรณ์, ข้อมูลจาก : หนังสือมหาพุทธานุสรณ์บนแผ่นดินเพชรบูรณ์ พระพุทธมหารธรรมราชาเฉลิมพระเกียรติฯ “หนึ่งเดียวในไทย ร่วมถวายองค์ราชัน” เขียนโดย admin phetchabunpao, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

อย่างปลอดภัยทุกลำเรือ วันรุ่งขึ้นคุณตาหลวงต่อน้ำพระพุทธรูปที่ได้มาไปมอบให้เจ้าเมืองเจ้าเมืองจึงได้อัญเชิญพระพุทธรูปไปไว้ที่วัดไตรภูมิเป็นวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสักและอยู่กลางเมืองเพชรบูรณ์สมัยนั้น

ในปีต่อมาพระพุทธรูปได้หายไปจากวัดไตรภูมิในวันสารทไทย (ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐) ทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านช่วยกันออกตามหาแต่ไม่พบ มีชาวบ้านคนหนึ่งที่อยู่บริเวณวัดโพธิ์เย็น ไปตักلوبในคลองบริเวณวังมะขามแพบเป็นประจำ เช้าวันนั้นเขาไปตักلوبตามปกติที่เคยปฏิบัติมา ในขณะที่กำลังก่อบที่วางไว้ก็ได้ยินเสียงเหมือนคนโดดน้ำ จึงเกิดความสงสัยมาว่าใครโดดน้ำตั้งแต่เช้าจึงเดินเข้าไปดู ก็เห็นพระพุทธรูปกำลังดำผุดดำว่ายอยู่บริเวณนั้น จึงรีบมาบ่าร้องว่าได้เจอพระพุทธรูปที่หายไปจากวัดไตรภูมิแล้วกำลังสร่งน้ำอยู่ที่วังมะขามแพบชาวบ้านจึงตามกันมาดูก็จะเห็นองค์พระพุทธรูปกำลังดำผุดดำว่ายอยู่จริง จึงอัญเชิญท่านกลับวัดไตรภูมิครั้นต่อมาก็หายไปอีก ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันและลงความเห็นว่าเป็นไมให้องค์พระท่านหายไปอีกจึงจะนำท่านมาสร่งน้ำในวันทำบุญสารทของทุกปี^{๑๐} เดิมได้นำท่านไปสร่งน้ำที่วังมะขามแพบ (คลองสาขาของลำน้ำป่าสักสายเก่า) เพราะเชื่อว่าท่านคงชอบที่นี่กรรมจึงทำให้ชาวบ้านมาพบท่านที่นี่ ในระยะหลังแม่น้ำป่าสักเปลี่ยนทางเดินทำให้คลองเริ่มตื้นเขินไม่สะดวกในการสัญจร จึงต้องนำท่านมาสร่งน้ำที่ท่าน้ำวัดโบสถ์ชนะมารและปฏิบัติเช่นนี้เรื่อยมาจนปัจจุบัน

สรุปประเพณีอุ้มพระดำน้ำ เป็นประเพณีที่ชาวจังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ร่วมมือกันจัดขึ้นในวันแรมสิบห้าค่ำเดือนสิบ ซึ่งประวัติความเป็นมาของประเพณีอุ้มพระดำน้ำก็คือ เมื่อประมาณ ๔๐๐ ปีที่ผ่านมามีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมีอาชีพหาปลาขาย และได้ไปหาปลาที่แม่น้ำป่าสักเป็นประจำทุกวัน อยู่มาวันหนึ่งก็ได้เกิดเรื่องที่ไม่มีความคาดหมายได้ว่า เกิดอะไรขึ้นเพราะวันนั้นไม่มีใครจับปลาได้สักตัว จากนั้นก็เกิดเหตุการณ์ประหลาดขึ้นตรงบริเวณวังมะขามแพบ (ไม่ระกำ) ซึ่งปกติบริเวณนี้น้ำจะไหลเชี่ยวมากจู่ๆ น้ำก็หยุดไหล และมีพรวนน้ำผุดขึ้นมาพร้อมกับพระพุทธรูป ชาวบ้านจึงอัญเชิญพระพุทธรูปองค์ดังกล่าว ขึ้นจากน้ำและนำไปประดิษฐานไว้ที่วัดไตรภูมิ เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดเพชรบูรณ์ จนกระทั่งถึงวันสารทไทยหรือ วันแรม ๑๕ ค่ำเดือนสิบ พระพุทธรูปองค์ดังกล่าว (พระพุทธรูปมหาธรรมราชา) ก็ได้หายไปจากวัด ชาวบ้าน

^{๑๐} องค์การบริหารส่วนจังหวัดเพชรบูรณ์, ข้อมูลจาก : หนังสือมหาพุทธานุสรณ์บนแผ่นดินเพชรบูรณ์ พระพุทธรูปมหาธรรมราชาเฉลิมพระเกียรติฯ “หนึ่งเดียวในไทย ร่วมถวายองค์ราชัน” เอกสารอัดสำเนา, มปบ.

จึงช่วยกันตามหาและเจอพระพุทธรูปอยู่บริเวณวังมะขามแพบ จากนั้นเป็นต้นมา พอถึงวันแรม ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐ ชาวจังหวัดเพชรบุรีก็จะจัดงานซึ่งเรียกว่า “อุมพระดำน้ำ”^{๑๑} ตั้งแต่วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นต้นมา

๘.๑.๕ อารยธรรมด้านภาษาที่หลากหลายของเพชรบุรี

จังหวัดเพชรบุรี มีประชากรที่เป็นคนพื้นถิ่นพูดภาษาถิ่นที่แตกต่างกันไปแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีประชากรที่อพยพมาจากส่วนต่าง ๆ ของ ประเทศไทยที่ยังใช้ภาษาถิ่นเดิมของตน และชาวไทยภูเขาที่พูดภาษาของ เผ่าม้ง จึงทำให้วัฒนธรรมทางภาษาถิ่นของเพชรบุรีมีความหลากหลาย ภาษาถิ่นที่ใช้กันในจังหวัดเพชรบุรี สรุปได้ดังนี้

๑. กลุ่มภาษาหล่ม(ลาวหลวงพระบาง) เป็นภาษาถิ่นที่ใช้กันในเขตอำเภอตอนบน ได้แก่ อำเภอหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก อำเภอน้ำหนาว ประชากรในเขตพื้นที่นี้ส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่นเดิม ภาษาพูดเป็นภาษาถิ่นดั้งเดิมครั้งอพยพ มาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ภาษาหล่มมีการใช้ศัพท์คล้ายกับภาษาไทยอีสาน แต่แตกต่างกันที่ สำเนียง ภาษาหล่มจะมีสำเนียงคล้ายกับภาษาลาวที่ใช้พูดในเมืองหลวงพระบาง ในตำบลต่าง ๆ ในแต่ละ อำเภอ สำเนียงพูดจะแตกต่างกัน เล็กน้อย แต่ภาษาสื่อสารกันได้เพราะใช้ศัพท์ใกล้เคียงกัน ปัจจุบันความสะดวกทางการคมนาคมและการใช้ภาษาไทยถิ่นกลาง จึงทำให้ภาษาไทยถิ่นกลางปะปนกับภาษาหล่ม เช่น พูดสำเนียงภาษาหล่มโดยใช้ศัพท์ภาษาไทยถิ่นภาคกลาง^{๑๒}

๒. กลุ่มภาษาเพชรบุรี กลุ่มภาษานี้จะพูดกันในเขตอำเภอเมืองเป็นภาษาที่มีสำเนียงเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะตัว คำศัพท์ที่ใช้มีทั้งภาษาถิ่นไทยกลาง และภาษาลาวหล่ม

๓. กลุ่มภาษาเพชรบุรีตอนใต้ คือ ภาษาที่ใช้กันในเขตอำเภอตอนใต้ซึ่งได้แก่ อำเภอบึงสามพัน อำเภอวิเชียรบุรี อำเภอศรีเทพ ภาษาที่ใช้พูดจะแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ ภาษาถิ่นไทยภาคกลางซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนท้องถิ่นเดิม และภาษาพูดอีกกลุ่มหนึ่งคือ ภาษาอีสาน ผู้พูดภาษานี้ส่วนใหญ่เป็นประชากรที่อพยพมาจากจังหวัดต่าง ๆ ของภาคอีสาน แต่ประชากรส่วนใหญ่สามารถพูดภาษาเพชรบุรีตอนใต้ได้ทั้งสองกลุ่มภาษาคือภาษาไทยกลางและภาษาอีสาน

^{๑๑} ฤทธิ์พงษ์ อำพัน, เอกสิทธิ์ ต่อวัฒนบุญ, ตีนตา ! ประเพณีหนึ่งเดียวในโลก อุมพระดำน้ำ สืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิม, (เดลินิวส์, ฉบับที่ ๒๓,๓๖๐, วันศุกร์ที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖), หน้า ๑๖.

^{๑๒} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, จังหวัดเพชรบุรี, บทความออนไลน์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ, 24/6/2566.

๔. กลุ่มภาษาถิ่นไทยกลาง เป็นภาษาที่ใช้พูดทั่วไปในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ เพราะเพชรบูรณ์เป็นเมืองที่มีประชากรมาจากหลายท้องที่อพยพเข้ามา จึงใช้ภาษาถิ่นไทยกลางในการสื่อสาร แต่การใช้ภาษาจะมี ศัพท์ภาษาเดิมผสมผสานกันบ้าง

๕. ภาษากลุ่มชาวนน ชาวชนเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมของเพชรบูรณ์ สืบเชื้อสายมาจาก ละว้า มีภาษาพูด เป็นภาษาชาวนน ซึ่งคำศัพท์แตกต่างไปจากภาษากลุ่มอื่น ๆ ปัจจุบันประชากรเชื้อสายชาวนนเป็นชนกลุ่มน้อย มีชุมชนอยู่ที่บ้านน้ำเลา บ้านห้วยไคร้ อำเภอเมือง และบ้านท่าตั่ว อำเภอหนองไผ่

๖. ภาษากลุ่มชาวเขา ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดเพชรบูรณ์มีรูปร่างคล้าย กะทะ มีภูเขาล้อมรอบทุกด้าน จึงมีประชากรส่วนหนึ่งอาศัยอยู่บนเขา ชาวเขาในจังหวัดเพชรบูรณ์ประกอบด้วยชาวเขาเผ่าม้งเป็น ส่วนใหญ่ และเผ่าอื่น ๆ เช่น ลีซอ เป็นต้น ซึ่งอาศัยบริเวณภูทับเบิกและเขาค้อเป็นส่วนใหญ่ หมู่บ้านชาวเขาได้แก่ บ้านเข็กน้อย หมู่บ้านม้งที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย บ้านเลาลีอ บ้านเลานั่ง บ้านเพชรดำ อำเภอเขาค้อ และ บ้านทับเบิก บ้านนาสะอูง บ้านดอยน้ำเพียงดิน บ้านภูโปด อำเภอหล่มเก่า

๗. ภาษากลุ่มไทยทรงดำหรือลาวโซ่งมีผู้พูดในอำเภอบึงสามพันโดยเฉพาะหมู่ที่ ๔ บ้านลำตะคร้อและหมู่ที่ ๑๕ บ้านลำตะคร้อเหนือ ตำบลกันจุก อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์^{๑๓}

๘.๒ อารยธรรมแห่งวีรกษัตริย์

พ่อขุนผาเมือง^{๑๔} หรือ พญาผาเมืองเป็นเจ้าของเมืองรัต^{๑๕} (เมื่อครั้งเขมรปกครองเมืองสุโขทัย พระเจ้ากรุงกัมพูชาสถาปนาพ่อขุนผาเมืองให้เป็นเจ้าประเทศราช ประทานนามตามยศเขมรว่า “กมรเตงอัญศรีอินทรบดินทราทิตย์” และพระราชทานพระราชธิดาทรงนามว่าสิขรมหาเทวีให้เป็นชายา)^{๑๖} ร่วมกับพ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยาง ขับไล่ออกที่ก่อการจลาจล

^{๑๓} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, จังหวัดเพชรบูรณ์, สืบค้นเมื่อ, 24/6/2566.

^{๑๔} พระยาอินทรมนตรี. “อธิบายยศศักดิ์ของไทย, ประวัติศาสตร์ก่อนสมัยสุโขทัย จากเว็บไซต์จังหวัดสุโขทัย,” [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, สืบค้นเมื่อ, 17/6/2566.

^{๑๕} จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ ๑, “ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), [ออนไลน์], เมื่อ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕, สืบค้นเมื่อ ๑๗/๖/๒๕๖๖.

^{๑๖} พระยาอินทรมนตรี, “อธิบายยศศักดิ์ของไทย,” สืบค้นเมื่อ, ๑๗/๖/๒๕๖๖.

วุ่นวายให้ออกไปจากเมืองสุโขทัย แต่พระองค์ไม่ทรงขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์สุโขทัยต่อจากพระราชบิดา หากแต่ทรงมอบราชสมบัติ พระนาม พระแสงขรรค์ไชยศรีเครื่องแสดงสิทธิอำนาจให้แก่พ่อขุนบางกลางหาวแทน เหตุเพราะทรงมีความใกล้ชิดกับทางราชสำนักขอมและมีพระชายาพระราชทานเป็นพระราชธิดาในกษัตริย์ขอม พ่อขุนผาเมืองมีน้องสาวชื่อนางเสือง พระมเหสีให้พ่อขุนบางกลางหาว (ต่อมาเฉลิมพระนามเป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์)

พ่อขุนผาเมืองทรงเป็นพระราชโอรสของพ่อขุนศรีนาวนำถม^{๑๗} ทรงอยู่ในสถานะองค์รัชทายาทแห่งราชอาณาจักร และได้เสด็จไปครองอยู่เมืองรัต ซึ่งเป็นเมืองอยู่ทางด้านตะวันออกของเสลียงในลุ่มแม่น้ำน่าน คนในชั้นหลังยังปรากฏเรียก "เมืองรัตเก่าหั้น" สืบมาไม่นานก่อนการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ปิดกั้นลำแม่น้ำน่าน นอกจากนั้นยังปรากฏหลักฐานในนิทานโบราณคดีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงสันนิษฐานว่าก่อนจะเกิดเมืองหล่มเก่า ได้มีราษฎรที่หลบหนีภัยอันตรายในประเทศล้านช้าง มารวมตัวอาศัยอยู่ก่อน และเห็นว่าเป็นพื้นที่ทำเลดีมีน้ำบริบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำเรือกสวนไร่นาและเลี้ยงโคกระบือ จึงมีพวกตามมามากขึ้นโดยลำดับจนเป็นเมือง ตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัย มีปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า เมืองลุ่ม ต่อมาภายหลังมาเรียกว่าเมืองหล่ม และยังเป็นอีกท่านที่กอบกู้แผ่นดินเอาไว้เพชรบูรณ์เป็นดินแดนแห่งวีรกษัตริย์ “พ่อขุนผาเมือง” เจ้าเมืองรัต (ซึ่งเชื่อกันว่าอยู่ที่หล่มสัก) ผู้มีคุณูปการในการร่วมก่อตั้งอาณาจักรของคนไทยเป็นแห่งแรกในดินแดนสุวรรณภูมิ นั่นคือ อาณาจักรสุโขทัย ร่วมกับพ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง (พ่อขุนศรีอินทราทิตย์) ตามศิลาจารึกหลักที่ ๒ วัดศรีชุม และในสมัยสุโขทัยนี้เอง มีหลักฐานว่า เพชรบูรณ์ได้มีความเจริญตั้งเป็นบ้านเมืองอย่างมั่นคงแล้ว ดูจากศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ กล่าวถึงเมือง ลุมบาจาย (เชื่อว่าได้แก่ หล่มเก่า) และศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๙๓ วัดโศการามได้มีการกล่าวไว้ว่า เมืองวัชชปุระ (สันนิษฐานว่าเป็นเมืองเพชรบูรณ์) เป็นเขตรัฐสีมาของกรุงสุโขทัยด้านตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนั้นยังปรากฏแนวคันดินคูน้ำตาม (แนวถนนสันคูเมืองในปัจจุบัน) ที่สร้างไว้เพื่อป้องกันเมืองในสมัยนั้น และหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญในยุคนี้อีกชิ้นหนึ่งคือ จารึกลานทองคำที่พบในเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สมัยสุโขทัย ในวัดมหาธาตุ ที่จารึกไว้เมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๖ ได้ระบุถึงชื่อเมืองเพชรบูรณ์ว่า “เพชบุรี” ซึ่งได้มีการตีความคำว่า “เพช” น่าจะมาจากคำว่า “พีช” อันเป็นคำบาลี แปลว่า “พีช” ฉะนั้น ชื่อเมืองเพชรบูรณ์ในยุคแรกๆ ก็น่าจะหมายถึงถึง

^{๑๗} จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ ๑ ”ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ 17/6/2566.

เมืองแห่งพิชพันธัญญาหารนั่นเอง และชื่อดังกล่าวนี้ก็ยังสามารถปรากฏในหลักฐานเอกสารในยุคต่อ ๆ มาอีกด้วย นั่นคือ แผนที่ไตรภูมิพระร่วงในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา แผนที่เดินทัพสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และตำราพิชัยสงครามเมืองเพชรบูรณ์ ฉบับพรหมบุญ เขียนชื่อเมืองเพชรบูรณ์ในอดีตว่า “เพชบุรี”^{๑๘}

๘.๒.๑ อารยธรรมเพชรบูรณ์สมัยสุโขทัย

ในช่วงสมัยสุโขทัย เมืองเพชรบูรณ์มีฐานะเป็นเมืองแว่นแคว้นด้านตะวันออกเฉียงใต้ พ่อขุนรามคำแหงได้แผ่ขยายอาณาเขตอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงการแผ่ขยายมาถึงพื้นที่ด้านตะวันออกของสุโขทัย ตามศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ ด้านที่ ๔ และศิลาจารึกหลักที่ ๙๓ วัดโคศคาราม ด้านที่ ๒ พ.ศ. ๑๙๔๙ จากศิลาจารึกหลักที่ ๑ คำว่า “ลุมบาจาย”^{๑๙} นั้น เชื่อว่าได้แก่เมืองหล่มเก่า และศิลาจารึกหลักที่ ๙๓ คำว่า “วิษขปุระ” เชื่อว่าเป็นเมืองเพชรบูรณ์ แสดงให้เห็นว่าอาณาเขตของกรุงสุโขทัย ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย (พ.ศ. ๑๙๑๑) มีเมืองเพชรบูรณ์เป็นรัฐสีมา^{๒๐} ก่อนที่กรุงสุโขทัยจะรุ่งเรืองขึ้นมานั้น จารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) ได้ปรากฏชื่อพ่อขุนผาเมือง (โอรสพ่อขุนนาวนำถุม ผู้ครองเมืองราด) ร่วมกับพ่อขุนบางกลางหาว ทำการยึดเมืองสุโขทัยคืนจากขอมสมาส โขลญล่ำพง และได้ให้พ่อขุนบางกลางหาวเป็นกษัตริย์ครองเมืองสุโขทัยต่อไป ชาวเพชรบูรณ์จึงเคารพนับถือและได้สร้างอนุสาวรีย์ของท่านไว้ที่อำเภอหล่มสัก เพื่อรำลึกถึงคุณความดีของพระองค์สืบไป

หลักฐานทางโบราณคดีซึ่งเป็นสิ่งชี้ชัดว่า “เมืองเพชรบูรณ์” เป็นรัฐสีมาของสุโขทัย ได้แก่ พระเจดีย์ทรงดอกตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ของวัดมหาธาตุเมืองเพชรบูรณ์ เช่นเดียวกับวัด

^{๑๘} วิศัลย์ โฆษิตานนท์, การพัฒนาสำนักสาธารณะของประชาชนในชุมชนเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์, ๒๕๕๐, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๑๙} เมืองหล่มเก่าปรากฏขึ้นครั้งแรกในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในชื่อว่า “เมืองหล่ม” ทั้งนี้ ชื่อเดิมของอำเภอหล่มเก่ามีระบุชื่อเดิมของเมืองไว้ ซึ่งมีชื่อ เมืองลุม เมืองลม เมืองลุมบาจาย และเมืองหล่ม, อ้างใน คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

^{๒๐} คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเพชรบูรณ์, เอกสารอัดสำเนา, หน้า ๒๖.

มหาธาตุของสุโขทัย เมืองอื่นๆ ซึ่งจัดว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัยแท้ และในการขุดค้นทางโบราณคดีที่พระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม วัดมหาธาตุ เมืองเพชบุรีของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้พบศิลปวัตถุมากมาย เช่น เครื่องสังคโลกของไทย และเครื่องถ้วยกับตุ๊กตาจีน

๘.๒.๒ อารยธรรมเพชบุรีสมัยอยุธยา

สมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปรากฏหลักฐานว่า เพชบุรีเป็นหัวเมืองชั้นโท มีหน้าที่นำทัพในการศึกสงครามด้านเมืองลาว มีชื่อเจ้าเมืองว่า พระยาเพชรรัตนสงคราม นอกจากนั้น ยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี คือกำแพงเมืองเก่าของเมืองเพชบุรีที่สร้างในช่วงกลาง

กรุงศรีอยุธยา เป็นกำแพงเมืองที่มีการก่ออิฐถือปูน ประกอบด้วยศิลาหินทราย มีป้อมปราการทั้ง ๔ มุมและประตูทางเข้าเมือง และมีเจดีย์สมัยอยุธยาหลายองค์คือ เจดีย์ทรงปราสาท หน้าโบสถ์วัดมหาธาตุ เจดีย์ทรงปราสาทวัด

ที่มาของภาพ : <https://wisonk.wordpress.com>.

พระแก้วและวัดไตรภูมิ เจดีย์ทรงระฆังที่วัดพระสิงห์ (วัดร้าง) นอกจากนั้น ยังมีโบสถ์และพระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยาประดิษฐานอยู่ในวัดหลายแห่งในจังหวัดเพชบุรี เช่น วัดมหาธาตุ วัดไตรภูมิ วัดช้างเผือก วัดโพธิ์กลางนางัว และวัดต่างๆ ในตำบลนายม เป็นต้น และตามประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชื่อว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงเคยเสด็จเดินทางผ่านจังหวัดเพชบุรีเพื่อไปตีเมืองเขมร จึงได้มีการสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ไว้ ณ บริเวณนั้นที่อำเภอวิเชียรบุรี ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา ปรากฏหลักฐานเอกสารในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมที่กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองที่แสดงว่า เพชบุรีเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมสินค้าของป่าจากหัวเมืองต่าง ๆ ส่งออกผ่านกรุงศรีอยุธยา ดังนี้ “.. เรือหางเหยี่ยวเมืองเพชบุรีนั้นยามบรรทุกครั้ง กายาน เหล็กหางกุ้ง เหล็กกลมเลย เหล็กน้ำพี้ ใต้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เขา

หนึ่ง หนองา สรรพสินค้าตามเทศบ้านเทศเมือง มาจอดเรือขายตามแกวปากคลองสวนพูลตลอดจนหน้าวัดเจ้าพระนางเชิง^{๒๑} (วัดพัญญูเชิงวรวิหาร)

ในช่วงพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ -๒๐๓๑) ได้กล่าวถึงศักดินาข้าราชการที่มียศสูงสุด มีศักดินาหนึ่งหมื่น หนึ่งในนั้น ได้แก่พระยาเพชรรัตนสงคราม (ประจำเพชรบูรณ์) และในช่วงเวลาเดียวกัน เมืองศรีธมมรัตน์ (ศรีเทพ) ได้ขึ้นทำเนียบเป็นหัวเมืองรวมอยู่ด้วย ผู้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองเป็นที่ พระศรีธมมรัตน์ ตามชื่อเขาแก้วหรือเขาธมมรัตน์ ซึ่งเป็นเขาสำคัญของเมือง เมืองเพชรบูรณ์ยังถูกกล่าวถึงอีกหลายครั้งในฐานะหัวเมืองสำคัญ ดังปรากฏในพงศาวดารไทยรบพม่า สรุปความได้ว่าในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ถูกพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองแห่งพม่ายกทัพมาตี ได้มีกองทัพจากพระไชยเชษฐาธิราชแห่งนครเวียงจันทน์ในฐานะพันธมิตร^{๒๒} ยกทัพมาช่วยทางด้านนครไทย เข้ามาทางเมืองเพชรบูรณ์

ในสมัยพระมหาธรรมราชา เกิดเหตุการณ์พระยาละแวกเจ้าแผ่นดินเขมร ยกทัพมารุกรานหลายครั้ง ใน พ.ศ. ๒๑๒๕ พระยาละแวกส่งทัพโดยมีพระทศราชาและพระสุรินทรราชาเข้าตีเมืองนครราชสีมา เมื่อได้แล้วจึงเตรียมเคลื่อนทัพไปตีเมืองสระบุรี ในคราวนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้ให้พระศรีธมมรัตน์ (เจ้าเมืองศรีเทพ สมัยนั้นเรียกว่าเมืองท่าโรง) และพระชัยบุรี (เจ้าเมืองชัยบาดาล) เป็นผู้นำกองทัพหัวเมืองเข้าร่วมขับไล่ข้าศึกจนแตกพ่ายไป สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงวิเคราะห์หัวเมืองเพชรบูรณ์สร้างขึ้นมา ๒ ยุคบนบริเวณเดียวกัน ยุคแรกคงอยู่ในเวลาที่เมืองสุโขทัยหรือพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางการปกครอง เพราะสร้างเมืองเอาลำน้ำป่าสักไว้กลางเมืองลักษณะเดียวกับเมืองพิษณุโลกแนวกำแพงเมืองกว้างยาวด้านละ ๘๐๐ เมตร ยุคที่ ๒ น่าจะสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา^{๒๓} ด้วยมีป้อมและกำแพงลักษณะเดียวกับป้อมกำแพงเมืองที่สร้างที่ลพบุรี เป็นแต่ร่นแนวกำแพงเมืองเล็กกว่าเดิม

^{๒๑} วิศัลย์ โฆษิตานนท์, การพัฒนาสำนักสาธารณะของประชาชนในชุมชนเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์, ๒๕๕๐, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

^{๒๒} ราตี บุรุษรัตนพันธุ์, “จังหวัดเพชรบูรณ์” ในปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม ๔, (กรุงเทพมหานคร : เอ.พี. กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.-

^{๒๓} ราตี บุรุษรัตนพันธุ์, “จังหวัดเพชรบูรณ์”, หน้า ๕๔.

๘.๒.๓ อารยธรรมเพชรบูรณ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในช่วงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ชื่อเมืองเพชรบูรณ์และศรีเทพ (สีเทพ) ยังปรากฏในเอกสารสมุดไทยดำใบบอกข่าวการสวรรคตของรัชกาลที่ ๒ ในฐานะหัวเมืองขึ้นกรมมหาดไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการยกฐานะของเมืองและเปลี่ยนชื่อเมืองจากศรีเทพเป็นวิเชียรบุรี และสร้างเมืองหล่มสักขึ้น โดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพสันนิษฐานว่า เดิมบริเวณหล่มเก่ามี “เมืองลม” หรือ “เมืองหล่ม” ในสมัยสุโขทัยซึ่งเป็นเมืองที่ชาวเวียงจันทน์และหลวงพระบางมาอาศัยอยู่จำนวนมาก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีการเปลี่ยนแปลงนามเจ้าเมืองเพชรบูรณ์และเมืองวิเชียรบุรี ซึ่งใช้ชื่อเดิมมาแต่สมัยอยุธยา

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ปี มีการรวบรวมหัวเมืองตามชายแดนที่สำคัญตั้งเป็นเขตการปกครองใหม่ขึ้นเป็นมณฑล ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ มณฑลเพชรบูรณ์ได้ตั้งขึ้นเป็นอิสระเนื่องจากท้องที่มีภูเขาล้อมรอบ การคมนาคมกับมณฑลอื่นไม่สะดวกลำบากแก่การติดต่อราชการ และโอนเมืองหล่มสัก อำเภอลหล่มเก่า อำเภอวังสะพุง มาขึ้นกับมณฑลเพชรบูรณ์ ยุบเมืองวิเชียรบุรีเป็นอำเภออนอำเภอบัวชุม อำเภอย้ายบาดาลขึ้นกับเมืองเพชรบูรณ์ มณฑลเพชรบูรณ์จึงมีสองเมือง คือ หล่มสัก กับเพชรบูรณ์^{๒๔}[๕] ผู้บริหารราชการเป็นตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้ดำรงตำแหน่งคนแรก คือ พระยาเพชรรัตนสงคราม (เพ็อง) พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้ยุบมณฑลเพชรบูรณ์ และได้ตั้งเป็นมณฑลอีกในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ และได้ยุบอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๔๕๙ จังหวัดเพชรบูรณ์ในขณะนั้นมี ๔ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอวัดป่า (หล่มสัก) อำเภอวิเชียรบุรี และกิ่งอำเภอชนแดน^{๒๕}[๖] จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ยกเลิกมณฑลต่างๆ ทั่วประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ มีหลักฐานเอกสารแสดงให้เห็นว่า ทุกอำเภอมียุคนหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่คละกันไป ทั้งชาวจีน พม่า ลาว เขมร เงี้ยว แยก มอญ มีอาชีพทำไร่ยาสูบ ทำนา ทำไร่อ้อย และเลี้ยงไหม

ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้วางแผนการจัดสร้างนครบาลเพชรบูรณ์ เพื่อเป็นเมืองหลวงแห่งใหม่ แทนกรุงเทพฯ โดยให้กรุงเทพฯ เป็นเมืองท่า ในขณะที่เดียวกันก็ใช้เพชรบูรณ์เป็นฐานทัพในการขับไล่ญี่ปุ่นด้วย และตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม ห่างจากกรุงเทพฯ ๓๔๖ กิโลเมตร สามารถติดต่อกับประเทศจีนโดย

^{๒๔} คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเพชรบูรณ์, เอกสารอัดสำเนา, หน้า ๔๐.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

ผ่านพม่าและลาวได้สะดวกเช่นกัน นอกจากนี้แล้วหากเกิดเหตุการณ์ในภาวะสงคราม การขัดแย้งระหว่างประเทศ ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และอังกฤษในขณะนั้น เพชรบูรณ์จะเป็นสถานที่ที่ปลอดภัย แต่เนื่องจากระเบียบการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ไม่ผ่านความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร ทำให้ต้องยกเลิกไป แต่อย่างไรก็ตามได้มีการพัฒนาปรับปรุง และสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งอาคารสถานที่ขึ้นมากมายในจังหวัดเพชรบูรณ์ ณ ช่วงเวลานี้ และทำให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางขึ้น ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๐ – ๒๕๒๕ บริเวณพื้นที่รอยต่อ ๓ จังหวัด (เพชรบูรณ์ พิษณุโลก และเลย) พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ต้องการยึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้แทรกซึมและครอบครอง มีผู้ก่อการร้ายเข้าต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาล หลังจากที่ยึดเป็นเวลา ๑๔ ปี เศษ รัฐบาลจึงได้รับชัยชนะ^{๒๖} ปัจจุบันจึงยังมีสถานที่หลงเหลืออยู่เป็นอนุสรณ์บนเทือกเขาคือที่เคยเป็นสมรภูมิการสู้รบทางอุดมการณ์ และกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งในปัจจุบัน หลังจากนั้นเมืองเพชรบูรณ์ก็มีรูปแบบการปกครองดังเช่นในปัจจุบัน

สรุปได้ว่า พื้นที่ของจังหวัดเพชรบูรณ์ มีหลักฐานการปรากฏอยู่ของชุมชนในแถบลุ่มแม่น้ำป่าสักมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย จากนั้นได้รับอารยธรรมจากภายนอก ได้แก่วัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมเขมรโบราณ ทำให้ชุมชนเหล่านั้นมีพัฒนาการด้านต่างๆ จนกลายเป็นสังคมเมืองขนาดใหญ่สืบมา เมื่อเข้าสู่ช่วงสมัยสุโขทัย เมืองเพชรบูรณ์มีฐานะเป็นเมืองแคว้นแคว้นของกรุงสุโขทัย และในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีเมืองเพชรบูรณ์และเมืองศรีเทพเป็นเมืองสำคัญและต่อเนื่องจนถึงช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงและแบ่งเขตการปกครองอีกหลายครั้ง จนครั้งหนึ่งเมืองเพชรบูรณ์เกือบมีฐานะเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย แทนกรุงเทพฯ ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม และหลังจากนั้นได้มีการปรับปรุงพัฒนาด้านต่างๆ มากมาย จนกระทั่งเป็นเมืองเพชรบูรณ์ในปัจจุบัน

๘.๓ อารยธรรมเมืองโบราณศรีเทพ

เปิดประวัติ เมืองโบราณศรีเทพ มรดกโลกแห่งใหม่ของไทย เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้รับการประกาศจากยูเนสโกให้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมแห่งใหม่ของไทย เมืองโบราณศรีเทพ ตั้งอยู่ที่ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ จัดอยู่ในบริเวณเขตที่สูงภาคกลาง อันเป็นจุดเชื่อมโยงเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนสินค้า เส้นทางการค้า

^{๒๖} รัชชชัย ชื่นไพศาลศิลป์, นักโบราณคดีปฏิบัติการ, ประวัติเมืองเพชรบูรณ์ - อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, เอกสารอัดสำเนา, มปป. มปน.

และวัฒนธรรมระหว่างพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความสำคัญมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายต่อเนื่องจนถึงวัฒนธรรมเขมรโบราณ (พุทธศตวรรษที่ ๘-๑๘) สำหรับที่มาของชื่อ เมืองโบราณศรีเทพ ชาวบ้านในท้องถิ่นเรียกขานกันว่า “เมืองอภัยสาลี” จนกระทั่งในปีพุทธศักราช ๒๔๔๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้เสด็จตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ ทรงตั้งพระทัยจะสืบค้นหาเมืองศรีเทพนั้นที่ปรากฏในทำเนียบเก่าบอกรายชื่อหัวเมืองในสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ และได้พบเมืองโบราณขนาดใหญ่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของภูเขากมธรัตน์ใกล้กับเมืองวิเชียรบุรี ซึ่งเมืองวิเชียรบุรีนั้นมีชื่อเดิมว่า เมืองท่าโรง และเมืองศรีเทพจึงทรงมีพระวินิจฉัยว่า ชื่อเมืองโบราณแห่งนี้ น่าจะเป็นต้นเค้าของการเรียกชื่อเดิมของเมืองวิเชียรบุรีว่า เมืองศรีเทพ^{๒๗} กรมศิลปากรจึงได้ใช้ชื่อเรียกเมืองโบราณที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สำนวณพบว่าเมืองศรีเทพ จนกว่าจะค้นพบหลักฐานเอกสารที่ยืนยันชื่อที่แท้จริงของเมืองโบราณแห่งนี้ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเมืองโบราณศรีเทพ หรือ โปศาลี เป็นโบราณสถานของชาติ ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๖๙๓ ลงวันที่ ๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘ นับจากนั้นเป็นต้นมา^{๒๘} การศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณแห่งนี้ได้มีการดำเนินงานโดยกรมศิลปากรเป็นลำดับ รวมทั้งยังปรากฏในงานค้นคว้าทางวิชาการด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปะเกี่ยวกับเมืองโบราณแห่งนี้โดยนักวิชาการชาวไทยและต่างประเทศ เช่น ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล ดร.ควอริทซ์ เวลส์ ศาสตราจารย์ของ บวสเชอเลีย่ เป็นต้น จนกระทั่งในปีพุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็นต้นมา เมืองโบราณศรีเทพได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ ภายใต้การบริหารจัดการในรูปแบบอุทยานประวัติศาสตร์ โดยการกำกับดูแลของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ สำนักศิลปากรที่ ๔ ลพบุรี กรมศิลปากร

๘.๓.๑ แหล่งอารยธรรมอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ พื้นที่ที่มีการตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพนั้น นับเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทยปัจจุบัน เนื่องจากยังเป็นพื้นที่ที่ปรากฏ

^{๒๗} สถาพร เทียงธรรม, ศรีเทพ : เมืองศูนย์กลางความเจริญแห่งลุ่มน้ำป่าสัก, (เพชรบูรณ์ : อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กรมศิลปากร, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐-๑๓.

^{๒๘} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๓๗-๔๘.

ร่องรอยหลักฐานซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของมนุษย์ที่มีมาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมทวารวดีและเขมรตามลำดับ ซึ่งรวมระยะเวลาที่มีความเจริญรุ่งเรืองถึงกว่า ๘๐๐ ปี ก่อนที่จะถูกทิ้งร้างไปด้วยสาเหตุโรคระบาดร้ายแรงหรือภัยภัยแล้งประการใดประการหนึ่งหรือทั้งสองประการ ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อันเป็นช่วงก่อนที่วัฒนธรรมสุโขทัยและอยุธยาจะเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาแทนที่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก และมีการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพในปัจจุบันประกอบไปด้วยสองส่วนด้วยกัน ส่วนแรกเป็นพื้นที่ในส่วนเมืองโบราณศรีเทพ ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๒.๘๘๙ ไร่ หรือประมาณ ๔.๗ ตารางกิโลเมตร มีลักษณะเป็นเมืองที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบแบบเมืองในวัฒนธรรมทวารวดี ที่ยังคงสามารถรักษารูปแบบแต่เดิมไว้ได้อย่างสมบูรณ์มากที่สุดโดยไม่ถูกเปลี่ยนแปลงแห่งหนึ่งของประเทศไทย แบ่งพื้นที่ภายในเป็นสองเมืองที่นับได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะที่พบไม่มากนักในเมืองร่วมสมัยเดียวกันที่พบในปัจจุบัน เป็นการวางแผนแบ่งพื้นที่ใช้งานเป็นสัดส่วนมาตั้งแต่แรกและสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นตั้งแต่วัฒนธรรมทวารวดีแผ่เข้ามาแล้ว^{๒๙} โดยเมืองในมีพื้นที่ประมาณ ๑.๓๐๐ ไร่ เป็นเมืองรูปเกือบกลมที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร มีช่องประตูเมือง ๖ ช่องทางและมีโบราณสถาน ซึ่งได้รับการขุดแต่งและบูรณะแล้วทั้งหมดประมาณ ๔๐ แห่ง อันมีโบราณสถานเขาค้างใน โบราณสถานปราสาทสองพี่น้อง และโบราณสถานปราสาทศรีเทพเป็นกลุ่มโบราณสถานสำคัญ รวมทั้งมีสระน้ำและหนองน้ำขนาดใหญ่จนถึงเล็กกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปประมาณ ๗๐ สระ ในขณะที่ เมืองนอกมีพื้นที่ประมาณ ๑.๕๘๙ ไร่ เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าต่อออกไปทางด้านทิศตะวันออกของเมืองใน มีช่องประตูเมือง ๖ ช่องทาง และมีโบราณสถานซึ่งส่วนใหญ่มีขนาดเล็กและยังไม่ได้มีการขุดแต่งและบูรณะทั้งหมดประมาณ ๕๔ แห่ง รวมทั้งมีสระน้ำขนาดใหญ่จนถึงเล็กกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปประมาณ ๓๐ แห่ง มีสระขวัญเป็นสระน้ำสำคัญที่มีขนาดใหญ่และตั้งอยู่กลางเมืองและ ส่วนที่สองเป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเมืองโบราณศรีเทพ ซึ่งเท่าที่สามารถสำรวจได้ในปัจจุบันนั้นมีโบราณสถานที่ยังมิได้มีการขุดแต่งและบูรณะประมาณ ๕๐ แห่งและส่วนใหญ่ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของเมืองโบราณศรีเทพ โดยมีโบราณสถานเขาค้างนอกที่เป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมทวารวดีเช่นเดียวกับกับโบราณสถานเขาค้างใน และโบราณสถานปราสาทศิลาที่เป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมเขมร

^{๒๙} ธิธา สาระยา, “ศรีเทพคือศรีจนาศะ” รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๕.

เช่นเดียวกับโบราณสถานปราสาทสองพี่น้องและโบราณสถานปราสาทศรีเทพ เป็นโบราณสถานสำคัญ

นอกจากนั้น บริเวณนอกเมืองโบราณศรีเทพไปทางด้านทิศตะวันตก ประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ยังมีโบราณสถานที่ถ้าเขาอมรรัตน์เป็นภาพสลักบนผนังถ้าเป็นรูปพระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์ ที่สร้างขึ้นตามความเชื่อของพุทธศาสนาลัทธิมหายานเนื่องในวัฒนธรรมทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ อันมีความเกี่ยวพันที่ใกล้ชิดกับคติความเชื่อของผู้คนในเมืองโบราณศรีเทพในช่วงเวลาเดียวกันอีกด้วย

ด้วยคุณค่าความโดดเด่นของเมืองโบราณศรีเทพที่มีการพัฒนาขึ้นมาจากชุมชนโบราณในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก เมื่อประมาณ ๑,๗๐๐-๑๕๐๐ ปีมาแล้ว (พุทธศตวรรษที่ ๘-๑๐) เมื่อได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอกโดยเฉพาะวัฒนธรรมอินเดียและวัฒนธรรมเขมรโบราณจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเข้าสู่สังคมเมืองในวัฒนธรรมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖) และวัฒนธรรมเขมรโบราณ (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗) ลำดับพัฒนาการในแต่ละช่วงสมัยของเมืองโบราณศรีเทพแสดงออกถึงความสำคัญของการแลกเปลี่ยนคุณค่าของมนุษย์ในเขตพื้นที่ศูนย์กลางของภูมิภาคตอนในของประเทศไทย ซึ่งเป็นชุมชนหรือเมืองโบราณภายใน (Hinterland) ที่มีความต่อเนื่องทางวัฒนธรรม มีการเลือกสรรพื้นที่ตั้งของชุมชนหรือเมืองที่สามารถควบคุมหรือเชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม หรือเส้นทางการค้าสมัยโบราณระหว่างพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางและที่ราบสูงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้อาจรวมถึงพื้นที่ทางด้านตะวันออกและตะวันตกของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วยจึงกล่าวได้ว่าชัยภูมิที่ตั้งของเมืองเป็นจุดสำคัญในเครือข่ายการแลกเปลี่ยนทรัพยากรและการค้าของชุมชนบริเวณใกล้เคียงและภายนอกภูมิภาคมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนและดำรงสถานะเป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้าและศูนย์กลางทางศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นของประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรมศิลปากรตระหนักถึงคุณค่าที่สำคัญดังกล่าว จึงได้ดำเนินการและเตรียมนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองโบราณศรีเทพ เข้าสู่บัญชีรายชื่อเบื้องต้นมรดกโลก (Tentative List) ในปีพุทธศักราช ๒๕๖๒

ต่อมาวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๖๖ เมืองโบราณศรีเทพ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกแห่งที่ ๗ ของไทย ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ ๔๕ ที่ขยายออกมา ณ กรุงริยาด ราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย โดยคณะกรรมการมรดกโลกมีมติให้เปลี่ยนชื่อเป็น "เมืองโบราณศรีเทพ และโบราณสถานสมัยทวารวดีที่เกี่ยวข้อง"^{๓๐}

๘.๓.๒ โบราณสถานแหล่งอารยธรรมเมืองศรีเทพ

๑. ปราสาทสองพี่น้อง

เป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมเขมร มีลักษณะเป็นปราสาทที่ก่อด้วยอิฐสององค์ ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ทั้งสององค์ส่วนยอดพังทลายหมดสิ้นแล้ว แต่องค์เล็กยังหลงเหลือทับหลังศิลาทรายที่มีสภาพสมบูรณ์ประดับอยู่จำหลักเป็นรูปอุมาเมศวร (พระอิศวรอุ้มนาง ปารพตี (อุมา) ประทับนั่งอยู่เหนือโคอศุภราช หรือ นนทิ) จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมและโบราณวัตถุที่พบทำให้อนุมานได้ว่าปราสาทสองพี่น้องนี้คงสร้างขึ้นเพื่อเป็นเทวาลัยเนื่องในศาสนาฮินดู (พราหมณ์) ลัทธิไศวนิกายในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ แล้ว ต่อมาจึงได้ถูกเปลี่ยนแปลงเป็นศาสนสถานเนื่อง

ปราสาทสองพี่น้อง ที่มาของภาพ : <https://th.wikipedia.org>.

เปลี่ยนแปลงเป็นศาสนสถานเนื่อง

แหล่งที่มา : <https://www.google.com>.

^{๓๐} ระบุฐานข้อมูลแหล่งมรดกโลก “สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” สารสนเทศภูมิศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://worldheritagesite.onep.go.th>. สืบค้นเมื่อ, 17 มกค 2567.

ในพุทธศาสนาเถรวาทในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๐)^{๓๑} ทั้งนี้ บริเวณทางเดินรูปกากบาทด้านหน้าปราสาทสองพี่น้องที่ต่อเชื่อมกับทางเดินโบราณนั้นได้มีการค้นพบเทวรูปพระอาทิตย์หรือสุริยเทพผู้เป็นเทพแห่งแสงสว่างและความอบอุ่น สลักจากศิลาทรายที่มีกำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ซึ่งเมื่อนับรวมกับที่เคยพบมาก่อนแล้วอีก ๕ องค์ ทำให้มีการพบทั้งหมดถึง ๖ องค์ ซึ่งทั้งหมดมีกำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ ซึ่งนับเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในศาสนาฮินดูที่เคารพนับถือในพระอาทิตย์หรือสุริยเทพ อันจะมีพิธีกรรมบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับประเพณีมหาสงกรานต์ที่มีการพบเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยปัจจุบัน

ปราสาทสองพี่น้อง เป็นโบราณสถานภายในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีลักษณะเป็นพระปราสาทหรือปราสาทประธาน ก่อด้วยศิลาแลงเป็นฐานบัวซ้อนกัน

ปราสาทสองพี่น้องในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.google.com>

๓ ชั้น มีบันไดกึ่งกลางด้านยอดปราสาทอยู่ในสภาพชำรุดไม่สามารถระบุรูปทรงได้ ภายในมีแท่นศิลาแลงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ จากการขุดแต่งทางโบราณคดีพบชิ้นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรม เช่น ทับหลังรูปอุ้มามเหศวร เสาประดับ

กรอบประตู ชิ้นส่วนศิวลึงค์ ฐานโยนิโทรณะ และประติมากรรมโคนนที^{๓๒} สันนิษฐานว่าแรกเริ่มสร้างเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ถูกเปลี่ยนให้เป็นวัดในพุทธศาสนานิกายมหายาน

^{๓๑} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ปราสาทสองพี่น้องโบราณสถานเมืองศรีเทพ, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>, สืบค้นเมื่อ, 17/6/2566.

^{๓๒} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ปราสาทสองพี่น้องโบราณสถานเมืองศรีเทพ, สืบค้นเมื่อ, 17/6/2566.

๒. ปราสาทศรีเทพ

เป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมเขมร มีลักษณะเป็นปราสาทที่ก่อด้วยอิฐตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงขนาดใหญ่ หันหน้าไปทางด้านตะวันตกในแนวแกนเดียวกับปราสาทสองพี่น้อง จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมและโบราณวัตถุที่พบ โดยเฉพาะทับหลังทำให้อนุมานได้ว่าคงสร้างขึ้นเพื่อเป็นเทวาลัยเนื่องในศาสนาฮินดู (พราหมณ์) ลัทธิไศวนิกายในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ต่อมาคงมีการพยายามซ่อมแซมดัดแปลงแต่ยังไม่แล้วเสร็จ เพื่อใช้เป็นศาสนสถานเนื่องในพุทธศาสนาลัทธิมหายานในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๖๐) เช่นเดียวกับปราสาทสองพี่น้อง เนื่องจากมีการพบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่เป็นเพียงโคลนอยู่เป็นจำนวนมาก

ปราสาทศรีเทพ แหล่งที่มา : <https://www.sanook.com>.

๓. โบราณสถานเขาค้างใน

เชื่อกันว่าเป็นที่เก็บอาวุธและทรัพย์สมบัติต่างๆ จึงเรียกว่า “เขาค้าง” การก่อสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง ที่ฐานมีรูปปูนปั้นบุคคล และสัตว์ประดับเป็นศิลปะแบบทวารวดีมีลักษณะศิลปะแบบเดียวกับที่พบที่เมืองคูบัว โบราณสถานบ้านโคกไม้เดน จังหวัดนครสวรรค์

โบราณสถานเขาค้างใน แหล่งที่มา : <http://www.tourphetchabun.com>.

และวัดนครโกษา จังหวัดลพบุรี จะเห็นว่าเขาค้างในตั้งอยู่เกือบกลางเมือง ลักษณะทางผังเมืองจะคล้ายกับเมืองทวารวดีอื่นๆ เช่น เมืองนครปฐมโบราณ เมืองคูบัวที่ราชบุรี และจากรายละเอียดปูนปั้นบุคคลหรือลวดลาย แบบเดียวกับที่พบที่เมืองคูบัว

โบราณสถาน “เมืองศรีเทพ” ภายในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัด

เพชรบูรณ์ คือหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ณ สถานที่แห่งนี้ครั้งหนึ่งเคยมีมนุษย์อาศัยอยู่มีความรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อีกทั้งโบราณสถานแห่งนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมทวารวดีและเขมรตามลำดับ ก่อนที่จะถูกปล่อยทิ้งให้รกร้างและถูกลืมเลือนไปในที่สุด

เขาค้างใน แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.silpa-mag.com>.

๔. เขาค้างนอก

เป็นศาสนสถานขนาดใหญ่เนื่องในวัฒนธรรมทวารวดี ตั้งอยู่นอกเมือง ออกไปราว ๒ กิโลเมตร สันนิษฐานว่ามีลักษณะเป็นมหาสถูป มีฐานขนาดใหญ่ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลงที่ยังคงมีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ประดับตกแต่งฐานด้วยอาคารจำลองขนาดต่างๆ อยู่โดยรอบ ภายในที่ปัดัน มีบันไดทางขึ้นทั้ง ๔ ด้าน มีสถูปก่อด้วยอิฐตั้งอยู่ด้านบนล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วและซุ้มประตู สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุร่วมสมัยกับโบราณสถานเขาค้างในที่ตั้งอยู่ภายในเมือง คือ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ ถือได้ว่าเขาค้างนอกเป็นศาสนสถานที่มีขนาดใหญ่และสมบูรณ์มากที่สุดในบรรดาศาสนสถานที่ยังคงมีอยู่

เขาค้างนอก แหล่งที่มาของภาพ : <http://www.tourphetchabun.com>.

จุดเด่นของโบราณสถานแห่งนี้ อยู่ที่บริเวณฐานอาคารซึ่งยังคงสภาพค่อนข้างสมบูรณ์อยู่มาก มีความอ่อนช้อยแต่ซ่อนความแข็งแกร่ง และมีกลิ่นอายแบบอินเดียผสมผสานอยู่

มาก กล่าวได้ว่าในประเทศไทยยังไม่เคยพบโบราณสถานในสมัยเดียวกัน ที่ยังคงสภาพและมีขนาดใหญ่เท่านี้มาก่อน

๘.๔ ความเป็นมาของเมืองพระบาง (นครสวรรค์)

นครสวรรค์ เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในตอนบนของภาคกลาง หรือบางหน่วยงานจัดให้อยู่ในตอนล่างของภาคเหนือ จึงได้รับสมญานามว่าเป็น “ประตูสู่ภาคเหนือ” มีพื้นที่ประมาณ ๙.๕๙๗ ตารางกิโลเมตร เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์อีกจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย มีพื้นที่ติดต่อกับหลายจังหวัด ได้แก่ ด้านเหนือ ติดต่อกับจังหวัดพิจิตรและกำแพงเพชร ทางตะวันออกติดกับจังหวัดเพชรบูรณ์และลพบุรี ด้านใต้ติดกับจังหวัดสิงห์บุรี ชัยนาท และอุทัยธานี ส่วนด้านตะวันตกติดกับจังหวัดตาก

นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าเมืองนครสวรรค์มีชื่อปรากฏมาตั้งแต่ก่อนสุโขทัย เป็นราชธานี มีชื่อในศิลาจารึกของสุโขทัย โดยเรียกว่า “เมืองพระบาง” เป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญในการทำศึกสงครามตั้งแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา ธนบุรี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ภายหลังเรียกชื่อว่า “เมืองขอนแก่น” และเปลี่ยนเป็นนครสวรรค์ในที่สุด แต่ชาวบ้านโดยทั่วไปเรียกกันติดปากว่า เมืองปากน้ำโพ ในประวัติศาสตร์มีหลักฐานทางโบราณคดีบ่งชี้ว่านครสวรรค์เคยเป็นเมืองเกษตรกรรมมาตั้งแต่ยุคต้นประวัติศาสตร์ เป็นศูนย์กลางของการคมนาคม เป็นที่ตั้งของกลุ่มชนชาวจีนที่มาทำมาค้าขายระหว่างประเทศ

เมืองพระบางเป็นเมืองโบราณในสมัยสุโขทัยคู่กับเมืองคนที โดยตัวเมืองพระบางอยู่ที่เมืองนครสวรรค์เก่า ส่วนเมืองคนทีสันนิษฐานว่าอยู่ที่บ้านโคก ริมฝั่งแม่น้ำปิง จังหวัดกำแพงเพชร จากข้อมูลในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย เมืองพระบางถูกผนวกรวมกันเข้ากับอาณาจักรสุโขทัยในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และตั้งตัวเป็นอิสระเมื่อสิ้นสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และถูกผนวกรวมอีกครั้งในสมัยพระยาสิทธิ พระองค์ได้ประดิษฐานพระพุทธรูปพร้อมทั้งศิลาจารึกวัดเขาอกปัวไว้ที่เขากบ ปัจจุบันอยู่ใจกลางเมืองนครสวรรค์ ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสลือไท) ที่ประกาศให้สุโขทัยเป็นเอกราชได้รวมเมืองพระบางไว้ในอาณาเขตด้วย

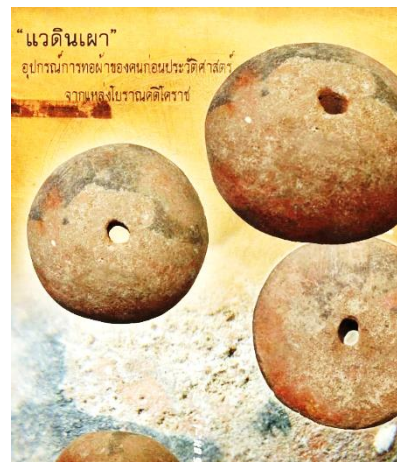
เมื่ออำนาจของกรุงศรีอยุธยากล้าแข็งขึ้น เมืองพระบางจึงไปขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาในที่สุด มีหลักฐานในตำนานมูลศาสนาว่า พระญาณคัมภีร์ ขอที่สร้างวัดในอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๒ แต่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ไม่นอญูตจึงมาขอที่ที่เมืองพระบาง เจ้าเมืองพระบางไม่ยกที่

ให้อ้างว่าเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของอยุธยา เมื่ออยุธยาไม่ไหวทางเมืองพระบางก็ให้ไม่ได้^{๓๓} ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ได้มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองส่วนภูมิภาค นครสวรรค์ได้เป็นที่ตั้งมณฑลนครสวรรค์ ซึ่งเป็น ๑ ใน ๔ มณฑลที่ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ ในการจัดตั้งมณฑลนครสวรรค์ ได้รวมเอาหัวเมืองทางแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือขึ้นไปจนถึงแม่น้ำปิงเข้าด้วยกัน ๘ เมืองได้แก่ นครสวรรค์ ชัยนาท อุทัยธานี พยุหะคีรี มโนรมย์ สรรคบุรี กำแพงเพชร และตาก โดยมีพระยาดัสกรปลาศ (ทองอยู่ โลหิตเสถียร) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลคนแรกตั้งที่ว่าการมณฑลอยู่ที่เมืองนครสวรรค์ การจัดรูปปกครองในลักษณะมณฑลได้ดำเนินการ มาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ยุบมณฑลและระเบียบเทศาภิบาลของเก่าไป ให้คงไว้แต่หัวเมืองและอำเภอ โดยให้ทุกเมืองมีฐานะเท่าเทียมกัน ปฏิบัติราชการขึ้นตรงต่อเจ้ากระทรวง และรับคำสั่งจากเจ้ากระทรวงโดยตรง^{๓๔}

๘.๔.๑ โบราณสถานแหล่งอารยธรรมเมืองพระบาง

พัฒนาการของเมืองพระบาง (นครสวรรค์) เริ่มเมื่อประมาณ ๓.๐๐๐ ปีมาแล้ว จาก

ชุมชนเกษตรกรรมขั้นต้นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะเป็นสังคมหมู่บ้านขนาดเล็ก ทำการเพาะปลูก ล่าสัตว์ รู้จักการทำเครื่องปั้นดินเผาและทำขวานหินขัด หลังจากนั้นจึงพัฒนาขึ้นมาเป็นชุมชนที่ใช้โลหะ คือ สำริดและเหล็ก ทำเครื่องมือเครื่องใช้มีการทำลูกปัดหิน บางแห่งพบแวดินเผา^{๓๕} แสดงว่ามีการทอผ้า สังคมเริ่มขยายตัวเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่และซับซ้อนขึ้น อาจมีการแบ่งงานกันทำตามเพศและวัย เริ่มมีความเชื่อเพราะบางแหล่งพบภาชนะดินเผารูปาวี ตุ๊กตาดินเผา ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายเหล่านี้มักอยู่ในเขตที่ดอน ใกล้แหล่งที่มีน้ำขีมน้ำซับ

แวดินเผา อุปกรณ์ที่ใช้ในการปั่นฝ้าย
แหล่งที่มา: <https://www.google.com>

^{๓๓} ประเสริฐ ฐ นคร, พระบางในประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๙), หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

^{๓๔} ประเสริฐ ฐ นคร, พระบางในประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด, หน้า ๒๔๕.

^{๓๕} “แว” เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการปั่นฝ้ายเพื่อให้เป็นเส้นด้าย แวที่พบจากแหล่งโบราณคดีส่วนใหญ่ทำมาจากดินเผา มีลักษณะครึ่งวงกลมหรือทรงคล้ายกรวยตัดหรือรูปลูกคิด เจาะรูตรงกลาง แว เป็นอุปกรณ์สำคัญในการปั่นด้าย โดยจะใช้เป็นตัวถ่วงน้ำหนักเส้นใย

ที่เรียกว่า พุ หรือ ซับ ในบริเวณที่ไม่ไกลจากแหล่งแร่เหล็กและทองแดง เช่น บ้านพุซม้น บ้านพุซ่างล้ง บ้านใหม่ซัยมงคล บ้านจันเสน ในอำเภอตากลี บ้านพุนิมิต บ้านซับตะเคียน ในอำเภอตากฟ้า ฯลฯ ชุมชนเหล่านี้มีได้้อย่างโดดเด่นเดี่ยว แต่มีการติดต่อและสร้างเครือข่ายถึงกัน รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับชุมชนที่อยู่แถวชายฝั่งทะเลด้วย ดังจะเห็นได้จากรูปแบบในการฝังศพ ภาชนะดินเผา เครื่องประดับที่ทำจากเปลือกหอยทะเล และเครื่องมือสำริดและเหล็กที่คล้ายคลึงกัน นอกจากนี้บรรดาเครื่องประดับที่ทำจากหินมีค่า เช่น คาร์เนเลียน อะเกต และลูกปัดแก้ว ที่พบมากในยุคโลหะตลอดปลายของชุมชนเหล่านี้ ยังชี้ให้เห็นถึงการติดต่อและรับวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นเมือง ก่อนที่จะพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนที่มีรูปแบบ ผังเมืองที่ชัดเจนในสมัยประวัติศาสตร์

๘.๔.๒ อารยธรรมเมืองโบราณ เมืองบน-โคกไม้เดน

เมืองโคกไม้เดนเดิมมีชื่อว่า “เมืองพระบาง” สำหรับชื่อเมืองบนหรือเมืองโคกไม้เดนที่เรียกกันอยู่ในปัจจุบันนั้น เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นกันใหม่จากสภาพพื้นที่หรือภูมินามวิทยา แต่ในสมัยทวารวดีเมื่อกว่า ๑,๐๐๐ ปีที่ผ่านมาเมืองโบราณโคกไม้เดนแห่งนี้มีชื่อว่า “เมืองพระบาง” ผู้ที่สันนิษฐานว่าเมืองโบราณโคกไม้เดนแห่งนี้มีชื่อว่า “เมืองพระบาง” คนแรกนั้นคือ นายธนิธ อยู่วิธี อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้สันนิษฐานโดยอ้างอิงจากตำนานพระนางจามเทวี ที่เสด็จขึ้นไปครองเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ได้ผ่านบ้านเมืองและสถานที่ต่างๆ ตามเส้นทาง ซึ่งมีชื่อเมืองพระบางระบุไว้ในหนังสือตำนานมูลศาสนา^{๓๖} ดังปรากฏความดังนี้

“...เมื่อพระนางจามเทวีได้รับโอวาทของสมเด็จพระราชบิดาแล้ว นางก็กราบทูลลาพระราชบิดาเสด็จลงมาสู่เรือแห่งพระองค์ทันใดนั้นองค์สุกกทันตฤๅษีพร้อมด้วยนายกะวะยะกราบทูลถวายบังคมลามาทตามราชอาชญามงคลจามาสู่เรือแห่งตนๆ แล้วก็ขึ้นไปโดยลำดับ พร้อมด้วยพระนางจามเทวี วันนั้นแลพระนางนำเอาริ้วพลเสนามาครั้งนั้นตั้งเมืองโดยลำดับขึ้นมา เป็นต้นว่า เมืองพระบาง เมืองคันธิกะ เมืองบุรีรัฐ เมืองบุราณ แล้วเสด็จขึ้นมาตั้งเมืองเทพบุรี เมืองบางพล เมืองรากเสียด เสด็จโดยลำดับขึ้นไปถึงหาดทรายแห่งหนึ่งน้ำเข้าเรือ พระนางทรงเรียก

^{๓๖} ธนิธ อยู่วิธี, โบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดีแห่งใหม่และรายงานการขุดค้นโบราณวัตถุสถาน ณบ้านโคกไม้เดน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๘), เอกสารอัดสำเนา, มปน.

สถานที่นั้นว่าหาเสียแล้วเสด็จมาถึงคูแห่งหนึ่ง พระนางรับสั่งแก่แม่เลี้ยงทั้งหลายว่า ให้อาผ้าเปียกชุ่มด้วยน้ำออกตาก แล้วก็ตั้งเมือง ณ ที่แห่งนั้นให้เรียกชื่อว่า เมืองตาก...”^{๓๗}

จากตำนานมูลศาสนาถ้าพิจารณาร่วมกับศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ ก็จะพบว่า มี ๒ เมืองที่สอดคล้องกัน คือ เมืองคนตี (คันธิกะ) และเมืองพระบาง สิ่งที่น่าสนใจอยู่ที่ว่าเมืองพระบางสมัยทวารวดีกับเมืองพระบางสมัยสุโขทัยคือที่เดียวกันหรือไม่ เพราะว่าเมืองพระบางในสมัยสุโขทัยมีหลักฐานชัดเจน คือ ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ (จารึกนครชุม) ที่จารึกในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) กล่าวถึงการสร้างรอยพระพุทธรูปได้ระบุว่า “...อันหนึ่งประดิษฐานไว้เหนือจอมเขาที่ปากพระบาง จารึกก็ยั้งไว้ทุกแห่ง...” ปัจจุบันก็คือ เขากบในพื้นที่ “วัดวรรณบรรพต” อำเภอเมืองนครสวรรค์ในขณะที่เมืองคนตี (คันธิกะ) อยู่ที่บ้านโคก ตำบลคนตี อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

เมืองบนหรือเมืองโบราณโคกไม้เดน ตั้งอยู่ที่อำเภอพยุหะคีรีทางตอนใต้ของจังหวัดนครสวรรค์ มีถนนสาย ๑ ตัดทับแนวกำแพงเมืองชั้นนอกบางส่วน คูน้ำและคันดินของเมืองจะอยู่

แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.bloggang.com>.

ฝั่งซ้ายของถนน แต่โบราณสถานที่ขุดพบจะกองกันไปอยู่ฝั่งขวา บริเวณวัดเขาไม้เดน ในอดีตเมืองนี้เป็นอู่ต่อเรือที่สำคัญ โดยเป็นหนึ่งในสองเมืองต่อเรือที่เรียกว่า “อู่บน” หรือเมืองบน ตามชื่อเมืองโคกไม้เดนที่ชาวบ้านในท้องที่เรียก และ “อู่ล่าง” ซึ่งก็คือเมืองอู่ตะเภาในจังหวัดชัยนาท ส่วนชื่อเมือง “ไม้เดน” คือไม้ผลที่พบมากบริเวณนี้ เมืองโบราณโคกไม้เดนถูกค้นพบครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นเมืองโบราณรูปวงรียาว ๑.๐๐๐ เมตร กว้าง ๘๐๐ เมตร เล็กกว่าเมืองคูบัวครั้งหนึ่ง โบราณสถานที่ขุดพบทั้งหมดเป็นฐานเจดีย์ ไม่ได้มีการตั้งชื่อเฉพาะให้ เลยเรียกว่า “เจดีย์หมายเลข xx” เท่านั้น

^{๓๗} พระพุทธพุกาม, พระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์, ๒๕๑๘, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

๘.๔.๓ อารยธรรมเมืองเก่าเวสาลี

เมืองเก่าเวสาลีปรากฏหลักฐานจากการสำรวจของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ พบว่าเป็นเมืองสี่เหลี่ยมผืนผ้า มุมมน มีกำแพงดิน ๒ ชั้น มีคูเมืองคั่นกลาง ยาวประมาณ ๗๐๐

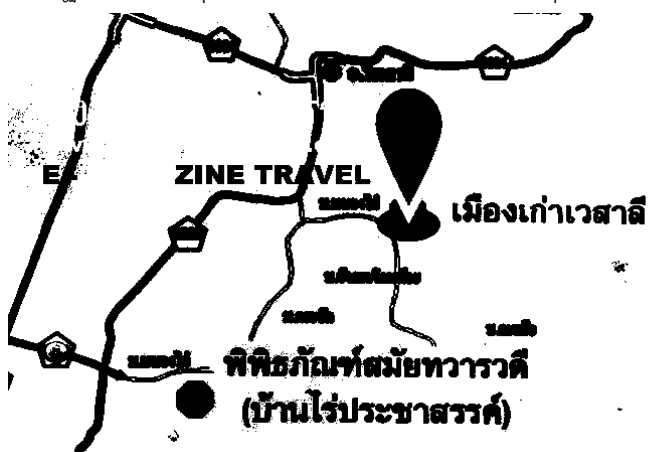
เมตร ขนาดกว้าง ๕๐๐ เมตร สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยทวารวดี บริเวณที่ตั้งชุมชนเป็นที่ราบลุ่มมีทางน้ำไหลผ่านจากการขุดแต่งใน พ.ศ. ๒๕๓๙ พบว่า โบราณสถานซึ่งอยู่บริเวณด้านตะวันออกของเมืองเป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย ประกอบด้วย

เมืองเก่าเวสาลี อำเภอฟะนัง จังหวัดนครสวรรค์
แหล่งที่มาของภาพ : <https://www.bloggang.com>.

อุโบสถ มณฑป วิหาร เจดีย์ และผลจากการศึกษาหลักฐานชั้นดินทางโบราณคดี พบว่า ก่อนการสร้างโบราณสถาน กลุ่มเมืองเก่าเวสาลีแห่งนี้ ได้มีชุมชนตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนแล้ว เป็นชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ซึ่งได้มีการพัฒนาเข้าสู่การเป็นชุมชนคูน้ำคันดินในสมัยทวารวดี

เมืองเวสาลีเคยเป็นเมืองหน้าด่านเล็กๆ ของกรุงละโว้ในดินแดนสุวรรณภูมิ ปรากฏหลักฐานซากวัตถุโบราณ เช่น พระปรารค์ หอสุมุด และพระพุทธรูปฝีมือขอมโบราณ ราว พ.ศ.

แผนที่เมืองเก่าเวสาลี ที่มาของภาพ : <https://www.google.com>.

๑.๑๐๐-๑.๔๐๐ ขอมได้มีอำนาจเจริญรุ่งเรืองในแคว้นสุวรรณภูมิ ตลอดทั้งในแคว้นโคตรบูร แคว้นโยนก และแคว้นทวารวดี โดยมีกรุงละโว้เป็นราชธานี เมืองเวสาลีนี้ได้สร้างขึ้นในสมัยนั้น มีอายุรุ่งเรืองคราวเดียวกับกรุงสุโขทัย นครโยนก เมืองโอฆะบุรี และเมืองศรีเทพ โดยที่เมืองเหล่านี้ได้สร้างขึ้นไว้เพื่อเป็นเมืองหน้าด่านของกรุงละโว้ทั้งสิ้น ภายหลัง

เมืองเวสาลีตกอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงสุโขทัย และได้ถูกปล่อยร้างมาราว ๔๐๐ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๑๙๙ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กษัตริย์ไทยรัชกาลที่ ๒๘ แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ เมืองละโว้ขึ้นเป็นราชธานีอีกแห่ง ให้ชื่อว่า “เมืองลพบุรี” พระองค์ทรงดำริเห็นว่า หัวเมืองฝ่ายเหนือยังไม่สงบลงได้ง่าย เพราะมีพม่าคอยหนุนหลัง ประกอบเป็นที่ราบลุ่มทำนาข้าวได้ดี เหมาะแก่การที่จะตั้งกองรักษาด่านไว้เพื่อป้องกันข้าศึกทางฝ่ายล้านนา จึงได้บูรณะเมืองเวสาลีขึ้นใหม่ เมืองเก่าเวสาลี หรือเมืองไพศาลี ตั้งอยู่ หมู่ที่ ๕ บ้านหนองไผ่ อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์

๘.๔.๔ อารยธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑. **วัดคีรีวงศ์** เป็นวัดราษฎร์สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ตั้งอยู่ในตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ มีพื้นที่ของวัดทั้งบนเขาและที่ราบ ประมาณ ๒๘๐ ไร่ และยังเป็นที่ตั้งศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนา จังหวัดนครสวรรค์ ในความอุปถัมภ์ของกรมการศาสนา และเป็นที่ตั้งอุทยานการศึกษา ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ รวมทั้งเป็นสำนัก ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด แห่งที่ ๑^{๓๘}

วัดคีรีวงศ์ นครสวรรค์ แหล่งที่มา : <https://www.google.com>.

วัดคีรีวงศ์สร้างในสมัยปลายกรุงสุโขทัย เดิมเป็นวัดร้างกลางป่าเขา ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ มีพระอุดมคัมภีร์แสงบุญมาพบภายหลังยังได้พบวัตถุโบราณ เช่น อิฐเก่า ใบเสมาเก่า พระพุทธรูปเก่าและฐานอุโบสถเก่า เป็นต้น จึงได้ชักชวนประชาชนสร้างกุฏิเล็กๆ ที่เชิงเขา ๔-๕ หลัง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ กรมการศาสนาได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ขึ้นมาสำรวจรังวัดจากหลักฐานวัตถุโบราณ ได้สำรวจรังวัดและทำแผนที่ไว้ได้พื้นที่วัดทั้งบนเขาและที่ราบ พ.ศ. ๒๕๐๘ คณะกรรมการผู้ริเริ่มสร้างวัดคีรีวงศ์ ซึ่งมีนายเปงซ่ง แซ่ตั้ง เป็นหัวหน้าได้ไปขอพระสงฆ์จากเจ้าคณะ อำเภอมืองฯ ที่วัดนครสวรรค์ เพื่อมาสร้างวัดคีรีวงศ์ คณะสงฆ์ได้ส่งพระมหาบุญรอด ปัญญาโร ให้มาสร้างวัดคีรีวงศ์^{๓๙} ตั้งเป็นวัดเมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๐

^{๓๘} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, วัดคีรีวงศ์ (จังหวัดนครสวรรค์), [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <https://th.wikipedia.org>, สืบค้นเมื่อ, 17/6/2566.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, [ออนไลน์].

อาคารและเสนาสนะที่สำคัญ ได้แก่ อุโบสถ สมเด็จพระพุทธโคดมจำลอง ศาลาพุทธานุภาพ วิหารหลวงพ่อโต และพระจุฬามณีเจดีย์ ซึ่งสร้างในสมัยศตวรรษที่ ๑๙ เป็นองค์เจดีย์ขนาดใหญ่ตั้งอยู่บนยอดเขาด้านในเจดีย์ มีทั้งหมดสี่ชั้น

๒. วัดจันเสน เป็นวัดราษฎร์สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ตั้งอยู่ในตำบลจันเสน อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ตั้งอยู่ในบริเวณเมืองโบราณจันเสน ซึ่งเป็นเมืองสมัยทวารวดี วัดจันเสนตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. 2446 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2479 มีหลวงพ่อเขียนเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก ตามคำบอกเล่าต่อกันมาว่าท่านเป็นชาวอยุธยาได้เดินธุดงค์มาปักกลดอยู่ที่ริมบึงโบราณจันเสน เห็นสภาพพื้นที่เหมาะที่จะตั้งเป็นวัดจึงได้ชวนชาวบ้านญาติโยมสร้างเป็นวัด มีการขุดค้นพบโบราณวัตถุจำนวนมาก อาทิ พระพิมพ์ ตุ๊กตา ตะเกียงดินเผา ฐานบัว ธรรมจักร ขวานหินขัด และใบหอกสำริด ซึ่งจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถาน บริเวณพระมหาธาตุเจดีย์ศรีจันเสน^{๔๐}

แหล่งที่มา : <https://www.naewna.com>.

๓. วัดหนองโพ เป็นวัดราษฎร์สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ตั้งอยู่ในตำบลหนองโพ อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๗๑ ไร่ ๑๕.๖ ตารางวา พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบสูง ปัจจุบัน พระครูนิพนธ์พัฒนพงศ์ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดหนองโพเดิมเป็นวัดร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ มีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ต้นหนึ่งกิ่งก้านกระจายออกไป ๗ กิ่ง ชาวบ้านจึงเรียกนามว่า “วัดสมโภชโพธิ์กระจาย” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดหนองโพ” ให้ตรงตามชื่อบ้าน ได้รับ

ที่มาของภาพ : <https://thai.tourismthailand.org>-หลวงพ่อดี

หรือ พระครูนิวาสธรรมขันธ์ วัดหนองโพ

พระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ภายในวัดมีโรงเรียนประถมศึกษาในวัด ๑ แห่ง มีเกจิอาจารย์ คือ พระครูนิวาสธรรมขันธ์ เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๕ โดยเฉพาะวัดถุ่มมงคลของท่าน คือ มีดหมอหรือมีดดำมंगा ซึ่งสมัยนี้ เรียกกันใหม่ว่ามีดเทพศาสตรา วัดหนองโพได้สร้างมณฑปที่

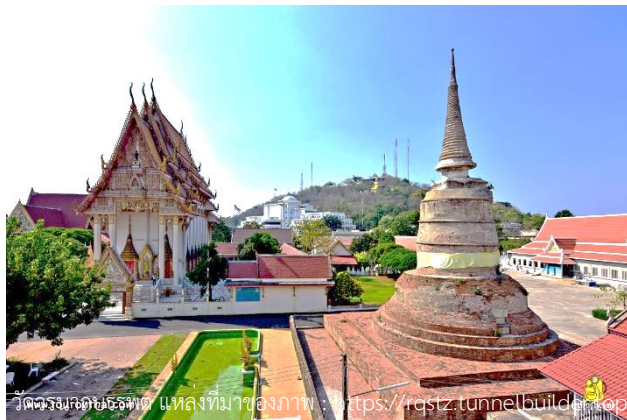
^{๔๐} วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, วัดศรีวังค์ (จังหวัดนครสวรรค์), [ออนไลน์], สืบค้นเมื่อ, 17/6/2566.

ประดิษฐานรูปหล่อโลหะของหลวงพ่อบุระรูปเหมือนหลวงพ่อบุระเดิมขนาดเท่าองค์จริง มีจัดงานทำบุญประจำปีปิดทอง ไหว้พระรูปเหมือนหลวงพ่อบุระ ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี

๔. วัดวรนาถบรรพต.(วัดเขากบ.วัดปากบาง) วัดวรนาถบรรพตตั้งเมื่อพ.ศ. ๑๙๖๒ ในสมัยสุโขทัยผู้สร้างคือพญาบาลเมือง สร้างขึ้นเพื่ออุทิศแด่พญารามผู้นอง ซึ่งได้สิ้นพระชนม์ในระหว่างทำศึกสงครามหัวเมืองฝ่ายใต้ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏในศิลาจารึก ๒ หลัก ซึ่งทางกรมศิลปากรได้ไปจากยอดเขาใกล้กับรอยพระพุทธรูปบาทจำลองและได้จากเมืองนครชุมจังหวัดกำแพงเพชรซึ่งกล่าวถึงพระเจ้าลิไทกษัตริย์สุโขทัยองค์ที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้นำพระพุทธรูปบาทจำลองจากลังกาซึ่งส่งมาให้เป็นบรรณาการนำไปประดิษฐานไว้บนยอดเขากบ ดังปรากฏในปัจจุบัน

สมัยสุโขทัย สร้างรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง เจดีย์ใหญ่ ภายในเจดีย์บรรจุพระบรม

สารีริกธาตุ พระพุทธรูปหินปางนาคปรก สมัยเชียงแสน พระพุทธรูปไสยาสน์ยาว ๑๐ วาเศษ อุโบสถหลวงพ่อบุระ พ.ศ. ๒๔๖๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ค้นพบวัดวรนาถบรรพต พระยาบาลเมือง สร้างวัดเขากบ มีเจดีย์ วิหาร ขุดตระพัง

ปลูกบัวนานาพรรณเพื่อเป็นพุทธรูปบูชา ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ในรามอवास สร้างพุทธรูปมา เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่พระยารามผู้เป็นน้อง ซึ่งมาสิ้นพระชนม์ลง ณ เมืองพระบาง(ปัจจุบันคือจังหวัดนครสวรรค์) ไม่เพียงได้รับยกย่องจากกรมการศาสนา และมหาเถรสมาคมให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ เท่านั้น หากวัดแห่งนี้ยังมีความเก่าแก่และทรงคุณค่าอย่างยิ่งของจังหวัดนครสวรรค์ ตัววัดตั้งอยู่บนยอดเขาและเชิงเขากบที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๑๘๕.๕๐ เมตร จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ สันนิษฐานว่าวัดนี้ น่าจะสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๖๒ ในสมัยสุโขทัย โดยพญาบาลเมืองที่ได้สร้างเจดีย์ วิหาร ขุดตระพังเพื่อปลูกบัวถวายเป็นพุทธรูปบูชา ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ในรามอवासเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่พระยารามผู้เป็นน้องที่ได้สิ้นพระชนม์ระหว่างทำศึกกับหัวเมืองฝ่ายใต้ ณ เมืองพระบางซึ่งปัจจุบันคือนครสวรรค์

นั่นเอง ทั้งนี้การเดินทางขึ้นสู่วัด สามารถเดินขึ้นบันได จำนวน ๔๓๗ ขั้น หรือใครที่ไม่อยากเหนื่อย สามารถนำรถขึ้นไปได้ถึงโดยมีถนนลาดยางขึ้นสู่ยอดเขา

๕. อารยธรรมประเพณีเมืองพระบาง (นครสวรรค์) ประเพณีการแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่

ปากน้ำโพเกิดขึ้นหลังจากโรคห่า (อหิวาตกโรค) และฝีดาษระบาดเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๖๒ ครั้งนั้น ชาวปากน้ำโพได้รับความเดือดร้อนมีผู้คนล้มตาย และเจ็บป่วยเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุที่ว่าวิทยาการแพทย์สมัยใหม่ ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย ทำให้ชาวบ้านหันไปพึ่งหมอจีน (จีนแสด) เพื่อช่วยรักษาโรค แต่ไม่สามารถ

ที่ของภาพ - <https://www.chiangmainews.co.th>

หยุดโรคระบาดได้ ชาวบ้านจึงหันไปหาที่พึ่งจากเทพารักษ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และมีเหตุบังเอิญได้มีชาวบ้านบนบานต่อเจ้าพ่อเทพารักษ์ หรือขุนเถ้ากง เพื่อขอให้บดเป่าโรคร้ายไปจากหมู่บ้านและได้ทำการเชิญเจ้ามาเข้าทรง เพื่อทำพิธีรักษาโรคด้วยการเขียน “อู่” กระดาษยันต์ และนำไปเผาใสน้ำดื่มกิน ปรากฏว่าเกิดความอัศจรรย์ขึ้น โรคร้ายที่ได้คร่าชีวิตผู้คนในหมู่บ้านไปเป็นจำนวนมากได้หยุดการระบาดลง ผู้คนเริ่มกลับฟื้นตัวได้อีกครั้งและโรคร้ายก็สูญหาย จึงเป็นที่เลื่องลือว่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อเทพารักษ์

ด้วยเหตุนี้ เมื่อถึงเทศกาลตรุษจีนในปีนั้น ชาวปากน้ำโพ จึงได้ร่วมกันอัญเชิญเจ้าพ่อ-เจ้าแม่ ที่อยู่ในศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ ออกมาแห่แหนรอบตลาดให้ผู้คนตั้งโต๊ะบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว มีผู้เข้าร่วมงานเนืองแน่นไปทั้งตลาด และตั้งแต่นั้นมาจึงกลายเป็นสัญญาประชาคมของชาวจีนในเมืองนครสวรรค์ ที่จะร่วมแรงร่วมใจกันอัญเชิญเจ้าพ่อเจ้าแม่ทุกๆ ศาลออกมาแห่แหนร่วมกันด้วย จึงกลายเป็นงานประเพณีตรุษจีนของชาวนครสวรรค์มานับแต่นั้น

งานประเพณีแห่ เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ ปากน้ำโพ ในสมัยเริ่มแรกนั้นมีวัตถุประสงค์ในการที่จะนำองค์เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ แห่ไปในเส้นทางต่างๆ ในเมือง เพื่อให้ประชาชนได้จัดตั้งโต๊ะสักการะบูชาที่หน้าบ้าน เป็นการบดเป่าทุกข์ภัย เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่เมือง และชาวเมืองปากน้ำโพ แล้วก็ค่อยๆ เพิ่มเติมการแสดงขบวนต่างๆ เข้าไปในขบวนแห่ เช่น สิงโต ล่อแก้ว เอ็งกอ และมังกร การแสดงตำนานพระถังซำจั๋ง เจ้าแม่กวนอิม ซึ่งในเวลาต่อมาจึงได้มีขบวนแห่ที่ประสม

ประสานทั้งการแห่องค์เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ และการแสดงต่างๆ ให้เกิดเป็นความรู้สึกถึงความเป็นสิริมงคล และการเฉลิมฉลองปีใหม่ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชาวจีนจัดให้มีการไหว้ ในช่วงเทศกาลตรุษจีนด้วยระยะเริ่มแรกขบวนแห่ตรุษจีนปรกติ จะมีเฉพาะกลางวัน ในวัน “ชีวสี่” หรือวันขึ้นปีใหม่ วันที่ ๔ เพียงวันเดียว ต่อมาจึงมีการเพิ่มขบวนแห่ในภาคกลางคืน ในคืน “ชีวซา” หรือ วันขึ้นปีใหม่วันที่สาม ต่อมาจึงเริ่มมีการใช้แสงสีตระการตา โดดเด่นจากขบวนแห่ที่เป็นธรรมเนียมจีนล้วนๆ มาผสมธรรมเนียมไทยและเทคโนโลยีทันสมัย มีแตรวง และโยชวาทิต จากโรงเรียนสำคัญๆ ในเมืองนครสวรรค์ มาร่วมนำขบวนแห่แทนด้วย เรียกว่า ขบวนแห่แห่นในปี่ถัดๆ มา เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าภาพและแนวคิดไปเรื่อยๆ ตามพัฒนาการของบ้านเมืองในจังหวัดนครสวรรค์เป็นหลัก

แหล่งที่มา :<https://www.google.com>.

และในปัจจุบัน ประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ แห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ นครสวรรค์ ได้พร้อมใจกันจัดงานติดต่อกันมาแล้วอย่างยาวนานกว่า ๑๐๐ ปี จุดเด่นที่สุดของขบวนแห่แห่นในปัจจุบันได้ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป จากขบวนแห่องค์เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ มาเป็นรถแห่องค์เจ้าแม่กวนอิม พระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาหายานโดยพฤตินัย นอกจากนี้ขบวนแห่ต่างๆ ที่เคยมีก็ยังมีอยู่อย่างครบครัน ทั้งขบวนแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ วงล้อโก้ว สิงโต เอ็งกอ และปิดท้ายที่ขบวนแห่มังกรทอง อันเรียกได้ว่าเป็นการรวบรวมศรัทธาของผู้คนหลายกลุ่ม ทั้งเจ้าพ่อ-เจ้าแม่จากศาลต่างๆ ทั้งตัวมังกรสี่ตัวสวรรค์ผู้นำพาโชคลาภสู่บ้านเรือน ทั้งเอ็งกอ พะนู้ คนตีปราบธรรม เป็นต้น

ในปัจจุบันองค์เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ ที่นำมาร่วมในขบวนแห่ ที่เรียกว่า “เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ปากน้ำโพ” หมายถึงองค์เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ และเทพเจ้าต่างๆ ที่อยู่ในศาลเจ้า ๒ แห่ง คือ

๑. ศาลเจ้าพ่อ-เจ้าแม่หน้าผา ตั้งอยู่บนถนนโกสีย์ด้านเหนือ ริมแม่น้ำปิง ในบริเวณที่เรียกว่าหน้าผา

ความเป็นมาของศาลเจ้าพ่อ-เจ้าแม่หน้าผา นั้นมีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมาว่า มีตายายคู่หนึ่งได้ฝันเห็นว่ามีหญิงชรา ผมยาวเนื้อตัวเปียกปอนมาบอกว่าลอยน้ำมาจากอยุธยาถึง

นครสวรรค์หนาวมากขอให้เอาขึ้นจากน้ำที่เกาะ พอรุ่งเช้าจึงได้ไปริมแม่น้ำซึ่งมีลักษณะเป็นบริเวณน้ำวน ที่นั้นมีหน้าผาค่อนข้างสูงชัน ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า “หน้าผา” ได้พบไม้จันทร์ดำขนาดกว้าง ๑ ฟุต สูง ๒ ฟุต แกะเป็นรูปเจ้าแม่ติดอยู่ซอกหินรวมกับไม้ที่แกะเป็นรูปอื่นๆ ได้อัญเชิญขึ้นมาพร้อมกัน และได้สร้างศาลไม้เล็กๆ ไว้บริเวณริมแม่น้ำต่อมา เจ้าแก้ววุ่นเซ่ง เจ้าของโรงแรมง่วนเซ่ง และเจ้าของโรงไม้ขายกระดาน ได้ฝันว่ามีหญิงชราผอมยาว มาขอให้ไปช่วยสร้างศาลให้ ท่านเจ้าแก้ววุ่นเซ่งฝันถึงเช่นนี้ ๓ วัน จึงได้ไปบอกกับนายคองเคี่ยม ให้ช่วยเดินทางหาเจ้าแม่ที่มาจากบ้านวันแรก และวันที่สอง เดินทางหาเลียบตามแม่น้ำขึ้นไปทางเหนือ เริ่มตั้งแต่ตรอกวิศวกรไทย (ปัจจุบันอยู่หน้าวัดนครสวรรค์) ขึ้นไปจนถึงบริเวณหน้าผา เห็นศาลไม้เล็กๆ ที่ได้สร้างไว้ชั่วคราว ที่ริมแม่น้ำ จึงได้ขอที่ดินชาวบ้านแถวนั้นสร้างเป็นศาลเจ้าให้ท่าน (บริเวณที่เป็นศาลเจ้าปัจจุบัน) และได้พัฒนามาเรื่อยๆ จนเป็นศาลใหญ่

เจ้าแม่หน้าผา มีชื่อเดิมเรียกว่า เจ้าแม่ทองสุข หรือเจ้าแม่ลำตวนมีผู้คนทั่วไปนับถือ แม้แต่ลาวโซ่งก็เรียกว่า “เจ้าแม่ทองคำ” เนื่องจากรูปเจ้าแม่เดิมนั้นใช้ไม้จันทร์ดำแกะสลัก เชื่อว่าเจ้าแม่ชอบกินหมาก ปัจจุบันได้ปั้นรูปเจ้าแม่และเปลี่ยนเครื่องทรงเป็นแบบจีน และรู้จักกันในนาม “เจ้าแม่หน้าผา”

๒. ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ ตั้งอยู่ที่ตำบลแควใหญ่ ต้นแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตรงข้ามกับตัวเมืองนครสวรรค์

ความเป็นมาศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์นั้นเป็นศาลเก่าของชาวจีนนครสวรรค์ไม่ปรากฏหลักเกณฑ์ในการสร้างแต่มีหลักฐานที่สามารถจะบอกอายุของศาลแห่งนี้ได้คือ “ระฆัง” ที่อยู่ในศาลเจ้าแห่งนี้รอบๆ ตัวระฆังเขียนภาษาจีนโดย “นายหงเปียว แซ่ผู้” ได้นำมาจากตำบลแม่จิว อำเภอปุนเชียง เกาะไหหลำ สาธารณรัฐประชาชนจีน มาถวายไว้ที่ศาลเจ้าเทพารักษ์ เพื่อเป็นระฆังประจำศาลประมาณปี พ.ศ. ๒๔๑๓ มีอยู่ด้วยกัน ๒ ศาล เป็นศาลเจ้าพ่อกวนอู และศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ มีลักษณะเป็นศาลเล็กๆ อยู่บริเวณใกล้กัน สันนิษฐานว่าตัวศาลคงผู้ผัง ชาวปากน้ำโพจึงได้ร่วมกันตั้งศาลขึ้นมาใหม่ มีชื่อว่า “ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์”

และด้วยเหตุที่การจัดงานประเพณีนี้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาแล้วนับเป็นร้อยปี ทั้งยังมีความสำคัญยิ่งต่อชาวนครสวรรค์ ประเพณีแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ปากน้ำโพจึงได้รับการขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติไทยเป็นอารยธรรมแห่งความมั่งคั่งงามของประเพณีที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนานนับ ๑๐๐ ปี

สรุปท้ายบท

เพชบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางตอนบนของประเทศไทย ชื่อของจังหวัดเพชบุรี เมื่อสมัยก่อนน่าจะชื่อว่าเมือง “เพชบุรี” ตามที่ปรากฏในจารึกลานทองคำที่พบจากเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดมหาธาตุ ซึ่งหมายถึงเมืองแห่งพืชพันธุ์ธัญญาหารแต่ในระยะหลังต่อมาได้เพี้ยนหรือเปลี่ยนเป็นชื่อ “เพ็ชรบุรี” และเปลี่ยนเป็น “เพชบุรี” “จังหวัดเพชบุรี” เป็นดินแดนประวัติศาสตร์บนลุ่มน้ำป่าสัก ที่ปรากฏหลักฐานการค้นพบทางโบราณคดี ได้แก่โครงกระดูกมนุษย์และเครื่องมือเครื่องใช้ตั้งแต่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ในหลายพื้นที่ เช่น อำเภอเมืองเพชบุรี หล่มสัก หนองไผ่ วังโป่ง ชนแดน วิเชียรบุรีและศรีเทพ แหล่งอารยธรรมอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญและเก่าแก่ สืบย้อนได้จากโบราณสถานของเมืองศรีเทพที่เคยรุ่งเรืองมายาวนาน อารยธรรมด้านประเพณีของเพชบุรี เช่น ประเพณีอุ้มพระพุทธรูปดำน้ำของเพชบุรี (เพชบุรี) นับเป็นตำนานที่แสดงเรื่องราวและกิจกรรมอันมีมาช้านาน เป็นเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมามีลักษณะเป็นไปตามความคิดความเชื่อที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของวิถีชีวิตชาวท้องถิ่นเพชบุรีกับพลังเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ของจังหวัดเพชบุรี มีหลักฐานการปรากฏอยู่ของชุมชนในแถบลุ่มแม่น้ำป่าสักมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย จากนั้นได้รับอารยธรรมจากภายนอก ได้แก่วัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมเขมรโบราณ ทำให้ชุมชนเหล่านั้นมีพัฒนาการด้านต่างๆจนกลายเป็นสังคมเมืองขนาดใหญ่สืบมา

นครสวรรค์ เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในตอนบนของภาคกลาง หรือบางหน่วยงานจัดให้อยู่ในตอนล่างของภาคเหนือ จึงได้รับสมญานามว่าเป็น “ประตูสู่ภาคเหนือ” เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์อีกจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย พัฒนาการของเมืองพระบาง (นครสวรรค์) เริ่มเมื่อประมาณ ๓.๐๐๐ ปีมาแล้ว จากชุมชนเกษตรกรรมขั้นต้นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะเป็นสังคมหมู่บ้านขนาดเล็ก ทำการเพาะปลูก ล่าสัตว์ รู้จักการทำเครื่องปั้นดินเผาและทำขวานหินขัด หลังจากนั้นจึงพัฒนาขึ้นมาเป็นชุมชนที่ใช้โลหะ คือ สำริดและเหล็ก ทำเครื่องมือเครื่องใช้มีการทำลูกปัดหิน บางแห่งพบเวดินเผา แสดงว่ามีการทอผ้า สังคมเริ่มขยายตัวเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ อารยธรรมของเมืองพระบางถูกเล่าผ่านโบราณสถานของเมืองพระบาง พร้อมทั้งอารยธรรมด้านประเพณีที่รวมใจทั้งคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีน สืบทอดประเพณีต่อกันมากกว่าร้อยปี เช่น ประเพณีตรุษจีนปากน้ำโพ แท้เจ้าพ่อเจ้าแม่ นครสวรรค์ เป็นต้น

บรรณานุกรม

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์. ๒๕๔๖.

จิตร ภูมิศักดิ์. **ความเป็นมาของคำสยาม. ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : ชนนิยม. ๒๕๕๖.

มานพ นักการเขียน. **บานชื่น นักการเขียน. วารสารสิรินธรปริทรรศน์**. ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๔.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ ฉบับปรับปรุงใหม่. นนทบุรี : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. ๒๕๖๒.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. **พระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน. ๒๕๕๖.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๑. **“ราชบุรี. คูบัว : ความสัมพันธ์กับชุมชนทวารวดีในบริเวณใกล้เคียง”**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร. ๒๕๔๑.

ผาสุก อินทรารุช. **ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย. ๒๕๔๒.

สฤณีพงศ์ ชุนทรง. **โบราณคดีเมืองนครปฐม : การศึกษาอดีตของศูนย์กลางแห่งทวารวดี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. องค์การมหาชน. ๒๕๕๙.

สร้อยดี อ่องสกุล. ศาสตราจารย์. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์. ๒๕๕๒.

สายพิณ สุภา. **วิถีชีวิตคนไทยยวนในจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดหนองยาวสูง**. งานค้นคว้าอิสระ (สารนิพนธ์). บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๒.

อานันท์ กาญจนพันธ์. **ประวัติศาสตร์สังคมล้านนา : ความเคลื่อนไหวของชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น** พิษณุโลก : หน่วยวิจัยอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน. มหาวิทยาลัยนเรศวร และภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๖๐.

ฮันส์ เพนธ์. **ความเป็นมาของล้านนาไทย. ในล้านนาอนุสรณ์**. พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสรณ์สามกษัตริย์. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๒๖.

จารึก วิลไลแก้ว, “โครงการดุ๊กสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านบึงหญ้า อ.ศรีมาศ จ.สุโขทัย” นิตยสารศิลปากร, ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๓, พฤษภาคม - มิถุนายน, ๒๕๔๑,

จตุรพร เทียมทินกฤต, รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านบึงหญ้า, ตำบลหนองจิก, อำเภอ
คีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย, ๒๕๔๐, เอกสารอัดสำเนา,

ธีรศักดิ์ อนุศิลป์, “คนในสมัยก่อนสุโขทัย : มิติและมุมมองทางประวัติศาสตร์โบราณคดีจาก
อดีตถึงปัจจุบัน” บทความวิจัย, นักโบราณคดีปฏิบัติการ, สำนักศิลปากรที่ ๖
สุโขทัย, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย, รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านวังประจบ, ตำบลวัง
ประจบ อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๐,

ชาดา สุทธิเนตร และคณะ. วัดขมขื่น. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๐, มปน.

ธีรศักดิ์ อนุศิลป์, “มิติและมุมมองทางประวัติศาสตร์โบราณคดีจากอดีตถึงปัจจุบัน” บทความ
วิจัย, นักโบราณคดีปฏิบัติการ, สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย, มปป, เอกสารอัดสำเนา
, มปน.

—————. ๑๑๑ โบราณคดีสโมสร, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมนักโบราณคดี, ๒๕๖๑), นัก
โบราณคดีปฏิบัติการ, สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

วัลลภา รุ่งศิริแสงรัตน์, แนวคิดเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของชนชาติไทย, เอกสารอัดสำเนา, มปป. มปส.

ประเวศ วะสี, การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับฮีโมโกลบินอี : การศึกษาชาติภูมิท้องถิ่นไทย,
กรุงเทพมหานคร :

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๓๔, เอกสารอัด
สำเนา,
มปน.

สง่า กาญจนาคพันธุ์, รองอำมาตย์โท, **หลักไทย**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๗๑,
เอกสารอัดสำเนา, มปน..

สุจิตต์ วงษ์เทศ, “คนไทยไม่ได้มาจากไหน”, วารสารศิลปวัฒนธรรม, ฉบับพิเศษ, เอกสารอัด
สำเนา, มปป.

สร้อยดี อ่องสกุล. “อาณาจักรล้านนา” ในปัจจุบันดินแดนล้านนาหมายถึงดินแดน ๘ จังหวัด
ภาคเหนือคือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ
แม่ฮ่องสอน”, เอกสารประกอบการบรรยาย. เอกสารอัดสำเนา, มปป.

โคลกูฮุน, (Archibal R. Colguhon), “Chrysi”, ๒๔๒๘, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

เตเรียน เดอ ลาคูเปอร์รี, (Terrien de la couperie), “The Cradle of the Shan Race”,
๒๔๒๘, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ (William Clifton Dodd), **The Thai Race : The Elder Brother of the Chinese**, ๒๔๕๒, เอกสารอัดสำเนา, มปน.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์. ๒๕๕๖. เอกสารอัดสำเนา. มปน.

หทัยชนก สิริวัฒนพร และกานดา วุฒิยา. “แหล่งกำเนิดอารยธรรมโบราณของโลก” สื่อการเรียนรู้การสอนวิชาประวัติศาสตร์. โรงเรียนพระโขนงพิทยาลัย. ๒๕๕๗. เอกสารอัดสำเนา. มปน.

วงเดือน นาราจักร. **ประวัติศาสตร์สากล : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.). ๒๕๕๑.

กรมศิลปากร. **รายงานการสำรวจ และขุดแต่งโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าสุโขทัย**. พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๒. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถาน. จังหวัดสุโขทัย และจังหวัดกำแพงเพชร. เอกสารอัดสำเนา. มปน.

ตินาร์ บุญธรรม. **วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์. ธรรมเนียมจีนในวัฒนธรรมไทย**. เอกสารประกอบการบรรยาย. วันที่ออกอากาศ : ๒๒ มกราคม ๒๕๕๕. เอกสารอัดสำเนา. มปน.

สุเมธ สารวิงษ์. **นันทนา ชูติวงศ์. รอยพระพุทธรูปในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์**. (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ. ๒๕๓๓).

กรมศิลปากร. **จารึกสมัยสุโขทัย**. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทยพุทธศักราช. ๒๕๒๖. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร. ๒๕๒๗.

ขจร สุขพานิช. **คำบรรยายประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. ๑๖๐๐-๒๓๑๐**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ๒๕๒๑.

दनัย ไชโยธา. **ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอาณาจักรสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๔๖.

สันติ เล็กสุขุม. **โบราณสถานกับรูปแบบสันนิษฐาน มรดกโลก สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร**. กรุงเทพมหานคร : ทวีวัฒนาการพิมพ์. ๒๕๔๘.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติ ภักดีคำ. **พุทธศิลป์ลังกา**. กรุงเทพมหานคร : มติชน. ๒๕๕๗.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๕๒.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **การวิเคราะห์ข้อมูลจากการขุดค้นทางโบราณคดีร่วมกับข้อมูลด้านศิลปจารึกและประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน

- คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๔๕. เอกสารอัดสำเนา. มปน.
- ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) : ฉบับผลการสัมมนา พุทธศักราช ๒๕๒๓.
กรุงเทพมหานคร : กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. ๒๕๒๗.
- ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง. การกัลปนาในจารึกสุโขทัย ออยุธยา และธนบุรี-รัตนโกสินทร์.
มหาวิทยาลัยศิลปากร. เอกสารอัดสำเนา.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. ๒๕๕๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภคา. กรุงเทพมหานคร :
ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๕๔.
- วรฤทธิ มูลสิน. พระปลัดสุระ ญาณธโร. บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการ
ปกครองของไทยสมัยสุโขทัย. วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒
กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๒.
- วิไลรัตน์ ยิ่งรอด และ ธวัชชัย องค์กรวิเวทย์. คู่มือท่องเที่ยว-เรียนรู้ สุโขทัย ศรีสัชชาลัย.
กรุงเทพมหานคร : มิวเซียมเพรส. ๒๕๕๑.
- โชษิตา มณีใส. สุภาพิตพระร่วง : การศึกษาแง่ประวัติศาสตร์. บทความวิจัย. วารสาร
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. เอกสารอัดสำเนา. มปป.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. . พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.
๒๕๕๔. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราช
พิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร
: ราชบัณฑิต. ๒๕๕๖. เอกสารอัดสำเนา. มปน.
- โกวิทอรรณวาที. (พระครู). วัดพงษ์สุนันท์นับเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
ล้านนาไทย. เอกสารบันทึกการปาฐกถาที่วัดพงษ์สุนันท์. มปน.
- ทวีวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์. “พ.ร.บ.คณะสงฆ์กับอนาคตพระพุทธศาสนาของไทย” จัดหมายข่าว
เสถียรธรรมฉบับที่ ๕๔ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๕. มปน.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. “ชาติพันธุ์แห่งอุษาคเนย์”. เอกสารประกอบการบรรยาย. ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภูเดช แสนสา. ศักดิ์หัวเมืองในล้านนาอยุธยาวงศ์เจ้าเจ็ดตน (ทิพจักราธิวงศ์). ช่วงเป็นประเทศ
ราชของสยาม พ.ศ. ๒๓๑๗ – ๒๔๔๒. เอกสารอัดสำเนา. มปน.
- มูลนิธิเล็ก ประไพ วิริยะพันธุ์. นครแพร่ จากอดีตสู่ปัจจุบัน. เอกสารอัดสำเนา. มปน.

รัตนพร เศรษฐกุล และคณะ. การสำรวจทางชาติพันธุ์ของชนเผ่าไทในกลุ่มแม่น้ำปิง. จังหวัด
เชียงใหม่ : มปส. มปป.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. “เมืองแพะ” โครงสร้างทางกายภาพของเมืองโบราณที่มีชีวิต. เอกสาร
ประกอบการบรรยาย. ๒๕๕๙. เอกสารอัดสำเนา. มปน.

วรฤทธิ มุลลิน. พระปลัดสุระ ญาณธโร. บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการ
ปกครองของไทยสมัยสุโขทัย. บทความวิจัย. ๒๕๖๒.

ศรีศักร วัลโลภตม. และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. นครแพะจากอดีตมาปัจจุบัน ภูมิเนววัฒนธรรม
ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนงานวิจัย. ๒๕๕๑.

กรมศิลปากร. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร. ๒๕๕๐.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิม
พระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม พัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเพชรบูรณ์. กรุงเทพมหานคร :
คุรุสภาลาดพร้าว. ๒๕๔๓.

ประกาศกระทรวงมหาดไทย. เรื่อง เปลี่ยนชื่ออำเภอ. เว็บบ์แมชชีน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม
๓๔ ตอนที่ ๐ก วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๐. เอกสารอัดสำเนา. มปน.

ประเสริฐ ฤณ นคร. พระบางในประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด. กรุงเทพมหานคร : มติชน. ๒๕๔๙.

ธวัชชัย ชื่นไพศาลศิลป์. นักโบราณคดีปฏิบัติการ. ประวัติเมืองเพชรบูรณ์-อุทยานประวัติศาสตร์
ศรีเทพ. เอกสารอัดสำเนา. มปป. มปน.

ธนิต อยู่โพธิ์. โบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดีแห่งใหม่และรายงานการขุดค้นโบราณวัตถุสถาน
ณบ้านโคกไม้เดน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์. กรุงเทพมหานคร : กรม
ศิลปากร. ๒๕๐๘. เอกสารอัดสำเนา. มปน.

ธิดา สาระยา. “ศรีเทพคือศรีจนาศะ” รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิด
และพัฒนาการ. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ. ๒๕๓๗.

พระพุทธพุกาม. พระพุทธญาณ. ตำนานมูลศาสนา. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิง
ศพหม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์. ๒๕๑๘. เอกสารอัดสำเนา. มปน.

ราศี บุรุชรัตนพันธุ์. “จังหวัดเพชรบูรณ์” ในปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม ๔. กรุงเทพมหานคร :
เอ.พี. กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด. ๒๕๔๑.

วิศัลย์ โฆษิตานนท์. การพัฒนาสำนึกสาธารณะของประชาชนในชุมชนเมือง จังหวัด

เพชรบูรณ์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร. ๒๕๕๐.

เอกสารอัตสำเนา. มปน.

สถาพร เทียงธรรม. ศรีเทพ : เมืองศูนย์กลางความเจริญแห่งลุ่มน้ำป่าสัก. เพชรบูรณ์ : อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กรมศิลปากร. ๒๕๕๔.

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ. สำนักศิลปากรที่ ๔ ลพบุรี. กรมศิลปากร. รายงานการสำรวจ

เบื้องต้นแหล่งโบราณคดีบ้านห้วยใหญ่ใต้. เพชรบูรณ์ : อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ . ๒๕๕๓. เอกสารอัตสำเนาสรุปความ. มปน.

ฤทธิ์พงษ์ อำพัน. เอกสิทธิ์ ต่อวัฒนบุญ. ตื่นตา ! ประเพณีหนึ่งเดียวในโลก อัมพระดำน้ำสับสนวัฒนธรรมดีงาม. เดลินิวส์. ฉบับที่ ๒๓.๓๖๐. วันศุกร์ที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

English Bibliography

Frederic Pain (2008). "An introduction to Thai ethnonymy : examples from Shan and Northern Thai". The Journal of the American Oriental Society.

David K. Wyatt. Thailand : A Short History. Chaing Mai : Silkworm Book. 2004.

Roy. Edward Van (๒๐๑๗-๐๖-๒๙). Siamese Melting Pot : Ethnic Minorities in the Making of Bangkok (ภาษาอังกฤษ). ISEAS-Yusof Ishak Institute. ISBN ๙๗๘-๙๘๑-๔๗๖๒-๘๓-๐.

London. Bruce (๒๐๑๙-๐๓-๑๓). Metropolis and Nation In Thailand : The Political Economy of Uneven Development (ภาษาอังกฤษ). Routledge. ISBN ๙๗๘-๐-๔๒๙-๗๒๗๘๘-๗.

Terwiel. B. J. (๒๐๑๑). Thailand's political history : from the ๑๓th century to recent

บรรณานุกรมออนไลน์

วิกิพีเดีย. สารานุกรมเสรี. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล. th.wikipedia.org. สืบค้นเมื่อ 22/4/2566.

อาณาจักรพูนหรือพูนาน. (พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑) [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล.

th.wikipedia.org.. สืบค้นเมื่อ 23/4/2566

พอล เบเนดิกต์ (Paul Benedict), นักภาษาศาสตร์และมนุษยวิทยาชาวอเมริกัน ค้นคว้าเรื่องเผ่าไทยโดยอาศัยหลักฐานทางภาษาศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา,

- <https://www.baanjomyut.com>. สืบค้นเมื่อ, ๒๗/๔/๒๕๖๖.
- ศานติ ภัคดีคำ, Tour Story : เรื่องราวระหว่างทัวร์ เมืองเสมา คือ “ศรีจนาศะ”, [ออนไลน์],
วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. อารยธรรม. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล. <https://th.wikipedia.org>.
สืบค้นเมื่อ. 6/5/2566
- . ศิลปะการต่อสู้. บทความออนไลน์. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล.
<https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ. 7/5/2566.
- Suphanniga (สุพรรณิการ์). หน่วยที่ ๒. การสร้างอารยธรรม. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล.
<https://suphannigablog.wordpress.com>. สืบค้นเมื่อ. 6/5/2566.
- อารยธรรม ประวัติศาสตร์. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล. <http://civilizationwe.blogspot.com>.
สืบค้นเมื่อ. 6/5/2566.
- แหล่งที่มา, <https://www.matichonacademy.com>. สืบค้นเมื่อ, ๒๘/๔/๒๕๖๖.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, แนวคิดเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของชนชาติไท, [ออนไลน์], แหล่งที่มา
ข้อมูล. <https://th.wikipedia.org>., สืบค้นเมื่อ ๒๖/๔/๒๕๖๖.
- กรมศิลปากร. กระทรวงวัฒนธรรม. ประวัติและบทบาทหน้าที่. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
กำแพงเพชร. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล. <https://www.finearts.go.th>.. สืบค้นเมื่อ.
18/5/2566.
- กรมศิลปากร. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มาข้อมูล
<https://www.finearts.go.th>. สืบค้นเมื่อ. 17/5/2566.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. แหล่งศิลปกรรมอันควรอนุรักษ์-สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. [ออนไลน์].
แหล่งข้อมูล. <https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ. 24/5/2566.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. อำเภอศรีสัชนาลัย.บทความ [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล.
<https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ. 17/5/2566.
- มรดกโลก ที่เที่ยวสวยในไทย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โบราณสถานทีดงาม.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา. <https://travel.trueid.net>.. สืบค้นเมื่อ. 19/5/2566.
- สำนักจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. ความสำคัญ/ลักษณะ - วัดพระธาตุ จังหวัด
กำแพงเพชร.
[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://culturalenvi.onep.go.th>.
สืบค้นเมื่อ. 18/5/2566.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **จารึกพ่อขุนรามคำแหง**. เก็บถาวร 20.1.5-0.9-24 ที่ เวย์แบ็กแมชชีน.

ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา. สืบค้นเมื่อ. 19/5/2566.

ราม วัชรประดิษฐ์, พระพุทธชินราชใบเสมา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก, บทความ,
[ออนไลน์], แหล่งข้อมูล, <http://www.arjanram.com>., สืบค้นเมื่อ, 22/5/2566.

กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย. "ประกาศสำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง เรื่อง
จำนวนราษฎรทั่วราชอาณาจักร. แยกเป็นกรุงเทพมหานครและจังหวัดต่างๆ ตาม
หลักฐานการทะเบียนราษฎร ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2564". [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล
: <http://stat.bora.dopa.go.th>. สืบค้นเมื่อ. 17/6/2566.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **ปราสาทสองพี่น้องโบราณสถานเมืองศรีเทพ**. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล.
<https://th.wikipedia.org>. สืบค้นเมื่อ. 17/6/2566.

พระยาอินทรมนตรี. "อธิบายยศศักดิ์ของไทย. ประวัติศาสตร์ก่อนสมัยสุโขทัย จากเว็บไซต์
จังหวัดสุโขทัย." [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล. สืบค้นเมื่อ. 17/6/2566.

จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ ๑. "ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). [ออนไลน์]. เมื่อ ๑๗
กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕. สืบค้นเมื่อ ๑๗/๖/๒๕๖๖.

ประวัติผู้เขียน

- ชื่อ** : นายเสถียร สระทองให้.
- วุฒิ** : นักธรรมชั้น เอก สำนักเรียนคณะสงฆ์จังหวัดพิษณุโลก
- การศึกษา** : วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร
: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
: พุทธศาสตรบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
- ผลงาน** : ประเภทหนังสือ/ตำรา/เอกสารประกอบการสอน
- วิชาการ** : พุทธศิลปกรรม. ศึกษาศาสตร์ในพระไตรปิฎก. ธรรมประยุกต์, ธรรมนิเทศ.
: คู่มือศึกษาอิสระฯ, อารยธรรมสมัยสุโขทัย-ล้านนา, สัมมนาพระพุทธศาสนา.
: ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเถรวาท (แต่งร่วม),
: ศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย, (ป.บส.) สัมมนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (ป.บส.),
: พระพุทธศาสนากับสถานการณ์ปัจจุบัน, (ป.พศ.) การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ, (ป.สศ.)
: ประเภททางวิจัย (หัวหน้าโครงการ)
: เรื่อง : การจัดการพุทธศิลปกรรมแบบมีส่วนร่วมของวัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
: เรื่อง : การเสริมสร้างศักยภาพการจัดการแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายประชารัฐในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
: เรื่อง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับป่าที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (นักวิจัยร่วม)
: เรื่อง : การจัดการกองทุนสวัสดิการกลุ่มสังฆะสมทรัพย์ตามแนวพุทธวัดใน จังหวัดพิษณุโลก (นักวิจัยร่วม)
: ประเภทบทความวิชาการ
: ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของป่ากับหลักพุทธธรรม ในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท
: การจัดการพุทธศิลปกรรมแบบมีส่วนร่วมของวัดศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
: การเสริมสร้างศักยภาพการจัดการแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายประชารัฐในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
: พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศิลปะในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ตำแหน่ง** : อาจารย์ประจำและเลขานุการหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ระดับปริญญาตรี
: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช.

ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง
สำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์
<http://oldweb.mcu.ac.th>

✍ เรียบเรียงโดย เสถียร สระทองให้
พระมหายอด อภิปุญโญ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ : บริษัท โฟกัส พรินต์ติ้ง จำกัด
๑๑๐/๒๑๒ ถ. พระองค์ดำ ต. ในเมือง จ. พิษณุโลก ๖๕๐๐๐
โทรฯ ๐๕๕-๒๒๕๐๓๗, Email : Focus mp@hotmail.com